

Na naslovnici je gradivo iz Zbirke drobnih tiskov Enote za domoznanstvo in posebne zbirke Univerzitetne knjižnice Maribor (izbor Gabrijela Kolbič):

MEŠČANI IN DELAVCI! [lepak], stari fond ZDT RZ k1-c 12370/I

MAISTER RUDOLF z družino v Mariboru l. 1916.

Ob materi Mariji stoji sin Hrvoj, ob očetu sin Borut, ZDT RZ 4r 21713/XII

Revija je v polnem besedilu dostopna – *Full text sources availability*:
Sistory (<http://www.sistory.si>), EBSCOhost Historical Abstracts with Full Text, ProQuest

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPIJSJE

Letnik 89 – Nova vrsta 54
4. zvezek 2018

Review for History and Ethnography

Year 89 – New Series 54
Volume 4, 2018

Maribor
2018

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE
Review for History and Ethnography

Izdajata – *Published by*

Univerza v Mariboru in Zgodovinsko društvo v Mariboru – *University of Maribor
and Historical Society of Maribor*

ISSN 0590-5966

Uredniški odbor – *Editorial Board*

Izr. prof. dr. Marjeta Ciglenečki

Red. prof. dr. Darko Darovec

Dr. Jerneja Ferlež

Miroslava Grašič, prof.

Red. prof. dr. Marko Jesenšek

Doc. dr. Tone Ravnikar

Red. prof. dr. Franc Rozman

Dr. Vlasta Stavbar

Izr. prof. dr. Igor Žiberna

Dr. Marjan Žnidarič

Mag. dr. Theodor Domej, Avstrija

Prof. dr. Dragutin Feletar, Hrvaška

Dr. Peter Wiesflecker, Avstrija

Glavna in odgovorna urednica – *Chief and Responsible Editor*

Dr. Vlasta Stavbar

Univerza v Mariboru

Univerzitetna knjižnica Maribor

Gospeljna 10

SI – 2000 Maribor

vlasta.stavbar@um.si

Pomočnica urednice – *Editor's Assistant*

Urška Zupan

zupanur@gmail.com

Za znanstveno vsebino odgovarjajo avtorji. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira. Prispevki so recenzirani. – *Authors are responsible for the scientific contents of their articles. Reprint of articles and pictures is possible only with editor's permission and source quotation. The articles have been reviewed.*

Izdano z denarno pomočjo Mestne občine Maribor in Agencije za raziskovalno dejavnost RS.
Published with financial help of the Maribor Municipality and the Slovenian Research Agency.

Kazalo – Contents

UVODNIK – EDITORIAL

<i>Maistrovo osebno pričevanje</i>	5
General Rudolf Maister, <i>Kako sem postal gospodar Maribora</i>	5

RAZPRAVE – STUDIES

Andrej Rahten, »Sedaj ni čas za popuščanje«. Janko Mačkovšek na pariški mirovni konferenci (“It’s not the Time to Indulge”). Janko Mačkovšek at the Paris Peace Conference)	15
Arno Georg Kerschbaumer, <i>Med poklicem, cesarjem in kmečkim posestvom. Politična orientacija in nacionalna diferenciacija na primeru rožanske družine v 19. in 20. stoletju</i> (Between Profession, the Emperor and a Country Estate. The Political Orientation and National Differentiation on the Case of a Family from the Rož Valley in the 19 th and 20 th Century)	48
Manja Erman, <i>Kneževina Bolgarija v letih 1878–1885 v luči časnikov Slovenski narod in Slovenec</i> (The Principality of Bulgaria in the Years 1878 and 1885 as Seen by Newspapers <i>Slovenski narod</i> and <i>Slovenec</i>)	65
Andrejka Žejn, <i>Ljudevit Pivko – tudi opazovalec in popisovalec ljudskega življenja na Ptujskem polju</i> (Ljudevit Pivko – Also an Observer and Registrar of the Folk Life on the Ptuj Field)	114

ZAPISI – NOTES

Marjan Toš, <i>Zavrh 55 let pozneje. Maister ostaja na Zavrhu doma – za spomin in v zahvalo</i>	147
---	-----

OCENE IN POROČILA – REVIEWS AND REPORTS

Majda Potrata, <i>Marija Maister (1885–1938) – pomembna Mariborčanka</i>	151
Vlasta Stavbar, <i>Andrej Gulič, Pohorje in Kozjak: planinske koč, domovi, zavetišča, penzioni, razgledniki in romarske točke na Pohorju in Kozjaku do konca druge svetovne vojne</i>	154
Marjan Toš, <i>Bibliografija mag. Franca Kuzmiča: 1952–2018</i>	156

UVODNIK – EDITORIAL

Maistrovo osebno pričevanje

Zadnje veliko manifestacijo v Mariboru je Maister vodil leta 1928 ob deseti obletnici osvoboditve slovenske Štajerske in Koroške. Predsedoval je pripravljalnemu odboru, ki si je zastavil obsežen in bogat slavnostni program, med drugim tudi odkritje spomenika v mestnem parku. Svoje spomine na prevratne novembrske dogodke leta 1918 v Mariboru je Maister zapisal tudi v časniku Slovenec 1. novembra 1928. Njegovo poročanje je neposredno, jedrnato, stvarno in pravi nič samovšečno.

General Rudolf Maister

KAKO SEM POSTAL GOSPODAR MARIBORA

Mariborski Narodni svet je imel zadnje dni meseca oktobra 1918 neprestano sestanke z zastopniki mariborskih Nemcev, ki so si na vso moč prizadevali, da bi izsilili iz nas čim več koncesij glede na prehrano, kar se jim je deloma že posrečilo in to brez za nas pomembnejših nasprotnih obveznosti.

Meni se je zdela ta naša uslužljivost povsem neumestna in sem tekom seje Narodnega sveta v Cirilovi tiskarni dne 29. oktobra ponovno poudarjal, da si moramo najprej zagotoviti Maribor in potem šele lahko dajemo Nemcem koncesije. Dosegel sem sicer, da je predsednik Narodnega sveta dr. Verstovšek dne 30. oktobra zahteval od nemških zastopnikov, naj se uredi za Maribor narodnostno vprašanje, a Nemci so to zahtevo kratko odbili, češ, da se bo o tem razpravljalo po rešitvi za tedaj važnejših in nujnejših gospodarskih in varnostnih zadev.

Vse to me je pripravilo, da sem sklenil glede na iztrganje Maribora iz nemške oblasti ravnati sam po lastni glavi. Zato sem si zagotovil za pričakovano odločitev še enkrat vse znane mi slovenske častnike in sem imel z njimi zadnji sestanek dne 31. oktobra ponoči v Narodnem domu.

USODNA IZJAVA

1. novembra ob šestih zjutraj nas je pozval vojaški štacijski poveljnik, polkovnik Holik, višje častnike mariborskih polkov in drugih vojaških ustanov za deseto uro v svojo pisarno. Nekaj pred osmo uro pa je prišel Oskar Kratky, eden mojih stotnikov, javit mi, da se vrši napovedano zborovanje radi nujnosti takoj in sicer v polkovni pisarni 26. Streleskega polka v meljski vojašnici (sedaj vojašnica kralja Aleksandra). Kratky je še pripomnil, da so vsi pozvani častniki že zbrani in da je hotel polkovnik Holik posvetovanje že začeti, da pa je navzoči stotnik Edo Vavpotič to preprečil in zahteval, da obvestijo in počakajo tudi mene. Podoba kaže, da me polkovnik sploh ne bi klical na to časovno in krajevno preloženo sejo, če ne bi bil tega izsilili stotnik Vavpotič.

V omenjeni pisarni so se nahajali ob mojem prihodu: polkovnik Holik, vojaški štacijski poveljnik; polkovnik Kobilanski, poveljnik streleskega polka št. 26; polkovnik Zhuber, poveljnik topniškega polka št. 106; polkovnik Bergmann, poveljnik rezervne bolnišnice Dunaj 1; podpolkovnik Götz, poveljnik dragonskega polka št. 5; podpolkovnik Pavlis, poveljnik pešpolka št. 47; podpolkovnik Huber, streleskega polka št. 26; podpolkovnik Hackl, streleskega polka 26; stotnik Vavpotič, streleskega polka 26 in še nekaj častnikov, katerih imen se več ne spominjam.

Na posvet je prišel tudi brigadir Schinnerer (bivši poveljnik 26. Streleskega polka), ki je bil tedaj v Mariboru na dopustu.

Takoj po mojem vstopu nam je sporočil polkovnik Holik, da prihajajo čimdalje grše vesti: fronta se je vsa razsula, vojaštvo sevali v divjem neredu domov in že ropa skladišča ob železnici; zlasti Mariboru se obetajo trdi časi, ker bo drl velik del frontnih stotisočev skozenj. – Zato nas je klical, da bi pripravili primerne ukrepe proti verjetnemu vojaškemu nasilju. Izjavil pa je, da se te seje sicer še udeleži, potem pa zbog boleznih takoj preda svoje službene posle.

Polkovnik Holik je že doma sestavil nekaj točk, ki naj bi bile podlaga za zgradbo skupnega načrta, po katerem bi se mogel vzdržati red v Mariboru in okolici. Začel je torej s temi svojimi točkami, pa že prvi stavki so pričali, da jih je napisal v trdni veri in volji, da pripade Maribor – Nemški Avstriji.

Uvidel sem, da moram za vsako ceno preprečiti to nakano nemških častnikov. Prepoznal sem, da je zdaj usoda Maribora v mojih rokah.

To spoznanje me je tako razvnelo, da je kar bušnilo iz mene: »Ich erkene diese Punkte nicht an! Marburg erkläre ich für jugoslawischen Besitz und übernehme im Namen meine Regierung das Militärkommando über die Stadt und die ganze Südsteiermark.« (Ne priznavam teh točk! Maribor proglašam za jugoslovansko posest in prevzemam v imenu svoje vlade vojaško poveljstvo nad mestom in vsem Spodnjim Štajerskim.) – To sem izjavil na lastno pest in na lastno odgovornost.

Udarec je zadel tako nepričakovano in tako globoko vse navzoče, da jim je v resnici zastala sapa. Z zbeganih obrazov častnikov sem razbral, da jih je popolnoma strl moj odločni in samozavestni nastop. Zato sem – še preden je mogel kdo izpregovoriti – drugič vsekal: »Wer sich im Bereiche meines Kommandos meinen Befehlen widersetzt – kommt vor mein Kriegsgericht!« (Kdor bi se v področju moje oblasti upiral mojim poveljem, pride pred moje vojno sodišče.)

S to grožnjo sem popolnoma zmagal.

Polkovnik Holik je precej poudaril, da se je tako že odrekel svoji nadaljnji službi. Brigadir Schinnerer je izjavil, da se kot ranjenec ne bo vtikal v nove razmere in je obenem prosil osebnega varstva. Naslednji po činu najstarejši polkovnik Kobilanski pa je obljubil: »Ich für meine Person füge mich den Anordnungen des Kommandanten Meister und seiner Regierung.« (Jaz zase se podredim ukrepom poveljnika Maistra in njegove vlade.) Od ostalih častnikov izjav niti zahteval nisem.

Priklical sem na telefon dr. Verstovška in mu kratko orisal svoje izvršeno dejanje. Bil je iznenaden in besede so mu kar kipele od veselja. Poslali smo voz podpolkovnika Götza ponj, da sem ga kot predsednika Narodnega sveta predstavil nemškim častnikom.

Pred razhodom sva se s polkovnikom Holikom dogovorila o predaji njegove pisarne, drugim častnikom pa sem dal povelje, da takoj razglasijo v svojem področju novi državni položaj in jih naročil za 11. uro na okrajno glavarstvo (sedanje veliko županstvo).

ALARM

Dr. Verstovška je potegnil podpolkovnik Götz s svojim vozom do Narodnega doma, jaz pa sem odšel s stotnikom Vavpotičem na vojašniško dvorišče in dal tam trobiti alarm.

Zbranim vojakom sem naznanil, da sem prevzel vrhovno vojaško poveljstvo, jim razložil nastali prevrat in jih pozval, da vztrajajo v službi Jugoslavije, dokler jih bomo potrebovali.

Zavedni slovenski vojaki so se polni vročega navdušenja vriskaje zgnetli okrog mene in Vavpotiča. Polkovnik Kobilanski mi je čestital k nastanku jugoslovanske države. Nekaj nemških častnikov je proti temu protestiralo, češ, da je to veleizdaja, in začelo takoj po svoje pregovarjat vojake za Nemško Avstrijo. Na ta način se je vojaštvo v meljski vojašnici kar hitro razcepilo po narodnostih, in ko so Nemci uvideli, da so v manjšini proti nam, so začeli pospravljati svoje reči in se razhajati, to pa zlasti zato, ker je v tem času negotovosti v skrbi za svoje vse drvelo domov. Na sramoto so se tekom dopoldneva

izmuznili iz vojašnice z nemškimi vojaki tudi celi redi slovenskih, dasi so ti v prvem navdušenju obljubili, da ostanejo in dasi so dobro vedeli, v kako za nas skrajno nevarnem položaju se je nahajal Maribor s svojo nezatno slovensko posadko.

STOTNIK VAUPOTIČ

Ustroj in upravo strelskega polka št. 26. sem poveril stotniku Vaupotiču, ki je s tem postal njegov prvi jugoslovanski poveljnik.

Jaz sem se nato odpravil v Narodni dom, Vaupotič pa se je s silo polastil ključev v vojašnici in takoj pozaklenil pisarne skladišča, orožarno, sploh vse prostore, od koder bi se dalo kaj odnesti. Pomagali so mu pri tem delu med drugimi nadporočnika Jože Malenšek in Franjo Luknar, podčastniki Ignac Zalokar, Železnik, Bibič. Seveda to ni šlo tako gladko, zakaj večina nemških častnikov in podčastnikov se je do skrajnosti trdovratno upirala. Radi odločnega pritiska naših pa je bil Vaupotič okrog 11. ure v trdni posesti meljske vojašnice. – Ostalo mu je v nji slovenskih 7 častnikov in 87 podčastnikov in pešcev. Iz tega drobca je sestavil 1. jugoslovansko stotnijo in imenoval za njenega poveljnika nadporočnika Jožeta Malenška. Ta mala četa je bila matica za poznejši Mariborski pešpolk, ki se je po naredbi štaba Vrhovne komande opr. št. 37801-19 dne 15. Julija 1919, izpremenil v sedanji 45. pešadijski puk.

NAŠE VOJAŠTVO

V Mariboru so se nahajali ob prevratu razen strelskega polka št. 26 še deli sledečih polkov:

47. pešpolk v Dravski vojašnici, v barakah blizu topničarske vojašnice in v hiši št. 6 Pfarrhofgasse (sedanja Orožnova ulica). Poveljnik je bil podpolkovnik Pavlis, zagrizen Nemeč s Češkega, med častniki pa le edini Slovenec poročnik Ciril Skvarča. Moštvo je pripadalo v pretežni večini nemški narodnosti.

V konjiški vojašnici (sedaj zasebna last), Jezdarska ulica, 5. dragonski polk. Med častniki Slovenec nadporočnik Lončarič. Ostal pa je prostovoljno v tem polku nadporočnik Aleksander Molnar, rojen na Slovaškem, ki je s svojo odločnostjo mnogo pripomogel, da se je precej samopašnemu moštvu zopet vcepila prava disciplina. Polk je bil slovenske in nemške narodnosti.

V topničarski vojašnici (sedaj vojašnica vojvode Putnika) poljsko havbični polk števil. 106, brez slovenskih častnikov, moštvo po večini nemškega duha, in poljski topniški polk števil. 128. Častnik – Slovenec poročnik Tone Vovk. Moštvo skoraj sami Slovenci. Izredna sreča je bila, da je imel ta polk lepo

število starejših zavednih slovenskih podčastnikov, ki so z žilavo vstrajnostjo in z železno voljo opravljali službo v vojašnici in okli nje. Glava in srce jim je bil Belokranjec ognjičar Joško Slobodnik. S krepko samozavestjo je preudarno vodil prve dni po prevratu sam vse službene posle združenih slovenskih ostankov obeh topniških polkov.

PRVI KURIRJI

V Narodnem domu sem našel v posojilniških prostorih del Narodnega sveta, kolikor mi je v spominu: predsednika dr. Verstovška, podpredsednika dr. Rosino, tajnika prof. Voglarja, odbornika dr. Kodermana. Razen teh poštnega uradnika Klemenčiča in jurista Dobravca.

Pred odhodom na okrajno glavarstvo, kamor sem naročil polkovne poveljnike, sem hotel razen drugih navodil razglasiti posebno to, da ostane slovensko vojaštvo v svojih vojašnicah. Zato sem prosil tajnika Voglarja naj razpošlje k polkom ljudi, ki bi privedli vsaj po enega slovenskega častnika ali podčastnika v Narodni dom. Profesor Voglar je izdal zadevna naročila dijakom, ki jih je bilo precej na dvorišču. Izbrani so oddirjali vsi ponosni kot »prvi jugoslovanski mariborski kurirji« kakor sem jih pozdravil jaz.

Moje zmage nad številnimi nemškimi častniki smo bili seveda vsi zelo veseli. Brez vsega dvoma je bilo moje iztrganje mariborske vojaške oblasti iz nemških rok odločilnega pomena ne le za osvobojenje Maribora, temveč tudi za vse poznejše dogodljaje v mestu in na zunanjem področju mojega poveljstva. Vendar Pa sem dobro čutil, da mi z naprej ne bo več mogoče uspevati zgolj z odločnostjo in samozavestnim nastopom. Povrh sem si bil tudi v svesti, da bom za ves nadaljnji razvoj in zlasti še za izid zgodovinskega boja za pripadnost Maribora in z njim tesno združene slovenske severne obmejne zemlje svojemu narodu edino le jaz odgovoren. In tudi ne dvomim: če bi bili iz kakršnegakoli vzroka izgubili Maribor in ob sebi umevno tudi težek del z njim spojenega Spodnjega Štajerskega – bi naša javnost gotovo zvalila vso krivdo name.

GENERAL

Za rešitev velike in res težke naloge, ki sem si jo sicer naprtil sam, sem moral torej imeti tako visok vojaški čin, da bi mi zagotovil med civilnim prebivalstvom splošen ugled, med vojaštvom – tudi z zrahljano disciplino – pa slepo pokorščino. Zato sem od navzočih članov Narodnega sveta zahteval, da me imenujejo za generala. Po kratkem razgovoru – dr. Verstovšek se je nekaj

obotavljal – dr. Rosina pa takoj potrdil brezpogojno potrebo tega imenovanja – so ugodili moji zahtevi. Dr. Rosina je takoj narekoval imenovalno besedilo juristu Dobravcu, ki jo je od vesele razburjenosti dvakrat skazil na pisalnem stroju, tretji pravilni izvod so podpisali dr. Verstovšek, dr. Rosina in prof. Voglar. Listina je v moji posesti.

Med tem so se že vrnili »prvi jugoslovanski kurirji«, toda žal, z uspehom samo profesorja Voglarja sin, ki je privedel Slobodnika in dva njegova tovariša – podčastnika.

Kako prav sem sodil in kako važno in nujno je bilo moje imenovanje za generala, so izpričali že naslednji trenutki.

Komaj sem bil namreč izdal navodila Slobodniku, se je pojavil odposlanec graškega vojaškega poveljstva (Militär Kommando Graz) – brigadir Ullmann s svojim pribočnikom. Ko se je predstavil, mi je naznanil, da ga je odposlalo omenjeno poveljstvo v Maribor, »damit ich dem hiesigen Volksrate mit Rat und Militär an die Hand gehe« (da bi pomagal s svetom in z vojaštvom tukajšnjemu Narodnemu svetu). – Seveda nemškemu.

Zavrnil sem vsako njegovo in graško pomoč. On pa je kar nadaljeval, da ima tudi povelje vse potrebno poskrbeti za nastanitev enega popolnega pešpolka, ki pride ponoči v Maribor in je s posebnim naglasom poudaril, da vendar ne gre, da bi jaz kot major zapovedoval podpolkovnikom in polkovnikom. Odbil sem tudi to, češ, da Militär – Kommando v Gradcu nima sploh nobene pravice več vtikati se v mariborske vojaške zadeve, ker je postavljeno za Spodnje Štajersko že novo jugoslovansko vojaško poveljstvo, katerega glava sem jaz in bom opravil v Mariboru in drugod s svojimi vojaki vse sam. Pokazal sem mu tudi imenovalno listino za generala, ki mu jo je raztolmačil njegov slovenščine večji pribočnik. Brigadir je silno osupnil in zaprosil, da bi se smel udeležiti še sestanka polkovnih poveljnikov in pripomnil, da je zanj slučajno izvedel na potu z železniške postaje.

To sem mu brez pomisleka dovoli in ker je bila 11. ura že proč se kar brž odpravim z njim, njegovim pribočnikom, dr. Verstovškom in dr. Rosino na okrajno glavarstvo. V pisarni dr. Lajnšiča (ki je bil ta dan imenovan za glavarja vsega mariborskega okrožja) so že čakali vsi pozvani poveljniki. Sporočil sem jim svoje imenovanje za generala in odredil, da se vojaštvo nemške narodnosti odpusti, ali pa zbira v Dravski vojašnici. Od koder odide po mojih navodilih v Nemško Avstrijo. Vsi so sprejeli to mojo odredbo brez ugovora razen stotnika 47. pešpolka, ki je zahteval »ves tren in sploh vse imetje tega polka, če že mora res iz Maribora.« Pa tudi tega stotnika je minila vsa objestnost, ko sem mu bil zapretel, da ga postavim kot upornika pred naš nagli sod. Za odhod določenemu nemškemu oddelku, sem dodelil samo dva dvovprežna voza za prevoz častniške prtljage in živil za en dan.

Ullmann se je nato kar hitro poslovil z besedami: »Ich sehe, daß ich hier nichts mehr zu tun habe« in se vrnil s prvim vlakom v Gradec, jaz pa sem odšel v meljsko vojašnico pripravljat za popoldne povelje in navodila.

RAZOROŽITEV NEMCEV

Mojo naredbo, ki se je tikala mariborskega vojaštva nemške narodnosti, so dali poveljniki že okrog poldne po vojašnicah razglasiti. Zato se je vršila izločitev nemškega vojaštva iz vseh polkov brez večjih zapletljajev in s prav posebno naglico, če so naši zagrozili z orožjem. Sploh so pa vsi nemški vojaški, doma iz Maribora in okolice, precej, ko so bili izvedeli o za nas ugodnem prevratu, kar sami begali iz vojašnic. Ostali so le oni vestni nemški častniki, ki so imeli v oskrbi konje, orožje, skladišča ali podobne državne vrednote. Pa tudi ti so vse pustili in odšli, ko so dobili od nas potrdilo, da smo prevzeli njihov materijal.

Z veliko odločnostjo in zato zelo gladko se je vršila izločitev, oziroma razorožitev nemškega dela vojaštva v topničarski vojašnici.

Poročilo ognjičarja Slobodnika: »Že dalj časa smo se pripravljali podčastniki, jaz, Anton Pirnat in Alojzij Knavs, kako bi mogli streti vlado tukajšnjih Nemcev in razorožiti nemško vojaštvo v slučaju državnega prevrata. Zanašali smo se pri tem v prvi vrsti na zavednost naših domačih fantov. Jaz sem zbiral v ta namen kot vodja polkovnega staleža zanesljive ljudi, ki mi jih je zlasti priporočal ognjičar Pirnat, ki je bil z moštvom v vednem stiku.

Dne 1. novembra prinesel mi je sinko profesorja Voglarja pismo s pozivom, da naj hitim v Narodni dom, kjer bom dobil razna navodila. Iz previdnosti se odvezel skladiščnikom ključe in odpravil k zalogi streliva v Bohovo dva Vaclava Jenika – očeta in sina, zavedna Čeha – oba desetnika, z nekaj topničarjev, da prevzamemo tam stražo.

V vojašnici je ostal poročnik Vovk, jaz, ognjičar Knavs in desetnik France Mejač pa smo tekli v Narodni dom, kjer sem z veseljem izvedel, da je naš tihi sklep že uresničil major Maister. Ta mi je dal povelje, da zberem ob času obeda, ko bo vse vojaštvo pri svojih oddelkih, moštvo nadomestne bitnice in razorožim ter odpustim nemško vojaštvo slovenske ostanke da združim.

Naši nemški topničarji so bili po primernem pouku takoj pripravljani, da odidejo, Slovenci, zlasti še Kranjci, pa so se vsi prostovoljno pridružili meni. Prisegli smo si da bomo kljubovali vsem zaprekam. Bilo nas je okrog 70. Zastrazili smo izhode in vhode v vojašnici, ki se je kar brž spremenila v pravo taborišče. Vsi smo bili takoj na mestu in bili v teku ene ure oboroženi ter opravljeni, tako da smo že ob 15. zasegli tukajšnjemu nemški čutečemu, sicer pa domačemu poljsko havbičnemu polku števil. 106 vse topove, konje in konjsko

opravo. Veselje je bilo gledati, s kako vnemo, ponosom in zadoščenjem so se naši fantje polaščali orožja.

Opazovali smo, kako žurno so vojaki 47. pešpolka zapuščali svoje barake zapadno nasproti naše vojašnice, ko so izvedeli, da so »die Windischen« v posesti topov. V najkrajšem času je bil ta polk brez moštva in brez častnikov. Žal je bil njihov poveljnik dopoldne tako skrben, da jih je iz polkovnega skladišča popolnoma novo oblekel in oborožil.

Zasedli smo takoj najpomembnejša skladišča, zlasti materijalno in monturno od poljsko havbiškega polka 106, kjer se nam je posrečilo, kljub poznejšim vlomom, ohraniti državi material, ki ga pozneje dolgo sploh ni bilo mogoče dobiti in je bil torej za novo ustanovljeni jugoslovanski topniški polk velike vrednosti.

Oboroženi smo se razpostavili na dvorišču, izpregli topove in čakali nadaljnjih ukazov. Ko so spoznali nemški vojaki poljsko-havbiškega polka št. 106, da se jim ni treba ničesar bati, so obvestili svoje častnike, ki so nato začeli kapati v vojašnico. Bili so vidno potrti in zelo neradi so se končno zadovoljili s potrdili, da so res izročili topove in drugi material nam. Popoldne sem povabil stotnika Bernharda, strpnega Nemca v poljsko-havbiškem polku št. 106, s seboj v Narodni dom, kjer je tudi on dobil zaželeno predajno potrdilo.

Ob tej priliki sem javil generalu Maistru, da je bitnica oborožena in v pripravljenosti. Potem smo stalno zasedli topniško vojašnico in pomnožili stražo v skladišču za strelivo v Bohovi.

OBČINSKA SEJA

Med dopoldanskimi vojaškimi dogodki je imel mariborski občinski svet tajno sejo. Navzoč je bil tudi mariborski drž. poslanec Wastian, ki je prinesel iz Gradca za mesto vse polno važnih novic in bil na občinski seji ves čas glavni govornik.

Poročal je, da je zahteval mariborski Narodni svet na sestanku z avstrijskimi odposlanci zase vso politično upravo na Spodnjem Štajerskem. Ko sta zastopnika nove graške upravne vlade dr. Mayrhofer in gospodarski poverjenik dr. Wutte temu upirala, jim je zagrozil dr. K. Verstovšek, da v odklonilnem slučaju prepreči ves izvoz živil iz Spod. Štajerskega proti severu. Tudi je zahteval mariborski Narodni svet zase popolno samostojnost o načinu prehrane za Štajersko. V takih škripcih so dr. Wutte, dr. Mayrhofer in on sam (Wastian) ugodili zahtevi Narodnega sveta. Wastian je naglašal, da so tem lažje storili, ker pojde pri nameravani oddaji političnih in voditeljskih mest samo za nekake gospodarske uradnike in bodo vsa ta imenovanja sploh le začasna – nasproti pa bodo imeli Nemci, kar se tiče prehrane, samo dobiček.

Zagotovljena je tudi nedotakljivost samouprave Maribora. V istem smislu se je zavzel Wastian v Gradcu za Ptuj.

Poudaril je tudi, da bo treba delo likvidacije avstrijske države voditi prav posebno razumno, premeteno in krepko ter da je položaj mesta sicer težek, nikakor pa ne brezupen, zlasti ker imajo Nemci za bližajoča se pogajanja odlično protimoč v rokah in je torej pričakovati, da se jim izpolnijo njihove nacionalne želje. Sploh pa je z ozirom na prehrano dežele sporazum s Slovenci neizogiben.

Wastian je dalje priporočal, da preurede Nemci svoje predvojno mišljenje in ravnanje in začno računati z novimi razmerami. Naravno je tudi, da se Nemci na nobenih pogajanjih ne smejo kazati gospodov, Slovence pa imeti za ljudi nižje vrste. Enega Slovence ali dva bodo morali sprejeti celo v prehranjevalni svet.

Vse bolj, kakor Slovencev, pa je bilo treba po Wastianovem mnenju okleniti se mariborskih nemških socialnih demokratov, ker so njihovi zastopniki dotelej še na vseh pogajanjih kazali toliko razumevanja za nastale težke razmere, da bodo mariborskim Nemcem v skupnem delovanju krepka opora, posebno ker je tudi vlada na Dunaju pretežno socialno demokratska. Pri narodno-političnih pogajanjih s Slovenci pa bo za mariborske Nemce še prav posebne važnosti sodelovanje socialnih demokratov, **ki so kar brez vseh ovinkov priznali, da niso nikaki dozdevni brezdomovinci, temveč da bodo nemški socialni demokrati gotovo podpirali priklopitev Maribora k nemški Avstriji.** Treba bo torej že iz narodnostnih ozirov to močno skupino upoštevati in pritegniti k skupnemu delu.

Na Wastianove besede se je sklenilo, da dobe v mestnem gospodarskem svetu Nemci 16 glasov, socialni demokrati 4, Slovenci pa 2, to pa zato, da se po tem številnem razmerju zastopnikov »že na zunaj pokaže moč posameznih strank.«

V sledeči razpravi, glede na vzdrževanje reda v mestu, za čas vojaškega navala s fronte, je večina občinskega sveta ugotovila, »da zadostuje za to službo obstoječa mestna straža.«

Previdni in nezaupljivi podžupan Nasko je sicer ponovno sprožil vprašanje mariborskega nemškega vojaštva in zahteval zagotovitev njegove pomoči mestu, toda poslanec Wastian ga je zavračal in je pojasnjeval, da je bil v tej zadevi z magistratnim svetnikom dr. Valentinom že v Gradcu pri gospodarskem poverjeniku dr. Wutteju. Ta jima je zagotovil, da se je sklenilo, da se Maribor priključi vojaškemu območju nemško-avstrijske države. En popoln madjarski polk je že določen za Maribor.

Wastian je še omenil, da je dobil pooblastilo za izjavo, **da je mesto res že uvrščeno v ozemlje, ki sklepčno velja za podrejeno nemško-avstrijskemu**

vojaškemu poveljstvu v Gradcu in da bo vojaška oblast vse storila na korist Maribora in z njegovo priklopitev k Nemški Avstriji.

Dr. Orosel se je pa v zvezi z izvajanji podžupana Naska vendarle še potegoval za pomoč 47. pešpolka, češ da bi se tej varnostni odredbi ne mogli upirati niti Slovenci niti socialni demokrati, a Wastian je zopet nasprotno poudarjal, da je treba o vseh vojaških ukrepih prej zediniti se s Slovenci in socijalnimi demokrati. Pač pa naj se župan takoj po tem sporazumu dogovori z graško vojaško oblastjo o nujni priskrbi oborožene pomoči za Maribor.

Te važne Wastianove izjave nam kažejo, **kako globoko so bili mariborski Nemci, graška vlada in tamkajšnje vojaško poveljstvo prepričani, da pripade Maribor Nemški Avstriji.** Tudi je jasno, da so imele graške vojaške in civilne oblasti prav resno voljo izpolniti vse obljube, ki so se tikale obdržanja oziroma osvojitve Maribora za Nemško Avstrijo. Živ dokaz temu je bil njihov odposlanec brigadir Ullmann, ki je prispel v Maribor: urediti potrebno za nastanitev enega polka in v podporo Volksratu.

Pravična Usoda pa je ukazala drugače: ko so se mariborski občinski svetovalci po Wastianovem poročilu potolaženi in polni upanja razhajali iz mestne posvetovalnice – sem bil jaz že gospodar Maribora, sem že odpravil brigadirja Ullmannna in s tem preprečil prihod madjarskega polka.

24 ur pozneje bi bil vsak naš boj za Maribor – bodisi besedni, bodisi z orožjem – prepozen in zato brezuspešen.

(Slovenec 56, 1928, št. 251, 1. XI., str. 3–4)

 R A Z P R A V E – S T U D I E S

»Sedaj ni čas za popuščanje«

Janko Mačkovšek na pariški mirovni konferenci

Andrej Rahten*

 1.01 Izvirni znanstveni članek
 UDK 94(497.4)"1919":929Mačkovšek J.

Andrej Rahten: »Sedaj ni čas za popuščanje«. Janko Mačkovšek na pariški mirovni konferenci. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 89=54(2018), 4, str. 15–47

Članek oriše delovanje Janka Mačkovška (1888–1945) na pariški mirovni konferenci. Ovrednotena je njegova vloga znotraj delegacije Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, kjer je deloval kot kartograf in statistik, pri čemer članek v celoti temelji na arhivskih virih. Posebna pozornost je namenjena Mačkovškovim pogledom na jadransko vprašanje v luči italijansko-jugoslovanskega antagonizma in problematiki avstrijsko-jugoslovanske razmejitve.

Ključne besede: Janko Mačkovšek, Otokar Rybář, Ivan Žolger, Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev, pariška mirovna konferenca.

 1.01 Original Scientific Article
 UDC 94(497.4)"1919":929Mačkovšek J.

Andrej Rahten: "It's not the Time to Indulge". Janko Mačkovšek at the Paris Peace Conference. Review for History and Ethnography, Maribor 89=54(2018), 4, pp. 15–47

The treatise outlines the activities of Janko Mačkovšek (1888–1945) at the Paris Peace Conference. His role as a delegate of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes is evaluated. He was the delegation's cartographer and statistician and the article is based on archival materials. A special attention is paid to Mačkovšek's views on the Adria question from

---

 * dr. Andrej Rahten, znanstveni svetnik ZRC SAZU in ZRS v Kopru, red. prof. na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija, andrej.rahten@um.si, andrej.rahten@zrc-sazu.si

the point of view of the Italian-Yugoslav antagonism, and to the problems of the Austrian-Yugoslav delimitation.

Keywords: Janko Mačkovšek, Otokar Rybář, Ivan Žolger, the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, the Paris Peace Conference.

UVOD

Ime Janka Mačkovška (1888–1945) v slovenski historiografiji ni neznano. Zahvaljujoč Jeri Vodušek Starič, poznamo zlasti njegovo politično-obveščevalno dejavnost med drugo svetovno vojno.¹ Njegovo delovanje v mladih letih pa doslej še ni bilo predmet znanstvene obravnave, čeprav je zapustil bogato arhivsko gradivo. V prvi vrsti si zasluži pozornost njegova vloga na pariški mirovni konferenci leta 1919, kjer je bil nedvomno eden najdejavnejših slovenskih udeležencev. To je tudi tema pričujočega prispevka, ki sovpada s 130-letnico njegovega rojstva.

Janko Mačkovšek se je rodil 12. decembra 1888 v Idriji, kjer je obiskoval osnovno šolo. Po maturi na ljubljanski realki je v letih 1907–1912 študiral na češki visoki tehnični šoli v Pragi.² Že v študentskih letih se je zanimal za problematiko slovenskih etnografskih meja, s svojimi statističnimi izračuni pa je že zgodaj opozoril nase tudi slovenske politike. O tem pričata pismi Ivana Hribarja in Bogumila Vošnjaka, ki sta ga zaprosila, naj jima da na razpolago zbrano statistično gradivo.³ Po končanem inženirskem izpitu v Pragi se je zaposlil v Ljubljani, in sicer pri gradbenem mestnem uradu. Med prvo svetovno vojno se je s soborci v znamenitem 17. pešpolku boril na ruski in italijanski fronti.⁴

¹ Vodušek Starič, *Dosje Mačkovšek*.

² Arhiv Slovenskega biografskega leksikona, Osebna mapa Janka Mačkovška.

³ Narodna in univerzitetna knjižnica, Rokopisni oddelek, Ms 1963, Ostalina Janko Mačkovšek [dalje: NUK, OJM], Hribarjevo pismo Mačkovšku, 30. 2. 1909; Vošnjakovo pismo Mačkovšku, 16. 11. 1911.

⁴ Iz vojnega časa se je ohranila Mačkovškova dokaj bogata korespondenca, kjer doživeto opisuje dogajanja. Pred odhodom na fronto je domačim v Idrijo optimistično zapisal: »Dragi! Po četrletnem napornem življenju v Brežah smo srečno prispeli semkaj; tu imamo veliko več prostega in dosti manje dela. Imam pod seboj 60 mož in jih učim vojaških kunštij. /.../ Kakor vidite, ste pred Lahy na varnem. Ker ne morejo priti tako globoko. /.../ Tu je silno dosti vojaštva. Samo prva nadomestna kompanija, pri kateri sem jaz, ima entisočdvesto mož. /.../ Moja kompanija je na ptujski grajšini. Imamo krasen razgled na vse strani. Sedaj imam opravek samo od 6 – 11 dopoldan in 2 – 5 zvečer. Tudi v marškompaniji ni tako hudo, kot si ljudje predstavljajo. Nimam nikakega strahu, posebno ker imam občutek, da se bode vse srečno izteklo. – Idrija mora biti zelo prazna? Saj pa tudi vse vzamejo?« Sledile so zahtevne preizkušnje na bojiščih: »Marsikdo si vojsko hujše predstavlja, kot je v resnici. Če bi ne bilo kuglic, bi res zgledalo, kot na žeganju:

Po vrnitvi s fronte je Mačkovšek nadaljeval delo pri gradbenem mestnem uradu v Ljubljani. Poročil se je z Meto (Margareto) Veršec, s katero sta nato živela na Kongresnem trgu.⁵ Toda že kmalu po ustanovitvi Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki je bila razglašena 1. decembra 1918 v navzočnosti regenta Aleksandra Karađorđevića, je bil poklican v Beograd. Čakale so ga pomembne zadolžitve na mirovni konferenci, ki so jo zmagovalci prve svetovne vojne sklicali v Parizu.

NESOJENI »INFORMATOR PRESTOLONASLEDNIKA«

Po naročilu liberalnega prvaka Gregorja Žerjava, ki je takrat tesno sodeloval z voditeljem Vseslovenske ljudske stranke Antonom Korošcem, sicer voditeljem Jugoslovanskega kluba v dunajskem parlamentu, je Mačkovšek že junija 1918 začel urejati gradivo o slovenskih etnografskih mejah, ki ga je zbral pred vojno in med njo.⁶ Gradivo naj bi se uporabilo na mirovni konferenci. Ko je bil v Ljubljani sredi avgusta 1918 ustanovljen Narodni svet za slovenske dežele in Istro, ga je ta imenoval za referenta za narodne meje. Korošec se sicer ni odločil za sodelovanje na pariški mirovni konferenci, čeprav je bil takrat ključna osebnost na slovenski politični sceni. O razlogih za njegovo odsotnost je na podlagi ohranjenih virov mogoče zgolj ugibati. A zdi se, da ga je k temu spodbudilo dogajanje v zvezi z ženevsko konferenco v začetku novembra 1918, ko je bil razočaran zaradi ravnanja srbskih državnikov. Njegova pot v Beograd se je močno zavlekla, zamudil je celo prvodecembrsko svečanost ustanovitve Kraljevine SHS. Pri Aleksandru je bil v avdienco sprejet šele 6. decembra.⁷

Na podlagi pogovora z regentom je Korošec iz Beograda poslal brzojavni poziv, da je Mačkovšek skupaj z zadnjim slovenskim poslancem iz Trsta v

---

možnarčki in rakete po noči. Le pri vsakdanjem pokopavanju mladih fantov prideš bližje resnice.« V začetku novembra 1915 je bil Mačkovšek lažje ranjen, kar je razvidno iz pisma njegovi izvoljenki: »Gre bolj počasi, ker imam nekaj bajoneta v roki, pa ni nič hudega /.../ Noč od vseh svetih na verne duše mi bo najbrže ostala vedno v spominu. Toliko granat, šrapnelov, min in ročnih granat ne bo najbrže nikoli več okrog mene. Še dobro, da je bila noč; ni lep pogled na namešane mrtvece, ki še po smrti ne opustijo svojih živih namer. Boj v strašnem art[jilerijskem] ognju je trajal od ½ 1 – ½ 7h zj[utraj] in dva šturma z naše strani.« NUK, OJM, Mačkovškova pisma, 5. 6., 15. 10. in 2. 11. 1915.

⁵ NUK, OJM, Mačkovškova vizitka. Naveden je naslov Kongresni trg 16/I.

⁶ Arhiv Republike Slovenije, AS 1164, škatla 1350, Janko Mačkovšek, Poročilo o delu pri Narodnem svetu in na mirovni konferenci v Parizu, tipkopis. Poročilo je Mačkovšek začel pisati v Parizu 7. avgusta in ga dokončal 17. avgusta 1919, ko se je vrnil v Ljubljano. Večina Mačkovškovega arhiva se nahaja v nekdanjem fondu Inštituta za narodnostna vprašanja, ki je bilo predano Arhivu Republike Slovenije.

⁷ Rahten, *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije*, str. 198.

dunajskem parlamentu Otokarjem Rybářem imenovan za »spremljevalca in informatorja« prestolonasledniku Aleksandru Karađorđeviću. Bodoči jugoslovanski kralj je imel namreč namen odpotovati na mirovno konferenco v Pariz.⁸ Po Koroščevem navodilu naj bi Mačkovšek pripravil v ta namen ustrezno gradivo, nakar bi ostal v Parizu tudi v času konference.⁹ Kot dopolnilo telegramu je Korošec ljubljanski vladi poslal še pismo, v katerem je podrobneje opredelil usmeritve. Po Koroščevem pričevanju naj bi Aleksander dejal, »da bi mu bilo vrlo [v]ažno imeti za potovanje v Pariz ves material; ki podpira našo narodno [p]retenzijo na severni zlasti na narodni granici«. S tem namenom je tudi dovolil, da se imenujeta »gospoda, ki mu podrobno razložita situacijo in ki lahko ostaneta v Parizu za dobo mirovne konferencije«. Korošec se je odločil za Rybářa in Mačkovška, »prvega po svojem položaju kot največjega reprezentanta naše pretenzije na zapadu, drugega kot najboljšega manjšinskega statistika in kartografa«. Izrazil je pričakovanje, da jima bo ljubljanska vlada nudila vso podporo: »Ob sebi se razume, da je treba oba gg. opremiti z denarjem in kar potrebno za družabno nastopanje (obleka itd.)«. Prav tako je naročil, da se za Pariz pripravi čim več gradiva za obrambo zahtev na Primorskem. Pri tem je mislil zlasti na pritožbe prebivalstva na okupiranem območju, statistične preglede in zemljevide. Med temi je omenil *Zemljevid poknežene grofije Goriško-Gradišćanske s Trstom in okolico*, ki ga je leta 1905 za tiskarno Andreja Gabrščka pripravil Enrico Bombig. Zapisal je tudi, da ima v Zagrebu podpolkovnik Slavko Kvaternik »italijansko etnografsko karto, ki govori povsem nam v prilog«. Poleg tega je Korošec naročil, naj se pripravita tudi »tabelaričen pregled plebiscitov« in Mohorjev koledar z imenikom članov na Goriškem. Ni pozabil na kratko omeniti tudi Beneške Slovenije.¹⁰

V Koroščevih navodilih je zanimiva referenca na Kvaternikov zemljevid. Še zlasti, če vemo, da je bil Kvaternik med prvo svetovno vojno pribočnik feldmaršala Svetozarja Boroevića, znamenitega »soškega leva«. V Kvaternikovi biografiji, ki jo je zasenčila njegova kasnejša vloga v Neodvisni državi Hrvaški, je manj znano dejstvo, da je po prevratu kot častnik služboval v Borovljah. Takrat je za komisijo za pariško mirovno konferenco, ki je pod vodstvom Frana Vodopivca delovala pri ljubljanski vladi, pripravil tudi študijo o jugoslovanskih mejah. Poleg tega je bil tudi posrednik med omenjeno komisijo in Boroevićem, ko je ta pripravljal znano študijo o italijanski drž

⁸ Prim. Nećak, *Pisarna*, str. 106.

⁹ AS 1164, škatla 1344, Janko Mačkovšek, Pripravljanje gradiva, vtisi in razvoj dogodkov na mirovni konferenci v Parizu glede naše zapadne in severne meje (do 15. avg. 1919). Predavanje v političnem klubu v Ljubljani, Narodni dom, začetek septembra 1919.

¹⁰ AS 1164, škatla 1360, Koroščevo pismo Narodni vladi, 7. 12. 1918.

med vojno.¹¹ Projekt objave spisa nekdanj slavnega feldmaršala, ki je kljub številnim razočaranjem želel pomagati novi državi v diplomatskem boju proti »najnevarnejšemu nasprotniku«, je sicer kasneje na pariški mirovni konferenci koordiniral Rybář.¹²

Slika 1: Janko Mačkovšek (vir: <http://dlib.si>)

12. decembra 1918 se je Mačkovšek odpravil v prestolnico nove države. 13. decembra se je v Zagrebu sešel z Ribnikarjem in Vladimirjem Knafličem. Skupaj še z dvema koroškima politikoma so nato odpotovali v Beograd.¹³ Mačkovšek je o prihodu z zadovoljstvom sporočal svoji soprogi: »Danes ali pa jutri pridem v avdijenco /.../ Določen sem kot informator samega prestolonaslednika, kar pa ni, hvala Bogu, identično z delegatom na mirovni konferenci. Radi tega tudi najbrže ne ostanem posebno dolgo zunaj. Regent hoče sedaj predvsem Wilsona informirati.« Pot do Beograda je bila dolga. Do Zemuna, kamor so potovali 16. decembra opoldan, so potrebovali 27 ur. Potovanje vseeno ni bilo preveč naporno, saj so se vozili v salonskem vagonu. V Beograd so se pripeljali z ladjo ob pol petih popoldan. Sledovi vojne so bili v prestolnici nove države še vedno zelo vidni: »Mesto kaže sledove ropanja.

¹¹ AS 1164, škatla 1346, korespondenca med Kvaternikom in komisijo za pariško mirovno konferenco v Ljubljani, 9. 10, 31. 10. in 13. 12. 1919. Prim. Nečak, *O vojni*, str. 107–111; Svoljšak, *Čigava ali komu soška fronta*, str. 370.

¹² AS 1164, škatla 1347, Borojevičevo pismo Vodopivcu, 31. 8. 1919; Vodopivčevo pismo predsedstvu Deželne vlade u Ljubljani, 3. 10. 1919. Vodopivec se je pri ljubljanski vladi zavzel, da na neki način Borojevičevo študijo plača, ker da se slednji očitno »smatra za Jugoslavana«. Predlagal je kompenzacijo za Borojevičevo prtljago, ki mu je bila odvzeta med prevratom.

¹³ NUK, OJM, pismo Janka Meti Mačkovšek, 13. 12. 1918.

Stekla razbita, iz hiš vse pokradeno, tako da je silno težko dobiti stanovanje. /.../ Ljudi je okoli 60.000, kot zatrjujejo poznavalci. Meščani so zelo prijazni in ljubeznivi. Tudi francoskega vojaštva je dosti, celo črnci so v Zemunu, ki pa hodijo k maši, ker so katoličani.« Mačkovšek je v Beogradu naletel tudi na znane politične obraze, med njimi na Korošca, bodočega podpredsednika vlade Kraljevine SHS, ki je skupaj z liberalnim prvakom Albertom Kramerjem v ministrskem svetu zastopal slovensko politiko: »Spoznal sem precej znanih imen, tudi ata Korošec je tu. Danes še vedno sestavljajo kabinet, ki je že skoraj gotov. Od Slovencev prideta Korošec in Kramer v ministrstvo.« Pismo soprogi, v katerem je opisal svoj prihod v prestolnico, je sicer v Ljubljano moral odnesti kurir, ker iz Beograda pošta še ni delovala.¹⁴

Francoska diplomacija je sprva močno zagovarjala prihod regenta Aleksandra na mirovno konferenco v Pariz, da bi tam osebno branil jugoslovanske meje. To je bil med drugim tudi eden od argumentov tistih politikov, ki so močno hiteli, da bi čimprej prišlo do združitve južnih Slovanov z ozemlja nekdanje habsburške monarhije in Kraljevino Srbijo.¹⁵ Aleksander je bil v zunanji politiki zagovornik tesnega sodelovanja s Francijo, menda je govoril bolje francosko kot srbsko, nekaj časa pa je celo razmišljal o poroki s princeso Orleansko.¹⁶ Toda izkazalo se je, da si je prestolonaslednik premislil in na mirovno konferenco v Pariz ni odpotoval. Po večkratni preložitvi poti je prišlo do odpovedi za nedoločen čas. 30. decembra 1918 je Mačkovšek zapustil Beograd brez prestolonaslednika. Vseeno je v Pariz odpotoval v ugledni družbi. Poleg Rybářa in njegovega tržaškega rojaka Ivana Marije Čoka velja omeniti seveda Nikolo Pašića, legendarnega srbskega državnika, ki ga je regent tudi določil za vodjo mirovne delegacije. V tej družbi pa se je znašel tudi dalmatinski politik Ante Tresić Pavičić.

Medtem ko se je Mačkovšek pripravljal v Beogradu na odhod v Pariz, pa je podpredsednik kraljeve vlade Korošec določil za pooblaščenega jugoslovanskega delegata iz slovenskih vrst Ivana Žolgerja, vrhunskega pravnika in nekdanjega avstrijskega ministra. Po vladnem imenovanju 22. decembra 1918 je bil tako Žolger med Slovenci po položaju najvišje v hierarhiji jugoslovanske delegacije. 28. decembra je Žolger s telegramom zaprosil Rybářa in Mačkovška, naj mu pripravita referate za meje in Trst.¹⁷ Na Novega leta dan je Žolger poslal v Beograd še telegram, da morata priti oba takoj v Ljubljano zaradi razprave o ozemeljskih vprašanjih.¹⁸ A telegrama ju že nista več dosegla.

¹⁴ NUK, OJM, pismo Janka Meti Mačkovšek, 17. 12. 1918.

¹⁵ AS 1660, Osebna zbirka Izidorja Cankarja, fascikel 1, zapis v beležnici Izidorja Cankarja.

¹⁶ Sretenović, *Francuska*, str. 103.

¹⁷ AS 1164, škatla 1346, Žolgerjev telegram Rybářu, 28. 12. 1919.

¹⁸ AS 1164, škatla 1346, Žolgerjev telegram na zunanje ministrstvo, 1. 1. 1919.

Pot v Pariz je Pašičevo ekipo, v kateri se je znašel tudi Mačkovšek, vodila prek Sarajeva in Mostarja. Tu so imeli skupaj tudi novoletno večerjo, kar je Mačkovšek tudi opisal v pismu soprogi, ko so 1. januarja 1919 zjutraj prispeli v že skoraj pomladni Dubrovnik: »Bosna in Hercegovina polna snega, mraza in ledu, tukaj pa naravnost gorko. Silvestra smo prespali med Mostarjem in Trebinjem. V Mostarju so nas zelo lepo pogostili za večerjo. Poleg dr. Rybača potuje tudi dr. Čok; sem zelo vesel, da se lahko malo nasmejemo in pome-nimo. Razen Pašića in njegovega tajnika potuje še dr. Tresić-Pavičić. Drugih delegatov ni še tukaj in odpotujejo najbrže čez nekaj časa z drugo partijo.« Mačkovšek je med potjo izvedel nekaj zanimivih podrobnosti o odnosu velesil do Kraljevine SHS, s katerimi je razpolagal Pašić: »Glede celotne ureditve naše države so po Pašičevem mnenju Clemenceau in Lloyd George na naši strani, Balfour menda bolj na ital[ij]j[anski] strani, Asquith pa ni še dobro informiran.« Pašić je na Mačkovška že v začetku napravil dober vtis: »Pašić je zelo ljubezniv gospod; čeprav ima 72 let, je še zelo živahen in čil. Pri prvem obisku mi je rekel, da je bil pred leti tudi on inženjer.«¹⁹

2. januarja 1919 se je Pašičeva družina zgodaj zjutraj v Dubrovniku vkrcala na francosko križarko *Altair* in z njo odplula v Bari, nato pa zvečer z vlakom krenila proti Rimu. V italijanski prestolnici, kamor so prispeli 3. januarja, so se zadržali osem ur. Mačkovšek je v pismu soprogi poročal, da so bili v Rimu prav v času, ko je bil tam na obisku tudi ameriški predsednik Thomas Woodrow Wilson, ki je veljal za glasnika nove, pravičnejše mednarodne ureditve. Na železniški postaji ga je pričakal osebno italijanski kralj Viktor Emanuel III. Tudi slovensko časopisje je poročalo, da so Rimljani priredili Wilsonu »viharne ovacije«.²⁰ Toda Mačkovškov vtis je bil drugačen: »Vse mesto v zastavah, zvečer iluminacija. Seveda smo tudi Wilsona videli. Vse je bilo na ulici, vendar nisem imel vtisa, da so ga posebno navdušeno sprejemali.« Še isti dan so Jugoslovani nadaljevali vožnjo z vlakom, v Pariz pa so prispeli 4. januarja. Odlomki iz Mačkovškovega pisma ženi kažejo, da se je po prestopu italijansko-francoske meje počutil precej bolje: »Železniške garniture so na Francoskem še veliko boljše, kot v Italiji, kjer že spominjajo na naše vagone sedaj. Srebrnega denarja se v Italiji dosti ne vidi, kar ni posebno ugodno znamenje za liro, dočim se dobi tukaj srebra še preveč.« Pariz je nanj napravil mogočen vtis, čeprav je deževalo: »Silno čisto in v redu, pa je bil ravnotako daleč od fronte kakor Ljubljana. Stanujemo v hotelu Campbell tik Zvezde (Etoile), tu stoji Arc de triomphe, sijajna stavba. Ena fronta našega hotela leži od B[oulevard] de Friedland, druga pa ob Avenue des Champs Elysées. Hotel je prvovrsten in rezerviran za jugoslovansko delegacijo. Imam prav lepo

¹⁹ NUK, OJM, pismo Janka Meti Mačkovšek, 1. 1. 1919.

²⁰ *Slovenski narod*, 4. 1. 1919, 1.

sobo.« Mačkovšek je bil dobre volje kljub temu, da ob prihodu francosko ni znal: »Rybař, Āok in jaz se držiĹo skupaj, da nas ne prodajo. Vendar v sili Ālovek hitro v jeziku napreduje.«²¹ Optimizma Slovincem ob prihodu v Pariz torej ni manjkalo.

PRVI TEDNI V PARIZU

Po prihodu v Pariz je zaĀel MaĀkovšek pisati dnevnik. Āeprav ga ni pisal redno, nudi vrsto zanimivih informacij o dogajanjih na mirovni konferenci. Kljub temu ga slovensko zgodovinopisje pri njihovem opisovanju doslej ni uvrščalo med glavne vire.²² Dnevnik vsekakor prinaša zanimiv vpogled v zakulisje jugoslovanske delegacije.

Prvi zapis v MaĀkovškovem dnevniku opisuje sestanke jugoslovanskih delegatov v Hotelu Campbell 6. januarja 1919 dopoldan. Sestali so se Pašić, Trumbić, Rybař, Tresić-PaviĀić in general Dušan Stepanović, da bi se seznanili s poroĀilom Milenka VesniĀa. Vplivni srbski diplomat je bil v delegacijo uvršĀen kot poslanik Kraljevine Srbije v Parizu, po poloŹaju pa je bil na tretjem mestu, pred Źolgerjem. VesniĀ je poroĀal »o pogovoru in nasvetih nekega AngleŹa, ki je nař prijatelj«. Britanski sogovornik je menda Jugoslovanom priporoĀal, da bi »vzeli mejo, ki bi šla skozi Istro, razvodje do stare drŹavne meje blizu Tolmina«. To pa bi pomenilo, da bi »Gorica tudi pripadla Lahom«. Sprejeto je bilo »naĀelo, da se napram Italijanom ne zaĀrta nařa nameravana meja, temveĀ naj se zaĀrta samo etnografiĀna granica«. VesniĀ je nadaljeval, da bi bilo za Antanto zelo neprijetno, Āe bi Jugoslovani zahtevali ozemlje, ki je Źe prej pripadalo Italiji. MaĀkovšek je VesniĀevo priporoĀilo komentiral z besedami: »Beneřki Slovenci so torej na ta naĀin odpravljeni.« V oklepaju MaĀkovšek ni skrival slabega mnenja o delovanju srbskega poslanika: »O VesniĀu se govori, da ni vloŹil nikakega protesta proti samolařki okupaciji nařih krajev; kakor se je menda ameriřki poslanik izrazil, bi se s protestom lahko doseglo, da bi zasedle naře kraje tudi druge antantne Āete. VesniĀa smatrajo 'Jugoslovani' za popolnoma nesposobnega Āloveka, ki je dostopen menda le poklonom.« Popoldan istega dne je Pašić povabil MaĀkovřka na sestanek, da bi pregledala mejo, kot jo je imel srbski drŹavnik zarisano na

²¹ NUK, OJM, pismo Janka Meti MaĀkovšek, 5. 1. 1919.

²² MaĀkovřkov dnevnik ima dva dela: prvi sega od 6. januarja do 9. julija 1919, drugi pa do njegovega odhoda iz Pariza 14. avgusta 1919. Nahaja se v bivšem fondu Inřtituta za narodnostna vprařanja, sedaj v Arhivu Republike Slovenije, AS 1164, řkatla 1344 [dalje: AS 1164, MaĀkovřkov dnevnik]. Bogo Grafenauer ga v svoji sicer zelo obseŹni temeljni řtudiji o korořki problematiki na mirovni konferenci v opombah citira dvakrat. Grafenauer, Slovenska Korořka, str. 371–372.

svojem zemljevidu. Mačkovšku ni bilo jasno, na podlagi kakšnih podatkov je bila Pašičeva meja sploh zarisana: »Prvi vtis je ta, da smo napram Bulgarom in na Ogrskem precej požrešni, napram Nemcem pa silno pravični. Njegova meja je sploh silno čudna.« Mačkovšek se je takoj lotil popraviljanja večjih Pašičevih napak, ki so ga zmotile: »Prva je ta, da na Beneškem skoraj nikakega slov. ozemlja ni naznačil in je tudi Brda skoraj popolnoma Lahom prepustil. 2) Na Koroškem je vsa severna okolica Velikovca z mestom samim že na nemški strani (n. b., to je že njegova politična meja.) 3) Popolnoma so bili pozabljeni Prekmurci. Vse to sem mu seveda popravil tako, kakor teče resnično etnografična meja. 4) Tudi Ziljska dolina je bila zapuščena. Preko etnografske meje je šel pri Beljaku in Labudu, kar sem pustil brez pripombe.«²³

7. januarja je Pašić poklical k sebi Vesnića, Trumbića, Rybára, Tresić-Pavičića in Mačkovška. Spet je bilo govora o definiranju meja na zemljevidu, ki ga je bilo treba naslednji predložiti predsedniku konference Georgesu Clemenceauju in francoskemu armadnemu poveljniku Ferdinandu Fochu. Glede razmejitve na Štajerskem Mačkovšek ni uspel prepričati srbskih delegatov: »Zagovarjal sem priklopitev Ivnice z Zelenim Travnikom k nam, kakor tudi priklopitev železnice Spi[e]lfeld – Radgona, pa sta me Pašić kakor Vesnić zavrnila, da ne smemo etnografičnega principa opuščati. 'Zidali bodemo jednostavno drugo zvezo z Ljutomerom.'«²⁴

Kljub temu da s svojim predlogom glede severne meje ni prodrl, pa Mačkovšek motivacije še zdaleč ni izgubil. Nasprotno, zdi se, da je bil zadovoljen, ker ima sploh priložnost razpravljati o popravkih. To je razvidno iz pisma soprogi 8. januarja: »Danes sem ves dan risal in načrtaval; silno interesantno. Ravnoprav smo dospeli, ker bi se drugače prejudicirala marsikatera stvar. Natančneje Ti ne morem sporočiti, ker lahko pismo vsakdo čita. Na severu stoji dobro, čeprav so nekateri mnenja (med našimi:), da gremo preveč v meso. Nimajo vsi jasne predstave, do kje naš živelj sega. Silno so mi prav prišle generalke in specijalke z vsem elaboratom, ki smo ga napravili. Prvotno je bilo veliko slabše zarisano.« Najbolj ga je skrbela razmejitev proti Italiji: »Zapadna meja je seveda najbolj kočljiva. Nekateri Francozi (znanstveniki, statistiki) zastopajo mnenje, da naj pripadajo sploh vsi kraji vzhodno od Tržiča, Ločnika, Krmina k naši državi. Torej popolnoma naše stališče. So pa seveda še druge struje. Tudi med nekaterimi Angleži, ki so naši prijatelji. Gotovo je na vsak način, da moja familija ne pride pod polentarje. Upamo pa na pravično rešitev in ne brez podlage. Naši emigranti so se zelo pridno gibali; obstoja že cela literatura o našem vprašanju v angleškem in francoskem jeziku.«²⁵ Pri tem se

²³ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, I, 6. 1. 1919.

²⁴ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, I, 7. 1. 1919.

²⁵ NUK, OJM, pismo Janka Meti Mačkovšek, 8. 1. 1919.

je Mačkovšek pohvalno izražal zlasti o publicistični dejavnosti generalnega tajnika jugoslovanske delegacije Bogumila Vošnjaka, enega redkih slovenskih članov Jugoslovanskega odbora. V enem od pismem je o njem zapisal, da je bil »silno priden za časa emigrantstva«.²⁶

Življenje v Parizu je Mačkovška še naprej navduševalo: »Mesta še nisem videl skoraj nič. Le najbližja okolica opere mi je znana. Vozimo se seveda z Métro: sijajna naprava. Nebrojne množice se gibljejo pod zemljo. Cene so zelo visoke. Dosegajo ljubljanske, če velja 1 fr[ancoski frank] tri krone. V Londonu je menda vse veliko ceneje. Čudno seveda ni, ker je stala v okolici Pariza ogromna armada. /.../ Mesto napravlja silen in mogočen utis; hiše in palače so skoraj vse iz rezanega kamna (peščenec) in ni torej nikjer odpadajočega 'strajha'. /.../ Ves trg Concorde in avenija Champs Elysées je polna trofej tja do Zvezde. Samo nemški topovi najrazličnejših kalibrov. Paris je ob sklepu premirja norel.«²⁷ Seveda ni mogel prehvaliti znamenite francoske kuhinje, čeprav je bilo pomanjkanje živeža zaradi vojne še vedno precejšnje: »Obedujemo in večerjamo običajno v našem hotelu. Francoska kuhinja je izborna. Toliko malih stvari nanosi, da se človek dobro naje. Za kruh moramo imeti – karte. Dobi se pa seveda lep kruh. Sladkorja pa se brez karte sploh ne dobi.«²⁸

Mačkovškovo znanje jezika države gostiteljice se je postopno izboljševalo, predvsem zahvaljujoč tečaju pri Berlitzu, ki ga je obiskoval skupaj s Čokom in Rybářem.²⁹ Zaradi zgodnje ure začetka tečaja je moral zjutraj zbujati Čoka, da ne bi zamudili (Rybář je vestno vstajal pravočasno).³⁰ Toda zaradi naraščajočih delovnih obveznosti v delegaciji je Berlitzev tečaj obiskoval samo do začetka februarja, kar je kasneje obžaloval.³¹

Denarnih skrbi sicer izvedenci niso imeli. Kljub temu da so jim prvotno napovedano višino dnevnic 100 frankov prepolovili, je Mačkovšek računal, da bo precej lahko tudi prihranil. Za hrano je namreč moral dnevno odšteti 25–30 frankov, za sobo pa 16.³² Sicer si je moral Mačkovšek kasneje poiskati nekoliko cenejšo namestitev (za 10 frankov), a vseeno sta si s Čokom tudi kaj privoščila. Tako je 25. januarja v pismu soprogi zapisal: »Videla sva s Čokom 'Aïdo'. Krasna uprizoritev. Moti pa nas razbijanje predno se dvigne zastor. V drugih glediščih imajo gospodje celo pokrivala na glavi. Pariz je menda silno na blesku izgubil, odkar so tukaj vojaki, posebno Amerikanci. S Čokom sva bila v Vaudeville in sem že precej razumel, posebno proti koncu (nova

²⁶ NUK, OJM, pismo Janka Meti Mačkovšek, 14. 1. 1919.

²⁷ NUK, OJM, pismo Janka Meti Mačkovšek, 8. 1. 1919.

²⁸ NUK, OJM, pismo Janka Meti Mačkovšek, 14. 1. 1919.

²⁹ NUK, OJM, pismo Janka Meti Mačkovšek, 18. 1. 1919.

³⁰ NUK, OJM, pismo Janka Meti Mačkovšek, 14. 1. 1919.

³¹ NUK, OJM, pismo Janka Meti Mačkovšek, 7. 3. 1919.

³² NUK, OJM, pismo Janka Meti Mačkovšek, 18. 1. 1919.

igra 'Pasteur').«³³ Kasneje je sicer Mačkovšek zaradi obilice dela redkeje našel čas za udeležbo na kulturnih dogodkih. Ena takšnih izjem je bila pomladna razstava jugoslovanskih umetnikov. Videl jo je še pred otvoritvijo, najbolj pa so ga navdušile mojstrovine kiparja Ivana Meštrovića: »Ogledal sem si našo razstavo, v kolikor je že gotova; kedaj bode otvorjena, ne vemo. Tudi še ni afera glede naslova rešena. Na razstavi dominira Meštrovič. To so večne stvari. Drugi skoraj poleg njega izginjajo. Z njim se pač lahko postavimo, saj je menda največji sodobni mojster.«³⁴

Mačkovšek je sprva mislil, da v Parizu ne bo ostal dolgo. Računal je, da bo odšel že konec februarja. Toda pokazalo se je, da je njegovo znanje kartografije in statistike izjemno koristno, zato se je njegov odhod vedno bolj odlagal. Posledično pa je tudi njegov vpliv v delegaciji naraščal. Njegovo znanje je zelo cenil tudi Žolger. Konferenca se je sicer udeležil tudi zunanji minister Kraljevine SHS Ante Trumbić, nekdanji dalmatinski poslanec in voditelj Jugoslovanskega odbora. Mačkovškov prvi vtis o Trumbiću je bil sicer »najboljši«, čeprav so ga doma njegovi rojaki tudi kritizirali.³⁵ Žolger je bil tako v jugoslovanski delegaciji po rangu šele četrti. Pred njim so bili Pašić, Trumbić in Vesnić, vsi štirje pa so imeli pooblastilo podpisovanja pravnih aktov na konferenci. Problem je bil v tem, da sedežni red, ki je jugoslovanski delegaciji v dvorani na plenarnih zasedanjih dovoljeval zgolj tri sedeže, ni omogočal hkratne prisotnosti vseh štirih.

Bližal se je začetek konference, toda regenta Aleksandra v Pariz še vedno ni bilo. Morda so bili razlogi tudi varnostne narave, saj je v Parizu takrat stanoval kralj Nikola, ki se ni strinjal s sklepi »podgoriške skupščine« o združitvi črnogorske kraljevine s srbsko. Njegovi črnogorski privrženci do regenta Aleksandra gotovo niso gojili »bratskih« čustev.³⁶ Je pa tik pred začetkom konference Mačkovšek imel priložnost spoznati princa Đorđa Karađorđevića, Aleksandrovega starejšega brata, ki pa se je moral predvsem zaradi bratovih ambicij pravici do prestola odreči. Na Mačkovška je napravil dober vtis: »Danes sem spoznal princa Jurija; zelo simpatičen; napravi nekoliko nervozen vtis. Od početka sploh nisem vedel, da je on. Mislil sem, da je kak uradnik begunec. Prišel je k nam v sobo, kjer smo sedeli dr. Vošnjak, dr. Zupanić in jaz in kakor je že predstavljanje: človek nikdar ne ve, koga je spoznal. Ker ni bilo ravno preveč stolov, se je usedel na posteljo, prav po študentovsko.«³⁷

³³ NUK, OJM, pismo Janka Meti Mačkovšek, 25. 1. 1919.

³⁴ NUK, OJM, pismo Janka Meti Mačkovšek, 1. 4. 1919.

³⁵ NUK, OJM, pismo Janka Meti Mačkovšek, 18. 1. 1919.

³⁶ Osebni arhiv avtorja [dalje: OAA], pismo Stanislava Sretenovića avtorju, 15. 11. 2018.

³⁷ NUK, OJM, pismo Janka Meti Mačkovšek, 14. 1. 1919.

18. januarja se je naposled začelo zasedanje konference. Mačkovšek je to sprejel z zadovoljstvom, čeprav ne brez skrbi za prihodnost: »Konferenca se torej danes prične, hvala bogu. Zapadna meja je še vedno kočljiva. Da bi le ljudje v okup[iranem] ozemlju ne obupali. Z odporom se da doseči silno veliko. /.../ Na vsak način bo težak boj, le obupati se ne sme.« Po Mačkovškovem mnenju so menda nekateri Francozi popolnoma podpirali jugoslovansko stališče. V to skupino je prišteval antropologa Arthurja Chervina. Toda drugi so zagovarjali kompromis, ki naj bi izročil Gorico, Trst in zahodno obalo Istre Italiji, pri čemer so bili morda celo pripravljeni pristati na internacionalizacijo Trsta. Tako so menda razmišljali tudi nekateri britanski prijatelji Jugoslavije, kot je bil arheolog Arthur Evans.³⁸

Za diplomacijo nove države sta bila največja izziva na konferenci mednarodno priznanje in problematika njenih meja. Bolj od vprašanja mednarodnega priznanja je v historiografiji v ospredju boj za meje, zlasti jadransko in koroško vprašanje. Že kmalu po začetku mirovne konference je postalo Mačkovšku in drugim slovenskim udeležencem mirovne konference jasno, da se diplomatska igra ne vodi samo po Wilsonovih pravilih, ampak so se ta pogosto morala soočiti s prefriganimi metodami »stare diplomacije«. To je še zlasti veljalo pri vprašanju *Londonskega pakta*, ko so Italijani delali vse, da ohromijo svojo novo sosedo na vzhodu. Vošnjak, ki je njihove namere dobro spoznal že med vojno, ko je v emigraciji deloval v Jugoslovanskem odboru, je poimenoval italijansko politiko »diplomacija starega stila«. Njena personifikacija naj bi bil zunanji minister Sidney baron Soninno: »Sonninova politika pozna samo kabinete, ne pozna narodov. V svojem jedru je nesodobna, ker pravzaprav negira narodnostni princip, na katerem pa je sodobna Italija zgrajena.«³⁹ Kljub neznanjskim ozemeljskim apetitom, ko je zahtevala ogromne kose njenega ozemlja in z njimi izsiljevala svojo vzhodno sosedo, se je Italija dolgo zavzemala za ohranitev habsburške monarhije, čeprav močno okrnjene. Ko je na njenih ruševinah začela nastajati nova jugoslovanska država, pa je napela vse sile, da slednjo čimbolj ohromi. Italijanski poslanik v Londonu Guglielmo Imperiali je v pogovoru z britanskim zunanjim ministrom Arthurjem Balfourjem izjavil, da je Italija »dejavnik v evropski politiki«, Jugoslavija pa naj bi bila zgolj »teoretična hipoteza«.⁴⁰ Mačkovšek se je med več kot polletnim bivanjem v Parizu po najboljših močeh trudil, da italijanske trditve ovrže.

³⁸ NUK, OJM, pismo Janka Meti Mačkovšek, 18. 1. 1919.

³⁹ Vošnjak, *U borbi*, str. 155.

⁴⁰ Janković in Krizman, *Grada*, II, str. 572–573.

AVSTRIJAKANTI IN ANEKSIONISTI

Italija si je na mirovni konferenci zelo prizadevala, da čimbolj odloži mednarodno priznanje Kraljevine SHS, zato je tudi Mačkovšek sprva formalno deloval kot izvedenec delegacije Kraljevine Srbije. Pri tem so Italijanom nehote prihajali na pomoč tudi nekateri člani jugoslovanske delegacije. Tipičen primer je bila razprava o tem, ali naj se v dokumentih vztraja pri pisanju naziva »Kraljevina SHS«, ali pa naj se vendar nastopa pod imenom »Jugoslavija«. Prvi tovrstni spor je nastal že pomladi 1915, ko so se člani Jugoslovanskega odbora odpravili v London in je tamkajšnji srbski poslanik Mato Bošković zahteval, da se iz spomenice, namenjene britanski vladi, črta besedna zveza »jugoslovanski narod«. Razprava se je nadaljevala na Krfu, ko so predstavniki Jugoslovanskega odbora in srbske vlade usklajevali znano deklaracijo. Pašić je 30. junija 1917 predlagal, naj se skupna država imenuje »Združena kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev«. Njegov strankarski kolega Stojan Protić pa je izjavil, »da je ime Jugoslavija umetno«, češ da je bilo ustvarjeno na Zahodu in naj bi bilo uperjeno proti srbskemu imenu. Vošnjak se s srbskima državnikoma ni strinjal in se je zavzel, da se ime »Jugoslovani« vneso v bodočo ustavo.⁴¹ Zgodba je doživela vrhunec v Parizu, ko je na seji delegacije 24. februarja 1919 Bošković, sedaj kot eden od treh srbskih delegatov, zahteval, naj se popravi zapisnik sestanka velesil, v katerem se v govoru Vesnića omenja »Jugoslavija«. 2. marca sta oba hrvaška delegata, Josip Smodlaka in Ante Trumbić, zahtevala glasovanje o tem, ali lahko delegacija v uradnih aktih uporablja naziva »Jugoslavija« in »jugoslovanski«. Pašić ni želel tvegati prevelikega razkola v delegaciji, zato glasovanja ni dovolil, odločitev pa je raje prepustil vladi v Beogradu.⁴²

Zgodovinopisje se je ob opisovanju delovanja delegacije Kraljevine SHS v Parizu doslej večinoma posvečalo njenemu diplomatskemu boju proti odločitvam velesil, če te niso bile (in to ni bilo redko) v njihov prid. Le maloštevilni so se pri tem spraševali, kakšni so bili odnosi znotraj delegacije same.⁴³ Še manj pa vemo o tem, kako so se med sabo razumeli slovenski predstavniki. Da so nesoglasja med slednjimi obstajala, je opozoril že Bojan Himmelreich, ki se je opiral predvsem na Žolgerjeve in Vošnjakove zapise.⁴⁴ Nedvomno pa nam tudi Mačkovškov dnevnik omenjena nasprotja kaže zelo nazorno.

Najprej so prišla do izraza nasprotja s stališči Smodlake, ki je želel predvsem ohraniti za novo državo čim več ozemlja v Dalmaciji, slovenske zahteve

⁴¹ Vošnjak, *U borbi*, str. 45 in 247.

⁴² Krizman in Hrabak, *Zapisnici*, str. 59 in 65.

⁴³ Prim. Rahten, *Med Kakanijo in Wilsonio*, str. 117–149.

⁴⁴ Himmelreich, Slovenski člani, str. 168–169.

na severu pa je označeval za pretirane. Mačkovšek je mnenje Smodlake glede severne meje v dnevniku takole povzel: »Nemci ostanejo silen narod, to so pokazale volitve v nem[ško] Konstituanto. Ne smemo jim dati vzroka za revancho. Ako bi bili Celovec, Beljak madžarska mesta, bi se nič ne premišljeval. Tudi če vzamemo par nem[ških] vasij, se ne čuti. Zelo občutljivi so pa narodi za mesta, posebno glavna mesta.« Mačkovškovo mnenje je bilo drugačno: »V nekem oziru ima dr. Smodlaka prav, da bi pa nemška revanča bila manjša, ako Celovca ne vzamemo, ne verujem. Z vso silo bode Nemeč vedno hotel priti do morja; naše pokrajine bodo pozorišče prihodnje vojne; pa naj bode fronta proti Italiji ali proti Nemčiji. Zato bi bilo treba iz tega vidika določevati mejo pri nas.«⁴⁵

Iz Mačkovškovih stališč, izraženih v soočenjih s člani delegacije v Parizu, je jasno, da je spadal med zagovornike zelo ambicioznih zahtev. V tem smislu se je zavzemal za čimprejšnjo konsolidacijo jugoslovanske države, ki bo lahko svoje zahteve uveljavljala na podlagi vojaške moči: »Ključ rešitve leži v domovini. Dokler bodemo doma brezmočni, se Italija niti pogajala ne bo; ako bo čutila, da imamo pod orožjem zadosti ljudi, se bode šele spustila v pogajanja; naš program bodemo pa dosegli edino le, ako jih vržemo v morje. Zato je odvisno vse od naše vojske. Ako reorganizacija vspe, je naše vprašanje že napol rešeno. Vse se suče okoli vojaške moči. Vsi v domovini morajo delati na tem, vse stranke se morajo zato angažirati. – Če bi bil vspeh mirovnih pogajanj odvisen od materiala, ki ga imamo tukaj, potem seveda sijajno proderemo. Pa na pravico se danes dosti ne da, čeprav se to ne reče; Bismarck je bil odkritosrčnejši: 'Macht geht vor Recht.'⁴⁶

Zdi se, da so razhajanja s Smodlako glede razmejitve na Koroškem Mačkovška tudi spodbudila k razmisleku o tem, da bi slovenski člani delegacije morali delovati bolj usklajeno. V dnevniku je 24. januarja zapisal: »Danes sva sklenila s Čokom, da se napravijo večkrat sestanki Slovencev in se paralizira vpliv 'sjednic'. Pri dr. Rybaču sem opazil, da je nekoliko prestrašen radi Smodlake in tudi dr. Žolger se je vdal, kot kaže rektifikacija pri Šmohorju, Labudu in v Prekmurju. Sedaj ni čas za popuščanje; drugič pa sploh nimamo ničesar popustiti, ker tako pravičnih mej sploh nikjer drugje ni, kakor je naša nemška meja. Včeraj sem predložil dr. Žolgerju na specijalkah obdelano okolico Celovca (po shematizmih krške škofije). Bilo mu je popolnoma novo in je bil zelo vesel tudi dokumentov samih.« V omenjenem dnevniškem zapisu je zanimiva tudi Mačkovškova ugotovitev, da je bil mlajši del delegacije v svojih zahtevah bolj odločen: »Kar nas je mlajših, moramo vsaj na videz pokazati aneksionizem, ker je to sedaj res meja, ki se ne da več korigirati. Treba

⁴⁵ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, I, 24. 1. 1919.

⁴⁶ NUK, OJM, pismo Janka Meti Mačkovšek, 7. 3. 1919.

zahtevati napram Rybařu in Źolgerju veĉ, da ne popustita preko te meje. Sicer se mi pa zdi dr. Źolger bolj energičen in prepriĉan o tem, da se da ta meja prav izborno braniti.«⁴⁷

Maĉkovška je zmotilo tudi, da v Pariz še niso pripotovali izvedenci iz Zagreba: »Kako je to, da iz Zagreba še nobenega eksperta ni, se mi zdi zelo ĉudno. Menda mislijo, ĉe sami kaj znajo in vedo, da to zadostuje. In tako bi bili že pred 14 dnevi potrebni. Tako meĉkanje je greh. Sreĉa je to, da ozemlje, ki naj ga zastopajo, ni tako eksponirano, kakor naše.« Delo v Parizu je oteŹevalo tudi dejstvo, da so vesti od doma prihajale s precejšnjo zamudo: »Mi vsaj nimamo prav nikake zveze z domovino. Nikakih vesti ne dobimo, prav niĉesar. Ves ĉas, kar smo tukaj, sta prišli dve številki 'Slovenca' in sicer ona od 11. jan[uarja], danes pa ona od 15. jan[uarja] in še to preko Prage v Švico. Drugih naših ĉasopisov sploh ni; ĉudno se mi zdi, da [Slovenskega] Naroda ne pošiljajo kljub temu, da je Jugoslovanski odbor že dvakrat brzojavil in veĉkrat pisal.«⁴⁸ Poslati telegram v Ljubljano iz Pariza je bil pravi podvig, o ĉemer priĉa naslednji odlomek iz Maĉkovškovega pisma soprogi: »Na brzojav sem tudi s telegramom odgovoril, pa je šlo silno teŹko, suhoparne vsebine in ĉez par instanc. Pravzaprav so ga sprejeli le zato, ker sem pokazal Tvojega in so videli, da je od tam prišel. Ljubljana je namreĉ tukaj na pošti še vedno: Laibach, Krain, Autriche. In v Avstrijo ne sprejemajo.«⁴⁹

Maĉkovšek je moĉno pogrešal zlasti informacije z zasedenega ozemlja na Primorskem, za katerega je skrbela posebna pisarna. Ta je zbirala razliĉna gradiva, ki so dokumentirala poloŹaj in pripombe v zvezi z italijansko okupacijo.⁵⁰ Maĉkovšku bi ta prišla še kako prav, a z njimi ni razpolagal: »Sem ne zvemo sploh niĉesar, kaj se godi v okupiranem ozemlju. Menda imajo v Ljubljani veliko materijala in obseŹno pisarno. Ali dokler bodo le domaĉ svet informirali, ne bomo dosti na boljšem. Zakaj ne uvedejo vsaj enkrat na teden direktne kurirske sluŹbe, ne razumem. Prva stvar je sedaj, da je pariška delegacija toĉno in natanĉno informirana, kajti z osebnimi stiki se da najveĉ napraviti. Naj stane, kolikor hoĉe.«⁵¹

Konec januarja je Maĉkovšek izvedel za dva dogodka, ki sta moĉno pokvarila razpoloŹenje v delegaciji. Najprej je bila to boŹiĉno-novoletna ofenziva koroških brambovcev, ko so v nekaj dneh potisnili jugoslovanske ĉete juŹno od Drave.⁵² Za omenjeno ofenzivo je Maĉkovšek izvedel z veĉtedensko zamudo: »Iz omenjenih številk 'Slovenca' sem zvedel za polomijo na Koroškem. Kaj

⁴⁷ AS 1164, Maĉkovškov dnevnik, I, 24. 1. 1919.

⁴⁸ NUK, OJM, pismo Janka Meti Maĉkovšek, 25. 1. 1919.

⁴⁹ NUK, OJM, pismo Janka Meti Maĉkovšek, 7. 3. 1919.

⁵⁰ Neĉak, *Pisarna*, str. 101.

⁵¹ NUK, OJM, pismo Janka Meti Maĉkovšek, 25. 1. 1919.

⁵² Veĉ o tem Rahten, *Pozabljeni slovenski premier*, str. 213–214.

tacega seveda naše pozicije ne utrdi. Posebno Italjani lahko korajžo dobijo, logično je, da se naše sile ne bodo več bali, če so nas sami Korošci prepodili.«⁵³ Drugi dogodek pa je bil »krvavi ponedeljek« v Mariboru 27. januarja 1919, ko je med obiskom ameriške poizvedovalne misije polkovnika Shermana Milesa prišlo do velikih nemirov.⁵⁴ A zanje je Mačkovšek, kot se je pritoževal v pismu soprogi, izvedel iz avstrijskih virov: »Ravnokar čitam, da so v Mariboru nemiri. Poročilo je iz Dunaja in pravi, da je 50 ranjenih in 8 mrtvih. Druzega ne objavlja. Kakor vidiš, zopet drug vir, samo naš ne. Doma se pa najbrže zanašajo, da bodo naši delegati čudeže delali, ko nič ne vedo in jim ničesar ne pošljejo.«⁵⁵

Zapoznele, a slabe novice iz domovine, v kombinaciji s sporočili iz krogov, ki so bili blizu vodilnim državnikom na konferenci, so očitno načele tudi enotnost v slovenskih vrstah. Mačkovšek se je tako v začetku marca močno sprl z Rybářem, čeprav sta se vse od srečanja v Beogradu dobro razumela. Njuno prerekanje je na sestanku 8. marca Žolger lahko samo nemočno opazoval: »Rybař je zopet mahal z rokami, da je vse zgubljeno; da pa nosijo odgovornost drugi; vsemu polomu da je kriva deteljica Žerjav, Kramer, Brezigar. Ti so tirali svojo politiko, ki nas je spravila v pogubo. Rybař je avstrikant do kosti, to sem čutil že večkrat iz njegovih opazk. Pred par tedni je pred Zupaničem razkladal, kako je sprejel iz Trsta pismo, v katerem se glasi, da inteligenca že obžaluje razpad Avstrije. K temu referatu je pristavil svoje mnenje doslovno: 'Kar sem jaz že kedaj rekel.' Da kaj tacega sploh spravi na dan, se mi je zdelo silno nerodno, posebno pa še pred Zupaničem, ki je Pašičevo uho, kakor trdijo. S tem si seveda v delegaciji sami stališče vedno znova otežkočamo. Svojo ljubo Avstrijo spravlja vedno na tapet in vedno seveda z očitkom: pogledjte, kaj ste napravili. Da je ta človek slep in ne uvidi, da bi se država razsula kljub nam, ker bi bila premagana na vsak način, to mi je nerazumljivo. Slovenci bi najbrže odločili vojno v prid centralnim državam, ako bi se postavili v eno vrsto z njimi. To so kurji možgani.« Mačkovšek nekdanjemu avstrijskemu parlamentarcu ni ostal dolžan: »Ko je torej z rdečo glavo deteljico krivil vsega zlega, nisem mogel dalj molčati: 'Ako bi vsi tako dosledno hodili svojo pot, kot ti gospodje, bi danes ne mogel prenašati Cris de Paris takih izvlečkov, kot jih prinaša.' To je seveda zadelo v živo; Žolger se je kar usedel in poslušal, ker je nekoliko tudi njega zadelo. Seveda ni on ničesar zakrivil, Rybařova izvajanja o dinastiji in zvestobi do nje v dunajskem parlamentu so pa ogabna.«⁵⁶

⁵³ NUK, OJM, pismo Janka Meti Mačkovšek, 28. 1. 1919. Pismo je sicer na začetku datirano s 25. januarjem, a ga je Mačkovšek pisal več dni, saj omenja, da ga je nadaljeval 28. januarja 1919.

⁵⁴ Podrobno o tem Jenuš, *Ko je Maribor postal slovenski*, str. 120–139.

⁵⁵ NUK, OJM, pismo Janka Meti Mačkovšek, 28. 1. 1919.

⁵⁶ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, I, 8. 3. 1919.

Mačkovškove zmerljivke z »avstrijakantstvom« so gotovo prizadele tudi Žolgerja, ki se je že vse od začetka konference moral kot nekdanji avstrijski minister otepati podobnih očitkov. Nanj so jih bolj ali manj prikrito naslavljali predvsem Italijani in Čehi, a tudi nekateri člani jugoslovanske delegacije.⁵⁷ Italijani so se celo uradno pritožili na konferenco »z zahtevo, da se ga ne prizna, ker je bil v vojnem času avstrijski minister«. Po informacijah, ki jih je Mačkovšek prejel od Čoka, je konferenca pooblastila Američane, da zahtevo preiščejo. V ameriškem poročilu je bilo nato ugotovljeno, »da laška zahteva ni upravičena«. Žolger je bil označen, »da je pač dober avstrijski birokrat, pa nikak državnik«.⁵⁸ Podobno neuspešno je tudi Pašić predlagal vladi v Beogradu zamenjavo Žolgerja, češ da je bil minister države, ki se je vojskovala proti Antanti, kot tak tudi podpiral politiko Avstro-Ogrske do Srbije, ki pa je bila na koncu poražena.⁵⁹

Sicer z večjo mero razumevanja, a vendarle je tudi Smodlaka očital Žolgerju, da se ni mogel otresti starih avstrijskih navad. Dalmatinski politik je pri tem ugotavljal, da so Slovenci imeli svojega zgodovinarja, geografa, kartografa, statistika, risarja, pisarniške uradnike in tipkarice, iz Ljubljane pa so pripeljali celo pisarniškega slugo: »V pisarnah, ki so bile vzor reda in snage, se je delalo po ves dan, dostikrat v pozne nočne ure. Nihče ni stal križem rok. Tipkanje strojev ni prenehalo od jutra do mraka. Na čelu tega popolnega aparata je stal pooblaščen delegat dr. Žolger, bivši minister cesarja Karla, prvi in zadnji južni Slovan, ki je v Avstriji postal minister. Ob dejstvu, da je bil vrsto let šef oddelka na Dunaju, si je uredil pisarno po dunajskem vzoru, tako da je zares izgledala kot oddelek avstrijskega ministrstva. /.../ Dejansko so zadeve znotraj delegacije delovale tako, kot da je Slovenija samostojna država pod protektoratom Jugoslavije.«⁶⁰

Očitno pa Žolgerju v tej »samostojni« ekipi ni uspelo povsem preseči delitev iz preteklosti. Po Himmelreichovih ugotovitvah, ki jih deloma potrjujejo tudi zapisi v Mačkovškovem dnevniku, so se v njej nakazovali obrisi dveh skupin. Na eni strani so bili tisti, ki so že v Avstro-Ogrski imeli visoke položaje. Poleg Žolgerja in Rybáča so sem sodili še dvorni ministrski svetnik Ivo Šubelj, generalni konzul Ivan Švegel in Hugo Bruno Stare, ki je z Žolgerjem delal že kot koncipist v predsedstvu ministrskega sveta, nato pa je postal tajnik njegove »cesarsko-kraljeve« pisarne. V drugi skupini pa so bili mlajši kolegi: poleg Mačkovška še Milko Brezigar in pa medvojni člani Jugoslovanskega odbora Vošnjak, Čok in Drago Marušič. Vošnjak je sicer Žolgerju priznaval

⁵⁷ Meštrović, *Uspomene*, str. 116.

⁵⁸ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, I, 9. 6. 1919.

⁵⁹ Krizman in Hrabak, *Zapisnici*, str. 19.

⁶⁰ Smodlaka, *Zapisi*, str. 120–121.

»dobro strokovno kvalifikacijo«, hkrati pa ni pozabil, da je bil »včasih velik avstrijakant, ki je postal minister ne vsled svoje slovenske pripadnosti, temveč radi dobre avstrijske reputacije«. ⁶¹ Zanimivo je, da glede Žolgerja Mačkovšek ni delil Vošnjakovskega mnenja, kar kaže naslednji odlomek iz dnevnika: »Pri Žolgerju sem skoraj ves dan in še zvečer. Mož je silno priden.« ⁶²

Omenjena nasprotja, ki so bila bolj prestižnega značaja, niso imela dolgoročnih učinkov na učinkovitost slovenskih udeležencev konference. Mačkovška je sicer vedno bolj vleklo domov, a je zasebne želje povsem podredil delovnim dolžnostim na konferenci. Tako je v Parizu z veliko zamudo izvedel za smrt svoje matere. ⁶³ Med bivanjem v Parizu pa se mu je rodila tudi hči Majda. ⁶⁴ Usodne odločitve, ki so jih krojile velesile, so spravljale slovenske člane delegacije neprestano v položaj, ko so morali hitro odgovarjati. Pri pripravi besedil in zemljevidov pa je bila Mačkovškova pomoč nepogrešljiva. Še zlasti, ko je šlo za razmejitvene probleme na severu nove države.

TEŽAVE NA SEVERNI MEJI

Jugoslovanska delegacija v Parizu se je morala soočiti s številnimi mejnimi spori. Mačkovška je najbolj zanimalo koroško vprašanje. »Silno važno« se mu je zdelo predvsem, kako se bo rešil spor glede Beljaka: »To je drugi Trst, posebno še pa slučaj, da Trst ni naš. Ves tranzit gre potem skozi naše ozemlje; zato ni izključeno, da bodo Italijani potegnili z Nemci v tem vprašanju. Opozoril sem na to silno važnost Beljaka danes dr. Žolgerja, ki je istega mnenja. Boji se samo dokazovanja, ker etnično ne pripada k nam ne sedaj, ne pred 100 leti.« ⁶⁵

Mačkovšek z mnenjem glede Beljaka ni bil osamljen. Podobno je razmišljal tudi duhovnik Lambert Ehrlich, ki je bil dodeljen jugoslovanski delegaciji v Parizu kot ekspert za koroško vprašanje. Zagovarjal je stališče, da naj bi spadala »v gospodarski okvir slovenskega ozemlja« tako Celovec kot Beljak. Čeprav je imel Celovec nemško večino, Beljak pa je bil sploh nemško mesto, je Ehrlich menil, da ju je treba priključiti jugoslovanski državi, ker naj bi tako narekovali ekonomski razlogi. Poudarjal je, da se Celovec »gospodarsko iz slov[enskega] ozemlja sploh ne da izločiti, ne da bi ostalo mesto Celovec gospodarski torso«. ⁶⁶ Zamisel o nedeljivosti Koroške je prihajala od pokojnega »ljudskega tribuna« Janeza Evangelista Kreka. Njegov privrženec, duhovnik

⁶¹ Himmelreich, *Slovenski člani*, str. 168 in 172.

⁶² NUK, OJM, pismo Janka Meti Mačkovšek, 7. 3. 1919.

⁶³ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, I, 14. 2. 1919.

⁶⁴ NUK, OJM, Čokovo pismo Franu Vodopivcu, 23. 7. 1919.

⁶⁵ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, I, 24. 1. 1919.

⁶⁶ Rahten, *Pozabljeni slovenski premier*, str. 210.

Janez Kalan si je v svojih spominih dobro zapomnil, kaj jim je govoril Krek: »Na Homcu nam je razlagal, da je Koroška nedeljiva celota. Da kdor jo bo imel, mora imeti celo.«⁶⁷ Glasovi tistih Slovencev, ki so svarili pred prevelikimi apetiti pri določanju meja na severu, so bili očitno v manjšini.

V Mačkovškovi zapuščini se je ohranilo tudi zelo zanimivo besedilo Rudolfa Maistra, ki je s svojimi drznimi potezami vlival samozavest številnim, a tudi on je bil glede razmejitev na severu zelo previden. Pri tem je Maistra najbolj skrbelo, če bi bil za sporna ozemlja razpisan referendum: »Plebiscit bi bil za nas naravnost katastrofalen. Naše ljudstvo na Koroškem, Štajerskem in Ogerskem je v jezikovno mešanih krajih politično tako zbito in zbegano da je v narodnem oziru za slovenstvo popolnoma nezanesljivo in da že iz tega razloga rajše naklanja k tujcu, kakor k nam.« Prav tako niso bile v korist Slovincem statistike: »Uradne osebe pri štetju so bili izključno izbrani najhujši narodno nasprotni fanatiki in kjer ni pomagala uradna sladka beseda ali grožnja tam so statistiko kratkomalo naredili. Zato statistika, ki jo je skrpicala naša vlada, za nas ni statistika, temveč laž, ki za nas danes ne velja, ker nam te laži ne more nobena vlada več oktroirati.« Čeprav je bil Maister zagovornik zgodovinskih argumentov, pa ni želel posegati predaleč v preteklost: »Tako se mi ne zdi prav umesten dr. Krekov načrt, da bi priklopili Jugoslaviji vso Koroško in velik del srednje Štajerske. Kajti žive na teh teritorijih res tudi Nemci, katerih ne bi mogli nikdar narodno pridobiti zase, kakor nas Nemci v Slov[enskih] goricah niso mogli ponemčiti v dolgem času, kljub nemškim naseljencem, nemškim uradom in šulfereinskim šolam. Kakor čujem ima enak obširen program dr. Kramar. Tudi dr. Vošnjak. Ta je baje celo Gradec postavil v Jugoslavijo. Proti taki določitvi mej govori tudi demokratski značaj naše države.«⁶⁸ Na podlagi ohranjenih virov ni mogoče sklepati, kako je na omenjeno Maistrovo besedilo reagiral Mačkovšek.⁶⁹ A njegove previdnosti pri zahtevah na severu očitno ni delil.

18. februarja 1919 je jugoslovanske pooblaščenice delegate zaslišal vrhovni svet. Mačkovškove vesti s sestanka, ki ga je vodil predsedujoči konferenci, francoski premier Clemenceau, so bile dobre: »Žolger je bil s Trumbičevim govorom zelo zadovoljen. Sam je prednašal naše zahteve napram nemški

⁶⁷ Nadškofijski arhiv Ljubljana, Zapuščina Janeza Kalana, Moja oporoka, tipkopis spominov.

⁶⁸ NUK, OJM, Rudolf Maister, Slovenska državna meja. Rokopis obsega 8 strani in ni datiran, je pa na ovitku zabeleženo leto 1919, na kar navaja tudi vsebina. Nastal je pred odločitvijo velesil, da se za Koroško razpiše plebiscit, kar lahko sklepamo iz Maistrovega pisanja o plebiscitu v pogojniku.

⁶⁹ Mačkovšek je Maistrov rokopis dal pretipkati in se nahaja v nekdanjem arhivu Inštituta za narodnostna vprašanja. AS 1164, škatla 1351, Elaborat Rudolfa Maistra: Slovenska državna meja, tipkopis (4 strani).

Avstriji, Trumbić pa obdelal jadranski problem s zahtevo po Trstu.«⁷⁰ A že v začetku marca je optimizem splahnel. Slabe novice so prišle od profesorja Ęmila Haumonta, Clemenceuaovega svetovalca, ki je bil v stikih z Źolgerjem: »Informacije, ki jih je podal, so za našo severno mejo porazne. /.../ Poročilo, ki ga je oddal znameniti Miles, je povzročilo v subkomisiji za teritorialne zadeve mnenje, da bi bila naša najbolj naravna meja na severu Drava. Miles je v svojem poročilu menda celo zapisal, da so celo ljudje na južnem bregu te reke, ki nočejo ničesar slišati o Jugoslaviji. Prekmurje bi seveda odpadlo in tudi MedŹimurje. Situacija je tudi radi tega silno teŹka, ker glasuje dosledno ena sila vedno in povsod proti nam. Francozi so nam naklonjeni, vendar se Tardieu ne more kot predsednik pokazati, da je odločno na tej ali oni strani. Amerikanci se drŹijo Milesovega referata in AngleŹi jim celo utegnejo pritruditi.« Po Mačkovškovem mnenju je Haumont te informacije zaupal Źolgerju »kot naš prijatelj«. Haumont in Źolger sta skupaj iskala protiargumente, ki bi nevtralizirali Milesove teze. Mačkovška je najbolj skrbela trditev, »da mora biti Drava meja Źe radi tega, da imajo Nemci Źelezniško zvezo (takozvano koroško prog)«. Mačkovšek je bil odločno proti: »Prvič je seveda ta argument sploh Źepav in smešen, kajti Źeleznico rabi vendar narod, ki ob nji Źivi. Drugiĉ je pa neumen in kaŹe silno površnost ali pa zavravnost: Źeleznica teĉe vendar od Maribora pa do GrabŹtajna po južnem bregu Drave.«⁷¹

8. marca je Źolger na to temo sklical sestanek, o katerem je Mačkovšek v svoj dnevnik zapisal: »Dr. Źolger je poročal, da je Haumont rekel, da se vzhodni del Źtajerske, MedŹimurje in Prekmurje da eventualno reŹiti, od Maribora na zapad je pa zadeva silno kritiĉna. Med sejo je priŹel dr. Vošnjak s poroĉilom, da je govoril z AngleŹem Leeperjem, ki je ĉlan teritorialne komisije (ne subkomisije). Rekel je, da pridno Źtudirajo Źolgerjev referat.«⁷²

Novice v zvezi s severno mejo so prehitevale druga drugo. 12. marca je Mačkovšek v svoj dnevnik zapisal povzetek pogovora med Źolgerjem in Jovanom Cvijiĉem, srbskim izvedencem, ki je vodil etnografsko sekcijo jugoslovanske delegacije: »Danes mi je Źolger povedal, da je od Cvijiĉa zvedel, da naša severna meja boljŹe stoji, da je precejŹnja sigurnost za Celovec, da je pa Beljak skoraj izgubljen. Beljak se z etnografskimi podatki ne da reŹiti, ker je vse nemŹko Beljak je predvsem politično vpraŹanje: direktna zveza med Italijo in Nemĉijo radi italjanskega Trsta. Ĉe Lahi Trst dobijo, pa imamo mi Beljak v rokah, potem Trst propade.«⁷³

⁷⁰ AS 1164, MačkovŹkov dnevnik, I, 18. 2. 1919.

⁷¹ AS 1164, MačkovŹkov dnevnik, I, 7. 3. 1919.

⁷² AS 1164, MačkovŹkov dnevnik, I, 8. 3. 1919.

⁷³ AS 1164, MačkovŹkov dnevnik, I, 12. 3. 1919. Podrobno o Cvijiĉevi vlogi na konferenci Ljubinka Trgovĉeviĉ, *Nauka o granicama*, str. 313–318.

Pri vprašanju severne meje so ponovno prišla do izraza razhajanja med Rybářem in Mačkovškom, ki si je 14. marca v dnevnik zapisal: »Glede nazarja dr. Rybářa o našem trenutnem mizernem položaju si moram zabeležiti še njegovo pasivnost (takoj ob dohodu v Pariz) pri vprašanju severne meje. Da se je pozneje zavzel za to, mu seveda služi v čast, kot sem prepričan, da ima dosti vrlin. Ena glavnih je ta, da ne izpusti, če se kam zavrta. V politiki to seveda ni vedno na mestu. Glede severne meje na Koroškem pa sem imel 6/1 in 7/1 vtis, da mu skoraj ni prav, da zahtevamo Celovec. V drugih stvareh sem se kazal zmernega, Celovec in Beljak sta pa bila za me že tako samo po sebi umevno naša, da ga je ta živa vera kmalu potegnila za seboj. Razumeval sem njegov tragičen položaj. Kot zastopnik Trsta je hotel na vsak način rešiti svoje kraje in se je postavil na strogo pravično stališče uvažujoč razmere kot so sedaj na severni meji in na Primorskem. To je bil tudi vzrok, da se ni zavzemal za Ivnicu in železnico Špilje – Radgona, ko sem zato pri Pašiču in Vesniču plediral. Nasprotno, tudi on je delil njih mnenje ('bilo bi smešno radi železnice zahtevati nemške kraje').«⁷⁴

Obseg dela slovenskih izvedencev je naraščal, saj je bilo treba takoj odgovarjati na predloge, ki so nastajali v krogu velesil. To izhaja iz pisma, ki ga je 7. marca Mačkovšek napisal soprogi: »Opravka je seveda silno dosti. Velikokrat smo v pisarni čez polnoč, posebno pretekli teden. To seveda tudi ne bo tako brzo nehalo. Kljub delu se pa prav dobro počutim.«⁷⁵ Veliko delovno vnemo potrjuje tudi zapis v dnevniku 12. marca: »Danes je že 3 tedne, ko slehern[i] večer delam do polnoči ali pa še dalj.«⁷⁶ Do začetka aprila se je po mnenju Mačkovška jugoslovanski položaj v Parizu nekoliko izboljšal, kar je razvidno iz njegovega pisma soprogi: »Sedaj se konferenca nekoliko živahneje kreta in menda za spoznanje ugodneje za nas. Dosti pa na to bando ne dam. Dela je še vedno precej, vendar so sedaj že bolj detajli in specialne stvari. Tudi me je dr. Ehrlich, Korošec, nekoliko razbremenil. Da sem zadovoljen, si lahko misliš, ker je tudi odgovornost velika, če bi Korošcem ne bilo kaj všeč.«⁷⁷

Glede razmejitve na severu je bila največja jugoslovanska zaveznica Francija. Njena podpora je prihajala najbolj do izraza v teritorialni komisiji, ki jo je vodil André Tardieu.⁷⁸ To je razvidno tudi iz Mačkovškovih zapisov: »Med Francozi, posebno vojaki, uživamo vse drugačne simpatije, kot Lahi. Francoska politika pa stremi za ohranitvijo dosedanjih zvez; ker je Italija najbližji sosed, se seveda raje nam zamerijo, kakor njim. In poleg tega je Italija danes

⁷⁴ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, I, 14. 3. 1919.

⁷⁵ NUK, OJM, pismo Janka Meti Mačkovšek, 7. 3. 1919.

⁷⁶ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, I, 12. 3. 1919.

⁷⁷ NUK, OJM, pismo Mete Janku Mačkovšku, 1. 4. 1919.

⁷⁸ Sretenović, *Francuska*, str. 100–101.

res še sila, medtem ko mi nismo.« A Mačkovšek se je zavedal, da ključnih vprašanj ne bo mogoče razreševati zgolj na podlagi tovrstne solidarnosti. Predvsem pa je uvidel, da italijanska diplomacija ne omejuje svojih ambicij zgolj na pokrajine, ki jih je zahteval *Londonski pakt*, temveč ne zamudi nobene priložnosti, da ne bi Kraljevini SHS otežila dela na drugih mejnih sektorjih: »Koroška je bolj kočljiva, ker ima Lah prste vmes.«⁷⁹ Kako velik je dejansko bil vpliv Italije na mirovni konferenci, je postalo dokončno jasno v začetku pomladi 1919, ko je zaostрила svoja stališča glede jadranskega vprašanja.

ZAOSTRITEV JADRANSKEGA VPRAŠANJA

»Žalostni smo, ker nam bo Italijan toliko zemlje ugrabil – edina tolažba je, da to ne bo ostalo dolgo.«⁸⁰ Omenjene besede iz pisma Mete Mačkovšek konec januarja 1919, ki so kljub težkemu trenutnemu položaju zaradi italijanske okupacije vseeno dopuščale možnost sprememb na sami mirovni konferenci, so strnjeno odražale tudi razmišljanja njenega soproga v prvih pariških tednih.

Sredi marca so italijanski pogajalci zaostрили svoja stališča glede spoštovanja *Londonskega pakta*, hkrati pa zahtevali iz domnevno strateških razlogov še njegovo nadgradnjo. 14. marca je Mačkovšek v dnevnik zapisal, da »Lah zahteva izvršitev londonske pogodbe«, zraven pa tudi Reko in Vrhniko. Mačkovška je pri tem zaskrbelo zlasti sprememba stališč francoskega časopisja. Tudi Jugoslovanom tradicionalno naklonjeni *Journal des débats* je ostal zadržan, čeprav je še nekaj dni prej njegov zunanjepolitični ekspert Auguste Gauvain Italijane »okrcal, češ, da zahtevajo kot 'terre irredente' celo take pokrajine kjer ni 1/10 Lahov in odklanjajo arbitražo.«⁸¹

Dolgo časa so Jugoslovani lahko svoje upe gradili na Wilsonovih stališčih, da ZDA ne bodo priznale *Londonskega pakta*, vsaj ne v celoti. Še 1. aprila je tako Mačkovšek v pismu soprogi napisal: »Da so Amerikanci Lahom nasproti glede Dalmacije in Reke, veš najboljše že iz časopisov. Trst in Istra (vsaj zapadna) so tudi po njihovem mnenju že ital[i]janske. Nekateri nam prisojajo zgornjo Soško dolino (severno od Tolmina). Lahi pa se kažejo nepopustljive. Pred 2 dnevi so lire precej padle, danes se že boljšajo. Škoda. V Italiji se menda pripravlja prekucija, ali vsaj govori se tako. Dosti za enkrat na to ne dam, ker Lah dosti govori, napravi pa bolj malo.«⁸²

⁷⁹ NUK, OJM, pismo Janka Meti Mačkovšek, 7. 3. 1919.

⁸⁰ NUK, OJM, pismo Mete Janku Mačkovšku, 30. 1. 1919.

⁸¹ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, I, 14. 3. 1919.

⁸² NUK, OJM, pismo Janka Meti Mačkovšek, 1. 4. 1919.

Podobno kot njegovi slovenski kolegi je tudi Mačkovšek opazal, da jo bodo Hrvati pri omejevanju italijanskih ambicij bolje odnesli. 11. aprila je soprogi v pismu zaupal svoja predvidevanja: »Imam ta utis, da Dalmacija ni več posebno hudo vprašanje. Poročilo, ki ga je poslal iz Reke neki ameriški admiral, je za nas zelo ugodno. Sploh so pa o naših etnografskih razmerah na Primorskem in Dalmaciji že vsi zelo dobro informirani. Kar bodo napravili, ne bode več nepoznanje razmer, ampak popuščanje Italjanom. In to na naš račun. In to za to, ker ima Italija večjo moč, kakor mi.« Po Mačkovškovem mnenju naj bi bili predstavniki velesil med sabo skregani, Jugoslovani pa da lahko glede jadranskega vprašanja računajo na Wilsonovo podporo, čeprav je tudi slednji Italijanom popuščal: »Wilson pravi, da ne odstopi od svojih principov, misli pa le Reko in Dalmacijo. – Lahki so k svojim revendikacijam priložili karto, kjer je sicer Vrhnika izpuščena, zahtevane pa Rateče, ves Bohinj, Cirknica in Lož.« Mačkovšek je še vedno menil, da je najboljšje jamstvo za zunanjepolitični uspeh notranjepolitična konsolidacija nove države, pri čemer ga je skrbelo stanje na Hrvaškem, kjer je bil v vzponu republikanski tribun Stjepan Radić. Po Mačkovškovem mnenju je bil recept za jugoslovanski uspeh jasen: »Iz tega izhaja vse, kar moramo napraviti: notranjo konsolidacijo in s tem že močno silo. Da bi le Hrvati res kaj pametnega delali.«⁸³

Po znameniti Wilsonovi izjavi italijanskemu narodu 24. aprila, ki je poskušala pridobiti Italijane za kompromisno rešitev, so bili slovenski člani jugoslovanske delegacije bolj razočarani od hrvaških kolegov, saj so menili, da sta s tem Trst in Primorska za Kraljevino SHS izgubljeni. Žolger je zato zahteval, da bi poslal osebno pismo Wilsonu in ga opozoril na krivice, prizadete primorskim Slovincem. Toda na seji delegacije je bil preglasovan, ker Trumbić ni želel z domnevno preveč ambicioznimi slovenskimi zahtevami ogroziti Reke in Dalmacije. Žolger je sicer bil takrat v sporu s Trumbićem tudi zaradi njegove izjave za italijanski časopis *Tribuna*, češ da bi morali Trst in zahodna Istra pripasti Italiji, ki je dalmatinski kolega kljub pozivom ni želel demantirati.⁸⁴

Slovenskega položaja na konferenci pa ni oteževalo zgolj razhajanje s hrvaškimi kolegi. Vse bolj je namreč kazalo, da se plebiscitu na Koroškem ne bo mogoče izogniti, saj je pri njegovem razpisu vztrajal osebno Wilson.

NEIZOGIBNOST KOROŠKEGA PLEBISCITA

19. maja 1919 je Mačkovšek v pismu ženi takole povzel aktualno stanje glede jugoslovanskih zahtev: »Na Koroškem izgubimo Ziljsko dolino, Beljak in

⁸³ NUK, OJM, pismo Janka Meti Mačkovšek, 11. 4. 1919.

⁸⁴ Lipušček, *Sacro egoismo*, str. 383–384.

Celovec z gosposvetskim poljem; meja bi šla mimo blaškega jezera do Drave, Vrbsko jezero, Jezernica, Glina do izliva v Krko; Krka navzgor do Sv. Janeza na Mostiču; od tu naprej stara predlagana meja. Na Štajerskem se nekoliko krha okoli Marenberga. Radgono menda dobimo. Tudi Maribor seveda in brez plebiscita. Prekmurje je danes izgubljeno, jutri zopet dobljeno. V Baranji ne dobimo niti ene vasi; tudi v Banatu so nas na novo obsekali; imamo dosedaj Veršec in Veliko Kikindo; dobimo pa zato Strumico v Macedoniji in korekturo pri Caribrodu. Včeraj so bili naši pri Clemenceau-ju in gredo danes zopet tja. Od vzpeha si dosti ne obetam ampak ne radi Clemenceau-ja.«⁸⁵

Ključna točka prizadevanj slovenskih udeležencev konference je bilo koroško vprašanje. Ker je vse kazalo, da bodo tako glede Primorske kot Koroške velesile odločile v nasprotju z jugoslovanskimi zahtevami, sta Žolger in Rybář ponudila svoj odstop. Po Mačkovškovem pričevanju je bil povod eden od člankov v *Journal de Genève*, zaradi katerega »je nastal ogenj v strehi«. Žolgerja so menda zmotila namigovanja o spreminjanju Trumbičevih stališč, a naj bi ga pri tem vodil po Mačkovškovem mnenju še drug namen: »Najbrže je hotel uporabiti to priliko, da se izvije od podpisovanja mirovne pogodbe. Kazalo je že takrat tako, da napram Italijanom ne bomo vzpeli. Na severu smo seveda še vedno pričakovali ugodnega obrata.« Rybář in Žolger sta sklicala sestanek Slovencev in Istranov, na katerem se je na koncu glasovalo, ali naj sploh še ostaneta slovenska delegata v Parizu. A da odpotujeta oziroma odložita svoj mandat, sta glasovala zgolj dva: poleg Mačkovška še Leonid Pitamic, sicer še eden od pravnikov, ki so delali z Žolgerjem že v bivši avstrijski administraciji. Glasovanja sta se vzdržala Čok in Marušič, dvajseterica drugih udeležencev sestanka pa je glasovala proti.⁸⁶

Še večji šok pa je med Slovenci v Parizu povzročila vest, da je bila sprejeta odločitev o koroškem plebiscitu. 27. maja je namreč Wilson v svojem eksponatu utemeljeval gospodarsko celovitost Celovške kotline, ki se zato ne sme deliti, ampak se mora o njej odločiti s plebiscitom.⁸⁷ Po Mačkovškovem pričevanju so Jugoslovani za omenjeno odločitev izvedeli iz časopisov: »Ko se je za ta predlog izvedelo, je delegacija zahtevala avdijenco pri Clemenceauju. Bili so povabljeni. Razdelili so si vloge. Najprvo bi imela priti na vrsto Koroška, nato Štajerska in Prekmurje. Ako bi ostalo kaj časa, bi se govorilo po vrsti o Baranji, Bački in Banatu. In koncem vsega morebiti o bulgarski meji. Pri tej priliki je napravil Pašič packarijo. Pričel je kot prvi govoriti o – bulgarski meji. Na vsak način izdajstvo. O drugem se sploh govoriti ni moglo, ker je postal Clemenceau nestrpen. Rekel jim je le, naj se obrnejo na Tardieu-ja, ako imajo

⁸⁵ NUK, OJM, pismo Janka Meti Mačkovšek, 19. 5. 1919.

⁸⁶ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, I, 1. 6. 1919.

⁸⁷ Grafenauer, *Slovenska Koroška*, str. 343.

kakšne želje. Navzoči so bili Pašić, Vesnić, Trumbić in Žolger.«⁸⁸ O omenjeni avdienci je v svojih spomilih pisal tudi Smodlaka, ki je pomiloval zlasti nesrečnega Žolgerja, ker je v ključnem trenutku ostal brez možnosti zagovora slovenskih stališč glede Koroške.⁸⁹

Kot izhaja iz Mačkovškovega dnevnika, je med Slovenci završalo: »Ko smo po ovinkih zaznali za škandal, je bilo razburjenje silno; Pašić je pa na 4 dni obolel. Kaj sta napravila Žolger in Rybař, se ni zvedelo. Pravijo, da nič, ker je bil tiste dni Pašić bolan.« So pa jugoslovanski delegati nato vendarle dobili možnost popravnega izpita pred teritorialno komisijo. Pri Koroški so se zavzeli za »zeleno črto«, kot si jo je zamislil Rybař. Ozemlje južno od nje bi dobila Kraljevina SHS brez plebiscita. Mačkovšek je v zvezi s tem v dnevnik zapisal: »Ta črta gre od Karavank zapadno ob blaškem jezeru do Donave, nato Drava, sredina Vrbskega jezera, Jezernica, Glina, Krka navzgor do stare zahtevane meje. Tardieu je obljubil, da se bodo želje upoštevale. 'Temps' je prinesel drugi dan vest, kjer pravi, da se je zgodila Slovincem krivica, ki se bode popravila.«⁹⁰ Toda ta zahteva ni dobila podpore velesil, jugoslovanski delegaciji je uspelo zgolj preložiti odločitev in doseči 2. junija 1919 skoraj dobesedno pet pred dvanajsto izvzetje vprašanja koroškega plebiscita ob izročitvi mirovnih pogojev Avstrijcem na ceremoniji v St. Germainu. Mačkovšek je ugotavljal: »Druzega si ne morem misliti, kot da jih je oplasila naša ofenziva; videli so, da nam je Koroška res na srcu. Najznačilnejši je pa fakt, da smo dobili mi iste pogoje šele 29 ur pozneje, namreč 3/6 ob 5h pop[oldan]. In še to tako, da jih je šel Vošnjak iskati. Dobili smo jih v francoskem, angleškem in laškem jeziku.«⁹¹

Zaskrbljenost v slovenskem političnem vrhu je naraščala. Svoj prihod v Pariz je zato najavila posebna deputacija pod vodstvom predsednika Deželne vlade za Slovenijo Janka Brejca in škofa Antona Bonaventure Jegliča. Glavni cilj odposlanstva je bila avdienca pri Wilsonu, ki jo je s pomočjo svojih kontaktov pri Američanih urejal Švegel.⁹² Toda večina delegacije se je takšni intervenciji uprla, medtem ko je Mačkovšek prihod ljubljanskih politikov podprl, kar izhaja iz enega od njegovih dnevniških zapisov: »Z Rybařem sva se podrapala, ko je zvedel, da pride sem ljubljanska deputacija. Počel je vsega vruga, da je to nezaupnica i. t. d., da s tem žalimo Srbe itd. – Ehrlich je bil dan preje ves navdušen za to, mu je tudi pritrjeval. Bil sem sam za to, vsi so

⁸⁸ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, I, 1. 6. 1919.

⁸⁹ Smodlaka, *Zapisci*, str. 114.

⁹⁰ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, I, 1. 6. 1919.

⁹¹ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, I, 5. 6. 1919.

⁹² Podrobno o obisku ljubljanske deputacije Rahten, *Med Kakanijo in Wilsonio*, str. 136–144.

potegnili z Rybařem. Danes pa na tihem boga hvali, da so škof, Brejc, Triller, Ravnihar, Prepeluh, Golouh tukaj.«⁹³

Ljubljanska deputacija je 1. junija 1919 zvečer obiskala francoskega armadnega poveljnika Ferdinanda Focha. Mačkovšek je vsebino pogovora zabeležil v dnevnik: »Govorilo se je seveda o Koroški. Škof je potom Ehrlicha izražal upravičeno bojazen, da bo šla meja Avstrije po Kravankah, nakar je Foch rekel, da nikoli. Mi moramo poslati seveda tja svoje agitatorje. 'Kje so pa že Srbi. Srbi bodo že napravili.' Samo to je treba paziti, da se Lahov ne vznemiri, ako se pride do železnice Dunaj – Trbiž. Na pripomnjo, da lahko konferenca ukaže evakuacijo, je Foch odgovoril: 'Kdo Vas pa more vreči ven, ako sami ne greste.'« Wilsonu je bil predlog glede »zelene črte« za Koroško odposlan 2. junija, Vesnič pa je dobil nehvaležno nalogo, da ga 4. junija zagovarja pred svetom četverice. Njegov zagovor je trajal poldrugo uro, zunaj pa ga je za vsak primer čakal Žolger. Vesnič je menda prišel ven »precej izmučen«. Tudi avdientca pri ameriškem predsedniku 5. junija je bila neuspešna. Wilson je vztrajal pri plebiscitu, Mačkovšek pa je dan kasneje zapisal: »Obstajal je [Wilson] pri tem, da se vpraša ljudstvo. Brejc je spravil Mežiško dolino na tapet in je Wilson odgovoril, da se da napraviti, da pride k ozemlju A. O karti je rekel, da mu je najbolj znana izmed vseh. (1910 in 1870 po shematizmih). Priznal je pa, da naj se vrši odločevanje po conah (A, B).«⁹⁴

Ko je bilo že jasno, da Jugoslovanom za pariško pogajalsko mizo slabo kaže, se je aktivirala jugoslovanska vojska in 6. junija vkorakala v Celovec in na Gosposvetsko polje. Mačkovšku je bilo to všeč, Rybař pa je ob prvih novicah menda »zopet mahal z rokami«, saj se mu trenutek ni zdel pravi: »Ma, ravno sedaj so začeli to ofenzivo, ko mi tukaj pridigamo kako smo miroljubni (Wilsonu namreč).« Ofenziva se je začela v veliki tajnosti, zanjo pa niso vedeli niti vsi člani ljubljanske deputacije. Ko je ta prestopila mejo, je tajnik v predsedstvu ljubljanske vlade Andrej Druškovič rekel: »No sedaj Vam pa lahko povem, ko smo preko meje, da se bo ofenziva vsak čas pričela.« Ofenziva je bila uspešna, zato je celo Rybař »ob novici, da so naši v Celovcu, jamral, zakaj se to ni vsaj pred enim mesecem zgodilo«. Spet pa je prišlo do izraza njegovo slabo mnenje o Žerjavu, ki je v Brejčevi odsotnosti vodil vladne posle v Ljubljani: »No, sedaj se bo pa Žerjal lahko dal kronati za slovenskega kralja na Gosposvetskem polju.« Rybař je Brejcu tudi priznal, da je avtor »zelene črte«, češ da ni želel, da bi se krivdo zanjo naprtilo komu drugemu. Potožil se je, »da se mora braniti proti očitku, da je pesimist; on da je le realist«. Mačkovšek je to priznanje komentiral z besedami: »Oboje je krivo, Rybař je defaitist.«⁹⁵

⁹³ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, I, 5. 6. 1919.

⁹⁴ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, I, 6. 6. 1919.

⁹⁵ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, I, 8. 6. 1919.

Toda jugoslovanska predstava moči velesil ni navdušila. Vošnjak je 10. junija Mačkovška in kolege obvestil, da je delegacija dan prej dobila od konference prepis telegrama, ki se je poslal vladi v Beograd: »V njem pravijo, da nima jugoslovanska vojska nikake pravice zasesti kraje ki ležijo preko demarkacijske črte in še celo Celovec (čeprav sta do sedaj prišla v mesto le 2 jugoslovanska častnika, kot pravi ta brzojavka).«⁹⁶ Slabo novico, da bo verjetno treba »Koroško evakuirati«, je Mačkovšku in kolegom prvi prinesel Rybář. Posredoval mu jo je Foch.⁹⁷ Torej isti Foch, ki je še teden dni nazaj zatrjeval, da Jugoslovanom zasedenega ozemlja nihče ne more odvzeti. Ob novici, da naj bi po sklepu sveta četverice do izvedbe plebiscita za cono A skrbela »avtonomna uprava«, je Mačkovšek v dnevnik zapisal: »Hudič jih vzemi. Rad bi vedel, kaj si osli predstavljajo pod avtonomno upravo.«⁹⁸

Predvsem pa je šla Mačkovšku vedno bolj na živce Rybářeva fatalistična drža. Mačkovška je motilo zlasti njegovo obžalovanje propada habsburške monarhije. Sumljivo se mu je zdelo, na primer, Rybářevo zgražanje nad češkimi načrti o koridorju, ki naj bi prek slovenskega ozemlja segel do Jadranskega morja: »Češki načrt je bil ta, da pridejo do morja; in sicer bi prišli Slovenci pod Češko v svojo avtonomno upravo. Čehi bi pa imeli koridor in južno železnico.' Rybář se je skliceval tudi na Vošnjaka, češ, da je bila to Masarykova ideja, ki jo ni v Ameriki niti skrival. Rybář se je seveda silno škandaliziral nad Čehi. Ravno zato se mi čudno zdi, da tolikokrat joče za Avstrijo.« Mačkovšek si je v dnevnik zabeležil tudi Rybářev govor 13. maja na sedežu delegacije v *Hotel Beau Site*, ko je slednji »tarnal in krivil Ljubljance ter 'otroke', da so oni s svojo politiko vse zakrivali«. Rybář je očital mlajšim kolegom politično neizkušenost: »Tako je, če vzamejo otroci politiko v roke.« Verjetno pa je marsikoga zbudel tudi z besedami: »Pa so hoteli ujedinjenje, no in sedaj ga imajo.« Je pa znal Rybář svoje izjave tudi prilagajati. Mačkovšek je omenil v dnevniku ameriško večerjo 15. maja v čast Meštrovicu. Ob tej priložnosti »je spustil hud protiavstrijski govor«, da sta se Mačkovšek in Čok ves čas muzala: »Rekel je, da nam je Meštrovic že pred veliko vojno kazal pot, ko ni hotel razstaviti v avstrijskem in ogrskem paviljonu (rimska razstava), temveč v onem Kraljevine Srbije.« Nekaj dni pred prihodom ljubljanske deputacije je Rybář najprej spet »robantil in prelival solze za staro bivšo domovino«. Toda na večerji v klubu 'Presse étrangère' v čast ljubljanski deputaciji in Jegliču je spet obrnil ploščo in imel »zopet ogaben govor«. Mačkovšek je bil ogorčen: »Njegovega obnašanja ne razumem. To je histerija. – Iz bolhe napravi slona pri vsakem neuspehu in

⁹⁶ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, I, 10. 6. 1919.

⁹⁷ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, I, 12. 6. 1919.

⁹⁸ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, I, 9. 6. 1919.

s frazami 'ma vsaj sem že davno rekel' in 'ma saj je vse prepozno' [,] 'ma vsaj je vse izgubljeno' ubija vsako delo in prožnost.«⁹⁹

Sodb o slovenskih medstrankarskih razmerjih v Mačkovškovem dnevniku ni najti, je pa med vrsticami mogoče razbrati, da je bil politično blizu liberalnima prvakoma Žerjavu in Kramerju. V njegovi ostalini je mogoče najti tudi pismo voditelja katoliških narodnjakov Antona Korošca, ki pa ne presega zgolj vljudnostne forme zahvale za poslano kartografsko gradivo.¹⁰⁰ Je pa bil Mačkovšek kritičen do domnevne Jegličeve pasivnosti v boju za meje: »Škof bi moral iti v London. Tanović je že vse organiziral, londonsko časopisje je prinašalo notice in članke, da pride. – Pa se je odpeljal birmati. Danes je prišla že 3. brzjavka iz Londona, zakaj ne pride, ko je vse pripravljeno.«¹⁰¹

Da je postal položaj še bolj kompliciran, pa so Italijani ponovno dali na mizo tudi vprašanje pripadnosti »jeseniškega trikotnika«. Mačkovšek je 14. junija v dnevnik zapisal: »Glede Gorenjske Lahi še vedno niso opustili vseh misli. Služi jim pa zahteva po železnici Bohinj – Jesenice bolj taktičnim potrebam. Tako so n. pr. na amerikkansko ugovarjanje, kako morejo zahtevati tako čisto slovensko pokrajino, odgovorili, da se da napraviti morebiti kakšna zamenjava; tako je jeden hotel Baku, drugi del centralne Afrike i. t. d. – Značilno in smešno je to, da jim celo za kraje, ki jih v revindikacijah njihovih ni, ententa ponuja odškodnino drugje.«¹⁰²

Začuda pa je bil Rybář prav v tistih dneh bolj optimističen glede rešitve jadranskega vprašanja. Pri tem ga je navdihovala ameriška podpora.¹⁰³ A kmalu je prav od tam sledil hladen tuš. Wilson je namreč 17. junija Vesniću poslal pismo, ki je imelo po Mačkovškovem spominu približno naslednje sporočilo: »My dear Vesnić, neprijetno sem dirnen jaz in moji tovariši po vesteh, ki sem jih dobil o obnašanju Vaših čet v Albaniji ter o dogodkih na Koroškem in to tembolj, ker obljube Vaše vlade vsej kaj družega pravijo, kot pa dejanja. Upam, da bode ta prijateljski svet zadostoval, da napravite kar je treba, ker bode sicer zavezniki primorani z drugimi sredstvi poseči vmes. Vedeti morate, da zasedba ali nezasedba kake pokrajine prav nič ne učinkuje na končno razsodbo konference.« V delegaciji so nato Vesnića pooblastili, naj odgovori, da so bili Jugoslovani Celovec prisiljeni zasesti.¹⁰⁴ A to je bilo zgolj kupovanje časa, saj so velesile sklenile, da morajo jugoslovanske čete Koroško zapustiti.

Tudi na primorski fronti so prišle iz amerikkanskih krogov slabe vesti. Mačkovšku jih je 20. junija spet prinesel – Rybář: »Wilson je Lahom zopet popustil:

⁹⁹ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, I, 10. 6. 1919.

¹⁰⁰ NUK, OJM, Koroščevo pismo Mačkovšku, 4. 8. 1919.

¹⁰¹ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, I, 10. 6. 1919.

¹⁰² AS 1164, Mačkovškov dnevnik, I, 14. 6. 1919.

¹⁰³ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, I, 16. 6. 1919.

¹⁰⁴ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, I, 18. 6. 1919.

daje jim vse zunanje dalmatinske otoke od Lošinja do Lastova; v kvarnersko državico pa menda tudi Idrijo; da je to Lahom že obljubil. To, pravi danes Rybař, da so včeraj zvedeli. K tej državici bi spadal tudi Krk, Sušak pa ne več.«¹⁰⁵ Wilson je takoj po podpisu *Versajske pogodbe* z Nemčijo 28. junija Pariz zapustil. Jadransko vprašanje je ostalo nerešeno, pobudo pa so prevzeli Francozi.

DOMOTOŽJE IN DOMOLJUBJE

Zaradi Wilsonovega odhoda je po Mačkovškovem pričevanju na konferenci zavladala »stagnacija«. Žolger je 2. julija 1919 Mačkovšku naročil, naj sestavi poročilo o svojem delu.¹⁰⁶ Domotožje je vse bolj prevladovalo nad domoljubnimi dolžnostmi. 9. julija je Mačkovšek zaprosil za nekajdnevni dopust, da obišče domovino.¹⁰⁷ Odobritev je prišla šele čez 10 dni.¹⁰⁸

Toda zapletlo se je glede plačila stroškov. Za prijatelja se je zavzel Čok, ki je poslal pismu vodji komisije za pariško mirovno konferenco v Ljubljani Vodopivcu. Poudaril je, da si Mačkovšek po sedmih mesecih dela vsekakor zasluži oddih: »Med tem časom mu je doma umrla mati, mu je umrl doma svak, se mu je doma rodila hči in se mu je vrnil iz ruskega ujetništva brat, ki ga ni videl 5 let itd.« Poleg tega si je moral urediti službeni status na ljubljanskem magistratu, kjer je bil v službi še vedno zgolj kot praktikant s plačo 125 kron na mesec. Čok je prosil Vodopivca, da bi Mačkovšek odpotoval v domovino formalno kot kurir, s čimer bi mu bili pokriti stroški. To naj bi si zaslužil, »saj je eden najpridnejših in najvestnejših članov naše delegacije.«¹⁰⁹ Naposled je Mačkovšek 4. avgusta izvedel za sklep delegacije, da lahko odide domov: »Žolger se je sicer upiral, pa je le šlo.«¹¹⁰

Zadnje tedne v Parizu se je Mačkovšek nekoliko več ukvarjal predvsem z vprašanjem Prekmurja. Ob prihodu madžarske delegacije v Pariz, ko je prišla sprejet mirovne pogoje, je 8. julija v dnevniku opozoril na tragičen zgodovinski obrat, ki so ga doživeli Madžari: »Potom naše delegacije hočejo zaprositi konferenco, da jih vzprejme in posluša. – Čudna so pota. Pred letom je Tisza v Sarajevu govoril, da bode Srbija tako mejcena, da jo bodo Bulgari za zajtrk lahko pojedli.«¹¹¹ V tem smislu je 12. julija nastal tudi naslednji zapis v dnevniku: »Danes se je vršila v ruski cerkvi slovesnost v proslavo kralja Petra,

¹⁰⁵ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, I, 20. 6. 1919.

¹⁰⁶ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, I, 3. 7. 1919.

¹⁰⁷ NUK, OJM, Mačkovškova prošnja na delegacijo Kraljevine SHS, 9. 7. 1919.

¹⁰⁸ NUK, OJM, dopis delegacije Kraljevine SHS Mačkovšku, 19. 7. 1919.

¹⁰⁹ NUK, OJM, Čokovo pismo Vodopivcu, 23. 7. 1919.

¹¹⁰ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, II, 4. 8. 1919.

¹¹¹ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, II, 8. 7. 1919.

katere so se udeležili tudi – Madžari. Opazil sem jih tudi na 'kruhu in soli' pri Vesniču na poslanstvu.«¹¹²

Mačkovška je vedno bolj skrbelo dogajanje v domovini, kjer se je prevratna sloga slovenskih strank nezadržno krhala. V začetku julija je prišlo do krize v Deželni vladi za Slovenijo, ki je ponovno obudila predvojna medstrankarska nasprotja.¹¹³ Mačkovšek se je posvetoval s kolegi: »Danes (12/7) smo se menili tudi o novem položaju v domovini; stranke se lepo obkladajo in ne pomislijo, da napram Lahom še ni igra končana, kaj šele dobljena. Neverjetna je ta strast. Posebno sedaj je kočljivo, ko dobimo iz Italije vesti, da se disciplina v armadi silno ruši.« Čok, Marušič in Mačkovšek so na to temo sklicali »sestaneke vseh okupirancev in posebno Slovencev, da eventualno zagrozimo prenapetežem v domovini«.¹¹⁴

Na spore v domovini je Mačkovšek nekoliko pozabil 14. julija, ko je bil v Parizu še posebno svečan dogodek, znameniti *le défilé de la Victoire*. Vojaško parado so si Jugoslovani ogledali s strehe svojega hotela *Beau Site*. Mačkovšek je poln občudovanja zapisal: »Sijajen razgled na arc de Triomphe raz strehe Beau-Sita. Krasno jutro. Opazili smo, da so bili Lahi dosti manje akklamirani kakor drugi. – Najneverjetneje se mi je zdelo to, da so zvečer že kinematografi pozdravljali ves sprevod.«¹¹⁵

Tik preden je zapustil Pariz, je v začetku avgusta Mačkovšek izvedel dve slabi vesti. Prva je bila, da se bodo z Italijani začela dvostranska pogajanja, v katerih pa bodo morali Jugoslovani gotovo še dodatno popuščati.¹¹⁶ Še slabša pa je bila vest, da Avstrijci z italijansko podporo predlagajo plebiscit za Dravsko dolino z Mariborom ter za cmureški in radgonski sodni okraj.¹¹⁷ Prva novica je sicer dobila epilog z *Rapalsko pogodbo*, druga pa se je do konca avgusta spremenila v dobro zlasti po zaslugi Tardieuja in Žolgerja.

Mačkovšek je zapustil Pariz 14. avgusta, v Ljubljano pa prispel dva dni kasneje.¹¹⁸ Prometne povezave so bile sedaj boljše kot ob novoletnem potovanju v Pariz.¹¹⁹ Zadnje naročilo z mirovne konference je kot izvedenec prejel že po vrnitvi. »Stari prijatelj« Rybář ga je zaprosil, naj zariše na 3 izvode zemljevidov vse občinske meje ob Wilsonovi črti, posebno v sodnih okrajih Pazin, Labin,

¹¹² AS 1164, Mačkovškov dnevnik, II, 12. 7. 1919.

¹¹³ *Slovenec* je 6. julija 1919 zapisal: »Vlada v Sloveniji je v krizi, koalicija je šla rakom žvižgat.« *Slovenec*, 6. 7. 1919, 2.

¹¹⁴ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, II, 12. 7. 1919.

¹¹⁵ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, II, 14. 7. 1919.

¹¹⁶ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, II, 6. 8. in 7. 8. 1919.

¹¹⁷ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, II, 9. 8. 1919.

¹¹⁸ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, II, 14. 8. in 16. 8. 1919.

¹¹⁹ Mačkovškov kolega Čok je zapustil Pariz konec avgusta, 2. septembra 1919 pa ga je na avdienci sprejel prestolonaslednik Aleksander. *Slovenski narod*, 4. 9. 1919, 4.

Podgrad in Vipava. Tudi to nalogo je Mačkovšek izpolnil v svojem stilu: vestno in učinkovito. 16. junija so bili zemljevidi s kurirjem poslani v Pariz.¹²⁰

Podobno kot pri drugih slovenskih udeležencih je pariška diplomatska izkušnja tudi pri Mačkovšku pustila grenak priokus. Po eni strani so vsaj pri nekaterih eksponentih zmagovalnih velesil uživali določene simpatije, po drugi pa so slednji morali precej popuščati Italijanom. Vendar je Mačkovšek vseeno upal, da vse le še ni izgubljeno. Ali kot je dejal akademikom iz vrst beguncev, ko je 6. marca 1921 nastopil v veliki dvorani ljubljanske univerze: »Primorje je postalo žrtev antantne zmage, kateri moramo pa zopet biti hvaležni za našo osvoboditev. Brez te zmage ne bi bilo Jugoslavije. Vse naše delo mora biti posvečeno našim neodrešenim bratom.«¹²¹

To je bilo tudi Mačkovškovo glavno sporočilo na številnih predavanjih, ko je v naslednjih letih neumorno razlagal položaj slovenske narodnostne manjšine v sosednjih državah. Menil je, da druga svetovna vojna pomeni novo priložnost tudi za uresničitev slovenskih narodnih zahtev. A njenega konca v zloglasnem dachauskem taborišču ni dočakal.

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

Arhiv Republike Slovenije, AS 1164, škatle 1344, 1346, 1351 in 1360.

Arhiv Republike Slovenije, AS 1660, Osebna zbirka Izidorja Cankarja, fascikel 1.

Arhiv Slovenskega biografskega leksikona, Osebna mapa Janka Mačkovška.

Nadškofijski arhiv Ljubljana, Zapuščina Janeza Kalana.

Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana, Rokopisni oddelek, Ms 1963, Ostalina Janka Mačkovška.

Osebni arhiv avtorja, korespondenca.

Tiskani viri

Grada o stvaranju jugoslovenske države, I–II. Ur. Dragoslav Janković in Bogdan Krizman, Beograd 1964.

Zapiski sa sednica delegacije Kraljevine SHS na mirovnoj konferenciji u Parizu 1919–1920. Ur. Bogdan Krizman in Bogumil Hrabak, Beograd 1960.

¹²⁰ AS 1164, Mačkovškov dnevnik, II, 11. 9. in 16. 9. 1919.

¹²¹ AS 1164, škatla 1344, Janko Mačkovšek, Predavanje akademikom – beguncem dne 6. marca 1921 v veliki dvorani univerze.

Časopisni viri

Slovenec, 1919.

Slovenski narod, 1919.

Literatura

Bogo Grafenauer, Slovenska Koroška v diplomatski igri leta 1919. *Koroški plebiscit. Razprave in članki*. Ur. Janko Pleterški et al. Ljubljana 1970, str. 295–378.

Bojan Himmelreich, Slovenski člani jugoslovanske delegacije na pariški mirovni konferenci 1919–1920. *Celjski zbornik 1993*. Celje 1993, str. 163–179.

Gregor Jenuš, *Ko je Maribor postal slovenski. Iz zgodovine nemško-slovenskih odnosov v Mariboru od konca 19. stoletja in v prevratni dobi*. Maribor 2011.

Uroš Lipušček, *Sacro egoismo. Slovenci v krempljih tajnega londonskega pakta 1915*. Ljubljana 2012.

Ivan Meštrović, *Uspomene na političke ljude i događaje*. Zagreb 1993.

Dušan Nečak, Pisarna za zasedeno ozemlje. *Kronika 20*, 1972, 2, str. 101–106.

Dušan Nečak, O vojni z Italijo (1914–1915). *Kronika 22*, 1974, 2, str. 107–111.

Andrej Rahten, *Pozabljeni slovenski premier. Politična biografija dr. Janka Brejca (1869–1934)*. Celovec – Ljubljana – Dunaj 2002.

Andrej Rahten, *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije. Slovenska politika v času zadnjega habsburškega vladarja Karla*. Celje 2016.

Andrej Rahten, *Med Kakanijo in Wilsonio. Poklicne in politične preizkušnje Hansa Schweгла alias Ivana Šveгла*. Celovec – Ljubljana – Dunaj 2018.

Josip Smodlaka, *Zapisi Dra Josipa Smodlaka*. Ur. Marko Kostrenčić, Zagreb 1972.

Stanislav Sretenović, *Francuska i Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca*. Beograd 2008.

Jera Vodušek Starič, *»Dosje« Mačkovšek*. Ljubljana 1994.

Petra Svolfšak, Čigava ali komu soška fronta. Slovensko-hrvaški stiki med prvo svetovno vojno v luči obrambe slovenske zahodne meje, *Studia Historica Slovenica* 2008, 2–3, str. 357–374.

Ljubinka Trgovčević, Nauka o granicama: Jovan Cvijić na Konferenciji mira u Parizu 1919–1920. *Zbornik Janka Pleterškega*. Ur. Oto Luthar in Jurij Perovšek. Ljubljana 2003, str. 313–318.

Bogumil Vošnjak, *U borbi za ujedinjenu narodnu državu*. Ljubljana 1928.

IT'S NOT THE TIME TO INDULGE". JANKO MAČKOVŠEK AT THE PARIS PEACE CONFERENCE

Summary

Janko Mačkovšek's (1888–1945) name is not unknown to the Slovene historiography. His political and intelligence activities during World War II have already been researched, but his activities in his younger age have, thus extensive archival materials, not yet been subject of scientific research. His role at the Paris Peace Conference in 1919 deserves a special attention, for he was without a doubt one of the most active Slovene representatives. This is also the topic of the treatise, which coincides with his 130th birthday. The article presents Mačkovšek's activities between January and August 1919, when he was as a statistician and an expert cartographer part of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes delegation. He kept a journal while in Paris and he informed his wife, who stayed in Ljubljana, about the events. His records are therefore a valuable source for researching the activities of Slovenes at the Paris Peace Conference. He was considered one of the most decisive supporters of the Slovene national demands in the border delimitation in Carinthia and Styria and this caused some disagreements with his colleagues, who supported a more compromised politics. Politically speaking he was closer to the liberal party, but in the times of the diplomatic border dispute, he also spoke in favour of unified Slovene politics.

„ES IST JETZT KEINE ZEIT, NACHZUGEBEN“. JANKO MAČKOVŠEK AN DER PARISER FRIEDENSKONFERENZ

Zusammenfassung

Janko Mačkovšek (1888–1945) ist kein unbekannter Name der slowenischen Historiografie. Seine politischen und geheimdienstlichen Aktivitäten während des Zweiten Weltkrieges wurden schon recherchiert, seine Tätigkeit in jüngeren Jahren ist bisher unerforscht, obwohl er umfangreiche Archivmaterialien hinterließ. In erster Linie verdient seine Rolle an der Pariser Friedenskonferenz im Jahr 1919, wo er ohne Zweifel einer der aktivsten slowenischer Teilnehmer war, besondere Aufmerksamkeit. Das ist auch das Thema dieser Abhandlung, die zeitlich mit seinem 130. Geburtstag zusammenfällt. Der Artikel stellt Mačkovšeks Aktivitäten zwischen Januar und August 1919 vor, als er als Statistiker und Expert-Kartograf Mitglied der Delegation des Königreichs von Serben, Kroaten und Slowenen tätig war. In Paris schrieb er ein Tagebuch und gleichzeitig berichtete er seiner Frau, die in Ljubljana/Laibach blieb, über die Geschehnisse in Paris. Deswegen sind seine Notizen eine wichtige Quelle für die Erforschung von Tätigkeit der Slowenen an der Friedenskonferenz. Mačkovšek gilt als einer der entschlossensten Befürworter des slowenischen nationalen Verlangens bei der Grenzsetzung in Kärnten und in der Steiermark, wobei es ab und zu zu Auseinandersetzungen mit seinen Kollegen kam, die eine kompromissvolle Politik unterstützten. Politisch gesehen war er den Führern der liberalen Partei näher, gleichzeitig unterstützte er aber das gemeinsame Auftreten der slowenischen Politik in dem diplomatischen Kampf um die Grenzen.

Med poklicem, cesarjem in kmečkim posestvom

Politična orientacija in nacionalna diferenciacija
na primeru rožanske družine v 19. in 20. stoletju

Arno Georg Kerschbaumer*

1.01 Izvirni znanstveni članek
UDK 94(436.5):929Janežič V.

Arno Georg Kerschbaumer: Med poklicem, cesarjem in kmečkim posestvom. Politična orientacija in nacionalna diferenciacija na primeru rožanske družine v 19. in 20. stoletju. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 89=54(2018), 4, str. 48–64

Avtor se v razpravi ukvarja s procesom t. im. socialne in nacionalne diferenciacije v majhnih mestih, trgih in vaseh na jezikovno mešanem Koroškem, ki je bilo doslej v avstrijskem raziskovanju bolj malo obravnavano. V ospredju je področje južne Koroške, še posebej zahodni del trške občine Šentjakob v Rožu.

Ključne besede: Rožanska dolina, socialna diferenciacija, nacionalna diferenciacija, 19. stol., 20. stol.

1.01 Original Scientific Article
UDC 94(436.5):929Janežič V.

Arno Georg Kerschbaumer: Between Profession, the Emperor and a Country Estate. The Political Orientation and National Differentiation on the Case of a Family from the Rož Valley in the 19th and 20th Century. Review for History and Ethnography, Maribor 89=54(2018), 4, pp. 48–64

In this treatise, the author discusses the process of the so-called social and national differentiation in small towns, markets and villages in the language mixed Carinthia, which

---

* Arno Georg Kerschbaumer, Projektmanager und Buchautor, Goethestraße 27, A – 8010 Graz, a.kerschbaumer@drei.at, a.kerschbaumer@austroaristo.com

has until now not really been discussed in the Austrian research. The southern part of Carinthia, mostly the western part of the township Šentjakob in Rož are discussed.

Keywords: Rož valley, social differentiation, national differentiation, 19th century, 20th century.

UVOD

Razprava se ukvarja s procesom t. im. socialne in nacionalne diferenciacije v majhnih mestih, trgih in vaseh na jezikovno mešanem Koroškem, ki je bilo doslej v avstrijskem raziskovanju bolj malo obravnavano. Zato doslej na to problematiko naletimo le redko. V zadnjih letih se ji je v več razpravah posvečal koroški zgodovinar in religiolog Peter Wiesflecker, ki je obravnaval različna naselitvena področja na jezikovno mešanem jugu Koroške.¹ Njegove raziskave so se doslej nasploh ukvarjale s področjem Ziljske in Kanalske doline.

Posvetili se bomo področju južne Koroške, še posebej zahodnemu delu trške občine Šentjakob v Rožu. Občina Šentjakob v Rožu meji na jugu na Karavanke, ki so obenem tudi meja s Slovenijo, na severu pa na Dravo. Včasih so po gorskih prelazih vodile pomembne trgovske poti med nekdanjima kronovinama Kranjsko in Koroško, po kateri so trgovci tovorili svoje blago od juga na sever.² Do leta 1888 je področje Šentjakoba spadalo v veliko občino Rožek. Predvsem po zemljiški odvezi v prelomnem letu 1848 so se v vaseh in malih trgih začele oblikovati nove plasti prebivalstva, ki bi jih lahko označili kot meščanske.³ To vaško meščanstvo⁴ so tvorili predvsem gostilničarji, trgovci in trgovci z lesom, pa tudi v deželi poimenovana »važka inteligenca«,

---

¹ Glej med drugim: Kaufleute, Beamte, Offiziere. Aus der Geschichte der Thörler Kaufmannsfamilie Aprissing – Franceschini, v *Nachrichtenblatt der Marktgemeinde Arnoldstein* 54/2 (2016), str. 12–17; Gründzeit in Arnoldstein. Aus der Geschichte der Familien Lipold und Leiler, v *Nachrichtenblatt der Marktgemeinde Arnoldstein* 54/2 (2016), str. 10–14; Bürgerlicher Habitus, nationale Identität, religiöses Profil. Aspekte des sozialen und nationalen Differenzierungsprozesses am Beispiel einer Kanaltaler Familie, v *Zeitschrift für Geschichte und Volkskunde*, Marburg 2017. Aus der Geschichte eines Untergailtaler Gewerkehause, v *Kultur / Land / Menschen* 9–10 (2017), str. 37–44.

² *Carinthia I* 103. Jg., 1913, str. 95–100.

³ Vilfan, Sergej: Unternehmer und Grundbesitzer. Ländisches Bürgertum in Slowenien in 19. Jahrhundert, v Hannes Stekl, Peter Urbanitsch, Ernst Bruckmüller, Hans Heiss (Hg.): *»Durch Arbeit, Besitz, Wissen und Gerechtigkeit.«* Wien-Köln-Weimar 1990, str. 244–253.

⁴ Haas, Hans: Postmeister, Wirt, Kramer, Brauer, Müller und Wundarzt. Trägerisichten und Organisationsformen des Liberalismus. Das Salzburger Beispiel – vom frühen Konstitutionalismus bis zum Kulturkampf, v *Bürgertum in der Habsburger Monarchie*. Hrsg. von Ernst Bruckmüller, Ulrike Döcker, Hannes Stekl und Peter Urbanitsch, Wien-Köln 1990, str. 257–273.

kamor so spadali župniki, učitelji in ranocelniki. Čeprav Rož ni predstavljal kakšne večje akumulacije posesti in tu ni bilo posebno močnih kmetij, pa tudi ne nobene veleposesti, ki bi si lahko prilastila zadolžene kmečke posesti,⁵ pa vendar lahko tudi na podlagi drugih raziskanih družin opazimo vedno ponavljajoče se podobe poklicev v procesu socialne diferenciacije na posebej ozkem prostoru. V ospredje večkrat stopajo poklici zdravnik, oficir, duhovnik, pa tudi akademski učitelj. Nemara je to mogoče pojasniti s prevladujočim nacionalnim samoumevanjem tukaj naseljenih družin, ki so bile pretežno klerikalno konservativne v nasprotju s sicer običajnim nemško nacionalnim delom ostalega deželnega meščanstva v jezikovno mešani Koroški. Če si natančneje ogledamo odlično delo o zgodovini Zgornjega Roža župnika in dekana v Kapli na Dravi Štefana Singerja in tam objavljene liste posvetne in cerkvene inteligence, pade posebej v oči posebno visoko število duhovščine zgolj v fari Šentjakob v Rožu. Singer našteva 26 v fari rojenih duhovnikov in 20 prav tako tu rojenih predstavnikov posvetne inteligence, pri čemer lahko dajo te številke seveda le grob pregled in ga ne moremo povsem upoštevati.⁶

Težak gospodarski položaj je pogojil posebno hitro širjenje procesa neodvisnosti od tujega kapitala in vzporedno s tem modernizacijo kmetijstva in industrije. Po vzoru čeških hranilnic in še pred uvedbo zakona o zadrugah leta 1871 je 5. septembra 1872 v Šentjakobu v Rožu nastala prva hranilnica in posojilnica kot Zadružna banka na vsem slovenskem poselitvenem področju na Koroškem, ki je bila ob tem tudi prva kreditna zadruga na podeželju na vsem ozemlju današnje Avstrije.⁷ Ne moremo biti presenečeni, da sta bila člana tričlanskega ustanovnega odbora posojilnice in hranilnice duhovniškega stanu. Prvi, Franc Saleški Treiber (1809–1878), je bil župnik v Šentjakobu. Bil je tudi pesnik in skladatelj. Drugi, Jakob Knaflič (1841–1913), je bil od 1868 do 1872 v Šentjakobu kaplan in pomožni župnik. Tretji je bil dr. Valentin Janežič (1832–1912), čigar poklic je bil v prvi glavni knjigi hranilnice in posojilnice

---

⁵ Pleterški, Janko: *Slowenisch oder Deutsch? Nationale Differenzierungsprozesse in Kärnten (1848–1914)*, Klagenfurt/Celovec 1996, str. 133.

⁶ Singer, Stefan: *Kultur und Kirchengeschichte des oberen Rosentales*, Kappel 1935. Samozaložba avtorja. 2. nespremenjena izdaja Celovec, Krščanska kulturna zveza [brez letnice izdaje]. Rojstne letnice duhovništva obsegajo čas od ca 1600 do 1900, posvetne inteligence pa od ca 1800 do 1900.

⁷ Sitter, Jakob: *Die Anfänge des slowenischen Genossenschaftswesens in Südkärnten und deren heutigen Struktur, Einordnung und Position in der österreichischen ländlichen Genossenschaftsorganisation unter besonderen Berücksichtigung der Warenorganisation*. Diplomarbeit zur Erlangung des akademischen Grades eines Magisters der Sozial- und Wirtschaftswissenschaften, eingereicht am Institut für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte der Universität Linz, im Jänner 1981; Pleterški, Janko: *Slowenisch oder Deutsch?* str. 134–135.

zgoščeno zapisan kot medicinec.⁸ Kdo je bil ta mož in kako je kot zdravnik in oficir prišel do tega, da se je ukvarjal s finančnimi zadevami kmečkega prebivalstva v Zgornjem Rožu in se s tem resno ukvarjal?

Slika 1: Dr. Valentin Janežič kot polkovni zdravnik I. razreda, 1882

Septembra 1872 je bil kot polkovni zdravnik I. razreda, kar je ustrezalo stotniku v pehoti ali ritmojstru v konjenici, v službi pri mondenem štajersko-koroško-kranjskem dragonskem polku št. 5, ki je imel svoj štab v Celovcu.⁹ Poklicno področje torej, pri katerem ne bi nujno pomislili na identifikacijo s kmečkim razvojnim procesom. Pojasnilo lahko najdemo v izvoru Valentina Janežiča, morda pa tudi v njegovem značaju.

Rod

Hiša njegovih staršev je stala nedaleč od poslopja današnje Posojilnice v Šentjakobu v majhnem kraju Leše,¹⁰ na cesti iz Šentjakoba v Področco (Rosenbach). Tu je bil 16. oktobra 1832 v Lešah št. 4 rojen Valentinu Janežiču

⁸ Kaiser-Kaplaner, Ingrid: *Die Marktgemeinde St. Jakob im Rosental (Šentjakob v Rožu)*, Hermagoras Verein 2007, str. 226.

⁹ K. u. K. Militär-Schematismus für 1872, Wien, Februar 1872.

¹⁰ Slovensko Leše.

(1802–1883) in njegovi ženi Mariji Mikula (1810–1879) sin, ki je dobil ime po očetu.¹¹ Oče je bil lastnik Janežičeve hube in Janežičevega mlina ter je izhajal iz stare kmečke družine, ki je bila že v urbarju iz leta 1531 omenjena kot lastnica hube. Huba je bila pripadala gospostvu Finkenstein (Bekštajn) in je bila spet omenjena leta 1606 na seznamu desetnin za Dolé pri Vetrinju in tri leta kasneje na seznamu dajatev v Rosstallu (Rož) Peter Janeschitz.¹²

Družina naj bi že v 17. stoletju imela v prosti saji¹³ mlin ob Bistriškem potoku, saj je v Allgemein Handschriften Koroškega deželnega arhiva na strani 385¹⁴ zapisano: »Po smrti starega Petra Janeschitza v Lešah 1633 je zaprosil njegov sin Marck pri rožeškem skrbniku dovoljenje za mlin. Njegov oče je vsa leta odrajtoval dajatev za rovt v Področici in za mlin v Bistriškem potoku, ki je pred 60 leti prenehal delovati (razjedala ga je voda, kar je bilo zabeleženo leta 1680). Prevzemno dajatev 8 goldinarjev je plačal.«

V matrikah in listinah se omenja maja 1684 kot botra Spela ali Lissa Janeschitz, žena Hansa Janeschitza iz Leš, ki se omenja kot boter januarja 1681. Kot botra se oktobra 1730 omenja Magdalena Janeschitz, žena Mathäusa Janeschitza.¹⁵

Valentin pa ni bil prvi v družini, ki je zapustil kmečko okolje prvotnega življenjskega prostora. Upoštevajoč še druge vire dohodkov poleg kmetijstva, ker je družina verjetno že zgodaj zaslužila z mlinarstvom in trgovanjem z lesom, se kaže pot v izobraževanje zunaj običajnih meja. Že v 17. stoletju srečamo v matrikah fare Šentjakob ime člana krajevnega duhovništva in strica Valentina Josepha Janežiča (1788 – domnevno 1872), podpisoval se je Janeschitz, ki je za tedanji čas naredil povsem nenavadno kariero od absolviranega pravnikarja in skrbnika gospostva Paternion grofa Widmanna, okrajnega komisarja in okrajnega sodnika do veleposestnika in lastnika gospostva v okolici Spitala na Dravi.¹⁶ V njegovem zakonu z Mario Paulino Jarnig (1800–1844), hčerko nadskrbnika grofa Dietrichsteina in nekdanjega kolarja v Brežah Johanna Heinricha Jarniga (1730–1811) ter Anne Aichelberg, tudi iz koroške oskrbniške družine, se je rodilo osem otrok: Anna Johanna (rojena in umrla 1821), Theresia Maria (1822–1914), ki se je leta 1850 v Spitalu na Dravi poro-

¹¹ Matrike krške škofije, rojstna knjiga fare Šentjakob v Rožu.

¹² Museum der Stadt Villach. Finkensteiner Urbar 1606.

¹³ O prosti saji gl. Sitter, Jakob: *Die Anfänge des slowenischen Genossenschaftswesens in Südkärnten*; Pleterski, Janko: *Slowenisch oder Deutsch?*

¹⁴ Citirano po Kotnik: *Zgodovina hiš južne Koroške*, 5. knj. Občina Št. Jakob v Rožu, str. 93; Koroški deželni arhiv AHS, A 59. str. 358.

¹⁵ Kotnik, Bertrand: *Zgodovina hiš južne Koroške*, 5. knj. Občina Št. Jakob v Rožu, str. 93.

¹⁶ Njegov testament je v Koroškem deželnem arhivu, AT-KLA 73-C-3246 Ak. O njegovih potomcih glej Haffner, Alfons: *Vinzenz Rizzi und die Apothekerfamilie Ebner in Spittal*, v *Carinthia I*, 183. Jg., 1993, str. 575–639.

čila z lekarnarjem Alexom Ebnerjem (1821–1890), ki je bil posestnik in lastnik tovarne in mlina v Porečah (Pörtschach) in Radmanskodrfu (Rabbensdorf) pri Feldkirchnu na Koroškem ter poslanec koroškega deželnega zbora,¹⁷ Josef (1824–1903), absolvirani pravnik in notar v Gmündu na Koroškem, ki je imel v zakonu z neznanom damo sina Josefa (1880–1908), ki je kot mlad adjunkt na davčnem uradu napravil samomor v Spittalu na Dravi in ni imel naslednikov, Paulina (rojena in umrla 1827), Ludwig Thomas, dr. prava (1829–1859), notar v sodnem okraju Osoje s sedežem v Gmündu, samski. Šesta je bila Anna Maria (1830–?), poročena leta 1851 z dr. prava Franzem Michaelom Feldnerjem (1820–?), notarjem v Spittalu za okraje Spittal na Dravi in Zgornja Bela (Obervellach), od leta 1848 dvorni in sodni odvetnik v Beljaku, do leta 1862 poslanec koroškega deželnega zbora, ki je izviral iz zgornjekoroške gostilniške in pivovarske družine. Sedmi je bil Ferdinand (1832–1852) in osma Barbara, imenovana Babette (umrla 1853), oba sta umrla mlada. Gospostvo in grad Oberaich ali Schüttbach pri Spittalu na Dravi, ki je bil leta 1836 pridobljen iz zapuščinske mase Karla Georga Jobsta z licitacijo, sta po smrti Josepha Janeschitza, do katere je moralo priti leta 1872, kar pa kljub intenzivnemu raziskovanju nisem mogel točno ugotoviti, s prodajno pogodbo 8. avgusta 1872 iz rok dedičev prešla v posest Hüttenberger – Eisenwerkes Gessellschaft.¹⁸

BRATJE JANEŽIČ

Razen Valentina sta še dva od štirih bratov obiskovala celovško gimnazijo. Prvi je bil znani jezikoslovec in pisatelj Anton (1828–1869), po katerem ima danes ime večjezična Zvezna gimnazija za Slovence v Celovcu, ter eden od najpomembnejših soustanoviteljev Mohorjeve družbe, kasneje Mohorjeve bratovščine,¹⁹ ki je bila osnovana leta 1851 z namenom izdajanja poceni dobre slovenske, krščanske in domoljubne knjige za slovensko prebivalstvo habsburške monarhije. Po študiju na Dunaju, med drugim pri Franu Miklošiču,²⁰ se je vrnil kot profesor na svojo prejšnjo izobraževalno ustanovo v Celovec. O njegovem uspešnem delovanju in njegovih zaslugah je bilo v ustrezni literaturi

---

¹⁷ Zakon je bil brez potomcev. O Alexu Ebnerju in njegovi družini gl. Haffner, Alfons: Vinzenz Rizi und die Apothekerfamilie Ebner in Spittal, v *Carinthia I*, 183. Jg., 1993, str. 575–639.

¹⁸ Glej KLA Kärntner Landesarchiv – Koroški deželni arhiv. Kärntner Landtafel: Gut Oberaich zu Schüttbach, KG Baldramsdorf, Gerichtsbezirk Spittal a. d. Drau, Kärnten, EZ 702.

¹⁹ Mohorjeva družba v Celovcu.

²⁰ Franz (od 29. 8. 1864 vitez) von Miklosich (1823–1891), dr. iur. et phil., c. kr. dvorni svetnik in redni profesor slavistike na dunajski univerzi.

že večkrat obširno opisano,²¹ njegovo ožje družinsko okolje pa doslej vsekakor ni bilo osvetljeno. Zato naj te okoliščine tukaj podrobneje predstavim. Septembra 1855 je tedanji minister za uk in bogočastje Leo grof Thun-Hohenstein (1811–1888) Antona imenoval za pravega učitelja na višji realki v Celovcu.²² To je bilo tudi združeno z ne nepomembnim dvigom plače in na tej osnovi se je Anton odločil zaprositi pri njeni družini za roko svoje zaročenke Karoline Koller. Po vsej verjetnosti mu to ni bilo lahko, ker sta bila Karolinina starša zelo ugledna in častivredna celovška meščana. Karolina se je rodila 1835 kot hči kasnejšega dvornega in sodnega svetnika dr. Andreasa Kollerja (1799–1875),²³ ki je bil od 1859–1862 tudi prvi voljeni župan Celovca. Župan Koller se je odlikoval z odličnimi zaslugami za mesto. Po njegovi zaslugi so bili izvedeni številni ukrepi za polepšanje mesta, kot gradnja rečnega kanala in načrt za Kreuzbergl in vzpostavitev stalne povezave z Ljubljano s pošto kočijo. Njegova druga žena Karoline Haag²⁴ je bila rojena v Celovcu leta 1815. Tudi v letu revolucije 1848/49, ko je bil odvetnik v Ljubljani, je s svojim domoljubnim in za domovino zaslužnim delovanjem opozoril nase in bil za svoje zasluge večkrat odlikovan. Leta 1850 mu je cesar brez pristojbine podelil viteški križec reda Franca Jožefa. Za pravno pomoč knežji družini Liechtenstein je dobil naslov liechtensteinskega knezjega svetnika.²⁵ V zakonu Janežič-Koller sta se rodila dva otroka. O prvorojeni Olgi, rojeni 1856, nimamo podatkov, sin Eugen (rojen 1860) je bil leta 1895 uradnik celovške hranilnice in se je 12. novembra 1895 v farni cerkvi sv. Mateja v Linzu poročil z učiteljico Emmo von Lanner (1872–1943), ki je poučevala na tamkajšnji meščanski šoli.²⁶ Izvirala je iz znane koroške veleposestniške družine Lanner, ki je bila prvotno naseljena kot trgovska družina v Bolzanu, ena veja družine pa se je sredi 18.

²¹ Glej med drugim Sturm-Schnabl, Katja, Bojan Ilija (hrsg.): *Enzyklopädie der slowenischen Kulturgeschichte in Kärnten*. Koroška. Von den Anfängen bis 1942. Wien-Köln-Weimar 2016. Bd. 2, J-Pl.

²² Glej *Wiener Zeitung*, 21. 9. 1855, str. 1.

²³ Rojen v Bohinjski Bistrici na Gorenjskem ... 1799, umrl v Celovcu 23. 5. 1875, pokopan na pokopališču Št. Rupert v Celovcu. Starši: Andreas Koller, roj. ..., umrl ... pred 1855, direktor Zoisovih obratov na Gorenjskem in Josepha von Seethal, roj. 23. 3. 1765, umrla 31. 1. 1834 v Celovcu.

²⁴ Rojena v Graz-Maria Himmelfahrt, Wurmbrandgasse 357, 23. 3. 1815, umrla ... Starši: Joseph Haag, rojen na Dunaju 3. 3. 1786, umrl na Dunaju 11. 8. 1858 (nekrolog *Klagenfurter Zeitung* 23. 8. 1858, str. 3), leži na mestnem pokopališču Sv. Petra na katoliškem delu v Gradcu v družinskem grobu Haag-Finschger, c. kr. notranjeavstrijsko-primorski apelacijski svetnik v pokoju in Josepha pl. von Schmelte, roj. ... umrla v Celovcu 22. 2. 1834.

²⁵ *Wiener Zeitung*, 18. 8. 1850, str. 1.

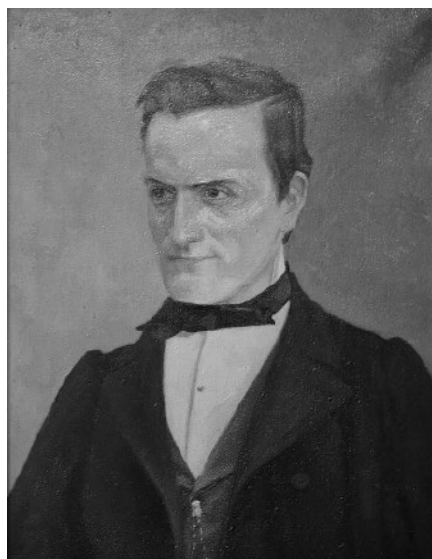
²⁶ Glej matrike škofije Linz, fara St. Mathias, poročni duplikati, poroka 12. 11. 1895.

stoletja naselila na Koroškem.²⁷ Emmina starša sta bila v Moosburgu rojeni evidenčni nadgeometer Thomas von Lanner (1837–1925) in Emma Mattausch (1851–1896). Verjetno je Eugena življenjska pot po službovanju v celovski hranilnici vodila v centralno ustanovo za meteorologijo in geodinamiko (Die Hohe Warte) na Dunaju v 19. okraju. Vse do leta 1927 je oficial Eugen Janežič še v pokoju skrbel za vodenje vremenske knjige.²⁸ Kasneje je bil znan še kot posestnik na Koroškem in tu se za njim izgubi vsaka sled. O naslednikih Janežičevih otrok tudi ni nič znanega. Simon Janežič (1841–1908) je tako kot brat Valentin napravil vojaško kariero, ki pa jo je zaradi bolezni že leta 1869 zapustil kot podporočnik I. razreda in bataljonski adjutant v koroškem 7. pešpolku. Leta 1879 je dobil ad honoris čin nadporočnika.²⁹ Med tem časom je vstopil v Mohorjevo bratovščino in novo delovno področje ga je pripeljalo do direktorja in vodilnega sodelavca. Neporočen je v 67. letu nenadoma umrl v Celovcu, v domovinski občini Šentjakob v Rožu je pokopan na tamkajšnjem pokopališču.³⁰

Slika 2: Simon Janežič (1841–1908)

Slika 3: Prof. Anton Janežič (1828–1869)

²⁷ Za družino von Lanner glej Anton Kreuzer, Anton Picjert: *Franz Thaddäus von Lanner 1790–1861. Das Lebensbild eines aussergewöhnlichen Mannes*, Krumpendorf 1971.

²⁸ Glej Almanache der Akademie der Wissenschaften in Wien.

²⁹ *Neue Freie Presse*, 9. 2. 1897, str. 6.

³⁰ Osmrtnica v *Klagenfurter Zeitung*, 19. 2. 1908.

Od ostalih dveh bratov se je Gregor (1830–1904) poročil v družino lastnika mlina Inzinger, po domače Lucman, v Podgorju (Maria Elend) v Rožu. Jožef (1837–1896) je prevzel posestvo, ki je še danes v lasti družine Janežič.

VOJAŠKO-ZDRAVNIŠKA KARIERA

Valentin Janežič se je po absolviranju gimnazije odločil za študij medicine na Josephinum na Dunaju. Josephinum je leta 1784 ustanovil cesar Jožef II. kot medicinsko-kirurško Jožefovo akademijo za izobraževanje armadnih zdravnikov in ranocelnikov in je bila odprta 7. novembra 1785. Od 3. februarja 1786 je bila akademija izenačena z vsemi ostalimi fakultetami in je dobila pravico podeljevati nazive doktorja in magistra medicine in ranocelništva. Za akademijo je bila med letoma 1783–1785 zgrajena nova stavba v tedanjem predmestju Alservorstadt v dunajskem 9. okraju na Währingerstrasse. Akademijo je 27. oktobra 1825 cesar Franc I. izenačil z ostalimi univerzami v cesarstvu. Danes je v Josephinumu Inštitut za zgodovino medicine.³¹ Na Josephinum se je Valentin vpisal 9. oktobra 1854 na osnovi odredbe visoke komande z dne 15. septembra 1854 kot državni gojenec za višji tečaj, letnik A9. V osebnem spisu v konduito listo³² je bilo zapisano, da je rjavolas, rjavook, obrvi rjave, nos normalen, usta normalna, čelo okroglo, obraz ovalen, cepljen, piše in govori nemško in slovensko, višina 174 cm, obseg prsi 96 cm. Dne 1. maja 1859 je z obvezo za desetletno službovanje napredoval v začasnega nadzdravnika pri ogrskem pešpolku št. 66 Nadvojvoda Peter Ferdinand. Istega dne je bil kot svež začasni nadzdravnik premeščen na tedanje italijansko bojišče³³ v 6. sprejemno poljsko bolnišnico in 1. avgusta 1859 v sprejemno poljsko bolnišnico št. 7, nato je bil štiri mesece glavni zdravnik v glavni kasarni za municijo. Na osnovi uredbe deželne vrhovne komande v Udinah 25. decembra 1860 je napredoval v pravega nadzdravnika, potem ko je 17. novembra 1860 na medicinsko-kirurški Jožefovi akademiji dobil naslov doktorja vsega zdravilstva. Istega dne, torej 1. decembra 1860, je bil spet dodeljen polku št. 66 in s tem zaključil svojo prvo udeležbo na bojnem polju, kjer pa zaradi svojega poklica ni bil v nobeni bitki. Še enkrat se je leta 1861 vrnil v Italijo in bil mesec dni glavni zdravnik v okrevališki bolnišnici Caerano v provinci Treviso v Benečiji.

³¹ Glej Helmut Wyklicky: *Das Josephinum. Biographie eines Hauses*. Edition Brandstätter, Wien-München 1985.

³² Conduite, (fr.) pot, vod, tu gre za opis vojaškega napredovanja in vojaške poti. Večji del Janežičevega delovanja v vojski je najti v Grundbuch in Qualifikationslisten v avstrijskem državnem arhivu in v bodoče jih ne citiram kot separaten vir.

³³ Sardinska vojna, tudi druga italijanska vojna za neodvisnost 1859.

1. marca 1863 je bil premeščen v 31. ogrsko-hrvaški bataljon poljskih lovcev in 1. oktobra 1863 je dobil mesto glavnega zdravnika v vojaški bolnišnici v Kotorju in tu ostal do 31. marca 1864, že naslednjega dne je postal glavni zdravnik v Gemoni (Humin), severno od Udin. Za odlično službovanje je bil 7. maja 1866 nagrajen z napredovanjem v polkovnega zdravnika II. razreda in istega dne premeščen v krajiški pešpolk š. 7 v Slavonski Brod. V prusko-avstrijski vojni leta 1866 je na jugu 24. junija 1866 nadvojvoda feldmaršal Albrecht pri Custozzi premagal Italijane, 20. julija pa kontraadmiral Wilhelm von Tegetthoff pri Visu italijansko floto. Vendar pa je Avstrija izgubila Benečijo, ki je po miru v Parizu prišla pod Francijo in posledično pod Italijo. V tej vojni je Janežič zasedal pomemben položaj vodje kirurškega oddelka v bolnišnici v Mantovi in bil tako drugič kot zdravnik udeležen v vojni. Leta 1867 je postal glavni zdravnik v občinski bolnišnici v vzhodni Hrvaški v Vinokovcih. Junija in julija je bil tudi ambulantni glavni zdravnik, 1. januarja 1868 pa je bil premeščen v ogrski 62. pešpolk. Štab tega polka je bil decembra 1867 v Gorici, sedež glavnega dopolnilnega okraja in računske pisarne pa je bil v Transilvaniji v Maros-Vásárhelyju.

Dr. Janežič je v spremstvu dr. Josipa Vošnjaka (1834–1911), štajerskega politika in advokata kot zastopnika uradne strani slovenskega naroda, odpotoval na polaganje temeljnega kamna za češko narodno gledališče v Prago. Ob tej panslavistični proslavi, na kateri je bilo med 100.000 do 150.000 udeležencev, sta dr. Janežič in dr. Vošnjak na povabilo posestnika, trgovca in poslanca občine Roudnice Vaclava Kratochwilla obiskala tamkajšnjo posojilnico in se seznanila z njenim delovanjem. Oba sta spoznala, da bi bila takšna posojilnica izreden instrument, ki bi slovensko prebivalstvo potegnil iz žalostnega gospodarskega položaja. Neposredno po vrnitvi v domovino je dr. Vošnjak v Slovenskem narodu objavil serijo člankov o tej posojilnici, kar pa ni vzbudilo želenega odmeva med ljudmi, ker ta list na Koroškem ni bil zelo razširjen. Leta 1868 in 1871 so se zaradi pomanjkanja sredstev ponesrečili tudi načrti o ustanovitvi posojilnice. Večji uspeh je doživela serija člankov v letih 1871 in 1872.³⁴

POROKA

Polkovni zdravnik II. razreda dr. Valentin Janežič se je v celovški stolnici 9. februarja 1869 poročil z Augusto Anno Kitzl (1848–1903). Nevesta je bila hčerka premožnega gostilničarja in hišnega posestnika v Celovcu Petra Kitzla

³⁴ Sitter, Jakob: *Die Anfänge des slowenischen Genossenschaftswesen in Südkärnten*; Pleterški, Janko: *Slowenisch oder Deutsch?*

(1820–1883) in njegove tedaj že umrle žene Anne Kappitsch (1810–1866). Na nagrobniku na pokopališču sv. Ruperta v Celovcu je kot rojstno leto navedeno 1806. Peter Kitzl je izviral iz spodnjeavstrijskega Prinzendorfa in se je leta 1848 v Celovcu poročil s precej starejšo tamkajšnjo poštno mojstrico, hišno posestnico in vdovo Anno Kappitsch, rojeno Lamprecht. Bila je hči premožne beljaške trgovske družine in vdova poštnega mojstra in lastnika gostilne Zur Kaiserkrone v Celovcu Jakoba Kappitscha (1808–1844), zato je Peter Kitzl s to poroko prišel do nemajhnega premoženja. Kappitsch je 29. aprila 1848 na dražbi za 12.140 florintov C. M. kupil poslopje nekdanje koroške stanovske jahalne šole koroških stanov (danes Neuplatz 3, javno tožilstvo Celovec, prej staro poslopje sodišča) ter ga uspešno predelal v gostilno Zur Kaiserkrone. Družina Kitzl ga je leta 1850 skupaj s stranskimi poslopji za 70.000 florintov prodala državi.³⁵ Kitzli so kasneje imeli gostilno Zu Annabsichel ter bili lastniki posestva Schönhof v Trnji vasi (Annabichl) pri Celovcu.³⁶ Sestra Anne Ursula (1804–1863) je bila prva žena notarja in upravitelja Franza Aichelberga (1802–1878)³⁷ in je imela leta 1856 gostilno Schattenhof v St. Mareinu pri Celovcu. Predpisani poročni vložek v okviru poroke Janežič-Kitzl v višini 12.000 florintov je položila nevesta. Poročni priči sta bila Gustav Höfer, računski oficial finančne direkcije, in znani zemljiški posestnik v Vrbi (Velden) Philipp Wrann.

VOJAŠKA KARIERA IN USTANOVITEV POSOJILNICE

Kmalu po poroki je bil dr. Janežič premeščen v Kronstadt (Braşov) v Transilvaniji. Tu je pet mesecev služil v vojaški bolnišnici in bil 1870/1871 glavni zdravnik v garnizonskem okrevališču. Augusta Janežič, ki je bila pri možu v Kronstadtu, je 15. avgusta 1870 rodila zdravega sina, ki je dobil ime Anton Peter Johann Nepomuk. 1. septembra 1871 je bil Janežič premeščen v pešpolk št. 17 »Barona Kuhna« kot del novega oddelka polka in 1. maja 1871 povišan v polkovnega zdravnika I. razreda v tem polku. Spremenjene družinske razmere so silile Janežiča k hitri premestitvi k vojaštvu v domači Koroški in 1. aprila 1872 je bil premeščen v Celovec, kjer je bil v miru sedež štajersko-kranjsko-koroškega dragonskega polka št. 5 »Nikolaj I. ruski car«. Polnih osem let do 17. novembra 1880 je lahko užival neposredno bližino svoje družine v

³⁵ Lembacher, C.: *Daten zur Baugeschichte des alten Gerichtgebäudes in Klagenfurt*, 1913. Online pod www.justiz.gv.at. 6. 9. 2016.

³⁶ *Klagenfurter Zeitung*, 11. 3. 1854, str. 10.

³⁷ O Franzu Aichelbergu in njegovi družini glej obširno: Aichelburg, Wladimir: Die »anderen« Aichelburgs, v *Adler* 5 (1995), kot tudi isti: Die Aichelburgs, v *Adler* 6 (1996) in dopolnitve v *Adler* 3 (2001).

Celovcu in v Zgornjem Rožu. Glavni polkovni zdravnik dragonskega polka št. 5 je bil z velikim uspehom in v polno zadovoljstvo svojih predpostavljenih. Od 1. aprila do 30. septembra 1874 ter od 1. aprila do 30. septembra 1876 je bil glavni oddelčni zdravnik v celovski vojaški bolnišnici. 1. novembra 1876 je sledila premestitev v dopolnilno okrajno postajo koroškega pešpolka št. 7 »Graf von Khevenhüller« v Celovcu. Tu je bil spet glavni polkovni zdravnik in od 1. aprila do 16. oktobra 1876 tudi glavni oddelčni zdravnik ter dva meseca vodja vojaške bolnišnice v Celovcu. V teh letih so se zgodile še tri stvari, ki so omembe vredne. Dr. Janežič je 22. februarja 1874 dobil vojaško medaljo, ki mu jo je cesar podelil 2. decembra 1873 za zasluge v vojnah 1859 in 1866. Pomemben doživljaj za dr. Janežiča, in za koroški živelj v Zgornjem Rožu še posebej, kot tudi za večji del današnje Avstrije je bila ustanovitev šentjakobske posojilnice v Rožu 5. septembra 1872. Skupaj z duhovnikom Francem Saleškim Teiberjem in Jakobom Knafličem, ki sta uživala zaupanje kmečkega prebivalstva, so bili leta 1872 premagani vsi dvomi in politične oblasti so se seznanile z vsemi prednostmi posojilništva. Kmalu potem je na velikem ustanovnem shodu to pozdravila tudi večina prebivalstva in 7. septembra 1872 je dobil ustanovni odbor dopis beljaškega okrajnega glavarja vladnega svetnika Ignaza Einzingerja (1829–1892), s katerim so bila pravila posojilnice potrjena, že prej pa jih je potrdil tudi dekret predsedstva deželne vlade za Koroško. Ustanovitev je postala pravno veljavna 5. septembra 1872. Velike zasluge za ureditev notranjih razmer v posojilnici ima tudi v okolici Kranja rojeni in v Velikovcu živeči dvorni in sodni advokat dr. Valentin Pavlič (1831–1876), ki je med drugim poskrbel tudi za listine za promet s strankami.

NOVA VOJNA

Od 17. junija do 12. decembra 1878 se je z zasedbo Bosne in Hercegovine dr. Janežič udeležil tretje vojne. Bosna in Hercegovina je s sklepom berlinskega kongresa 13. julija 1878 pripadla Avstro-Ogrski, njene čete so jo zasedle od 29. julija do 20. oktobra 1878. Avstrijske čete so naleteli na znaten odpor muslimanskih domačinov kot tudi redne turške vojske, ki je sicer imela nadzor nad tem ozemljem. Po uspešnem koncu zasedbe je bila dežela stalen vir nemirov. Ob aneksiji leta 1908 je prišlo do velike mednarodne krize in sarajevski atentat je vzpodbudil izbruh prve svetovne vojne. Kot glavni zdravnik in komandant sanitetnega voda št. 1 je dr. Janežič svojo nalogo tako odlično opravil, da je 3. decembra 1878 dobil viteški križec Franc Jožefovega reda in leta 1879 se je vrnil v Celovec kot glavni polkovni zdravnik. Leta 1880 je spet prevzel službo kot glavni zdravnik pri rezervni in dopolnilni okrajni komandi pešpolka št. 7. 7. marca 1880 je bil dodeljen ambulantni asencijski komisiji I. dopolnilne

komande št. 47, kjer je ostal do 20. aprila 1880. Čez pol leta, 1. novembra 1880, je napredoval v štabnega zdravnika in 17. novembra 1880 je bil premeščen za vodjo četne bolnišnice v Gorico. Gorica je bila tedaj garnizonsko mesto ob Soči, že od nekdanj trojezično, in s tem kot nalašč za dr. Janežiča. Vendar je tu ostal le pol leta, že 1. maja 1881 je bil spet v Celovcu, kjer je bil do 8. januarja 1885 glavni garnizonski zdravnik in vodja vojne bolnišnice. V tem času je bilo tako zabeleženo v službeni list za tega izkušenega štabnega zdravnika, kar nam daje zanimiv vpogled o sposobnostih in karakteristikah dr. Janežiča. Potrjene so bile njegove duševne vrline, mirna narava, trden in častivreden značaj. Nemško, slovensko in hrvaško je govoril in pisal, češko in italijansko je znal dovolj za službene potrebe, nekaj pa tudi francosko. Njegovo opravljanje službe naj bi bilo prizadevno in zanesljivo. Do predpostavljenih je bil odkrit, preprost, izpolnjeval je službene obveznosti, do sebi enakih je bil prijazen in sočuten, do podrejenih pa skrben in pripravljen pomagati. Zunaj službe se je obnašal prijazno in vljudno. Bil je srednje visok, čokate, močne postave, zdrav in povsem sposoben za službo. Zelo pozitivno je bil ocenjen glede znanja in sposobnosti pisanja. V pisanju je bil zelo spreten in imel je potrebno administrativno znanje in sposobnost vodenja sanitetne službe tako pri večji vojaški enoti kot pri večji zdravstveni ustanovi tako v miru kot v vojni. Enako usposobljen naj bi bil za četno in bolnišnično službo. V vojnah leta 1859 in 1866 ni imel priložnosti delovati na prevezališču ali v pomožnih prostorih, pri okupaciji Bosne in Hercegovine leta 1878 ni bil udeležen v spopadih.

Januarja 1885 je bil premeščen v službeni kraj, ki ga še ni poznal, v Innsbruck. Tu je kot glavni zdravnik vodil oddelek v garnizonski bolnišnici št. 10, potem pa je do 14. avgusta 1885 sam vodil celo internistično bolnišnico. Nato se je vrnil na prvotno delovno mesto. Predpostavljeni so izkoristili njegove medicinske izkušnje, postal je predavatelj vojne higijene pri izobraževanju vojaško-medicinskih gojencev. V tem času se je zdelo, da popušča njegovo tako odlično zdravje, najbrž zaradi poklicne preobremenjenosti in dodatne dejavnosti poučevanja. Pri 54. letih se je soočil s koncem svoje vojaške kariere in 1. junija 1886 so ga zaradi zdravstvenih težav za šest mesecev poslali na čakalni dopust.

SMRT KNEZOŠKOFA

Svoj bolniški dopust je nameraval dr. Janežič prebiti v Celovcu. V petek 1. oktobra 1886 je odšel na razgovor v rezidenco knezoškofa v Celovcu k svojemu prijatelju in sodeželanu proštu in kasnejšemu državnozborskemu poslancu Lambertu Eisenspielerju (1853–1906). Tedaj se je takratnemu krškemu knezoškofu Petru Funderju (1820–1886) njegovo zdravstveno stanje poslabšalo. Že

leta je trpel zaradi ukleščene hernije,³⁸ o čemer pa ni nikomur povedal. Pokončno je vztrajal in v četrtek še bral mašo. Šele v petek je ostal v postelji, vendar je odklonil vsak pogovor. V petek zvečer je stolni prošt Einspieler izkoristil naključno navzočnost dr. Janežiča s prošnjo, da bi pregledal bolnika. Ko sta Einspieler in Janežič skupaj s knezoškofovimi tajnikom vstopila v škofijsko spalnico, sta našla škofa ležečega ob postelji in že umirajočega. Poskušala sta mu pomagati in dr. Janežič mu je otipal žilo, vendar zaman. Tudi prihod znamenitega primarija kirurškega oddelka celovške deželne bolnišnice dr. Alojza Smoleja (1848–1928) je bil prepozen. Knezoškof je po prejetju zakramentov in maziljenju izdihnil v rokah dr. Valentina Janežiča.³⁹

Slika 4: Potrdilo o imenovanju za častnega občana občine Št. Jakob v Rožni dolini, 1890

Z bivanjem v domači Koroški se je zdelo Janežičevo zdravje spet v celoti povrnjeno in nadaljevanju njegove kariere naj ne bi nič nasprotovalo. V začetku leta 1887 je bil po superarbitraži v Gradcu že 1. februarja 1887 premeščen v garnizonsko bolnišnico št. 1 v Prago. Spet je bil glavni zdravnik oddelka in predavatelj vojaške sanitete za vojaško medicinske gojence. 1. maja 1887 je bil povišan v višjega štabnega zdravnika II. razreda. Do 18. avgusta 1887 je bil glavni zdravnik prvega oddelka v garnizijski bolnišnici št. 11, nato od 21. septembra do 4. oktobra izpraševalec vojaško-medicinskih gojencev, potem pa vodja garnizijske bolnišnice št. 13 v Terezinu. Terezin je bil grajen v času vladanja cesarja Jožefa II. od leta 1750 kot trdnjava in tako pomemben vojaški

³⁸ Iz latinsko *hernia* in grško *έρπος* – brst, poganjek, kila.

³⁹ *Das Vaterland*, 4. 10. 1886.

branic proti Turčiji. Ime je dobil po materi Jožefa II. cesarici Mariji Tereziji in je tudi po letu 1882, ko je izgubil status trdnjave, še naprej ostal pomembno garnizonsko mesta z 11 kasarnami in temu ustrezno veliko bolnišnico. Dr. Janežič je v Terezinu ostal do 11. aprila 1891 in še naprej razvijal svoje sposobnosti in znanja, kar je poudaril nov službeni opis, ki je izpostavil njegova posebna in spretna znanja v vojno-zdravniški službi in zaupanje, ki ga je užival tako v vojaškem kot tudi v civilnem življenju. Poudarjeno je bilo njegovo temeljito poznavanje Koroške kot ožje domovine, zgornjega Poadižja, južne Dalmacije, Slavonije, Spodnje Avstrije in Južne Tirolske ter Prage in Terezina, kar vse je spoznaval v svoji garnizonski službi, prav tako pa tudi Tirolsko, Gornjo Avstrijo in Salzburško pri svojih inšpekcijskih potovanjih. Poznavanju nemščine, slovenščine, hrvaščine, češčine, italijanščine in francoščine je dodal še poljščino in ruščino. Višek njegove kariere je bil, ko je bil 18. aprila 1891 iz Terezina premeščen v Innsbruck, kjer je bil imenovan za vodjo sanitete 14. korpusa in je 26. aprila 1891 napredoval v štabnega nadzdravnika I. razreda, kar je bilo enako polkovniku v pehoti. S tem je prišel na čelo celotne medicinske oskrbe in uprave velikega vojaškega aparata. Ko je šel 4. aprila 1891 na Dunaj, je bil razburjen kot še nikoli v življenju, kajti tisto dopoldne je bil v Schönbrunnu v avdienci pri cesarju in se mu zahvalil za s tako polnim zaupanjem dodeljeno mu novo službeno mesto. To mesto je zasedal do 1. marca 1893, ko je po 33 letih uspešnega dela in v starosti šestdesetih let zaprosil za upokojitev. Tedaj je za dolgo, zvesto in tudi v vojni nagrajeno službo dobil najvišjo cesarjevo zahvalo. Za domicil v pokoju si je izbral Celovec, kjer je z ženo in sinom živel nazadnje v Pernhartgasse 4. Od tod ni bilo daleč do njegove rojstne hiše v Lešah pri Šentjakobu v Zgornjem Rožu, kjer je še naprej gojil tesne stike s svojimi sorodniki in kjer se je kot zaslužni častni občan, kar je postal 17. marca 1890, večkrat mudil.

ZADNJA LETA

Družinskega življenja pa ni užival prav dolgo, kajti že 22. septembra 1903 mu je pri 55 letih za pljučno ohromelostjo, najbrž kot posledico pljučnice, umrla žena Augusta. Dr. Janežič je po dolgi bolezni umrl deset let kasneje, 29. decembra 1912 v svojem celovškem stanovanju v Perhartgasse 4 za posledicami ateroskleroze in počiva na pokopališču v Trnji vasi (Annabichl) v novem grobu št. 8, vrsta S, polje 14, razred I. Počivališče njegove žene je na starem delu pokopališča Celovec Št. Rupert v družinskem grobu Kitzl-Kappitsch-Darnhofer. Sin Anton Janežič je 6. februarja 1913 z vlogo na krajevno poveljstvo v Celovcu zaprosil, naj se mu pošlje t. im. pogrebni kvartal, ker da dolga bolezen njegovega očeta, zahtevana zdravila, stroški zdravnika, usmiljene sestre

kot negovalke, nakup groba in spomenika ne more biti plačano iz zapuščine. Intendanca 3. armadnega korpusa je kot pristojna odgovorila 17. februarja 1912 krajevni komandi v Celovcu: »Če prosilec dokaže, da je bolezenske in pogrebne stroške plačal in da zapuščina ne zadošča za to pokritje, se po Erl. Abt. 11, Nr. 3332 v. 1906 pogrebni kvartal pošlje«. Iz listin ne vemo, kako je bil primer rešen. Iz rokopisnih opomb uradnika pri krajevni komandi vsekakor sledi, da je bilo splošno znano in tudi s poznejšim poizvedovanjem jasno, da je bil prosilec po očetovi smrti finančno povsem neodvisen in da naj bi bila prošnja zavrnjena. Kmalu po izbruhu prve svetovne vojne je 21. avgusta 1914 umrl 44-letni Anton Janežič, cesarsko kraljevi domobranski poročnik kot premožen zemljiški posestnik in lastnik posestva Schönhof v Trnji vasi (Annabichl) pri Celovcu, dedič po starih starših Kitzl. Dediči in družina Damar so na dražbi prodali posestvo in lastniško stanovanje v Celovcu, Perhartgasse 4 kot tudi dragoceno pohištvo, slike, knjige, nakit, uniforme in lovsko orožje. Pokopan je v družinskem grobu poleg očeta v Trnji vasi (Annabichl). Posestnik Anton Janežič je bil neporočen in tako danes najdemo zadnje sledi ustanovitelja prvega deželnega posojilništva v Avstriji kot tudi njegovega direktnega potomca le še v njegovem rojstnem kraju v Zgorjem Rožu in na starem družinskem grobu na pokopališču v Trnji vasi (Annabichl) pri Celovcu.⁴⁰

Slika 5: Dr. Valentin Janežič leta 1900

Za fotografije in informacije se posebej zahvaljujem družini Petra Janežiča, Leše 4, 9183 Šentjakob v Rožu.

Prevedel Franc Rozman

⁴⁰ AT-KLA 502-VI. 4. 316 Su, Janezic, Nachlass.

BETWEEN PROFESSION, THE EMPEROR AND A COUNTRY ESTATE. THE POLITICAL ORIENTATION AND NATIONAL DIFFERENTIATION ON THE CASE OF A FAMILY FROM THE ROŽ VALLEY IN THE 19TH AND 20TH CENTURY

Summary

Following the Czech example of establishing savings banks and before the Law on Cooperatives was passed in 1871, the first savings and loan bank was opened on 5th September 1872 in Šentjakob in Rož. It was the first cooperative bank in the whole territory with Slovene population in Carinthia and it was at the same time also the first credit cooperation in the country on the territory of the today Austria. One of the members of the tree-member founding assembly of the loan and savings bank was also Valentin Janežič, M. D. Valentin Janežič was born on 16th October 1832. After high school, he studied medicine in Josephinum in Vienna. On 1st May 1859, he was, on the basis of ten-year medical duty, promoted to a temporary head doctor in the Hungarian infantry regiment Archduke Peter Ferdinand Nr. 66. After a very fulfilling medical career, he became a 1st class chief of staff head doctor, which was the same rank as an infantry colonel. In this way, he became head of the whole medical care and administration of the huge military apparatus. He was appointed to this position until 1st March 1893, when, after 33 successful years and aged 60, he asked to be retired. He was rewarded with the highest Emperor's acknowledgement for his long-term and loyal service. He died on 29th December 1912 in his apartment in Klagenfurt on Perhartgasse 4 due to consequences of atherosclerosis.

ZWISCHEN DEM BERUF, DEM KAISER UND DEM LÄNDLICHEN BESITZ. POLITISCHE ORIENTIERUNG UND NATIONALE DIFFERENZIERUNG AM BEISPIEL EINER FAMILIE AUS ROSENTHAL IM 19. UND 20. JAHRHUNDERT

Zusammenfassung

Nach dem Vorbild von tschechischen Sparkassen und noch vor dem Gesetz über Genossenschaften im Jahr 1871 wurde am 5. September 1872 in Šentjakob/Sankt Jakob im Rosenthal die erste Spar- und Darlehenskasse als eine Genossenschaftsbank auf dem ganzen Gebiet mit slowenischer Bevölkerung in Kärnten eröffnet. Sie war gleichzeitig auch die erste Kreditgenossenschaft auf dem Land auf dem ganzen Gebiet des heutigen Österreichs. Einer von den drei Mitgliedern des Gründungsausschusses der Spar- und Darlehenskasse war Dr. Valentin Janežič. Valentin Janežič wurde am 16. Oktober 1832 geboren. Nach dem Gymnasium entschied er sich für das Medizinstudium am Josephinum in Wien. Am 1. Mai 1859 wurde er mit einer zehnjährigen Arbeitspflicht zum temporären Oberarzt des Infanterieregiments Erzherzog Peter Ferdinand Nr. 66. Nach langer und reicher Arztkarriere wurde er am 26. April 1891 zum Oberstabsarzt 1. Klasse befördert, was einem Oberst in der Infanterie gleich war. Damit kam er an die Spitze der gesamten ärztlichen Versorgung und Verwaltung des riesigen Militärapparats. An dieser Position blieb er bis zum 1. März 1893, als er nach 33 erfolgreichen Arbeitsjahren und im Alter von 66 um die Pensionierung bat. Er bekam für seine langjährige, loyale und im Krieg ausgezeichnete Arbeit die größte kaiserliche Auszeichnung. Dr. Valentin Janežič starb am 29. Dezember 1912 in seiner Klagenfurter Wohnung in der Perhartgasse 4 an Folgen der Arteriosklerose.

Kneževina Bolgarija v letih 1878–1885 v luči časnikov *Slovenski narod* in *Slovenec*

Manja Erman*

1.01 Izvirni znanstveni članek
UDK 94(497.2)"1878/1885"

Manja Erman: Kneževina Bolgarija v letih 1878–1885 v luči časnikov *Slovenski narod* in *Slovenec*. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 89=54(2018), 4, str. 65–113

Prispevek obravnava pogled in poročanje naših časnikov *Slovenec* in *Slovenski narod* o dogajanju v novonastali državi na Balkanu, kneževini Bolgariji, ki je krmarila med evropskimi političnimi težnjami in pritiski ter notranjepolitičnimi spori.

Ključne besede: Kneževina, Bolgarija, Aleksander Battenberg, časnik *Slovenec*, časnik *Slovenski narod*, car Aleksander II., politika, Evropa, Vzhodna Rumelija, Anton Bezenšek, Miroslav Hubmajer, Osmani, Grki, Osmanska država, liberalci, konservativci, Dragan Cankov, Petko Karavelov, vojna, sobranje, Trnovska ustava, Aleksander Jonin, Aleksander Kaulbars, Leonid Sobolov, srbsko-bolgarska vojna, prevrat.

1.01 Original Scientific Article
UDC 94(497.2)"1878/1885"

Manja Erman: The Principality of Bulgaria in the Years 1878 and 1885 as Seen by Newspapers *Slovenski narod* and *Slovenec*. Review for History and Ethnography, Maribor 89=54(2018), 4, pp. 65–113

The treatise discusses the view and reporting of our newspapers *Slovenec* and *Slovenski narod* on events in the newly established country in the Balkans, in the principality of Bulgaria, which was dealing with European political aspirations and pressure on the one side and with inner-political disputes on the other.

Keywords: Principality, Bulgaria, Alexander of Battenberg, newspaper *Slovenec*, newspaper *Slovenski narod*, emperor Alexander II., politics, Europe, East Rumelia, Anton Bezenšek, Miroslav Hubmajer, Ottomans, Greeks, Ottoman empire, liberals, conservatives, Dragan Cankov, Petko Karavelov, war, assembly, Tarnovo constitution, Aleksander Jonin, Alexander von Kaulbars, Leonid Sobolov, Serbo-Bulgarian war, overthrow.

---

* Manja Erman, univ. dipl. zgod., Betnavska cesta 110, SI – 2000 Maribor, manja.erman@gmail.com

UVOD

V začetku leta 1878 se je končala zadnja v nizu rusko-osmanskih vojn 19. stoletja. Ruska zmaga je dokončno zapečatala usodo nekdanjega ogromnega Osmanškega imperija, ki je že dobro stoletje pešal in izgubljal ozemlja. Rezultat vojne je bil podpis Sanstefanskega miru, ki je prinesel priznanje neodvisnosti Srbiji, Črni gori in Romuniji ter po 500 letih ponovno vzpostavitev bolgarske države v obliki kneževine. Toda uspešna ruska ekspanzija je prestrašila evropske velisile; še posebej je na novem balkanskem zemljevidu izstopala nova država – Velika Bolgarija. Sledila je revizija dogovora v obliki Berlinskega kongresa, ki je Veliko Bolgarijo razkosal na tri dele: kneževino Bolgarijo, Vzhodno Rumelijo in Makedonijo. A samo prva je bila dokaj samostojna, ostali dve sta ponovno prišli pod osmansko oblast.

Naša časnika *Slovenec*¹ in *Slovenski narod*² sta dogajanje v kneževini Bolgariji pa tudi novice o drugih dveh delih skrbno spremljala in v zvezi s tem veliko pisala. Lahko rečem, da skoraj ni bilo številke, ki ne bi omenjala Bolgarije, Vzhodne Rumelije ali Makedonije, največ *Slovenski narod*. Večino novic sta povzemala iz tujih časopisov, k oblikovanju podobe o mladi državi so prispevali še dopisi Antona Bezenška³ in Miroslava Hubmajerja,⁴ ki sta se

¹ Časopis *Slovenec* je izhajal od leta 1873 do 1945. Bil je politični katoliški list, ki je nastal kot nekakšen odgovor na ustanovitev Slovenskega naroda. Slednji je svojo liberalno misel uveljavljal prek svojih časopisov, zato je katoliški tabor ustanovil svoj list z namero, da pridobi čim več volivcev. Do leta 1883 je izhajal trikrat na teden, nato pa kot dnevnik. Svoj program je namenjal vsem Slovincem, zavzemal se je za zvestobo katoliški veri in cerkvi, za verski značaj šolstva in blagostanje kmečkega stanu. Bil je naperjen proti Slovenskemu narodu in kritičen do domače politike. (Amon Smilja, Erjavec Karmen: *Slovensko časopisno izročilo – od začetka do 1918*, Založba FDV, Ljubljana 2011, str. 142–153)

² Časopis *Slovenski narod* je izhajal v letih 1868–1943 in je zastopal liberalno novinarstvo na Slovenskem. V prvi številki je objavil svoj politični program, ki je obsegal blagostanje in korist naroda, zavzemanje za mogočno in svobodno Avstrijo ter za združenje vseh Slovencev v eno administrativno enoto. Najavil je tudi, da se bo bojeval za spremembo ustave in enakopravnost med narodi, kakor bo tudi spoštoval katoliško vero in branil njene pravice na področju osnovnega šolstva. (Slovensko časopisno izročilo, str. 120–130)

³ Avgusta 1879 je takratni finančni minister G. Načević povabil Antona Bezenška v kneževino in ga prosil, da bi Gabelsbergerjevo stenografijo (Franz X. Gabelsberger je bil utemeljitelj sistema stenografije, ki je postal osnova za večino sodobnih evropskih stenografij) priredil še za bolgarski jezik, kot je to storil za slovenski, srbski in hrvaški jezik, ter prišel poučevati bolgarske stenografe za potrebe parlamenta.

⁴ Miroslav Hubmajer ali tudi Friedrich Hubmayer je bil eden (s slovenske strani) pomembnejših udeležencev vstaje v Bosni in Hercegovini leta 1875. S srbsko vojsko je l. 1876 sodeloval v prvi srbsko-turški vojni, nato pa v letih 1878–79 sodeloval v uporu Makedoncev v Kresni. Bil je eden od pomembnih »vojvod« Kresnenske vstaje in po pisanju Slovenskega naroda je razpolagal s precejšnjim številom mož (800–1000) ter se tako uvrščal med pomembne vodje. (Franc Rozman, Nekaj dopolnil k biografiji Miroslava Hubmajerja, *Kronika* 2009, letnik 57, izredna številka, str. 437–442)

oglašala v *Slovenski narod*. Dogajanje v kneževini je bilo že od začetka pestro, nemirno in politično nestabilno. Bolgarija je bila do tedaj še vedno precejšnja neznanica za Evropo in kot taka je postala zelo zanimiva za evropske časnike in posledično tudi za naša časopisa, ki sta se kneževini posvetila še toliko bolj zaradi določenih vzporednic, ki sta jih videla med Bolgari in Slovenci v Avstro-Ogrski. V tem prispevku bomo tako na kratko orisali prva leta kneževine Bolgarije, ko je delovala še v takšnem teritorialnem obsegu, kot je bilo določeno z Berlinskim sporazumom. Leta 1885 so namreč Bolgari v Vzhodni Rumeliji zadevo vzeli v svoje roke in se s Plovdivskim prevratom priključili kneževini ter ustvarili teritorialno podlago Bolgariji, kot jo poznamo danes.

KNEŽEVINA PO VOJNI

3. marca 1878 je bila v San Stefanu podpisana mirovna pogodba med Rusijo in Osmansko državo, a določila iz nje niso dolgo zdržala. Strah pred »Veliko Bolgarijo«, umeščeno med Vardar, Egejsko morje, Črno morje in Donavo, je bil premočan. Še posebej Angleži so v njej videli ruski »podaljšek«, ležeč veliko preblizu Carigrada in morskih ožin. Berlinski kongres je raztrgal Sanstefansko pogodbo in najbolj prizadel Bolgare. Veliko Bolgarijo so razkosali na tri dele. *Slovenec* je odločitev Berlinskega kongresa ostro kritiziral: »Nek politik imenoval je berlinski kongres prodajanje narodov (Völkerschacher) in menimo, da se mož ni zmotil. Gledali so le na zemljevid, ne pa na narodnost. Rekli so, da Bolgarija sme živeti le na severu od Balkana, kakor bi pod južnim bregom nobenega Bolgara ne bilo. Rekli so, da v Macedoniji ni Bolgarov, da so sami Grki in Turki. Zdaj je pa v Macedoniji samih bolgarskih ustašev 10.000 mož, kateri celemu svetu dejansko dokazujejo, da so, da ima v Macedoniji Bolgara. Grki v Macedoniji, ki so kričali, da je dežela njihova, in le njihova, se še ganiti ne upajo, bijejo se pa za vero in svobodo Bolgari, o katerih evropski statistikarji niso hoteli nič videti.«⁵

Razočaranje Bolgarov je bilo veliko in posledica je bila okrepljena antiosmanska propaganda.

V vseh treh pokrajinah je vladalo napeto stanje: Bolgari so obračunavali z Grki in Osmani,⁶ ki so odhajali iz države in pred odhodom uničevali vse, česar niso mogli odnesti s seboj, je pisal *Slovenec*.⁷ Kljub prisotnosti ruske

⁵ Pokongres?, *Slovenec*, 12. 11. 1878, letnik 6, št. 124, str. 1.

⁶ V tem prispevku sem uporabila izraz Osmani namesto Turki. Slednje je bilo v namreč takratnem časopisju uporabljeno z zaničevalnim prizvokom in šele v 20. stoletju so Osmani »postali« Turki ter dobili turško državo v svojem pravem pomenu.

⁷ *Slovenec*, 8. 8. 1878, letnik 6, št. 85, str. 3.

vojske (devetmesečna ruska vojaška okupacija in uprava je skrbela za red in izgradnjo bolgarskega državnega aparata) se je nasilje nadaljevalo. V taboru bolgarskih patriotov v Makedoniji so nastajale skupine upornikov, ki se jim je hitro pridružil že omenjeni Miroslav Hubmajer in se z dopisi javljal v *Slovenski narod*. Bralcem časopisa je med potovanji na cilj poročal o pusti, zanemarjeni in žalostno opustošeni obdonavski planjavi, o slabih poteh in obcestnih krčmah, ki so bile revno opremljene in so ponudile popotniku zelo malo. Pogled na Sofijo ga je najprej prevzel »... zagledal sem pred seboj divno v žaru zapadajočega solnca veliko prostrano mesto z mnogimi minareti, stolpci in kupolami ... To ne sliči nobednemu sto in sto evropskih mest, katere sem na svojem potovanju videl,« in nato razočaral: »Iznenadila me je pa tudi pri vhodu strašna nesnažnost, podrtije, nerednosti in ne vem, katerih imen bi se še poslužil, da označim čudno zmes blata, kolov, papirja in drugih jednacih snovij, iz katerih to mesto obstoji.« Mesto je bilo v tako slabem stanju, da se je v vetru vse majalo in z minaretov je odpadalo zidovje.⁸ Ampak Bolgari so ga navdušili: »Narod, ki tukaj prebiva, poln je prirodne inteligencije, kar dokazujejo okusno izvedeni izdelki njegovi; obleke ne kupi si ni jeden od seljakov, vse si sami doma napravijo. Ženska obleka, starodavne oblike, mi je naj bolj dopadala, ker je v resnici lepa, z živimi barvami opletene olišpke so v čistem slavjanskem slogu izvedene. Res je, da v kaščah (hišah), nije mnogo najti; škrinja, kotel, jedno ped visoka miza (sofra), nekoliko nizkih stoličev in preprog v boljših hišah, to je vse za olajšanje življenja. Postelje v našem evropskem pomenu se ne najde tukaj. Za noč se namesti na tleh jedna preproga, z drugo se človek odene in postelja je gotova.« Tudi njegova naslednja postaja, Kjustendil, je bila le gomila lesenih kolib in zbirališče sodrge, je pisal Hubmajer. Za žalostno podobo je dopisnik okrivil osmansko oblast in menil, da so ljudje nalašč ohranjali tako stanje, »da je skoro svinjak našega slovenskega kmeta dobra hiša proti njemu.« O ljudeh pa je ponovno zapisal pohvalo: »Narod pa, ki na teh strminah prebiva, je dober in gostoljuben. Vse nam store, kar jim je mogoče, da nam poslužijo in v kašči, katera izgleda siromašno, ručamo, da je le veselje; sirovo kislo zelje, kozjega sira, mladega česna, na ražnu pečena kokoš, slanine in dobrega kruha je obilo. Malo rakije in tudi rujnega vinca polen vrč se najde, pa se pije, je, razgovarja in poje.«⁹

V takem stanju je bila torej kneževina, pred katero je bilo ogromno dela. Kljub temu da je bila začetna slika prav klavrna, ji je Slovenec napovedoval lepo prihodnost: »Marljivi Bolgar, kakor za kmetijstvo ustvarjen, bode zopet

⁸ Miroslav Hubmajer, Dopis iz Bolgarije *Slovenski narod*, 22. 1. 1879, letnik 12, št. 18, str. 2.

⁹ Miroslav Hubmajer, Pisma iz Bolgarskega, *Slovenski narod*, 31. 1. 1879, letnik 12, št. 25, str. 2.

obdeloval svoje polje, kupčija in obrtnija se bode razcvetela in tudi v duševnem obziru bodo napredovali balkanski Slovan.«¹⁰ Časnik je obenem upal, da »bo marsikateri Slovenec v tistih rodovitnih krajih svoj kruh našel in si namesto v daljni Ameriki tam poiskal drugo domovino; mislili smo na dalje, da bodo naši obrtniki tam doli »med brati« svoje izdelke laglje prodajali, kakor med kakim tujim narodom.«¹¹ Slovenci so se resnično začeli intenzivneje zanimati za Bolgare tako v političnem, gospodarskem kot v kulturnem smislu. Marca 1878 je Slovensko gledališče uprizorilo igro »Petrograd in Plevna« ali »Ruska vojska«, ki je bila prvič predstavljena v avstrijskem delu, zaradi velikega zanimanja pa nato še na Slovenskem. Igra je bila množično obiskana, je poročal *Slovenec*.¹² Bolgarski boj proti Osmanom je bil navdih tudi za Gregorčičevo pesem »Hajdukova oporoka«, ki je izšla v zbirki Poezije 2 sicer šele leta 1888, čeprav je nastala pod vtisom časa, o katerem govorimo. V ljubljanski čitalnici so ob koncu leta z napitnico počastili osvoboditev Bolgarov, Srbov in Črnogorcev ter očitno boljšo prihodnost za slovanske narode: »... osvobojeni so Bolgari, neodvisni Srbi in Črnogorci in tudi za nas avstrijske Slovane vse kaže, da smo uže najhujše čase duševne borbe za ohranjenje narodnega bitja prebili, ter da se boljšim časom bližam,« je povedal dr. Zarnik¹³ in zbrano občinstvo je bučno pozdravilo njegove besede, je o tem zapisal *Slovenski narod*.¹⁴

TRNOVSKA USTAVA

Kot prvo so po določilih Berlinskega sporazuma morali Bolgari sprejeti ustavo in nato izvoliti kneza, ki so ga morale potrditi evropske velesile in ni smel izhajati iz katere od takrat vladajočih družin. Projekt izdelave ustave je bil sicer že kmalu po koncu vojne podeljen dr. Lukianovu¹⁵ in dokončan jeseni 1878. Upravitelj knez Aleksander Dondukov-Korsakov ga je nato osebno predstavil carju, ki ga je januarja 1879 potrdil in vrnil v Bolgarijo.¹⁶ Ta čas pa

¹⁰ Knez Zarja vstaja na balkanskem poluotoku, *Slovenec*, 24. 1. 1878, letnik 6, št. 10, str. 1.

¹¹ *Slovenec*, 12. 1. 1878, letnik 6, št. 5, str. 2.

¹² *Slovenec*, 9. 3. 1878, letnik 6, št. 28, str. 3; glej tudi *Slovenec*, 12. 3. 1878, letnik 6, št. 29, str. 4.

¹³ Dr. Valentin Zarnik je bil odvetnik in politik ter pobudnik prvega slovenskega tabora v Ljutomeru 8. 8. 1868 (Dr. Valentin Zarnik, *Slovenski narod*, 31. 3. 1888, letnik 21, št. 75, str. 1.)

¹⁴ *Slovenski narod*, 5. 1. 1879, letnik 12, št. 4, str. 3.

¹⁵ Dr. Lukianov je bil vodja pravne službe ruskih okupacijskih oblasti v Bolgariji. Bil je zadolžen za projekt sestavljanja bolgarske ustave (Diana Glasnova, *130 godina od prihvačanja Bugarskog ustava*, 16. 4. 2009, po <http://www.bugari-u-hrvatskoj.com/130-godina-od-prihvacanja-bugarskog-ustava/>; dalje D. Glasnova).

¹⁶ Crampton R. J., *A Concise History of Bulgaria*, Cambridge University Press, 2005, str. 87.

je upravo vodil ruski komisar knez Aleksander Dondukov-Korzakov. Veliko sobranje (tudi Velika narodna skupščina je bilo mešanica voljenih in imenovanih predstavnikov) se je tako zbralo v Trnovem.¹⁷ Prvi sestanek je bil napovedan za 18. januar in *Slovenski narod* je tega dne posvetil naslovno stran velikemu bolgarskemu dogodku: »*Pet sto let je bil bolgarski narod potrt in v turski jarem uklenen. Pet sto let – dolgo dovolj, da je moral obupavati, da si je moral v svesti biti, ko se sam osvoboditi ne more, da more le od drugod pričakovali rešenje, od brata si rodnega. In prišla mu je rešitev od velikega slavjanskega brata Rusa, ki je prišel osvoboditi one sorodne bolgarske Slavjane.*«¹⁸ Ker pa so morali osnutek na zahtevo evropskih politikov prevesti tudi v francoščino, se je situacija zavlekla in zasedanje so prestavili z januarja na februar, je pisal *Slovenski narod*.¹⁹

Med Bolgari v Trnovem sta se oblikovali dve stranki: prva je zahtevala, da se mora bodoči kneževini priključiti Vzhodna Rumelija (vodja te skupine je bil Dragan Cankov²⁰ s Petkom Karavelovim²¹ in Petko Slavej-

¹⁷ Mesto Trnovo je bilo nekoč sedež bolgarskih carjev in se je tudi ob oblikovanju kneževine potegovalo za čast prestolnice. Še pred sklicem Velikega sobranja pa so za prestolnico kneževine izbrali Sofijo, ki je bila takrat še majhno mesto, a na izjemni geografski legi.

¹⁸ Bolgarski dan, *Slovenski narod*, 18. 1. 1879, letnik 12, št. 14, str. 1.

¹⁹ *Slovenski narod*, 30. 1. 1879, letnik 12, št. 24, str. 2./ Crampton R. J., *A Concise History of Bulgaria*, Cambridge University Press, 2005, str. 87.

²⁰ Dragan Cankov (1828–1911) je bil pomembna politična osebnost, ki se je zavzemal za osvoboditev Bolgarov izpod osmanske oblasti. Služboval je v ruski administraciji v času njihove okupacije Bolgarije, nato pa je postal znan kot zmeren liberallec, ki je bil pripravljen na kompromise s konservativci. Leta 1880 je postal ministrski predsednik. Načrt njegovih reform: ustanovitev milice, omejitev pravic muslimanov in poskus omejitve moči bolgarske ortodoksne Cerkve je prestrašil kneza, ki se je bal liberalne revolucije. Vrsta zunanjepolitičnih napak, vključno z Avstro-Ogrsko, je prisilila njegovo vlado v odstop, še preden je preteklo leto 1880. To je bilo deloma posledica pomanjkanja komunikacij med knezom in Cankovim. Leta 1881 ga je doletel hišni pripor zaradi javnega nasprotovanja knezu in možnosti vojaškega udara. Cankov se je drugič vrnil leta 1883, a njegova vlada je bila prehodne narave vse do julija 1884, ko ga je zamenjal Karavelov. Ločil se je od stranke in ustanovil svojo: Napredni liberalci. Čeprav njegova stranka ni videla vlade vse do leta 1902, je ostal pomembna politična figura in stalni glas podpore pri bližanju z Rusijo. (Mercia MacDermott, *A History of Bulgaria 1393–1885*, London, Allen & Unwin, London 1962 in Richard J. Crampton, *Bulgaria 1878–1918 A History*, New York: Columbia University Press, New York 1983.)

²¹ Petko Karavelov (1843–1903) je bil eden vodilnih liberalnih politikov in večkratni premier. Najprej je bil premier v obdobju 1880/1881, nato za daljši čas od 1884–1886. Po abdikaciji kneza Aleksandra se je pridružil regentskem svetu avgusta 1886. Za njegove vlade je bilo značilno približevanje z Rusijo. Vrnil se je 1901 in vodil prvo demokratsko vlado. Bezenšek je o njem zapisal, da je bil izobražen mož in teoretik, znan po naglih dejanjih in govorih, ki so bili v nasprotju s Cankovim veliko bolj burni. Bil je temperamenten človek, ki je hitro vzkipek in tudi verbalno napadal nasprotnike. (A. Bezenšek, Razmere v Bolgariji, *Slovenski narod*, 14. 5. 1880, letnik 13, št. 109, str. 2–3.)

kom²²), druga stran pa je zagovarjala sprejem določil Berlinskega kongresa in podreditev Evropi kot dokaz bolgarske mirnosti in razuma (vodja je bil Marko Balabanov²³).²⁴ Lahko rečemo, da so se tu izoblikovali začetki liberalne in konservativne struje. Predstavniki prve so takoj želeli Veliko Bolgarijo in so imeli podporo med ljudskimi množicami, pristaši druge pa so hoteli mirnejši način združevanja in upoštevanje evropske politike.

22. februarja je naposled prišlo do zasedanja v Trnovem pod predsedstvom kneza Dondukov-Korsakova. Naša časnika sta se veselila, *Slovenski narod* je na naslovnici zapisal: »Po skoro petstoletnem zatiranju vstala je slavjanskim bratom Bolgarom zopet zarja narodne svobode. Srečni ti bratje!«,²⁵ *Slovenec* pa je pisal o proslavljanju v Zagrebu živečih Bolgarov na veselje številnega občinstva.²⁶

Na skupno 27 sejah in razpravah je bilo zelo burno: hitro so se pokazala razhajanja med Bolgari in ruskimi vodji uprave, ob tem so protestirali še osmanski predstavniki zoper predvideni 16. (»knez zastopa državo v zunanjih zadevah«) in 22. člen ustave (»dedno knežje nasledstvo«).²⁷ *Slovenec* je pisal o glasnih zahtevah poslancev po združenju Bolgarov v eno državo, in če bi bili med poslance sprejeti tudi rumelijski, bi to zahtevala večina zbranih. Časnik je razumel njihove zahteve, bolgarski narod je bil pretrgan na pol, zato je napovedoval upor naroda, čim bodo Rusi odšli domov.²⁸ Kljub vsem trenjem so bolgarski poslanci naposled uspeli položiti temelje moderne države s tako visokimi demokratičnimi standardi, kot so v tistem času obstajali samo v Belgiji. 16. aprila 1879 je bila sprejeta Trnovska ustava, ki je v veljavi ostala vse do leta 1947 (spremenjena je bila le dvakrat, 1893 in 1911).²⁹ Svobodni duh ustave je bil kasneje osnova številnim medstrankarskim prepripirom in sporov s knezom, ki je po ustavi dobil vrhovno oblast in si je zakonodajno oblast delil z narodnim sobranjem. Moč je bila koncentrirana v njegovih rokah, razpustil je in sklical narodno sobranje, imenoval in razreševal je ministre ter bil na čelu vojske v času miru in vojne. Vendar bomo kasneje videli, da je imel kljub določilom v ustavi »de facto« le bore malo moči. Ustava je predvidela parlament (sobranje), izvoljen po splošni volilni pravici, veljavni za moške, in se je

²² Petko Slavejkov je bil skupaj s Cankovim in Karavelovim eden vodilnih bolgarskih liberalcev.

²³ Marko Balabanov je bil zunanji minister v prvi vladi, postavljeni 1879, in eden vodilnih mož pri postavljanju Trnovske ustave.

²⁴ *Slovenski narod*, 28. 2. 1879, letnik 12, št. 49, str. 2.

²⁵ Odpretje bolgarske narodne skupščine, *Slovenski narod*, 26. 2. 1879, letnik 12, št. 47, str. 1.

²⁶ *Slovenec*, 1. 3. 1879, letnik 7, št. 24, str. 2.

²⁷ *Slovenski narod*, 18. 3. 1879, letnik 12, št. 64, str. 2.

²⁸ Nove homatije na jugu, *Slovenec*, 18. 3. 1879, letnik 7, št. 31, str. 2–3.

²⁹ D. Glasnova.

volil ter sestajal vsako leto. Sobranje je iz svoje srede izvolilo polovico članov državnega sveta (kabineta), polovico pa jih je po ustavi imenoval knez. Ob sobranju smo že na začetku zasledili Veliko narodno skupščino, ki je izvolila poglavarja države, regentstvo ali odločala o spremembi ustave.³⁰ Država je dobila 7 ministrstev, ki so pokrivala: notranje zadeve, izobraževanje in vero, finance in trgovino, zunanjo politiko in vojaške zadeve.

Odzivi na sprejeto ustavo so bili različni, *Slovenski narod* je pisal o odmevih v tujih časnikih: angleški Daily News, Times, liberalni in Slovanom naklonjeni časopisi so jo hvalili in odobraval, drugi pa so se mu rogali, češ da je nanesen z vseh vetrov, mešanica drugih ustav ter neprimerna za nezrel bolgarski narod. Dunajski časnik Vaterland je zapisal, da je bolgarska ustava posnemanje angleške in le korak »od vzvišenega do smešnega«. ³¹ Bezenšek jo je v svoji knjigi o Bolgariji in Srbiji označil kot površno in »napravljeno v presvobodnem duhu, za ktereга narod še takrat ni bil zrel«. ³² *Slovenski narod* pa je bil prepričan, da se bodo Bolgari hitro ujeli v upravljanju države. »Mladi uradniki so bili šolani v Moskvi, Odesi, Peterburgu, Dunaju, Kijevu in v Bukarešti, kjer so se navadili francoskih običajev in »ognjevitega francoskega svobodoljubja«, je pisal časnik. Omenil je velik vpliv duhovščine in opozoril, da samih strank, konservativcev in liberalcev, bralci ne smejo enačiti z zahodnoevropskimi. Kot smo že omenili, so konservativni Bolgari spoštovali dogovor iz Berlina, liberalci pa so stremeli po »Veliki Bolgariji« in združitvi makedonskih ter rumelijskih Bolgarov. ³³

BOLGARSKI KNEZ

Druga zelo pomembna zadeva je bila med množico potencialnih kandidatov izbrati bolgarskega kneza. Naša časnika sta bila enotna: bolgarski knez naj bo slovanske krvi! *Slovenec* se je bal Nemca na prestolu, ki bi imel zaničevalen odnos do Slovanov in bi bil pokoren Bismarcku: »V tem obziru bi še rajši videli Francoza, Laha ali Angleža, kateri bi se dali laglje predelati v Slovana, kakor kak Nemec ...« ³⁴ Že avgusta 1878 je *Slovenec* kot kandidata omenil nemškega princa Battenberga, ob njem pa še kneza Dondukov-Korsakova, v katerem sta oba časnika videla pravega človeka. Mnogo novoizvoljenih poslancev je hotelo

³⁰ Crampton R. J., *A Concise History of Bulgaria*, str. 88.

³¹ Bolgarska ustava, *Slovenski narod*, 5. 3. 1879, letnik 12, št. 53, str. 1.

³² Anton Bezenšek, *Bolgarija in Srbija*, Družba sv. Mohorja v Celovcu, Celovec 1897, str. 42 (dalje Bezenšek).

³³ Nekoliko o Bolgariji, *Slovenski narod*, 11. 3. 1879, letnik 12, št. 58, str. 2.

³⁴ *Slovenec*, 12. 1. 1878, letnik 6, št. 5, str. 3.

na prestolu ruskega generala Ignatjeva (predvsem kmetje), je pisal *Slovenec*.³⁵ Razen dileme, koga izvoliti, so nekateri hoteli, da bi kneza volili šele takrat, ko bi bila dejansko združena vsa Bolgarija.³⁶ Na koncu so seznam skrčili na tri osebe: danski princ Valdemar,³⁷ princ Heinrich Reuss in mladi ruski carski nečak Aleksander Battenberški.³⁸ Na koncu je bil izbran prav slednji.

Novega kneza je vest o izvolitvi dosegla v rodnem Darmstadt in kmalu se je odpravil obiskat strica carja v Livadiji.³⁹ »Ko sem od deputacije dobil vest svojega povišanja na prestol, umatram kot prvo svojo dolžnost vašemu veličanstvu, kot osvoboditelju našega naroda svojo hvaležnost izraziti,«⁴⁰ se mu je za novi položaj zahvalil mladi knez. Knez Aleksander se je kmalu zatem odpravil na t. i. predstavitveno potovanje po evropskih državah s končnim ciljem v novi domovini in najprej se je ustavil na Dunaju pri avstrijskem cesarju ter zunanjem ministru Gyuli Andrásyju.⁴¹ Za angleški Telegraph je povedal, da bo podlaga njegovi politiki dogovor iz Berlina in stričevi (carjevi) nasveti, ter da bo ruske uradnike, ki so do tedaj skrbeli za upravo v Bolgariji, postopoma zamenjal z bolgarskimi (in ne nemškimi, na veselje Slovenskega naroda).⁴² Preden je zapustil Dunaj, ga je obiskala delegacija iz Vzhodne Rumelije s predlogom o zedinjenju, ki pa ga knez ni mogel niti ni smel sprejeti. Veliko prehitro in preveč tvegano dejanje bi le škodilo mladi državi, je pisal *Slovenski narod*.⁴³ Potovanje je nadaljeval proti Rimu in konec junija je po vseh uradnih predstavitvenih in pozdravnih formalnostih odplul v Carigrad po investiturni »berat« ali ferman.⁴⁴ Tamkajšnji časniki so ga posmehljivo najavili: »Čujemo, da princ bolgarski prav silno želi priti v Carigrad, da bi

³⁵ *Slovenec*, 29. 1. 1879, letnik 7, št. 10, str. 2.

³⁶ 8. marca je bil v Sofiji izdan proglas pristašev zedinjene Bolgarije. Zahtevali so prestavitev volitev bodočega kneza, vse dokler ne bodo Bolgari združeni v eni državi in ne razdeljeni (*Slovenski narod*, 25. 3. 1879, št. 69, str. 1).

³⁷ Danskega princa so podpirali Angleži. Njegovo ime ponovno srečamo leta 1886, ko se je knez Aleksander odpovedal bolgarskemu prestolu in se je v Trnovem ponovno sešlo veliko sobranje. Za novega kneza so izvolili prav njega, ki pa prestola ni sprejel (*Slovenski narod*, 1. 5. 1879, letnik 12, št. 99, str. 1).

³⁸ Aleksander Battenberg je bil rojen 5. 4. 1857. Njegov oče je bil princ Aleksander Hessen-Darmstadt, poročen s poljsko grofico Julio Hanke, katere oče je bil zaradi svojih vojaških uspehov nagrajen z grofovskim naslovom (bil je tudi obrambni minister ruskega carja Nikolaja I.). Njun zakon je bil morganatski in tako njuni otroci niso bili upravičeni do naziva Hessenski, ampak je grofica Julia dobila naslov grofica Battenberg po imenu manjšega mesta z gradom. Od tod tudi kasnejšemu bolgarskemu knezu naziv. Bil je nečak ruske carice Marije, žene Aleksandra II., ki je bila sestra njegovega očeta.

³⁹ *Slovenski narod*, 09. 5. 1879, letnik 12, št. 106, str. 1.

⁴⁰ *Slovenski narod*, 20. 5. 1879, letnik 12, št. 115, str. 2.

⁴¹ *Slovenski narod*, 24. 5. 1879, letnik 12, št. 118, str. 2.

⁴² *Slovenski narod*, 25. 5. 1879, letnik 12, št. 119, str. 2.

⁴³ *Slovenski narod*, 28. 5. 1879, letnik 12, št. 121, str. 3.

⁴⁴ *Slovenski narod*, 28. 6. 1879, letnik 12, št. 146, str. 2.

*svoje obličje drgnil v prahu ob nogah nj. cesarskega veličanstva (sultana) ...»⁴⁵ Iz Carigrada je odpotoval v kneževino in 9. julija prisegel na ustavo.⁴⁶ Štiri dni kasneje je dospel v slovesno Sofijo, kjer ga je pričakalo 10.000 vojakov in množica ljudi. Na metropolitov pozdrav je knez na splošno navdušenje ljudi v bolgarščini vzkliknil: »Živela Bolgarija!« Bolgari so bili navdušeni nad mladim, postavnim knezom. Ob njegovem prihodu se je zgodil neljub pripetljaj: zaradi razsvetljave v čast novemu knezu je izbruhnil požar in pogorelo je nekaj hiš. Ljudem, ki so utrpeli škodo, je knez takoj namenil 200.000 frankov odškodnine, je poročal *Slovenski narod*.⁴⁷ In vraževerni bi porekli, da je bilo to slabo znamenje.*

SLOVENSKA ČASNIKA O KNEZU

»Če je princ Battenberg v resnici slovansko misleče rodovine, česar pa njegovo ime ne kaže, potem bi bilo vse prav; slabo pa bi bilo za Bolgare, če je njegovo srce tako nemško, kakor njegovo ime, ker bi potem nemška kolonija prišla v deželo, ki največjo srečo vidi le v ponemčevanju in ji ne gre v glavo, da bi tudi slovanska dežela zamogla napredovati – brez blažene nemščine. Če imajo tedaj Bolgari kakega poštenega domačina, kateremu bi brez zavisti hoteli dati tako častno mesto, naj se brez premislika za njega odločijo, naj bo ruskemu caru po volji, ali ne; saj slovanski svet ve, kako je car, kolikor je sicer tudi poštenjak, preveč vdan nemškemu vplivu,« je avgusta 1878 pisal Slovenec ob prvih omembah kandidatov za prestol.⁴⁸ Časnik je v mladem, 22-letnem neizkušenem Nemcu videl slabo znamenje: »Sedajni bolgarski knez (Battenberg), ni družega, ko prusk oficir, nemško misleč in nesposoben, Slovane vladati.«⁴⁹ Njegova izvolitev je bila Bismarckova zmaga, ki je poleg Hochenzollerna v Bukarešti hotel še enega Nemca v Sofiji, je pisal Slovenec. Novemu knezu je štel v dobro le sorodstvo z ruskim carjem in upal, da se bo morda Batteberg poslovnil ali pa vsaj kot opozorilo vzel Italijo, ki je imela mnogo tujih dinastij in jih je narodnostna ideja pometla stran.⁵⁰

Slovenski narod je menil, da bo imel Battenberg težko nalogo. Dokončati bo moral, kar je njegov stric začel, in bolgarskemu narodu ponovno povrniti nekdanjo slavo. Zadovoljen je bil z njegovimi družinskimi vezmi in je pisal,

⁴⁵ *Slovenski narod*, 12. 7. 1879, letnik 12, št. 158, str. 1.

⁴⁶ *Slovenski narod*, 10. 7. 1879, letnik 12, št. 156, str. 2/*Slovenski narod*, 12. 7. 1879, št. 158, str. 1.

⁴⁷ *Slovenski narod*, 17. 7. 1879, letnik 12, št. 162, str. 2.

⁴⁸ Bolgarija in izhodna Rumelija, *Slovenec*, 17. 8. 1878, letnik 6, št. 88, str. 2.

⁴⁹ *Slovenec*, 10. 5. 1879, letnik 7, št. 52, str. 2.

⁵⁰ Knez Aleksander I., *Slovenec*, 6. 5. 1879, letnik 7, št. 50, str. 1.

da so bile z njegovo izvolitvijo na laž postavljene vse vesti o antiruski nastrojenosti bolgarskih poslancev, saj je bil Battenberg carjev kandidat. Glavna naloga novega kneza bo uresničitev Sanstefanskega sporazuma in zedinjenje vseh Bolgarov, je pisal časnik ter bil prepričan, da mu bo Evropa to dovolila, kot je Italiji in Nemčiji. Pridružil se je dobrim željam, ki so jih knezu pošiljali slovanski časniki širom Evrope.⁵¹

ODHOD RUSKE VOJSKE

Po sprejetju ustave in izvolitvi kneza se je ruska vojska začela umikati iz države, saj je imela kneževina izoblikovano svojo vojsko, čeprav je bilo pri tem delu nemalo težav. Organizacija bolgarske vojske je bila pravzaprav ena prvih nalog ruske začasne oblasti. *Slovenski narod* je pisal, kako so izgledali bolgarski prostovoljci, ko so Rusi leta 1877 prispeli v Bolgarijo in sestavljali enote za pomoč v bojih proti Osmanom. Večina jih je bila v klavrnem stanju, oblečena v različne raztrgane oprave, da so pogosto s svojim izgledom prestrašili ruske vojaške funkcionarje.⁵² Že maja 1878 je zato car ukazal ustanoviti bolgarsko vojsko in kasneje je bila ustanovljena še vojaška šola v Sofiji, kjer se je izobraževal bolgarski častniški kader, na šolanje pa so hodili tudi v Rusijo. Letno je dala šola okrog 60 častnikov, vendar je bila še leta 1883 v bolgarski vojski večina ruskih častnikov, je pisal *Slovenec*.⁵³ Bolgarski vojski se je namreč priključilo precej ruskih častnikov, ki se iz različnih vzrokov niso smeli vrniti v svojo armado, ali pa so se bolgarski vojski priključili prostovoljno, saj je bila v tem primeru njihova plača višja. Poleg veččin ravnanja z orožjem se je mlada vojska učila marširati, brati, pisati in vzdrževati telesno pripravljenost. Disciplina, oblačila, povelja in ukazi, vse je bilo rusko. A urjenje Bolgarov ni bilo tako enostavno. *Slovenski narod* je pisal o nespoštovanju avtoritete in uhajanju vojakov iz taborov. Dezerterstva pa jih niso mogli obsoditi, saj so bili tam prostovoljno.⁵⁴

Sočasno z odhajanjem ruske vojske so se po kneževini krepili nemiri. Nasilni izgredi so izbruhnili tako med Bolgari in Grki kot med Bolgari in Osmani, na vzhodu države pa so ljudi zastraševale vedno bolj drzne razbojniške tolpe, nastale po koncu vojne.⁵⁵ Največ takih tolp je bilo okrog Varne, Ruščuka in Trnovega, zato so tam avgusta razglasili izredno stanje, je pisal *Slovenski*

⁵¹ Najnovejša slovanska država, *Slovenski narod*, 4. 5. 1879, letnik 12, št. 102, str. 1.

⁵² Bolgarska armada, *Slovenski narod*, 18. 2. 1879, letnik 12, št. 40, str. 1–2.

⁵³ Bolgarski častniki, *Slovenec*, 22. 10. 1886, letnik 14, št. 242, str. 1–2.

⁵⁴ Bolgarska armada, *Slovenski narod*, 19. 2. 1879, letnik 12, št. 41, str. 1–3.

⁵⁵ *Slovenec*, 7. 8. 1879, letnik 7, št. 87, str. 3.

narod.⁵⁶ Vzhodni del države je bil po poročanju *Slovenca* neprenehoma v nepetem stanju. V okolici Silistre in Šumle je prihajalo do spopadov, kljub temu da je bolgarska vojska dokaj uspešno razganjala razboriteže, je poročal *Slovenec*.⁵⁷ Največ konfliktov je nastajalo na podlagi maščevanj, izbruhov potlačenihi strasti in zaradi odvzemanja lastnine tamkaj živečim Osmanom, zato je knez v kritičnih območjih obljubil ustanovitev mešane bolgarsko-osmanske komisije, ki bi reševala take konflikte.⁵⁸ *Slovenski narod* za vse slabo ni krivil le Osmanov, kot je to počel *Slovenec*: »Muslimani niso bili spretni v trgovini ali v težkem kmečkem delu, oboje je bilo bolj ali manj v rokah Židov, Grkov in Bolgarov,« je pisal časnik. Navadni muslimanski kmetje so bili le kmetje, prav tako tlačeni kot drugi, in da je prišlo do nasilja med njimi, je krivil tako staro kot novo oblast ter muslimansko duhovništvo, ki je situacijo izrabljalo v svojo korist.⁵⁹ V konfliktu med Grki in Bolgari pa sta bila oba naša časnika odkrito na strani zadnjih: »Znano je, da so neki grški škofje največje pijavke in oderuhi mej ubogimi Bolgari bili,«⁶⁰ je pisal *Slovenski narod*, *Slovenec* pa: »Grški živelj je smrtno sovražen vsemu, kar je slovenskega na balkanskem polostrovju; podpirati grški živelj se pravi škodovati Bolgarom, Albancem in Srbom, ter narejati plot proti ruskemu nastopu na Carigrad.«⁶¹

POLITIČNI ZAČETKI

Kneževina je imela vse potrebno za samostojno delovanje, zato so se skupaj z rusko vojsko začeli umikati tudi funkcionarji ruske začasne oblasti. Maja 1879 je *Slovenski narod* v članku »Bolgarska hvaležnost« pisal o ganljivem slovesu kneza Dondukov-Korsakova iz Trnovega. Zapisal je, da ga je navdušena množica ponesla do voza in ga kar sama vlekla do mestnih vrat, vse iz hvaležnosti za njegov trud.⁶² Odhod začasnega upravitelja je bil obenem začetek samostojnega delovanja kneževine. Prvo vlado je knez zaupal konservativcem in prvemu ministrskemu predsedniku Todoru Burmovu. Konservativna vlada je bila na oblasti od julija do volitev konec septembra 1879. Že konec avgusta pa se je knez soočil s prvimi medstrankarskimi prepiri in očitki proti vladi, da ravna samovoljno in ne upošteva ustave, kar je postala

⁵⁶ *Slovenski narod*, 8. 8. 1879, letnik 12, št. 181, str. 2.

⁵⁷ *Slovenec*, 26. 7. 1879, letnik 7, št. 82, str. 3.

⁵⁸ *Slovenski narod*, 31. 8. 1879, letnik 12, št. 200, str. 2.

⁵⁹ O Balkanskih zadevah, *Slovenski narod*, 10. 10. 1885, letnik 18, št. 231, str. 1–2.

⁶⁰ *Slovenski narod*, 22. 2. 1879, letnik 12, št. 44, str. 3.

⁶¹ *Slovenec*, 29. 5. 1879, letnik 7, št. 59, str. 2.

⁶² Bolgarska hvaležnost, *Slovenski narod*, 7. 5. 1879, letnik 12, št. 104, str. 1.

stalnica vse do konca Battenbergove vladavine.⁶³ Pred naslednjimi volitvami se je jeseni med konservativci in liberalci vnel oster predvolilni časniški boj in tako so udrihali drug po drugem kot časniki na slovenskem in v Avstro-Ogrski niso bili vajeni, je iz Sofije oktobra poročal Anton Bezenšek. Tokrat je zmagala liberalna stranka in zasedla večino sedežev v parlamentu.⁶⁴ Dragan Cankov je prvič in za kratek čas (dober mesec dni) postal predsednik vlade, nato pa so se vrnil konservativci, tokrat pod vodstvom nadškofa Klimenta Turnovskega⁶⁵ (od decembra 1879 do aprila 1880). Za politični polom so potrli liberalci obdolževali ministre iz konservativne vlade: dolžili so jih oviranja v delovanju in žaljenja ustave, krivili so kneza in način izbire nove vlade, v kateri je želel Grigorja Načevića,⁶⁶ čeprav ta liberalcem ni bil všeč.⁶⁷ *Slovenski narod* se je strinjal z bolgarskimi liberalci, a je dodal, da »knez ve, kaj je dobro za njegove podanike«.⁶⁸

CANKOVA VLADA (1880)

Težave z roparskimi tolpami, ki niso samo plenile, ampak tudi ubijale, so se nadaljevale. Bolgarska vlada je domnevala, da roparjem prihaja pomoč iz Carigrada in Adrianoplja.⁶⁹ Obenem so se zbirali roparji tudi na romunski strani in nato čez mejo vdirali v kneževino, zato se je spomladi 1880 skrhal odnos med sosedama. *Slovenski narod* je pisal, da romunske oblasti niso naredile ničesar zoper roparje kljub bolgarskim prošnjam.⁷⁰ Tudi obračunavanje z Osmani v Bolgariji se ni končalo. In ko je konec aprila osmanska vlada poslala

⁶³ *Slovenec*, 4. 9. 1879, letnik 7, št. 98, str. 2.

⁶⁴ Nohlen Dieter in Stöver Philip, *Elections in Europe: A Data Handbook*, Nomos, Baden-Baden 2010, str. 368–369.

⁶⁵ Metropolit Kliment Turnovski, rojen kot Vasil N. Drumev, je bil eden vodilnih konservativnih politikov.

⁶⁶ Grigor Načević je bil pomemben bolgarski politik, diplomat, eden zgodnjih vodij konservativne struje in prvi minister za finance. Od 1879–1900 je bil večkrat minister, tudi v liberalnih vladah, med drugim je bil župan Sofije 1896/97. Finance je vodil tudi v Cankovi liberalni vladi in bil član državnega sveta med Aleksandrovo osebno vladavino. 1884 je bil imenovan za diplomatskega predstavnika v Bukarešti, po Aleksandrovem odstopu je bil spet nekajkrat finančni minister, nato spet diplomat v tujini in se ponovno vrnil v Bolgarijo kot finančni minister in minister za notranje zadeve (1891/92, 1894/96) ter minister za kmetijstvo in trgovino 1899–1900. 1903–1906 je bil diplomatski predstavnik v Carigradu. (Bakalov Georgi in Kumanov Mile: Nachovich, Grigor Dimitrov (22. I. 1845–4. I. 1920), Elektronska izdaja »Zgodovina Bolgarije«, Sofija 2003)

⁶⁷ *Slovenski narod*, 1. 1. 1880, letnik 12, št. 1, str. 2.

⁶⁸ *Slovenski narod*, 11. 12. 1879, letnik 12, št. 284, str. 2.

⁶⁹ *Slovenski narod*, 27. 3. 1880, letnik 13, št. 70, str. 1.

⁷⁰ *Slovenski narod*, 14. 4. 1880, letnik 13, št. 84, str. 2.

evropskim državam pritožbe bolgarskih muslimanov o slabem ravnanju z njimi, je *Slovenski narod* brez usmiljenja zapisal: »*Musulmani v Bolgariji so menda podobni našim nemškutarjem in Nemcem. Kakor ti vpijejo, da so zatirani, če nima več samovlade v naših šolah in uradih, tako tudi Turki v Bolgariji ne moreje brez tožbe živeti, ko jim je vzeta moč, uboge Bolgare dreti.*«⁷¹ Nemiri so se nadaljevali še vse leto.

Volitve tega leta so ponovno dobili liberalci, iz stare sestave ministrstva je ostal med drugimi Načevič, prej finančni minister, sedaj pa minister za zunanje zadeve »žel je navdušenje s svojim izgledom, obnašanjem in izobrazbo«, je o njem pisal Bezenšek.⁷²

Predvolilno dogajanje in volitve je za *Slovenski narod* skrbno spremljal Bezenšek, ki je menil, da so v opoziciji liberalci ne le zaradi svojega prepričanja, ampak tudi zaradi nezadovoljstva nad stanjem v državi, in še: »*Na obeh straneh ni bilo sredine, ampak le skranjo levičarstvo in skrajno desničarstvo.*«⁷³ Omenil je nekaj osebnosti, ki so se mu zdele pomembne, pa tudi zanimive. Tako je pisal o Ceku Petkovu, ki je zmerjal ugledne osebnosti in politike, govoril o republikli in nepotrebnosti vojske. Ljudje so se smejali njegovim govorom, oblasti pa so ga dale zapreti, a ljudstvu je bil vendarle všeč in izvolili so ga za poslanca. Oblačil se je v makedonsko narodno nošo, nosil je srebrni pas s srebrno škatlico za kresilo in kresilno gobo, handžarja, ki mu je vedno tičal za pasom, pa v poslansko zbornico le ni smel prinesiti, je o njem pisal Bezenšek.⁷⁴

Aprila je Dragan Cankov nastopil funkcijo predsednika vlade. *Slovenski narod* je pisal o hudih trenjih med glavnima strujama,⁷⁵ *Slovenec* pa je poročal, da je sobranje razveljavilo 16 volitev, ki so bile rezultat vladnega pritiska.⁷⁶ Hkrati se je menjala tudi angleška vlada in na politični vrh je stopal William Gladstone. Časnika sta upala, da se bo s tem evropska politika obrnila v prid združitvi Vzhodne Rumelije s kneževino.⁷⁷ Gladstone je v svojem zunanjepolitičnem programu glede Vzhodnega vprašanja predvideval balkanske dežele – balkanskim narodom. Ni se strinjal z vmešavanjem evropskih sil v njihovo politiko. Njegov rek je bil »hands off«, roke proč od lastnine in dežel drugih narodov, je pisal *Slovenski narod*.⁷⁸ *Slovenec* je pisal, da bo prvo delo, ki bo čakalo Gladstona na Balkanu, združitev Bolgarije, »da se najštevilnejši

⁷¹ *Slovenski narod*, 29. 4. 1880, letnik 13, št. 97, str. 3.

⁷² Bezenšek, Razmere v Bolgariji, *Slovenski narod*, 29. 2. 1880, letnik 13, številka 49, str. 1–2.

⁷³ Bezenšek, Pismo iz Bolgarije, *Slovenski narod*, 14. 1. 1880, letnik 13, številka 10, str. 2.

⁷⁴ Bezenšek, Razmere v Bolgariji, *Slovenski narod*, 29. 2. 1880, letnik 13, številka 49, str. 1–2.

⁷⁵ *Slovenski narod*, 8. 4. 1880, letnik 13, št. 79, str. 2.

⁷⁶ *Slovenec*, 22. 4. 1880, letnik 8, št. 44, str. 3.

⁷⁷ *Slovenski narod*, 8. 4. 1880, letnik 13, št. 79, str. 2; Preobrat na Angleškem, *Slovenec*, 8. 4. 1880, letnik 8, št. 38, str. 1.

⁷⁸ Gladstone o Slovanih, *Slovenski narod*, 10. 4. 1880, letnik 13, št. 81, str. 3.

balkanski narod, Bolgari, okrepe in da turška dá reforme, obljubljene v Berlinu tudi drugim balkanskim narodnostim«. Prepričan je bil, da ga bodo v tem podpirala Rusija in vsi Slovani.⁷⁹

V vladi Cankova je bilo pogosto burno in Bezenšek je poročal, da je moral finančni minister pogosto miriti narodno sobranje zaradi večmilijonskega (v frankih) napovedanega deficita. Zato je predlagal ureditev zemljiške knjige in katastrov, saj bi se s tem povišali prihodki države.⁸⁰ Davek se je dotlej pobiral po osmanskih ocenah, ki so bile narejene pred več leti in zastarele, prejšnje ministrstvo pa je cenitve hiš in zemlje izvedlo na hiter in površen način, je menil Bezenšek, zato je nova vlada zaposlila francoskega finančnega strokovnjaka, da bi pomagal razrešiti problem.⁸¹ Bezenšek je omenil tudi uradniške plače, ki so bile precej visoke v primerjavi z drugimi državami. Navedel je primer: suplent v Avstro-Ogrski je prejemal toliko plače kot navaden pisar v Bolgariji.⁸² Razen diskusij o proračunu so sprejeli še zakon o bolgarski denarni valuti. Za Bolgarijo je do tedaj veljal francoski monetarni sistem, nato so se odločili franke preimenovali v leve po grbu kneževine. Lev je bil nato vpeljan naslednje leto.⁸³ Liberalna vlada se je usmerila tudi v prepotrebno izboljšavo prometnih poti, ki so bile po Bezenškovem mnenju sicer trikrat boljše od hrvaških, in pa v napovedano izgradnjo železnice.⁸⁴ Glede slednjega je sobranje prejelo t. i. »zeleno knjigo«, v kateri so bili zapisani avstrijski pogoji, po katerih je le-ta najprej zahtevala povezavo srbske železnice (smer Pirot – Sofija) s progo v Vzhodni Rumeliji. Avstro-Ogrska je bila namreč tista, ki naj bi zgradila železniško traso skozi Bolgarijo in je bila odločena protestirati proti vsakršni drugačni trasi ali namenih s strani bolgarske vlade, je pisal Bezenšek.⁸⁵ Poslanci so avstrijski želji nasprotovali. Po dogovoru iz Berlina je bilo dovolj, da bi dozidali samo eno traso, ki bi povezala evropske železnice s Carigradom, in za to bi bila dovolj trasa, ki bi se na jugu povezala z Adrianoplom, na severu pa z romunskimi železnicami, je razlagal Bezenšek.⁸⁶ Sobranje je nato sprejelo več zakonov, povezanih z davkom, in raznimi organizacijami v finančnem ministrstvu. Sklenili so, da naslednje leto popišejo

⁷⁹ Angleško ministerstvo in slovanski jug, *Slovenec*, 15. 5. 1880, letnik 8, št. 53, str. 1–3.

⁸⁰ Bezenšek, Bolgarske razmere, *Slovenski narod*, 2. 7. 1880, letnik 13, št. 148, str. 1–2.

⁸¹ Bezenšek, Kako se Bolgarija državno organizuje, *Slovenski narod*, 4. 6. 1880, letnik 13, št. 125, str. 1–2.

⁸² Bezenšek, Bolgarske razmere, *Slovenski narod*, 2. 7. 1880, letnik 13, št. 148, str. 1.

⁸³ Bezenšek, Bolgarske razmere, *Slovenski narod*, 2. 7. 1880, letnik 13, št. 148, str. 2; *Slovenec* o kovanju denarja poroča že v začetku junija (*Slovenec*, 8. 6. 1880, letnik 8, št. 61., str. 2.).

⁸⁴ Bezenšek, Bolgarske razmere, *Slovenski narod*, 2. 7. 1880, letnik 13, št. 148, str. 1.

⁸⁵ Bezenšek, Bolgarske razmere, *Slovenski narod*, 4. 12. 1880, letnik 13, št. 279, str. 1.

⁸⁶ Bezenšek, Bolgarske razmere, *Slovenski narod*, 11. 1. 1881, letnik 14, št. 7, str. 1.

vse prebivalstvo⁸⁷ in uvedejo matične knjige po župnijah, kjer so še manjkale (na splošno so bile redko prisotne in še te pogosto površno sestavljene). Za pobiranje davkov so določili posebne finančne uslužbenke, kajti okrožni sveti, ki so do tedaj imeli to funkcijo, naj bi bili preveč popustljivi do ljudi, je poročal Bezenšek.⁸⁸ Veliko pozornosti so namenili šolstvu, določili denar za izgradnjo šol, štipendiranje bolgarskih študentov v tujini, pomoč literarnem ustvarjanju in izdaji poučnega časopisja.⁸⁹ Obče šole so vzdrževale občine, tistim, ki pa tega v celoti niso zmogle, je pomagala država. Vsako večje mesto je imelo svojo realko ali meščansko šolo, je pisal Bezenšek.⁹⁰ Kot vidimo, so bili načrti zelo obetavni, a iz tega se je izcimilo bore malo. Že konec leta je prinesel prve spremembe, Cankov je decembra odstopil in na njegovo mesto je prišel strankarski kolega Petko Karavelov.

OBOROŽITEV

Pomladi in poleti 1880 je bilo v bolgarski vojski zelo živahno, zato je Evropa z zanimanjem spremljala dogajanje. Že konec prejšnjega leta je Rusija kljub viku in kriku nemških časnikov (*»ta nevoščljivi hrup iz židovskih grl«*, se je jezil *Slovenski narod*) Bolgariji podarila 5 ladij. Lastnega vojaškega brodovja Bolgari zaradi določil Berlinskega kongresa niso smeli graditi, toda dar so lahko sprejeli in ladje so zasidrili v Ruščuku ter jih poimenovali Opit, Vsiv, Poradin, Gornji Studenj in Tamanj.⁹¹ Mesec dni kasneje so jim Rusi podarili še eno ladjo in Bolgari so že načrtovali ustanovitev pomorske šole ter se niso ozirali na proteste *»šeste velevlasti, nemško-židovskega novinarstva,«* je pisal *Slovenski narod*.⁹² Marca 1880 so ponovno dobili ruska darila v obliki vojaškega parnika, 40.000 pušk in nekaj Kruppovih topov. V pristanišča ob Donavi so prihajale pošiljke z orožjem, nato so jih z vozovi prevažali na vzhodno rumelijsko mejo, je pisal *Slovenski narod*.⁹³ Le nekaj dni zatem je začel časnik špekulirati, ali je morda namen vsega tega udar in priključitev Vzhodne Rumelije. Šumla, kjer so skladiščili orožje, je bila ravno dovolj blizu za odpošiljanje orožja v južno sosedo, je menil časnik.⁹⁴ Julija je vojska kneževine štela že 120.000 mož,

⁸⁷ Popis je bil izveden januarja 1881. Štiri leta pozneje, 1885, je *Slovenski narod* objavil članek z dobljenimi rezultati štetja.

⁸⁸ Bezenšek, Bolgarske razmere, *Slovenski narod*, 4. 12. 1880, letnik 13, št. 279, str. 1.

⁸⁹ Bezenšek, Bolgarske razmere, *Slovenski narod*, 11. 1. 1881, letnik 14, št. 7, str. 1.

⁹⁰ Bezenšek, Bolgarske razmere, *Slovenski narod*, 2. 7. 1880, letnik 13, št. 148, str. 1.

⁹¹ Bolgarsko brodovje, *Slovenski narod*, 12. 9. 1879, letnik 12, št. 209, str. 1–2.

⁹² *Slovenski narod*, 25. 10. 1879, letnik 12, št. 246, str. 2.

⁹³ *Slovenski narod*, 28. 3. 1880, letnik 13, št. 71, str. 4.

⁹⁴ *Slovenski narod*, 13. 6. 1880, letnik 13, št. 133, str. 2.

je pisal *Slovenski narod*, in obetale so se ji pomembne vodstvene okrepitve iz ruske vojske. Časnik je pisal o pristopu skoraj 200 ruskih podčastnikov, 34 častnikov in napovedal prihod še stotnikov, majorjev, podpolkovnikov, polkovnikov in še 112 častnikov ter neimenovanega generala. Razen tega je kneževina naročila dodatnih 80.000 komadov pušk.⁹⁵ Angleški konzul v Sofiji je že maja poročal v domovino⁹⁶ o prihodu 130 ruskih podčastnikov in prispelero orožju v Varno. Bolgari so ruska vstopanja in oborožitev razlagali kot nekaj povsem normalnega: vojska je imela zastarelo orožje in je morala kupiti novo, sama organizacija pa je klicala po preureditvi. Kdo bi bil primernejši za to kot izkušeni Rusi?⁹⁷ *Slovenski narod* je pisal, da je bilo v bolgarski vojski že skoraj več Rusov kot Bolgarov.⁹⁸

INFRASTRUKTURA IN KULTURA

To leto se je začel tudi razcvet Sofije, ki je počasi dobivala evropsko podobo. Bezenšek je pisal o vidni razliki v čistoči, razsvetljavi in urejanju ulic glede na prejšnje leto.⁹⁹ V mesto je prišel češki arhitekt Roubal in naredil nov načrt za širjenje ter razvoj mesta. A dokler ne bo železnice, razvoj mesta ne bo popoln, je menil Bezenšek.¹⁰⁰ Novozgrajeni mostovi po državi so bili močni in lepi, posebno tisti na Carigrajski cesti, ki je peljala proti Vzhodni Rumeliji, je pisal.¹⁰¹ Tega leta je v Sofiji zaživelo tudi gledališče in prva predstava v bolgarščini je imela naslov *Razbojniki* ter bila kljub visokim cenam vstopnic razprodana, je pisal *Slovenec*.¹⁰² Kulturno sušo, ki je vladala v glavnem mestu ter kneževini nasploh, je Bezenška bodla v oči in odločil se je nekaj storiti proti temu. Maja je ustanovil kulturno društvo Slavjanska beseda, postal je njen prvi predsednik in tako nekakšen oče kulturnega življenja v Sofiji.¹⁰³ Svoje prostore je društvo imelo v sofijski kavarni Cafe Parisien, kjer je bilo na voljo okrog 40 časnikov v vseh slovanskih in drugih jezikih. Društvo je imelo dva pododdelka, pevskega in telovadnega.¹⁰⁴ Razen koncertov in slovesnosti

⁹⁵ *Slovenski narod*, 17. 7. 1880, letnik 13, št. 161, str. 3.

⁹⁶ Angleška vlada je dobila za leto 1880 t. i. »plavo knjigo«. Obsegala je diplomatska pisma o prihodu ruskih oficirjev in podoficirjev v Bolgarijo ter poročila o uvažanju orožja iz Rusije. (*Slovenski narod*, 11. 8. 1880, letnik 13, št. 182, str. 2.)

⁹⁷ *Slovenski narod*, 11. 8. 1880, letnik 13, št. 182, str. 2.

⁹⁸ *Slovenski narod*, 29. 7. 1880, letnik 13, št. 171, str. 2.

⁹⁹ Bezenšek, Bolgarske razmere, *Slovenski narod*, 6. 11. 1880, letnik 13, št. 255, str. 2.

¹⁰⁰ Bezenšek, Razmere v Bolgariji, *Slovenski narod*, 29. 2. 1880, letnik 13, št. 49, str. 2.

¹⁰¹ Bezenšek, Bolgarske razmere, *Slovenski narod*, 4. 12. 1880, letnik 13, št. 279, str. 2.

¹⁰² *Slovenec*, 15. 1. 1880, letnik 8, št. 6, str. 4.

¹⁰³ Bezenšek, Iz Sofije, *Slovenski narod*, 13. 3. 1881, letnik 14, št. 59, str. 2.

¹⁰⁴ Bezenšek, Iz Sofije, *Slovenski narod*, 3. 7. 1880, letnik 13, št. 149, str. 2.

ob pomembnih datumih so prirejali še zgodovinska, pravna in slavistična predavanja,¹⁰⁵ decembra so organizirali tudi dobrodelni koncert v dvorani narodnega sobranja za pomoč prizadetemu Zagrebu, ki ga je novembra doletel močan potres.¹⁰⁶ V času od ustanovitve je društvo pridobilo več kot 200 članov, od tega je bilo veliko ministrov, konzulov, vojaških funkcionarjev pa tudi preprostih meščanov in uradnikov.¹⁰⁷

KNEZOVE ZAHTEVE (1881)

Prva pomembna zadeva se je pripetila marca tega leta: kot žrtev atentata je umrl ruski car Aleksander II., zelo priljubljen med Bolgari. *Slovenec* ga je imenoval »carja osvoboditelja«, ki se je s svojimi dejanji vpisal v zgodovino Balkana, »dokler bo kaj Slovana med Donavo in egejskim morjem«.¹⁰⁸ Carjeva smrt je bila prelomna točka v odnosih med bolgarskim knezom in Rusijo, vendar se to leta 1881 še ni tako pokazalo kot kasneje. Car Aleksander II. je imel svojega nečaka, bolgarskega kneza, zelo rad in ga je ob vsakem obisku v Rusiji počastil z visokimi častmi. Seveda ruski prestolonaslednik, prav tako Aleksander, na to ni gledal s simpatijami, bolgarskega bratranca ni maral in to se je kasneje izkazalo kot usodno. Ko je Aleksander III. nastopil vladarsko funkcijo, je do bratranca sprva gojil nevtralen odnos, nato pa so se čustva hitro spremenila v odkrito nenaklonjenost.¹⁰⁹

Druga pomembna zadeva se je zgodila maja – nenadoma je počilo med knezom in Karavelovo vlado (decembra prejšnjega leta je Cankov odstopil) in 9. maja je *Slovenski narod* prejel nenavaden telegram, ki je poročal o proglasu kneza Aleksandra,¹¹⁰ v katerem se je pritoževal nad neredom v državi in zagrozil z odstopom, če narodno sobranje tega ne odpravi, preuredi ustave in se ravna povsem po njegovi volji.¹¹¹ Da ga vodilni evropski voditelji nočejo podpirati v njegovih odločitvah, je pripisoval slabemu glasu, ki ga je imela kneževina v mednarodni politiki.¹¹² *Slovenec* je kritiziral njegove besede: knez je vedel, da bo njegova naloga vzpostaviti red v kneževini, zato ni mogel pričakovati enostavnega dela, je pisal. Že v naslednjih stavkih pa ga je podpiral pri

¹⁰⁵ Bezenšek, Iz Sofije, *Slovenski narod*, 1. 2. 1881, letnik 14, št. 25, str. 3.

¹⁰⁶ Bezenšek, Bolgarske razmere, *Slovenski narod*, 4. 12. 1880, letnik 13, št. 279, str. 2; Bezenšek, Iz Sofije, *Slovenski narod*, 1. 2. 1881, letnik 14, št. 25, str. 3.

¹⁰⁷ Bezenšek, Iz Sofije, *Slovenski narod*, 13. 3. 1881, letnik 14, št. 59, str. 2–3.

¹⁰⁸ *Slovenec*, 17. 3. 1881, letnik 9, št. 31, str. 1.

¹⁰⁹ Arthur E. Huhn, *The Kidnapping of Prince Alexander of Battenberg, his return to Bulgaria and subsequent abdication*, E. Stanford, London 1887, str. 123–124. (dalje Huhn)

¹¹⁰ *Slovenski narod*, 12. 5. 1881, letnik 14, št. 107, str. 2.

¹¹¹ *Slovenec*, 14. 5. 1881, letnik 9, št. 54, str. 2.

¹¹² *Slovenski narod*, 12. 5. 1881, letnik 14, št. 107, str. 2.

odstopu s položaja, če je že tako bojazljiv: »Knez je bil navsezadnje le Nemec, ki bi ga lahko nasledil kak Bolgar, s srcem veliko bolj pri stvari in za domovino.«¹¹³ *Slovenski narod* je poročal, da se je tisti večer po razglasu pred knežjo palačo zbrala velika množica ljudi in ga klicala tako dolgo, da se jim je moral kar trikrat pokazati, zahvaljujoč za izkazane simpatije. Metropolit ga je v imenu ljudstva zaprosil, naj prekliče svoj odstop.¹¹⁴ Kmalu zatem je *Slovenski narod* objavil še nekaj knezovih zahtev: hotel je manj zastopnikov v narodnem sobranju in večje število poslancev, ki jih je imenoval on sam.¹¹⁵ *Slovenec* je bil še natančnejši: v treh točkah je objavil knezove zahteve sobranju, od katerih je daleč najbolj bodla v oči želja po sedemletni oblasti – diktaturi, in še: po izteku sedmih let bi lahko knez sklical veliko sobranje in mu predlagal takšno spremembo ustave, kot bi se izkazalo za potrebno. Kritični *Slovenec* je ob tem začuda zapisal: »Morda tudi ne bo na škodo dežele, ako ima knez dobre name-
ne in modre svetovalce.«¹¹⁶ V intervjuju za angleški Standard je knez povedal, da je bila povod njegovim zahtevam klika, ki mu je skoraj v vsem nasprotov-
vala in ga ovirala pri izvrševanju ukazov. Klika naj bi ga ustrahovala in kršila
ustavo, česar so omenjeni dolžili tudi njega, zato je hotel kneževino zapustiti,
a to naj bi mu preprečevale velesile. »Zavoljo ljudstva hoče še ostati,« je menil
Slovenec,¹¹⁷ »Z diktaturo bi rad ljudstvu dal svobodo«, ga je opravičeval *Slo-
venski narod*.¹¹⁸ A kako združiti ta nasprotujoča si pojma?

Knez ni odstopil, ampak je razpustil vlado in na veselje proruske struje sestavo nove poveril ruskemu generalu Erenrothu¹¹⁹ z veliko izkušnjami, so-
deloval je v izgradnji bolgarske vojske. Knez je bil v tej zgodnji fazi vladanja
še povsem pod ruskim vplivom, in ker je Ruse skrbelo, da bi se tudi liberalci,
tako kot konservativci, začeli pro-zahodno obnašati,¹²⁰ se je knez odločil po-

¹¹³ *Slovenec*, 12. 5. 1881, letnik 9, št. 53, str. 1.

¹¹⁴ *Slovenski narod*, 13. 5. 1881, letnik 14, št. 108, str. 1.

¹¹⁵ *Slovenski narod*, 15. 5. 1881, letnik 14, št. 110, str. 2.

¹¹⁶ *Slovenec*, 28. 5. 1881, letnik 9, št. 59, str. 3.

¹¹⁷ *Slovenec*, 5. 7. 1881, letnik 9, št. 81, str. 3.

¹¹⁸ *Slovenski narod*, 3. 7. 1881, letnik 14, št. 148, str. 2.

¹¹⁹ General J. C. Erenroth je bil general v ruski vojski. Z blagoslovom Rusije in z nalogo, da skrbi za politične odločitve kneza Aleksandra, je leta 1880 postal minister za vojsko in močna politična figura v vladi. Leta 1881 je postal ministrski predsednik in močna knezova opora, ko je ta poskušal pridobiti popolno kontrolo nad deželo. Pravzaprav je skoraj 15 mesecev dejansko oblast v kneževini imel prav on. Poskus je spodletel in Ehnroth je bil prisiljen zapustiti Bolgarijo in se vrniti v Rusijo. (Pekka Hakala, Finnish officer Casimir Ehnroth crushed 19th century Chechen rebellion, Illustrious career in Tsar's army, 8. 1. 2006 (<http://www.hs.fi/english/article/Finnish+officer+Casimir+Ehnroth+crushed+19th+century+Chechen+rebellion/1135218286496>).

¹²⁰ Bulgaria: Political divisions under Alexander of Battenberg, Encyclopedia Britannica (<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/84090/Bulgaria/42738/Political-divisions-under-Alexander-of-Battenberg>).

sredovati (menda tudi na predlog carja Aleksandra III.). Od stare vlade je ostal le Čeh Jireček,¹²¹ na knezovo stran pa je po pisanju Slovenca stopila Sofija in še nekaj drugih mest.¹²²

ODMEVI V NAŠIH ČASNIKIH IN PO EVROPI

Novo stanje v kneževini je begalo Evropo, naša časnika sta iz ure v uro s telegrami dobivala nasprotujoča si poročila. Kmalu se je zelo kritično v *Slovenski narod* javil Bezenšek in pisal, da tudi nepristranski opazovalec ne bi mogel odločiti, katera politična stran ima prav pri svojih zahtevah in argumentih. V dveh letih, odkar je bila kneževina samostojna, so bili oboji, konservativci in liberalci, na oblasti in so imeli možnost da se izkažejo. Toda bistvo njihovega delovanja je bilo »metanje polen pod noge« ter onemogočanje koristnih rezultatov, je kritiziral dopisnik. Marsikaj obetavnega so sprejeli v narodnem zboru, toda denar, ki je bil temu namenjen, je ostal neporabljen in ideje pozabljene. Šole so bile v slabem stanju, učitelji so postali ali uradniki ali pa politični agitatorji, kmetijstvo je ostalo, kjer je bilo, o industriji ni bilo slišati ničesar, je ogorčeno pisal Bezenšek. Vse se je osredotočalo le v politiko in za Slovane tako znano neslogo.¹²³

Časnika sta se spočetka čudila knezovi odločnosti, jo celo rahlo odobraval, nato pa sta postala oba zelo kritična. Pisanje Slovenskega naroda je postalo podobno ostro, kot je bilo v Slovincu: »*Battenberg je Nemec, Prus in Bolgarom vsiljen vladar!*« Časnik je v ozadju videl Bismarckov vpliv. Menil je, da bi moral prav knez kot vladar prvi prikriti pomanjkljivosti svojega naroda, ne pa jih razgaljati.¹²⁴ Zaradi zahteve po sedemletni diktaturi je kneza označil kot »*malo bolanega*«. ¹²⁵ S člankom »Jugoslovanski diktator« se ga je krepko lotil in primerjal z rimskim diktatorjem Sulo: »... *izvolite me za neodvisnega diktatorja z vsemi pravicami čez Bolgarijo, ali pa položim knežjo krono zopet v vaše roke*«. Da bi po stoletjih suženjstva Bolgari spet prešli pod diktaturo, je bilo za *Slovenski narod* nesprijemljivo in pod častjo. Ustavni absolutizem, kot ga je zahteval knez, je po mnenju časnika lahko zahteval samo tuji vladar, ki ni čutil nobenega spoštovanja do svojih podanikov. In kaj je bilo bolj

¹²¹ Konstantin Jireček (1854–1918) je bil češki zgodovinar, diplomat in slavist. V bolgarsko politiko je vstopil leta 1879 in čez dve leti postal minister za izobraževanje. Najbolj je poznan po svojem ukvarjanju z zgodovino južnih Slovanov, predvsem Bolgarov, katerim je posvetil 3 knjige. Anton Bezenšek ga je zelo cenil.

¹²² *Slovenec*, 14. 5. 1881, letnik 9, št. 54, str. 2; *Slovenec*, 17. 5. 1881, letnik 9, št. 55, str. 2.

¹²³ O bolgarskem vprašanju, *Slovenski narod*, 21. 6. 1881, letnik 14, št. 138, str. 1.

¹²⁴ *Slovenski narod*, 14. 5. 1881, letnik 14, št. 109, str. 3.

¹²⁵ *Slovenski narod*, 26. 5. 1881, letnik 14, št. 119, str. 2.

prikladnega kot biti »nemški knez«? »*Nemški gospodič naj pride in zapoveduje: 'Molči, Bolgar, ali pa grem.'*« Časnik je v članku zahteval: »*Pustite bolgarski narod lastnemu razvoju. On, ki je čutil dozdanje krivice, znal bode tudi, kaj mu koristi.*«¹²⁶

Slovenec je razmišljal podobno kot *Slovenski narod*. Bolgari so bili izgubljeni v novi vlogi in ustavnem življenju, izgubljeni v lastni državi in voditeljih, je pisal. Po smrti ruskega carja se je mladi knez po nasvete vedno bolj obračal k Bismarcku. *Slovenec* je menil, da bo slednji iz Bolgarije naredil nemško marioneto in svojo tezo podkrepil z Battenbergovo željo po zamenjavi bolgarskih visokih uslužbencev z nemškimi, ker menda s prvimi ni bilo moč sodelovati. Ali je bilo slednje res tako nesprejemljivo, če upoštevamo, da je bil knez vaje nemškega reda in organizacije ter se je težje prilagajal bolgarskim razmeram in novonastalim razmeram nevajenega ljudstva? *Slovenec* je knezu pogosto pripisoval pohlep po kroni in nerazumevanje bolgarskega naroda, nemško poreklo pa so zmeraj negativno izpostavljali: »*Noben vladar ni govoril s svojim narodom kakor ta nemški princ in pruski lajtenant z Bolgari.*« To dvoje, nemški princ in pruski lajtenant, je za kneza postal stalen vzdevek v *Slovencu*.¹²⁷

KNEZOVLADA

Začetek poletja 1881 je država pričakala v napetem stanju. Knez je bil v težavnem položaju, kajti tudi zmerni politiki so bili odločno proti, da bi posegal v ustavo.¹²⁸ Uradniki so začeli zapuščati službe in prav njih je *Slovenski narod* krivil za napeto politično stanje, posledico njihovih antiknežjih agitacij.¹²⁹ Sprva knezu naklonjena prestolnica se je kmalu začela drugače obnašati. *Slovenski narod* je pisal o adresi knezu s podpisi 325 sofijskih gospa, ki so mu sporočale, da so bili njihovi sinovi vzgojeni za služenje knezu in ustavi, ne pa da bi sodelovali pri uničenju slednje. Knez je spričo napetosti iz Carigrada poklical eksarha Josipa, ki je takoj sklical posvet z vodji liberalcev in konservativcev ter obljubil posredovanje, je pisal *Slovenski narod*. V istem članku je časnik objavil proglas liberalcev, ki so v mirnem in jasnem jeziku knezu očitali obdajanje z napačnimi svetovalci in hojo po nepravi poti. Predlagali so mu triletni mandat in postavitve osmih najvplivnejših Bolgarov v državi svet. Nove ministre bi izvolilo narodno sobranje in po treh letih bi ustava spet lahko prišla v veljavo. Če bi to dopustil, bi mu dovolili spremembo tistih členov

¹²⁶ Jugoslovanski diktator, *Slovenski narod*, 9. 6. 1881, letnik 14, št. 129, str. 1.

¹²⁷ *Slovenec*, 14. 5. 1881, letnik 9, št. 54, str. 2.

¹²⁸ *Slovenski narod*, 10. 6. 1881, letnik 14, št. 130, str. 2.

¹²⁹ *Slovenski narod*, 15. 6. 1881, letnik 14, št. 134, str. 2.

ustave, ki mu niso bili všeč. Če pa njihovega predloga ne bo upošteval, so ga svarili, bi bilo zanj bolje, da odide, preden izbruhne še hujša kriza. Želeli so, da bi se naslanjal nanje in ne na konservativce ter tujce, kajti »*liberalni tabor ima za seboj ljudstvo*«, je pisalo v proglasu.¹³⁰ Knez je vztrajal pri svojem. V politično napetem stanju so nastala vojaška sodišča, ki so sodila najglasnejšim upornikom zoper oblast. Najnižja kazen je bila dva meseca zapora, najvišja pa smrtna kazen, ki jo je moral potrditi minister za obrambo, minister za notranje zadeve pa je dobil pravico, da je administrativno postopal zoper tisk in njegovo poročanje, je poročal *Slovenski narod*.¹³¹ Preiskavi izrednih vojaških sodišč se ni mogel izogniti marsikateri časopis: »*Krasna svoboda, kjer jo Nemeč deli*«, je zapisal *Slovenski narod*¹³² in povzemal novico po ruskem časniku Golos o ostrih knežjih odredbah zoper opozicijsko liberalno časopisje (na podlagi tega je v ječi pristal tudi urednik Nezavisnosti).¹³³

Cankov je kneza zavoljo veleizdajstva in preloma ustave tožil na vse strani: najprej proti ruskemu konzulu¹³⁴ in hotel, naj tožbo posreduje carju: »*Našo, od carja Osvoboditelja nam podarjeno svobodo hoče se nam se silo vzeti,*« sta pisala skupaj s Karavelovim.¹³⁵ Zaradi agitacij je bil kmalu aretiran, pri njem so našli tudi pisma, ki so dokazovala dopisovanje z angleškim premierjem Gladstonom in slednji naj bi podpiral zamenjavo Battenberga, je poročal časnik.¹³⁶ Kmalu za Cankovim so v zapor poslali še Karavelova in Slavejkova, a noben ni ostal dolgo za zapahi. *Slovenski narod* je zapisal, da je knez moral popustiti zavoljo pritiskov s strani liberalcev in carja.¹³⁷

Kmalu so bile razpisane volitve v veliko narodno sobranje, ki bi odločalo o knezovi zahtevi, zato se je monarh odločil potovati po državi ter tako pridobivati podporo. Med potovanjem je bil večinoma pozitivno in slovesno sprejet. Ob novici, da je kneza v Vratsi (mesto severno od Sofije) slovesno sprejela množica 20.000 ljudi z raznimi naklonjenimi deputacijami, se je *Slovenski narod* čudil in pisal: »*Pravijo, da se za denar vse dobi in vse stori in »lojalne« ovacije se kaj lahko prirede.*«¹³⁸ »*Mi Slovenci, jih ne bomo obsojali, vzemši v obzir, da so še mladi; ali svetovati jim smemo, in če tudi naš svet nij upliven, pak jim vsaj želimo, da bi so zanaprej obrnilo na boljše. Bolgari so trpeli dovolj, in še*

¹³⁰ *Slovenski narod*, 12. 6. 1881, letnik 14, št. 132, str. 2.

¹³¹ *Slovenski narod*, 15. 6. 1881, letnik 14, št. 134, str. 2.

¹³² *Slovenski narod*, 15. 6. 1881, letnik 14, št. 134, str. 2.

¹³³ Časnik *Nezavisnost* je zastopal radikalno stranko in je trikrat tedensko izhajal v Sofiji. (*Slovenec*, 12. 10. 1886, letnik 14, št. 233, str. 2).

¹³⁴ *Slovenski narod*, 12. 6. 1881, letnik 14, št. 132, str. 2.

¹³⁵ *Slovenski narod*, 22. 6. 1881, letnik 14, št. 139, str. 2.

¹³⁶ *Slovenski narod*, 25. 6. 1881, letnik 14, št. 142, str. 2.

¹³⁷ *Slovenski narod*, 26. 6. 1881, letnik 14, št. 143, str. 2.

¹³⁸ *Slovenski narod*, 19. 6. 1881, letnik 14, št. 137, str. 1.

zdaj nij so nehali trpeti, kajti manjka jim sloge, tare jih ona prokleta nesloga, ki jo mačeha vsem Slavjanom. A kakor so se drugi Slavjani trudili, da se otresejo te strašne mačeha, tako naj se potrude tudi Bolgari. Ako ne, se bode uresničil izrek: *duobus litigantibus tertiu gaudet* (ako se dva prepirata, veseli se tretji!) A kdo je ta tretji, to vedo Bolgari sami, kakor vedo tudi drugi Slavjani,« je svaril časnik.¹³⁹ Slovenski narod je še poročal, da je knez ukazal prisotnost oficirja na vsakem volišču z namenom vzdrževanja reda,¹⁴⁰ vendar je podvomil, da je bil to pravi razlog. Poročal je še o pritisku duhovščine: »Kako naj ljudstvo voli po svoji volji, če je duhovščina agitirala za kneza (eksarh Josip bi jim naj tako ukazal), knežji ljudje so pritiskali, na vsakem koraku pa so Bolgare spremljali ruski vojaki?«¹⁴¹ Slovenec je poročal, da so slednji postajali vedno bolj neprijetni, še posebej oficirji, ki so se radi vtikali v politične zadeve. Bolgarski politiki in izobraženci so začeli pozivati kneza, naj se ruski oficirji vrnejo v Rusijo ali pa se nehajo vmešavati v politiko.¹⁴² Slovenski narod je menil, da je bil za nastalo krizo kriv prav njihov glavni mož, general Ehrenroth: »Ehrenroth je prav za prav prouzročil današnjo krizo v Bolgariji.«¹⁴³

Volitve so uspele in zmagal je knez. Povsod, razen v Trnovem, so bili izvoljeni knezu naklonjeni poslanci. Po pričakovanjih so volitve potekale nemirno in na dveh voliščih je tekla kri.¹⁴⁴ V desetih okrajih, kjer je zmagala opozicija, je dal knez volitve izvesti še enkrat.¹⁴⁵ Toda ponovne volitve so se spet izšle v prid opoziciji in postregle z novimi izgredi. Žandarji so pritiskali na volivce in pretepali tiste, ki so se javno izrekli za opozicijo, je pisal Slovenski narod.¹⁴⁶ Kljub knezovemu zatrjevanju evropskim dopisnikom, da na volitvah ni bila uporabljena prisila, je angleški Daily News kritiziral: »Knez je z goljufijo in nasiljem dosegel absolutizem ter odstranitev ustave,« je pisal, »knezu ne gre zapupati in čim prej bo šel iz države, tem bolje bo.«¹⁴⁷ Vodstvo liberalne stranke je bilo pripravljeno izvesti vstajo in s silo pregnati kneza, je po nemškem časniku Augsburger Allgemeine Zeitung povzegal Slovenski narod.¹⁴⁸ Pisal je, da je imela opozicija največ moralne in finančne podpore predvsem iz Vzhodne

¹³⁹ O bolgarskem vprašanju, *Slovenski narod*, 21. 6. 1881, letnik 14, št. 138, str. 1.

¹⁴⁰ *Slovenski narod*, 22. 6. 1881, letnik 14, št. 139, str. 2.

¹⁴¹ *Slovenski narod*, 28. 6. 1881, letnik 14, št. 144, str. 2.

¹⁴² *Slovenec*, 25. 6. 1881, letnik 9, št. 69, str. 2.

¹⁴³ *Slovenski narod*, 25. 6. 1881, letnik 14, št. 142, str. 2.

¹⁴⁴ *Slovenski narod*, 2. 7. 1881, letnik 14, št. 147, str. 2.

¹⁴⁵ *Slovenski narod*, 5. 7. 1881, letnik 14, št. 149, str. 2.

¹⁴⁶ *Slovenski narod*, 9. 7. 1881, letnik 14, št. 153, str. 2.

¹⁴⁷ *Slovenski narod*, 19. 7. 1881, letnik 14, št. 161, str. 2; *Slovenski narod*, 20. 7. 1881, letnik 14, št. 162, str. 2.

¹⁴⁸ *Slovenski narod*, 3. 7. 1881, letnik 14, št. 148, str. 2.

Rumelije,¹⁴⁹ kjer so nastajala zborovanja proti spremembi ustave.¹⁵⁰ V Plovdivu so spisali ostro resolucijo proti Aleksandrovem absolutizmu: »Meščanje philippopeljski so sklenili, da opominjajo brate svoje na severu na nevarnost, ki jim preti in da izrečejo, da so pripravljene na obrambo ustave, jedine garancije za prihodnost bolgarskega ljudstva.«¹⁵¹

Rezultat je bil torej prisilni način izvolitve. Veliko narodno sobranje je knezu odobrilo sedemletno vladavino in »suspenz« ustave. *Slovenec* je spraševal: »Ali ima srce za narod in bo to prioriteto izkoristil v njegovo korist ali le zase?« Posvaril je, da je čas, ko se je slovanski narod pustil zasmehovati Nemcem, minil.¹⁵² Bolgarska opozicija je pisala carju in tožila, da jim je nastavljen »nož na vrat« in le Rusija jim lahko pomaga, a ruski diplomat v Sofiji tega pisanja ni hotel sprejeti in posredovati carju, je pisal *Slovenski narod*.¹⁵³ Pritiski na opozicijo so postali tako močni, da sta Cankov in Karavelov nameravala pobegniti v tujino, je pisal časnik.¹⁵⁴ *Slovenec*, ki je na drugi strani pred temi dogodki poveličeval ustavo in bil nasprotnik absolutizma, je julija to mnenje spremenil: »Da presvobodna ustava za Bolgare ni prikladna, to bo vsak sprevidel, če pomisli, da so bili Bolgari še pred kratkim turški sužnji; za tak narod je najbolj pripraven dobrohoten in praktičen absolutizem.« Razlog v spremenjenem mnenju Slovenca je bil v takratni evropski politiki, ki je bila v nekakšnem preporodu in sita liberalnih fraz. »Ampak ni se bati, da bi ustavno življenje zamrlo, je že preveč ukoreninjeno, seveda pa mora v ljudskih zborih 'vladati krščanski duh', da bo vse prav,« je menil *Slovenec*. »Slab glas, na katerega so parlamenti prišli, pa je bil posledica 'framazonskega, prostozidarskega duha', ki je 'ogrožal' evropsko kulturo in krščansko vero. Kriv je bil tudi finančnih težav držav, zapadlih v dolgove, brezverja in zato posledično nastalega pomanjkanja pravice in ljubezni,« je pisal časnik.¹⁵⁵

Konec julija 1881 je *Slovenski narod* pisal o umirjanju stanja v kneževini, o utrjenem knezovem položaju in zadovoljnem prebivalstvu; le nekaj zagrizenih mož in opozicijskih časnikov se še ni moglo umiriti, je pisal.¹⁵⁶ »Menda nam nij treba zagotavljati, da smo se mi osvobojenja Bolgarov veselili tako iskreno in tako srčno, kakor vsi drugi zavedni Slovanje,« je pisal, »do zdaj nijsmo spregovorili o notranjih bolgarskih homatijah, nego le tiho opazovali, nij bilo naključje, ampak imeli smo zato tehtne uzroke ... Mi smo teh misli, da vsi lahko

¹⁴⁹ *Slovenski narod*, 9. 7. 1881, letnik 14, št. 153, str. 2.

¹⁵⁰ *Slovenski narod*, 5. 7. 1881, letnik 14, št. 149, str. 2.

¹⁵¹ *Slovenski narod*, 8. 7. 1881, letnik 14, št. 152, str. 2.

¹⁵² *Slovenec*, 21. 7. 1881, letnik 9, št. 79, str. 3.

¹⁵³ *Slovenski narod*, 13. 7. 1881, letnik 14, št. 156, str. 2.

¹⁵⁴ *Slovenski narod*, 15. 7. 1881, letnik 14, št. 158, str. 1.

¹⁵⁵ *Slovenec*, 21. 7. 1881, letnik 9, št. 79, str. 3.

¹⁵⁶ *Slovenski narod*, 28. 7. 1881, letnik 14, št. 169, str. 1.

napredujejo v vsacem oziru tudi pod knezom-samodržcem brez konštitucionalnega aparata, in morda bodo tako napredovali še bolje in hitreje.«¹⁵⁷ Kljub temu mir ni trajal dolgo, pojavili so se kmečki nemiri, predvsem v Trnovem in okolici. Vladni agenti so obljubljali odpravo plačevanja davkov v zameno, da bi volili vladne kandidate, in kmetje so verjeli njihovim obljubam. Cankov je pograbil priložnost ter z agitacijami zoper kneza še bolj podpihoval kmečko nejevoljo. Knez ga je zavoljo tega ponovno dal nadzorovati.¹⁵⁸ A Cankov ni odnehal, skliceval je zborovanja in za kratek čas spet pristal za rešenkami. Prav tako so v kneževini prepovedali vzhodno rumelijske časopise, ki so odkrito zavzemali protiknežje stališče. »Knezu bolgarskemu se mora dati potrebni mir, da more začeti izpeljavati svoj program, kateri nijma nič v sebi, kar bi oviralo organizacijo dežele,« ga je branil bolgarski časnik Marica.¹⁵⁹

Naposled so konec avgusta sledili milejši ukrepi: uradnikom in učiteljem, ki so bili od maja do julija odpuščeni, so vračali službe. Oblast pa je nameravala izpolniti obljube iz manifesta, da bo vse moči države, ne glede na pripadnost stranki, poklicala v službo domovine, je pisal *Slovenski narod*.¹⁶⁰ Naslednja knezova poteza je bila amnestija za vse politične zapornike, obsojene med 21. aprilom in 1. julijem.¹⁶¹ Knez jih je povabil, da se ponovno pridružijo upravljanju države.¹⁶² Časniki so se zavoljo tega hitro posipavali s pepelom in pisali, da knez vendarle ni reakcionaren, revolucije liberalcev se ni bati in državi gre navsezadnje dobro. »Torej tudi liberalci naj ne postopajo preveč vroče,« je na to zapisal *Slovenski narod*.¹⁶³ Amnestija za politične zapornike se je izkazala za odlično, pomirjujočo potezo. V državi je naposled zavladal mir, je oktobra pisal *Slovenski narod*.¹⁶⁴

ČETRTO LETO (1882)

Po Slovincu sodeč, je bilo leta 1882 v Bolgariji politično mrtvilo. Člankov, ki bi poročali o politiki, stanju v državi ali o drugem v povezavi z njo, skorajda ni bilo. Zato pa je bil bolje obveščen *Slovenski narod*. Tako je konec januarja pisal o izgredih liberalcev v Sofiji, ki so sredi maševanja napadli metropolita Melentija, pristaša konservativcev. Pripravili so mu sovražno demonstracijo,

¹⁵⁷ Bolgarska, *Slovenski narod*, 29. 7. 1881, letnik 14, št. 170, str. 1.

¹⁵⁸ *Slovenec*, 6. 8. 1881, letnik 9, št. 86, str. 2.

¹⁵⁹ *Slovenski narod*, 13. 8. 1881, letnik 14, št. 183, str. 2.

¹⁶⁰ *Slovenski narod*, 11. 9. 1881, letnik 14, št. 206, str. 2.

¹⁶¹ *Slovenski narod*, 20. 9. 1881, letnik 14, št. 213, str. 2.

¹⁶² *Slovenski narod*, 27. 9. 1881, letnik 14, št. 219, str. 2.

¹⁶³ *Slovenski narod*, 20. 9. 1881, letnik 14, št. 213, str. 2.

¹⁶⁴ *Slovenski narod*, 9. 10. 1881, letnik 14, št. 230, str. 2.

izvlekli škofovski sedež iz cerkve in ga hudo prestrašili. Oblast je hitro dala zapreti nekaj razgretežev, je pisal *Slovenski narod*.¹⁶⁵ Liberalci so nadaljevali s pritiski: sestavili so svoj program: zahtevali svobodo tiska, varčnost pri administraciji, reformo davčnega sistema in državi podložno Cerkev ter ohranitev tesnih vezi z Rusi.¹⁶⁶ Sklicevali so shode in na njih zahtevali spremembe.¹⁶⁷ Predsednik državnega sveta je dobil več grozilnih pisem s smrtjo, je pisal *Slovenski narod*. Pod njih se je podpisal »tajni odbor«, ki ni odobral ne njega ne »nezakonite družbe« in ne državnega sveta, je pisal *Slovenski narod*.¹⁶⁸ Cankov je postajal vedno bolj priljubljen,¹⁶⁹ mladi izobraženci in učitelji so na demonstracijah pozivali k njegovi vrnitvi v politiko.¹⁷⁰ Konservativci so sicer poskušali skleniti kompromis z nezadovoljnimi liberalci,¹⁷¹ a vsi njihovi poskusi so padli v vodo in aprila je ponovno nastalo žalostno in napeto strankarsko stanje. Vsaka stran je agitirala zase in skušala pridobiti čim več privržencev. Liberalci so organizirali shode in sklepali resolucije v prid ponovni vpeljavi ustave, oblast pa je zapirala njihove vodilne člane brez običajne varščine, z namenom, da bi jih držali čim dlje pod ključem, je pisal *Slovenski narod*.¹⁷²

Maja so liberalci z novo spomenico poskušali doseči sprejem pri knezu, a je zavrnil njih in spomenico, za povrh pa ukazal njihovo strogo nadzorovanje.¹⁷³ Časnik Marica je menil, da se tako stanje ne more obdržati: vladni sistem je bil preveč nasilen, ni bilo prave osebne svobode in zaradi tega so bili ljudje nezadovoljni.¹⁷⁴ Istega meseca se je knez odločil za obisk družine v Darmstadt.¹⁷⁵ Na poti je nenapovedano spremenil smer potovanja in odšel v Petrograd.¹⁷⁶ Namen obiska ni bil znan niti najbolje obveščanim časopisom niti zanesljivim virom. Čim je odšel, so se razmere v kneževini še zaostriale. Nemški časniki so poročali o pripravah liberalcev na upor in znova je bilo aktivno panbolgarsko društvo, ki je zbiralo prostovoljce in orožje. *Slovenski narod* je menil, da je bilo ponovno aktivno panbolgarsko gibanje delo knezove struje, ki je hotela nejevoljo ljudi zoper monarha in stanje v državi preusmeriti

¹⁶⁵ *Slovenski narod*, 26. 1. 1882, letnik 15, št. 21, str. 2.

¹⁶⁶ *Slovenski narod*, 10. 2. 1882, letnik 15, št. 33, str. 2.

¹⁶⁷ *Slovenski narod*, 17. 2. 1882, letnik 15, št. 39, str. 2.

¹⁶⁸ *Slovenski narod*, 23. 2. 1882, letnik 15, št. 44, str. 2.

¹⁶⁹ *Slovenski narod*, 24. 2. 1882, letnik 15, št. 45, str. 2.

¹⁷⁰ *Slovenski narod*, 4. 3. 1882, letnik 15, št. 52, str. 2.

¹⁷¹ *Slovenski narod*, 22. 3. 1882, letnik 15, št. 67, str. 3.

¹⁷² *Slovenski narod*, 3. 4. 1882, letnik 15, št. 76, str. 2.

¹⁷³ *Slovenski narod*, 5. 5. 1882, letnik 15, št. 103, str. 2.

¹⁷⁴ *Slovenski narod*, 15. 5. 1882, letnik 15, št. 111, str. 2.

¹⁷⁵ *Slovenski narod*, 28. 4. 1882, letnik 15, št. 97, str. 2.

¹⁷⁶ *Slovenski narod*, 2. 5. 1882, letnik 15, št. 100, str. 2.

na panslavistično delovanje in pomoč Bolgarom v Makedoniji.¹⁷⁷ In ko se je knez v drugi polovici maja vrnil, bi lahko rekli, da je bilo t. i. knezovlade konec. Z njim sta namreč prišla dva carjeva človeka in Rusi so vodenje države prevzeli v svoje roke.

SOBOLEVA VLADA

Konec junija sta v kneževino prišla baron Aleksander Kaulbars, novi vojni minister, in general Leonid Sobolev, novi zunanji minister.¹⁷⁸ Slednji je prevzel tudi mesto ministrskega predsednika vse do septembra 1883.¹⁷⁹ *Slovenski narod* je menil, da je bila nova sestava vlade povsem po knezovem okusu: v kabinetu je imel same konservativce in vzrok njegovega obiska v Rusiji je postal jasen. Ni bilo znano, ali je bil prihod obeh Rusov posledica knezove želje zaradi napetosti v kneževini, ali pa je to bil carjev ukaz. Ob njunem prihodu je za razrešitev s položaja zaprosil dr. Jireček, minister za izobraževanje, in knez mu je nerad ugodil, je pisal *Slovenski narod*.¹⁸⁰ Časnik je menil, da je odstopil prav zaradi obeh Rusov in sestave novega vladnega kabineta.¹⁸¹

Nova vlada je začela manjšati število uradnikov in varčevati na izdatkih z drugimi gospodarskimi ukrepi.¹⁸² Ruski vpliv je močno posegel v politično življenje: Cankova so ponovno zaprli in mu prepovedali obiske, prepovedano je bilo zborovanje na javnih mestih in žandarji so razganjali ljudi, če so videli, da le dva stojita skupaj in se pomenkujeta, je pisal *Slovenski narod*. Konflikti med liberalci in konservativci so se stopnjevali in s tem prispevali k še bolj napetem vzdušju. Bolgarski glas je pisal: »Prigodi se pri nas, da sta si oče in sin, brat z bratom, v smrtnej jezi, ker je jeden konservativec a drugi liberalec. V tem stojijo si tako navskriž, da nij misliti na sporazumljenje. In tako pusti se v nemar vse dobro in obče koristno delo in javne razmere stoje na slabih nogah.«¹⁸³ Knezu in vladi kritični časniki so bili ponovno nadzorovani. Med prvimi sem zasledila, da je dobil prepoved izhajanja časnik Bratstvo iz Ruščuka, ki je objavljal uporne pozive, kritike kneza, častnikov in duhovščine.¹⁸⁴

¹⁷⁷ *Slovenski narod*, 5. 5. 1882, letnik 15, št. 103, str. 2.

¹⁷⁸ *Slovenski narod*, 30. 6. 1882, letnik 15, št. 147, str. 2

¹⁷⁹ *Slovenski narod*, 7. 7. 1882, letnik 15, št. 153, str. 3.

¹⁸⁰ *Slovenec*, 1. 8. 1882, letnik 10, št. 85, str. 3.

¹⁸¹ *Slovenski narod*, 26. 7. 1882, letnik 15, št. 169, str. 3.

¹⁸² *Slovenski narod*, 19. 8. 1882, letnik 15, št. 189, str. 2.

¹⁸³ *Slovenski narod*, 15. 7. 1882, letnik 15, št. 160, str. 2.

¹⁸⁴ *Slovenski narod*, 30. 6. 1882, letnik 15, št. 147, str. 2.

Avgusta je za mesec dni prepoved izhajanja doletela časnik Svetlina,¹⁸⁵ ker naj bi v svojih člankih hudo napadal kneza.¹⁸⁶ Konec novembra ga je dal Sobolev ukiniti za štiri mesece, njegovega urednika pa postavil pred sodišče, ga obtožil kršenja splošnega miru ter poskusa rušenja vojaške discipline v kneževini. Srž spora je bil Cankov poziv volivcem, objavljen v Svetlini, ki je protestiral proti novemu volilnemu zakonu in je pozival volivce, naj se ne dajo speljati na led.¹⁸⁷ Avgusta so namreč sprejeli zakon, po katerem je bilo možno voliti bistveno manj poslancev v narodno sobranje. Časnik omenja 52, ponekod sem zasledila 47 poslancev.¹⁸⁸

Konec oktobra je v Slovenskem narodu izšel članek, ki je pisal o knezovi zaskrbljenosti nad stanjem v kneževini, in povzetek intervjuja, ki ga je imel za ruski časnik Novoje Vremja. V njem je zatrdil, da je kljub svojem nemškem poreklu v novi državi postal pravi Bolgar, in se dotaknil tudi toplega sprejema, ki ga je doživel črnogorski knez na obisku v Rusiji, kjer so ga obravnavali kot predstavnika edine balkanske države, hvaležne Rusom. Zato mu je bilo nelagodno in želel si je, da bi Rusi vedeli o Bolgariji le to, kar je resnica, in ni želel nesoglasij z njimi, je pisal *Slovenski narod*.¹⁸⁹

Proti koncu leta se je stanje nekoliko umirilo in proti varščini sta bila izpuščena Cankov in urednik Svetline.¹⁹⁰ Kljub temu je bil Cankov pred decembrskimi volitvami nemočen in pod budnim policijskim nadzorom. Zaradi njegove priljubljenosti so ga v Ruščuku celo rešili iz primeža policije, kot je pisal *Slovenski narod*.¹⁹¹ Njegova popularnost je postajala zaskrbljujoča, in ko so mu naposled spet odredili hišni zapor, so bili ljudje silno razburjeni,¹⁹² zato so ga morali izpustiti pod pogojem, da bo ostal v Ruščuku, dokler ne uredi svojih privatnih zadev, nato pa mu je bilo ukazano oditi iz mesta.¹⁹³ Tako so se decembrske volitve v narodno sobranje ponovno izšle knezu v prid. Izvoljenih je bilo malo liberalcev, čeprav so se njihovi pristaši energično udeleževali volitev.¹⁹⁴ Zato je v Sofijo prišla jezna deputacija iz Vrače ter protestirala proti volilnemu izidu in volilnemu redu. Policija jim je ukazala, da se razidejo, in ker tega niso hoteli upoštevati, so jih zaprli. Protestniki so vztrajali in dosegli sprejem pri Sobolevu, ki je poslušal njihove pritožbe, kar pa je bilo

¹⁸⁵ *Svetlina* je bil časnik Cankove stranke in je izhajal dvakrat tedensko. Zastopal je liberalna stališča in bil zelo prorusko naravnani. (*Slovenec*, 12. 10. 1886, letnik 14, št. 233, str. 2.)

¹⁸⁶ *Slovenski narod*, 19. 8. 1882, letnik 15, št. 189, str. 2.

¹⁸⁷ *Slovenski narod*, 29. 11. 1882, letnik 15, št. 274, str. 2.

¹⁸⁸ *Slovenski narod*, 19. 8. 1882, letnik 15, št. 189, str. 2.

¹⁸⁹ *Slovenski narod*, 28. 10. 1882, letnik 15, št. 248, str. 2.

¹⁹⁰ *Slovenski narod*, 1. 12. 1882, letnik 15, št. 276, str. 2.

¹⁹¹ *Slovenski narod*, 29. 11. 1882, letnik 15, št. 274, str. 2.

¹⁹² *Slovenski narod*, 30. 11. 1882, letnik 15, št. 275, str. 3.

¹⁹³ *Slovenski narod*, 1. 12. 1882, letnik 15, št. 276, str. 2.

¹⁹⁴ *Slovenski narod*, 11. 12. 1882, letnik 15, št. 283, str. 2.

tudi vse. Ukazal jim je odhod domov in protestniki so ga morali ubogati, je pisal *Slovenski narod*.¹⁹⁵ Sobolev je nato decembra tudi odprl zasedanje narodnega sobranja in prebral knežji govor (knez je manjkal zaradi bolezni), knez je v pismu pozval, naj sobranje usmeri pozornost na vprašanje o železnici ter izrazil upanje, da bodo poslanci s svojim umom in izkušnjami pomagali državi do blagostanja, »do katere ima opravičeno zaupanje«.¹⁹⁶ Sobranje je bilo zadovoljno nad dobrim stanjem vojske in dejstvom, »da Bolgarija živi v miru z drugimi državami«¹⁹⁷ (februarja so bili obnovljeni diplomatski stiki z Osmanskim cesarstvom, ki je bilo prekinjeno decembra prejšnje leto¹⁹⁸). Mesec dni kasneje je knez začel urejati premoženje izseljenih Osmanov in izdal ukaz, po katerem je bil vsakdo, ki se do 13. novembra 1881 (po treh letih) ni vrnil v Bolgarijo, obravnavan po osmanskih zakonih, kar je pomenilo, da je njegovo premoženje pripadalo državi.¹⁹⁹

RUSKO LETO (1883)

Leto 1883 se je začelo z novico o ustanovitvi bolgarskega veleposlaništva v Rusiji z namenom, da bi se ohranili dobri odnosi med državama. Zaradi raznih vesti, resničnih ali ne, je že nekajkrat začelo škripati v odnosih med Rusijo in kneževino, zato je *Slovenski narod* menil, da je bila ustanovitev urada nujno potrebna.²⁰⁰ Videli bomo, da tudi to kasneje ni privedlo do izboljšanja odnosov, nasprotno, tega leta se je začel pripravljati prvi večji rusko-bolgarski konflikt.

Preteklo je pol leta, kar sta prišla Rusa in na obzorju so bila že huda trenja z bolgarskimi politikami. Nesoglasja so prišla tako daleč, da sta knezu zagrozila z odhodom, če eden izmed članov knezovega kabineta, novi zunanji minister Georgi Vulkovič,²⁰¹ ne bo izstopil. Knez je bil v zadregi: na eni strani se nikakor ni hotel zameriti Rusiji, na drugi strani pa je bilo očitno, da so bolgarski politikami vedno bolj nezadovoljni z Rusoma in omenjeni Vulkovič je bil njihov najglasnejši predstavnik.²⁰² Liberalci so spričo tega še dodajali svoje kritike, da je stanje v kneževini brezupno in ga zato ne more popraviti nobena sprememba v knežjem kabinetu. *Slovenski narod* je to podkrepil z izjavo predsednika

¹⁹⁵ *Slovenski narod*, 23. 12. 1882, letnik 15, št. 294, str. 3.

¹⁹⁶ *Slovenski narod*, 27. 12. 1882, letnik 15, št. 295, str. 2.

¹⁹⁷ *Slovenec*, 9. 1. 1883, letnik 11, št. 4, str. 3.

¹⁹⁸ *Slovenski narod*, 13. 2. 1882, letnik 15, št. 35, str. 3.

¹⁹⁹ *Slovenski narod*, 23. 3. 1882, letnik 15, št. 68, str. 2.

²⁰⁰ *Slovenski narod*, 5. 1. 1883, letnik 16, št. 4, str. 2.

²⁰¹ Georgi Vulkovič je bil eden vodilnih bolgarskih konservativcev in času knezove samovlade (1881–1883) zunanji minister.

²⁰² *Slovenski narod*, 11. 1. 1883, letnik 15, št. 8, str. 3.

državnega sveta Ikonomova, ki je tožil nad situacijo in samovoljno oblastjo kneza.²⁰³ Rusa sta dosegla svoje in Vulkovič²⁰⁴ je moral oditi. Novi minister za zunanje zadeve je postal dotedanji vodja knezove pisarne, dr. Konstantin Stojlov,²⁰⁵ ki ga je *Slovenski narod* pohvalil kot izobraženega in talentiranega človeka.²⁰⁶ Druga sprememba v politiki je nastala mesec dni kasneje. Vse pomembnejši sektor za javna dela je knez dodelil Načeviću, čeprav ga je dotlej upravljal Sobolev. *Slovenski narod* je zapisal, da so Bolgari videli v Načeviću človeka, ki je narod in finančno stanje države poznal bolje kot Rusa.²⁰⁷ Sektor za javna dela je namreč postajal zelo pomemben zaradi železniškega vprašanja in Rusa sta glede tega na čelu t. i. »ruske stranke«, ki je hotela, da bi železnica predvsem povezala Bolgarijo z Rusijo in bi temu primerno potekala tudi izgradnja trase.²⁰⁸ Že od leta 1879 so Rusi pritiskali na Bolgare z željo po izgradnji železniške trase od Donave do Sofije, ki bi bila strateško izjemno pomembna za morebitne prihodnje ruske vojaške podvige na Balkanu. Bolgarski politiki so temu nasprotovali, predlog je bil zanje sramoten. Predvsem konservativci so mu nasprotovali, saj so želeli najprej upoštevati Berlinski dogovor, ki je Bolgariji zadal nalogo, da zgradi traso, ki bi povezovala Dunaj s Carigradom, nanašalo se je na pot po njenem teritoriju.²⁰⁹ Konec februarja se je zgodilo, da je Soboleva obiskala deputacija narodnega sobranja, ki se je pritožila, da je »rusofilska« stranka postala nemogoča. Obenem so liberalci javno agitirali za odhod Kaulbarsa in Soboleva ter ju obtoževali nepatriotičnega delovanja. Sobolev je bil nad temi obtožbami ogorčen: »Rusija je dala veliko žrtev za svobodo Bolgarije in še več jih je pripravljena dati za njen razvoj. On sam je dobil od carja posebne napotke kako preurediti inštitucije v kneževini. Odločen je bil, da to izpolni, ne glede na vsa nasprotovanja bolgarskih političnih vodij,« je pisal *Slovenski narod*. Dodatno ga je še jezilo, da so poleg liberalcev proti Rusom začeli podtalno delovati še konservativci.²¹⁰ Liberalci so sicer verjeli, da imajo Rusi kot osvoboditelji pravico usmerjati bolgarsko zunanjo politiko, niso pa pričakovali takšnega vmešavanja v notranje zadeve kneževine.²¹¹

²⁰³ *Slovenski narod*, 7. 2. 1883, letnik 15, št. 30, str. 2.

²⁰⁴ Vulkoviča nato zasledimo na knezovem potovanju spomladi kot spremljevalca in tistega, ki je odgovarjal na vprašanje o zunanji politiki kneževine.

²⁰⁵ Stojlov na tem položaju ni ostal dolgo, avgusta ga zasledimo na poti v St. Petersburg na novo funkcijo; postal je bolgarski diplomat na carjevem dvoru. (*Slovenski narod*, 20. 8. 1883, št. 189, str. 2.)

²⁰⁶ *Slovenski narod*, 10. 2. 1883, letnik 16, št. 33, str. 2.

²⁰⁷ *Slovenski narod*, 10. 2. 1883, letnik 16, št. 33, str. 2.

²⁰⁸ *Slovenski narod*, 29. 3. 1883, letnik 16, št. 71, str. 2.

²⁰⁹ Crampton R. J., *A Concise History of Bulgaria*, str. 92.

²¹⁰ *Slovenski narod*, 27. 2. 1883, letnik 16, št. 47, str. 2.

²¹¹ Crampton R. J., *A Concise History of Bulgaria*, str. 93.

Nejevoljni Sobolev je februarja dal izgnati tudi dva ruska dopisnika,²¹² ki sta si nakopala jezo bolgarskih ministrov in ne Soboleva, kot so prvotno sklepali. Stojlov, minister za zunanje zadeve, je dopisniku časopisa *Novoje vremja* poslal pismo, v katerem je razpravljal o vprašanju železnice, slednji pa je to objavil in bolgarske ministre označil za ruske sovražnike, ki hočejo Bolgarijo in železnico izročiti Avstriji. Ministri so se razburili in pritisnili na Soboleva.²¹³ Razkol med bolgarskimi in ruskima članoma ministrstva se je še poglobil po odstavitvi metropolita Miletija,²¹⁴ sledili so še odstopi bolgarskih ministrov Grekova, Načevića in Stojlova, ki so zaradi svoje upornosti poželi simpatije po državi.²¹⁵ Knez je njihovo odpoved sprejel in naročil Sobolevu, naj sestavi nov kabinet. Sobolev je obdržal ministrstvo za notranje zadeve, finance in premierski stolček,²¹⁶ le general Kaulbars je ostal vojni minister, je pisal *Slovenec*.²¹⁷ Zaradi napetosti v državi je bila uvedena cenzura za vsa pisma in telegrame, namenjene v tujino, je pisal *Slovenski narod*.²¹⁸

Po burnem začetku leta se je aprila knez skupaj s svojim bratom Ludvikom (ki je bil takrat na obisku) podal na spomladansko potovanje in *Slovenski narod* je redno poročal o njegovih postankih. Najprej se je odpravil v Carigrad, da bi obdržal dobre odnose z Osmansko državo, ki je še vedno imela v rokah marsikatero politično nit. Februarja je bil namreč v Londonu posvet o t. i. Donavskem vprašanju,²¹⁹ ki je zadevalo plovno pot po Donavi ob obalah Srbije,

²¹² *Slovenski narod*, 28. 2. 1883, letnik 16, št. 48, str. 2.

²¹³ *Slovenski narod*, 29. 3. 1883, letnik 16, št. 71, str. 2.

²¹⁴ Po začetku zadnje vojne je metropolit samovoljno zapustil svojo okraj, zato so ga na sinodi v Carigradu odstavili in poslali v samostan Rila. Sobolev in Kaulbars pa sta izgnancu ponudila svojo pomoč in zaščito, kar pa ni bilo všeč legatu svete sinode v Sofiji. Politično vmešavanje v čisto cerkvene zadeve je zmotilo še samo sinodo, ki je zoper to ravnanje protestirala in tako je prišlo do spora med Rusoma in Bolgari. (*Slovenski narod*, 17. 3. 1883, št. 63, str. 2.)

²¹⁵ *Slovenski narod*, 24. 3. 1883, letnik 16, št. 68, str. 3.

²¹⁶ *Slovenski narod*, 17. 3. 1883, letnik 16, št. 63, str. 2.

²¹⁷ *Slovenec*, 20. 3. 1883, letnik 11, št. 31, str. 2.

²¹⁸ *Slovenski narod*, 24. 3. 1883, letnik 16, št. 68, str. 3.

²¹⁹ V Londonu je bila februarja sklicana konferenca za ureditev plovbe po Donavi. Velesile so določile, da imajo pravico glasovati le tiste države, ki so bile podpisnice miru leta 1857 v Parizu in 1878 v Berlinu; Srbija, Romunija in Bolgarija pa so dobile le pravico do posvetovalnega glasu, čeprav teče reka po njihovih mejah, pri kneževini pa je določala vso severno mejo. (*Slovenec*, 20. 2. 1883, št. 22, str. 3 in Donavsko vprašanje, *Slovenski narod*, 16. 2. 1883, letnik 16, št. 38, str. 3) Bolgarsko narodno sobranje je protestiralo zaradi izključitve Bolgarije iz posvetovanja in nasprotovalo pripustu Osmanske države k odločanju – kneževino je zastopal osmanski poslanec. Sobranje je enoglasno sklenilo, da vlada ne sme pritrčiti nobenemu sklepu konference, ki bi utegnil škodovati interesom kneževine na Donavi, kolikor je je pač pod njeno upravo. *Slovenski narod* je menil, da je bila konferenca eno samo merjenje moči med Nemčijo, Rusijo, Avstro-Ogrsko, ne pa namenjena rešitvi donavskega vprašanja. (*Slovenski narod*, 16. 2. 1883, letnik 16, št. 38, str. 3.)

Romunije in Bolgarije. Bolgari so v tej zadevi želeli lastnega predstavnika in oktobra ga je porta naposled le dovolila, vendar pod pogojem, da ji je predstavnik poročal o svojem delu.²²⁰ Naslednja postaja potovanja so bile Atene in grški časopisi so si od knezovega obiska obetali sklenitev zaveznitva med državama. Atenska Agence Havas je pisala, da je bil v času obiska gotovo sklenjen načrt o paktu sosed,²²¹ kar pa je bilo za tako kratko naravo obiska praktično nemogoče, razen če bi bilo že vnaprej dogovorjeno, je menil *Slovenski narod*.²²² Iz Aten so pot nadaljevali še v Črno goro, kjer so kneza slovesno pozdravili kot prvi suverena, ki je prestopil črnogorsko mejo in je s svojim nastopom navdušil Črnogorce.²²³ Po vrnitvi v domovino se je maja knez s Sobolevim podal na naslednje potovanje, tokrat v Rusijo zaradi železniškega vprašanja ter brodarjenja po Donavi.²²⁴ Narodno sobranje je namreč zavrnilo idejo o izgradnji železniške trase v smeri Donava – Sofija in Rusi so bili besni.²²⁵ *Slovenski narod* je pred tem obiskom zapisal, da so bili v Rusiji različnega mnenja glede »hčerinske« kneževine. Pravzaprav sta se oblikovali dve strani: prva je imela Bolgarijo za svojo inozemsko provinco, druga pa za samostojno, Rusom prijazno državo. Knezovo potovanje so odobraval in napovedal prijazen sprejem, je zaključil časnik.²²⁶ Francoski listi so menili, da ima knezovo potovanje politične in predvsem upravne namene: lahko bi poskusil onemogočiti vpliv Avstrije na Balkanu in pa tudi spraviti grški ter bolgarski eksarhat, je po njih pisal *Slovenski narod*.²²⁷ Tri dni zatem je časnik objavil mnenje nemškega *Nordd. Allg. Ztg.*,²²⁸ ki je opominjal mlade balkanske državnice, da ne bi bilo dobro, če bi se ukvarjale s kakšnimi drugimi smotri razen lastnega notranjega razvoja, glede na to, da se niso same uspele rešiti iz osmanskih rok. Nemški časnik je še pisal, da jim ne pristaja usmerjanje politike evropskih velesil, in posvaril, da bi se ob tem le-te lahko začele spraševati, ali je bila ustanovitev samostojnih podonavskih držav sploh smotrna.²²⁹ Bolgarski »Balkan« je na pisanje nemškega časnika hitro odgovoril: »Velike države naj raje skrbijo za svojo notranjo politiko in ne priganjajo zadev na Balkanu.« *Slovenski narod* se je ob tem spraševal, ali sploh lahko balkanske države v miru rešujejo notranje ter meddržavne zadeve, če jim je vseskozi pretila nevarnost z nemške in avstrijske

²²⁰ *Slovenski narod*, 12. 10. 1883, letnik 16, št. 234, str. 3.

²²¹ *Slovenski narod*, 9. 5. 1883, letnik 16, št. 105, str. 3.

²²² *Slovenski narod*, 15. 5. 1883, letnik 16, št. 109, str. 2.

²²³ *Slovenski narod*, 11. 5. 1883, letnik 16, št. 107, str. 2.

²²⁴ *Slovenski narod*, 20. 7. 1883, letnik 16, št. 164, str. 2.

²²⁵ Crampton R. J., *A Concise History of Bulgaria*, str. 93.

²²⁶ *Slovenski narod*, 28. 4. 1883, letnik 16, št. 97, str. 2–3.

²²⁷ *Slovenski narod*, 15. 5. 1883, letnik 16, št. 109, str. 2.

²²⁸ *Norddeutsche Allgemeine Zeitung (Nordd. Allg. Ztg.)* je bil dnevni časopis, ki je od leta 1861 do 1918 izhajal v Berlinu. Bil je uradno glasilo Bismarckove vlade.

²²⁹ *Slovenski narod*, 18. 5. 1883, letnik 16, št. 112, str. 2.

strani. Slednja je gospodarsko nadvladovala Srbijo in Bolgarijo, poleg Bosne in Hercegovine pa je začela posegati tudi po Makedoniji. Agresivne tendence Nemčije in Avstrije so tako silile balkanske države, da so začele sklepati zveze z defenzivnim značajem in da so reševale notranje zadeve na drugačen način, kot je to predlagal Nordd. Allg. Ztg, je pisal *Slovenski narod*.²³⁰

ODHOD RUSOV

V času knezovega obiska v Rusiji je v vedno močnejšem antiruskem duhu sobranje sklenilo, da bo vsakršen predlog s strani ruskih ministrov zavrnilo in jih tako politično osamilo. Tako bolgarski ministri kot *Slovenski narod* so pričakovali, da bo knez v Rusiji dosegel dovoljenje za spremembo sestave ministrskega kabineta.²³¹ V berlinskih krogih so z radovednostjo čakali rezultate pogovorov med knezom in carjem, je pisal *Slovenski narod*. Njihovi časniki so menili, da sta Rusa motila kneza in vladanje v njuni senci je bilo v nasprotju z njegovo častjo. Merili so na knezov odstop in *Slovenski narod* je mirno pripisal: »... menimo, da se bodo dali Bolgari potolažiti radi te izgube.«²³² Kmalu po knezovem odhodu so zopet začele krožiti vesti, da se knez ne bo vrnil. Ljudje so bili demoralizirani, tuji veleposlaniki so opustili svoje posle in Bolgari so se počutili zapuščene, je pisal *Slovenski narod*.²³³ Časnik je skupaj z bolgarskimi časopisi začel omenjati generala Ernrotha kot možnega kandidata, ki bi kot knezov svetovalec lahko ponovno prevzel bolgarske politične zadeve in izpodrinil oba Rusa.²³⁴ Z njegovim ponovnim političnim nastopom so časniki napovedovali boljšo dobo in bili prepričani, da bo izničil vpliv Soboleva in Kaulbarsa ter uredil slabo delujočo državno upravo, je pisal *Slovenski narod* in dodal, da Bolgari že željno čakajo knezovo vrnitev.²³⁵ A na splošno razočaranje se je Sobolev skupaj s knezom avgusta vrnil in *Slovenski narod* je menil, da je knezu v Rusiji spodletelo, če je želel Soboleva zamenjati.²³⁶ Pri ljubljenosti obeh Rusov je strmo padala še posebej po tem, ko se je izvedelo, kako je Sobolev med obiskom ponižal kneza. V imenu Bolgarov je carju Aleksandru III. čestital h kronanju, čeprav bi to po protokolu moral storiti knez

²³⁰ *Slovenski narod*, 14. 6. 1883, letnik 16, št. 134, str. 2.

²³¹ *Slovenski narod*, 21. 5. 1883, letnik 16, št. 114, str. 1.

²³² *Slovenski narod*, 26. 5. 1883, letnik 16, št. 118, str. 3.

²³³ *Slovenski narod*, 30. 6. 1883, letnik 16, št. 147, str. 2.

²³⁴ *Slovenski narod*, 5. 7. 1883, letnik 16, št. 151, str. 1–2.

²³⁵ *Slovenski narod*, 16. 7. 1883, letnik 16, št. 160, str. 2.

²³⁶ *Slovenski narod*, 4. 8. 1883, letnik 16, št. 177, str. 2.

kot predstavnik države. Tako je Sobolev pokazal, kdo je pravzaprav glavni v kneževini, je zapisal *Slovenski narod*.²³⁷

Prevlada Rusov na najvišjih položajih v vojski in preprečevanje domačim, da bi dosegali visoke čine, je postajalo vedno bolj moteče, je pisal *Slovenski narod*.²³⁸ Tudi evropska politika je bila pozorna na »poplavo« ruskih oficirjev v Bolgariji.²³⁹ Zato je car na posebno misijo v kneževino poslal diplomata Aleksandra Jonina (do takrat predstavnika Rusije v Braziliji²⁴⁰), ki je kneza seznanil, da car ne bo odpoklical obeh Rusov, temveč da bosta ostala še vsaj dve leti. Bolgare je posvaril, da bo Rusija preprečila vsako strankarsko delovanje za odstranitev ruskih uradnikov in častnikov. Če pa bi do tega prišlo, bi car to razumel kot direkten napad na njegovo vladno in upor.²⁴¹ Joninove preteče besede in vedno bolj nepriljubljena Rusa so povzročile dobro stvar: liberalci in konservativci so se sporazumeli. Novica je razveselila kneza in sestal se je s predstavniki obeh strank ter jim izrazil svoje zadovoljstvo. Strankarski veljaki so na sprejemu brez zadržkov povedali željo in zahtevo po odhodu obeh Rusov.²⁴² Hkrati je *Slovenski narod* pisal, da so se odnosi med knezom in Cankovim otoplili.²⁴³ Opogumljeni knez se je odločil, da bo sam zaustavil samopašnost obeh Rusov. Izdal je ukaz, po katerem se premeščanje uradnikov ni smelo več izvajati po Sobolevih željah, vendar slednji tega ni upošteval. Odkrita kljubovalnost je preseгла mejo in knez mu je ukazal odhod s položaja in iz kneževine. Sobolev se je uprl, pridružila sta se mu Aleksander Kaulbars in Jonin. Počutili so se tako močne, da so knezu postavili ultimatum: preneha naj s samovoljnim vladanjem, v roku šestih mesecev naj se sklicuje sobranje, revidira ustava in uprava naj bo izročena generaloma. *Slovenski narod* je zapisal, da je postalo prav očitno, kako želi Rusija prekiniti vedno bolj samostojno knežjo politiko. Knez je zahtevo odločno odbil, vseeno pa je v začetku septembra podpisal ukaz za sklic sobranja.²⁴⁴ V uvodnem govoru izredne seje narodnega sobranja 16. septembra je povedal, da je bil sklic potreben zaradi preverbe pogodb zaradi železnice in povračila stroškov Rusom.²⁴⁵

²³⁷ *Slovenski narod*, 28. 8. 1883, letnik 16, št. 196, str. 2.

²³⁸ *Slovenski narod*, 28. 8. 1883, letnik 16, št. 196, str. 2.

²³⁹ *Slovenski narod*, 13. 9. 1883, letnik 16, št. 209, str. 2.

²⁴⁰ *Slovenski narod*, 3. 9. 1883, letnik 16, št. 201, str. 2.

²⁴¹ *Slovenski narod*, 31. 8. 1883, letnik 16, št. 199, str. 2.

²⁴² *Slovenski narod*, 3. 9. 1883, letnik 16, št. 201, str. 2.

²⁴³ *Slovenski narod*, 22. 8. 1883, letnik 16, št. 191, str. 2.

²⁴⁴ *Slovenski narod*, 12. 9. 1883, letnik 16, št. 208, str. 2.

²⁴⁵ Natančno izračunan dolg Bolgarije je bil 10,618.250 rubljev ali 26,545.622 frankov. 13. septembra tega leta je kneževina plačala prvi obrok v višini 400.000 rubljev. Načrtovano je bilo obročno plačevanje za dobo 12 let v vsoti 800.000 rubljev letno, v dveh obrokih, ki sta zapadla 13. januarja in 13. julija vsako leto. Dolg je plačevala narodna banka v Sofiji. Rusija ni zahtevala obresti. (*Slovenec*, 23. 10. 1883, letnik 11, št. 168, str. 2.)

Zaključil je rekoč, da mu je kot vladarju edini smoter utrditev moči in neodvisnosti Bolgarije, je pisal *Slovenec*.²⁴⁶ 19. septembra je knez z drugim manifestom potrdil Trnovsko ustavo, pooblastil zbornico, da se izredno zasedanje spremeni v redno in zakonodajno ter določil pričetek priprav za pregled nove ustave. »Soglasje v prošnji poslancev, naj domovino rešim iz težavnega položaja, v katerem se sedaj ona nahaja, poživlja nas s polnim zaupanjem, da se bodo naši zvesti podaniki po sijajnem izgledu, ki ga jim je sobranje dalo, ravnali, in da mi, pozabivši vsako nesporazumljenje in medsebojno hujskanje, ne bodo odrekli svoje domoljubne podpore za trojno organizacijo domovine.« je zapisal v proglasu.²⁴⁷ Naročil je preoblikovanje 13. in 14. člena, zadevajoča ljudski zastop,²⁴⁸ da bi s tem spremenili prejšnjo odredbo, narekovano po Joninu, ki je velevala, da se lahko le iz najbolj spoštovanih in imenitnih osebnosti sestavi odbor za izdelavo nove ustave. Enotnost poslancev in adrese z zahvalami so ga le še spodbudile k čimprejšnjem ukrepanju, je pisal *Slovenski narod*.²⁴⁹ Oba naša časnika sta poročala o vračanju pobeglih liberalcev v kneževino.²⁵⁰

Za Soboleva in Kaulbarsa po vsem tem v bolgarski politiki in kneževini ni bilo več prostora. »Proti njima se je obrnilo vso ljudstvo,« je pisal *Slovenec*, »in knez je za njunima hrbtoma sklenil zvezo z liberalci in konservativci.«²⁵¹ Ob odhodu so jima priredili vljudnostni banket z zdravljicami na čast carju in ruskemu narodu²⁵² in teden dni kasneje je *Slovenec* pisal o njuni potratnosti, ki je razburila kneževino (kot primer je navedel 173.000 frankov visok strošek za postavitve razsvetljave v Sofiji). Časnik je zapisal, da sta zakrivila še več nečednosti in ju označil za »umazana sebičneža«. Ljudska jeza je bila usmerjena le na njiju in ne na Rusijo, »kteri bo (bolgarski narod) vedno hvaležnost ohranil«, je pisal *Slovenec*.²⁵³ *Slovenski narod* je kot zgleden primer navedel generala Ernrotha, ki je svoje dohodke znižal za polovico in še te je pri odhodu iz Bolgarije daroval v državno blagajno. Odstavitev Rusov ni bila osebne značaja, je pisal *Slovenski narod*, ampak nujna potreba zaradi njunega neracionalnega trošenja denarja in ruski časniki tega ne bi smeli smatrati kot neprijaznost proti vsej Rusiji, je sklenil.²⁵⁴

Menjava vlade, odslopitev obeh Rusov in obrat v razmerju med liberalci in konservativci sta postali glavni temi v ruskih časnikih, ki so bolgarske

²⁴⁶ *Slovenec*, 18. 9. 1883, letnik 11, št. 138, str. 3.

²⁴⁷ *Slovenec*, 24. 9. 1883, letnik 11, št. 143, str. 3.

²⁴⁸ *Slovenski narod*, 21. 9. 1883, letnik 16, št. 216, str. 3.

²⁴⁹ *Slovenski narod*, 22. 9. 1883, letnik 16, št. 217, str. 2.

²⁵⁰ *Slovenec*, 20. 9. 1883, letnik 11, št. 140, str. 2.

²⁵¹ *Slovenec*, 26. 10. 1883, letnik 11, št. 171, str. 3.

²⁵² *Slovenec*, 29. 9. 1883, letnik 11, št. 148, str. 3.

²⁵³ *Slovenec*, 11. 10. 1883, letnik 11, št. 158, str. 2.

²⁵⁴ *Slovenski narod*, 10. 10. 1883, letnik 16, št. 232, str. 3.

politike označili za pohlepneže brez domoljubja, kneza pa za nemškega in avstrijskega podložnika, je pisal *Slovenski narod*.²⁵⁵ List *Soznanje* je pisal, da so zadnje volitve pravzaprav priredile »avstrijske dukate« na podlagi trgovinske pogodbe, sklenjene v zakulisju. Ostali ruski časniki so v novi ustavi videli priložnost kneza, da se znebi Rusov, in če bi uspel, »bi deželo Avstriji prodal,« je pisal *Slovenec*.²⁵⁶ Bolgarski časniki so se zoperstavljali kritikam in še naprej poudarjali zvestobo in hvaležnost ruskemu narodu: »Zveza njuna je za večne čase nerazrušljiva.« Srčno pa so želeli, da se Rusija ne bi vmešavala v notranje zadeve mlade države, je pisal *Slovenec*, in polnjenje lastnega žepa, kot sta to delala Sobolev in Kaulbars, je metalo slabo luč na ruske uslužbence in večalo njihovo nepriljubljenost.²⁵⁷

CANKOVA VLADA – DRUGIČ

Septembra je bilo naposled konec Soboleve vladavine in na oblast je ponovno prišel Cankov. Vlada je bila tokrat sestavljena iz samih domačinov in novi kabinet je bil posledica kompromisa med liberalci in konservativci, je pisal *Slovenski narod*, tudi Načević se je vrnil na položaj finančnega ministra.²⁵⁸ Po napornem političnem septembru in napovedanem dopustu poslancev²⁵⁹ se je oktobra knez hotel podati na sever in vzhod države obiskat tamkajšnja mesta (Varna, Ruščuk, Šumla) ter pregledati vojsko.²⁶⁰ A čim se je razvedelo za njegov namen, so ponovno vzniknile govornice o odstopu in odhodu iz države,²⁶¹ zato se je odločil, da bo odpovedal potovanje in je pregled vojske naložil generalu Lesovoju, ki je kot edini Rus v vladi začasno prevzel vodenje ministrstva za obrambo vse do zamenjave z generalom Roedigerjem,²⁶² kot je bilo napovedano. Knez ni hotel povzročati nemira med ljudmi in potovanje bi lahko napačno razlagali, je poročal *Slovenski narod*.²⁶³

²⁵⁵ *Slovenski narod*, 4. 10. 1883, letnik 16, št. 227, str. 3.

²⁵⁶ *Slovenec*, 26. 10. 1883, letnik 11, št. 171, str. 3.

²⁵⁷ *Slovenec*, 20. 10. 1883, letnik 11, št. 166, str. 3.

²⁵⁸ *Slovenski narod*, 21. 9. 1883, letnik 16, št. 216, str. 3.

²⁵⁹ Kljub politični funkciji se je večina od njih še vedno posvečala kmetijstvu in so takrat morali spravljati poljščine, je pisal *Slovenec*.

²⁶⁰ *Slovenec*, 6. 10. 1883, letnik 11, št. 154, str. 2.

²⁶¹ *Slovenski narod* (29. 9. 1883, letnik 16, št. 223, str. 3) in *Slovenec* (1. 10. 1883, letnik 11, št. 149, str. 2) sta poročala o širjenju takšnih vesti in razburjenju Bolgarov.

²⁶² Aleksandr F. Roediger je bil ruski general, sodeloval je v zadnji rusko-osmanski vojni in postal leta 1882 asistent bolgarskega ministra za obrambo. Leta 1883 je zamenjal generala Lesovoja na ministrskem stolčku za obrambo. (Vladimir I. Gurko, *Features and Figures Out of the Past*, Stanford University Press, 1967, str. 668)

²⁶³ *Slovenski narod*, 19. 10. 1883, letnik 16, št. 240, str. 2.

V začetku oktobra je *Slovenec* pisal o poskusu atentata na finančnega ministra Načeviča, ki se je zgodil pred stavbo narodnega sobranja. Ob tem je mirno zapisal, da bi uspešen atentat utegnil le zavleči pogajanja o izgradnji železnice. Bolj kot to novico je v ospredje postavil pohvalo kneževini zavoljo namenov o zmanjšanju vojske ter tako zmanjšanju letnega državnega stroška: »*Naj bi jih pač še druge velesile hotele posnemati,*« je pisal.²⁶⁴ Za umiritev političnih strasti je sobranje sprejelo amnestijo za vse politične zapornike, ki so bili obsojeni pred septembrom in *Slovenski narod* je pisal, da ministri, knez in sobranje uspešno sodelujejo.²⁶⁵ Temu se je pridružil *Slovenec* in pisal, da je bilo v kneževini opazno drugačno vzdušje kot pred dvema mesecema: prej sprti konservativci in liberalci so se zdaj družno, skupaj s knezom, zoperstavljali ruski kliki, čeprav je to Cankov v pismu angleškemu časnikom odločno zanimal²⁶⁶ in velesile pozval, naj že vendar nehajo obtoževati Bolgarijo antiruske nastrojenosti. »*To je grdo obrekovanje,*« je pisal.²⁶⁷ Konec oktobra je minister za zunanje zadeve Balabanov odpotoval v St. Petersburg in skupaj z njim se je v Rusijo vrnil tudi general Lesovoj. Balabanov se je odpravil na posvet o izgradnji železnice in odplačevanju ruske vojne odškodnine.²⁶⁸ Domnevalo se je, je pisal *Slovenski narod*, da hoče Balabanov z obiskom omiliti nezaupanje ruske vlade do Bolgarije.²⁶⁹ Štiri dni kasneje je *Slovenski narod* objavil novico o vzroku odhoda generala Lesovoja. Pravzaprav časnik ni vedel, kateremu poročanju verjeti, saj je vest govorila, da je car brez vednosti kneza in Cankova odpoklical generala in nekega pribočnika Polsikova ter s tem presenetil Battenberga. S Cankovim sta sklenila na hitro podati odpust vsem ruskim funkcionarjem v knežjem spremstvu, da se takšna nevšečnost ne bi ponovila: »... *Ker sta se brez moje pritrditve in celo brez moje vednosti v Rusijo odpoklicala generalni pobočnik Lesovoj in pobočnik Polsikov, izključujem iz moje suite častnike, ki so ruski podaniki ... Moje ordonance poslej ne bodo spadale k suiti ... Posloveč se od ruskih oficirjev moje suite javljam, da so od prvega dneva svoje službe pri meni do zdaj jo natančno opravljali ter so bili vsej vojski v časten vzgled,*« je pisalo v knežjem razglasu.²⁷⁰ Na seznamu odpuščanj so se znašli vsi ruski oficirji in tedanji vojaški minister Roediger, ki se je najprej uprl knezovi zahtevi in svojega položaja ni hotel zapustiti. Knez je odločno ukrepal in mu ukazal brezpogojni odhod iz Sofije v roku 24 ur, je pisal *Slovenec*.²⁷¹

²⁶⁴ *Slovenec*, 12. 10. 1883, letnik 11, št. 159, str. 2.

²⁶⁵ *Slovenski narod*, 15. 10. 1883, letnik 16, št. 236, str. 2.

²⁶⁶ *Slovenec*, 26. 10. 1883, letnik 11, št. 171, str. 3.

²⁶⁷ *Slovenski narod*, 6. 11. 1883, letnik 16, št. 254, str. 2.

²⁶⁸ *Slovenski narod*, 27. 10. 1883, letnik 16, št. 247, str. 2.

²⁶⁹ *Slovenski narod*, 26. 10. 1883, letnik 16, št. 246, str. 2.

²⁷⁰ *Slovenski narod*, 30. 10. 1883, letnik 16, št. 249, str. 2.

²⁷¹ *Slovenec*, 30. 10. 1883, letnik 11, št. 174, str. 2.

Hkrati je knez postavil novega ministra za obrambo, podpolkovnika generalnega štaba Kotelnikova, in ruski car je brez ugovaranja potrdil njegovo imenovanje.²⁷² *Slovenec* je sicer dvomil, da so bile vesti o prisilnem odhodu ruskih častnikov resnične. Strinjal se je, da so vojaške funkcije, posredno ali neposredno, imeli v rokah Rusi in da so se Bolgari tega naveličali, ampak da bi knez res upal odpustiti vse Ruse, v to ni verjel.²⁷³ Dejanja so govorila zase in *Slovenski narod* je pravilno poročal. Tudi iz knezovega kabineta so potrdili Roedigerjevo odstavitev in odhode drugih ruskih funkcionarjev.²⁷⁴ Tako so se ruski častniki in oficirji precej neradi začeli vračati v Rusijo, je pisal *Slovenski narod*. Mnogo jih je svoje imetje v domovini prodalo in se z družinami preselilo v Bolgarijo. Tam so prejeli dvojno plačo, si ustvarili nove domove in se udomačili, je razlagal časnik.²⁷⁵ Vseh ruskih častnikov je bilo v Bolgariji po neuradnih podatkih 186, je pisal *Slovenski narod*, in bolgarski kabinet je podpiral kneza pri njegovi odločitvi. Časnik je menil, da bo s to potezo knez precej pridobil na avtoriteti.²⁷⁶

Konec leta 1883 sem v časnikih zasledila, da so imeli v državi še vedno težave z razbojniki in množičnim izseljevanjem muslimanov.²⁷⁷ V ta namen je bila bolgarska vlada pripravljena v vsakem okraju, kjer so prebivali muslimani, namestiti muslimanskega sodnika, ki bi se pridružil obstoječim sodiščem.²⁷⁸ Ob tej novici pa je bilo že septembra zanimivo brati o množičnem priseljevanju judovskega prebivalstva, je pisal *Slovenski narod*. Neki tuji dopisnik je iz Sofije poročal o pravi »judovski invaziji«. Sicer so že pred tem v Sofiji stoletja živeli španski Judje, je pisal, a sedaj so prihajali priseljenci z vzhoda, ki so se mu zdeli težavni in bi znali kovati dobiček iz notranjih sporov v kneževini, je pisal *Slovenski narod*.²⁷⁹

JONIN

Po odhodu generala Sobolova in barona Kaulbarsa je v Bolgariji ostal le še tretji uporni Rus – Aleksander Jonin. Še naprej se je vmešaval v politiko, predvsem glede izgradnje železnice in sobranju očital nelegalno delovanje.²⁸⁰

²⁷² *Slovenski narod*, 30. 10. 1883, letnik 16, št. 249, str. 2.

²⁷³ *Slovenec*, 7. 11. 1883, letnik 11, št. 180, str. 2.

²⁷⁴ *Slovenski narod*, 7. 11. 1883, letnik 16, št. 255, str. 3.

²⁷⁵ *Slovenski narod*, 10. 11. 1883, letnik 16, št. 258, str. 2.

²⁷⁶ *Slovenski narod*, 31. 10. 1883, letnik 16, št. 250, str. 3.

²⁷⁷ *Slovenski narod*, 28. 11. 1883, letnik 16, št. 273, str. 2.

²⁷⁸ *Slovenski narod*, 8. 11. 1883, letnik 16, št. 256, str. 3.

²⁷⁹ *Slovenski narod*, 6. 9. 1883, letnik 16, št. 204, str. 2.

²⁸⁰ *Slovenski narod*, 3. 10. 1883, letnik 16, št. 226, str. 2.

Po poročanju *Slovenskega naroda* sta se z njim začela družiti Karavelov in Slavejkov, sicer oba Cankova pristaša in družno so napovedovali shode proti »nezakonitemu« sobranju.²⁸¹ Jonin jima je bil očitno naklonjen. Karavelov je bil obenem persona non grata vse od 1881, ko je knez hotel voditi državo po svoje, in je bil nekaj časa v izgnanstvu. Joninov odnos s knezom se je po odhodu Rusov popolnoma ohladil, je pisal *Slovenski narod*.²⁸² Konec meseca pa je časnik poročal, da se je Jonin poskušal spraviti s knezom in je drugim evropskim diplomatom tožil, da si želi zблиžanja. Vendar je knez ostal nezaupljiv, zato se je Jonin obrnil na Cankova in Balabanova. Slednji mu je predlagal le, da bi bolgarska vlada poplačala potne stroške vsem ruskim častnikom, ki so še ostali in bi se odločili vrniti v Rusijo ter jim dala odpravnino v višini dveh mesečnih plač, o posredovanju pri knezu pa ni hotel ničesar slišati.²⁸³

Ruska stranka je pospešeno izgubljala na moči in priljubljenosti, neuspešno so poskušali organizirati shod proti vladnemu kabinetu in proti odpuščanju ruskih funkcionarjev.²⁸⁴ Nekateri so v knezovem pogumu videli avstrijsko potuho, je pisal *Slovenski narod*, in ne njegove odločnosti.²⁸⁵ *Slovenec* je po Bulgarinu²⁸⁶ pisal, da je bil za nastalo situacijo v marsičem kriv Jonin, ki se je izkazal za še slabšega od svojega predhodnika Mihaila Hitrova: preziral je Bolgare (»od kneza do poslednjega pastirja ...«), česar Hitrov ni počel, po svoji volji je ukazoval ruskim častnikom v bolgarski vojski in po njegovih navodilih naj bi bil nepokoren Roediger, je pisal časnik.²⁸⁷ Sredi novembra je *Slovenski narod* poročal, da sta knez in car dosegla dogovor o nekaterih knezovih pravicah glede vojske in vojaških funkcionarjev. Tako je lahko po novem odstavlil ruske častnike, ki bi mu bili nepokorni.²⁸⁸ Ruske vojaške funkcionarje se je omejilo na vojaško dolžnost s prepovedjo političnega udejstvovanja,²⁸⁹ v kneževini jim je bilo dovoljeno ostati tri leta s carjevo odobritvijo. Knez je imel pravico imenovati vojnega ministra (s carjevo potrditvijo) in ga tudi odpustiti, kar mu je sicer pripadalo že po ustavi. Po tem dogovoru se vojni minister ni smel vmešavati v notranje državne zadeve, ampak je bila njegova

²⁸¹ *Slovenski narod*, 15. 10. 1883, letnik 16, št. 236, str. 2.

²⁸² *Slovenski narod*, 19. 10. 1883, letnik 16, št. 240, str. 2.

²⁸³ *Slovenski narod*, 27. 10. 1883, letnik 16, št. 247, str. 2.

²⁸⁴ *Slovenec*, 26. 10. 1883, letnik 11, št. 171, str. 3.

²⁸⁵ *Slovenski narod*, 6. 11. 1883, letnik 16, št. 254, str. 2.

²⁸⁶ *Bulgarin*: Najstarejši bolgarski list je bil dnevnik. *Slovenec* je zanj zapisal, da ni bil politično opredeljen ampak: »Kakor veter piše, tako se pa obrača.« (*Slovenec*, 12. 10. 1886, letnik 14, št. 233, str. 2).

²⁸⁷ *Slovenec*, 14. 11. 1883, letnik 11, št. 186, str. 1–2.

²⁸⁸ Do tedaj bolgarski vojni ministri niso bili odgovorni nikomur, ne knezu, ne sobranju, izvajali so povelja, ki so prišla iz Rusije ali po ruskem zastopniku v Sofiji. (*Slovenski narod*, 14. 11. 1883, letnik 16, št. 261, str. 2)

²⁸⁹ *Slovenec*, 22. 11. 1883, letnik 11, št. 198, str. 2.

skrb le vojska in njen proračun ter je bil za svoje delo odgovoren knezu.²⁹⁰ Za doseg tega dogovora se je v Bolgarijo ponovno vrnil general Kaulbars, katerega misija je imela tokrat izrecno mirovni predznak.²⁹¹ V imenu carja je obljubil, da se ruski kabinet ne bo vmešaval v notranje zadeve kneževine, je pisal *Slovenski narod*, in Bolgari so bili pomirjeni.²⁹² Med Joninom in knezom so se odnosi naposled res otoplili. *Slovenski narod* je pisal, da je Jonin nazadnje moral skloniti glavo pred knezom, tudi njegov časnik (*Soznanje*), ki ga je podpiral in z njim širil svoje mišljenje, je prenehal izhajati.²⁹³ *Slovenec* je o vseh teh dogodkih menil, da je Bolgarom Trnovska ustava prinesla preveč svobode, zato so zabredli s prave politične poti, skoraj v »mlakužo anarhije« in le knezovi odločnosti je šla zahvala, da se v kneževini ni razpasla anarhija.²⁹⁴

RAZKOL MED LIBERALCI (1884)

Za šesto leto kneževine je *Slovenec* napovedoval mirnejše čase, saj je kazalo, da si bodo najmočnejše evropske države podale roke sprave in bo posledično več miru tudi na Balkanu: Avstrija ni več nadzorovala ruskega dirigiranja v Bolgariji, Rusi pa so požugali Srbom, naj ne »kalijo vode« Avstriji v Bosni in Hercegovini, je pisal.²⁹⁵ Vendar je bilo vse prej kot tako. Najprej je prišlo do razkola med liberalci samimi, ki so se razdelili na dva tabora: na zmerne liberalce, ki jih je vodil Cankov, in na radikalnejšo strujo pod Karavelovim in Slavejkovim. Razkol se je pričel že leta 1881 med tistimi, ki so ostali v kneževini, in tistimi, ki so iz nje pobegnili. Liberalci so zaradi delitve postali oslabiljeni in konservativna stran se je odločila, da bo podpirala zmerno liberalno stran proti radikalni, ki je na svoji strani imela Jonina in je hotela preklic vseh sklepov, sprejetih na zadnjem zasedanju sobranja, med njimi predvsem te, ki so se nanašali na železnico.²⁹⁶ Cankov je oznanil, da se je vlada strinjala z odkupom železniške proge Ruščuk–Varna, ki je bila v britanski lasti, in Karavelova struja temu ni mogla ugovarjati, lahko pa je ugovarjala ceni in odnosi so se zaostriili.²⁹⁷ *Slovenski narod* je obenem pisal o Joninovem poskusu prepričati kneza, da bi se Rus Kaulbars vrnil v bolgarsko politiko.²⁹⁸ Tega si

²⁹⁰ *Slovenec*, 16. 11. 1883, letnik 11, št. 188, str. 2.

²⁹¹ *Slovenski narod*, 14. 11. 1883, letnik 16, št. 261, str. 2.

²⁹² *Slovenski narod*, 22. 11. 1883, letnik 16, št. 268, str. 3.

²⁹³ *Slovenski narod*, 19. 12. 1883, letnik 16, št. 290, str. 2.

²⁹⁴ Ozir po svetu, *Slovenec*, 11. 1. 1884, letnik 12, št. 9, str. 2.

²⁹⁵ *Slovenec*, 16. 1. 1884, letnik 12, št. 13, str. 3.

²⁹⁶ *Slovenski narod*, 30. 1. 1884, letnik 17, št. 25, str. 3.

²⁹⁷ Crampton R. J., *A Concise History of Bulgaria*, str. 94.

²⁹⁸ *Slovenski narod*, 30. 1. 1884, letnik 17, št. 25, str. 3.

razen Jonina in njegovih pristašev najbrž nihče ni želel. Časnik je pisal, da si je Cankova vlada želela čim bolj pridobiti ljudstvo, ohraniti dobre odnose z Rusijo in obdržati Trnovsko ustavo. Časnik je še pisal, da je radikalna struja postajala vedno močnejša in kljub Cankovim trudom pomiritve med njimi ni bilo opaziti.²⁹⁹ Marca je naposled odšel težavni Aleksander Jonin in zamenjal ga je nov generalni konzul-Aleksander Kojander.³⁰⁰

KARAVELOV – DRUGIČ

Junija so se izvedle volitve v narodno sobranje in *Slovenski narod* je poročal, da so liberalci močno agitirali z upanjem na večino izvoljenih poslancev, a se ni izšlo po njihovih željah.³⁰¹ Že same volitve so potekale nemirno in nasilno z izgredi v Vidinu in Vrači, je pisal *Slovenski narod*.³⁰² V Vidinu je nastala prava vojna med radikalci (tako bom nadalje imenovala radikalno strujo liberalcev) in konservativci, je poročal časnik. Ena oseba je umrla, več je bilo ranjenih in zaprtih.³⁰³ Rezultat volitev je bilo veliko število novo izvoljenih poslancev – kmetov, ki nikoli niso imeli opravka s politiko in niso vedeli, h kateri stranki bi se obrnili. Liberalci in konservativci so si skočili v lase, saj ni bilo prav jasno, kdo je zmagovalec volitev, je pisal *Slovenski narod*.³⁰⁴ Cankov je zato knezu predlagal čim prejšnji sklic narodnega sobranja, tokrat izjemoma v Trnovem in ne v Sofiji.³⁰⁵ Cankov je na zasedanju sobranja neuspešno poskušal skleniti kompromis s konservativci, je poročal *Slovenski narod*.³⁰⁶ Konservativci so se raje povezali z radikalci in zato se je Cankov odpovedal funkciji ministrskega predsednika. Funkcijo je prevzel vodja radikalcev Karavelov.³⁰⁷ *Slovenec* je pisal, da je Cankovu dejansko spodletelo šele tedaj, ko so se poslanci zbrali v Trnovem: »Kajti ondi se poslanci ne pečajo toliko s politiko, kakor pa pri nas in vsled tega marsikak poslanec ni vedel, spada li k desnici ali k levici glede svojega političnega prepričanja, katero so mu še v prvem sobranju v Trnovem vlili v glavo in srce!« Časnik je še enkrat opozoril, da bolgarskih konservativcev ne gre enačiti z avstrijskimi konservativci in da se njihovi liberalci držijo načel, kot jih imajo avstrijski konservativci. Pisal je, da se je Cankov bridko pritožil

²⁹⁹ *Slovenski narod*, 22. 2. 1884, letnik 17, št. 44, str. 2.

³⁰⁰ *Slovenski narod*, 10. 3. 1884, letnik 17, št. 58, str. 2.

³⁰¹ *Slovenski narod*, 3. 6. 1884, letnik 17, št. 126, str. 2.

³⁰² *Slovenski narod*, 20. 6. 1884, letnik 17, št. 140, str. 2.

³⁰³ *Slovenski narod*, 26. 6. 1884, letnik 17, št. 145, str. 3.

³⁰⁴ *Slovenski narod*, 1. 7. 1884, letnik 17, št. 149, str. 3.

³⁰⁵ *Slovenski narod*, 27. 6. 1884, letnik 17, št. 146, str. 2.

³⁰⁶ *Slovenski narod*, 8. 7. 1884, letnik 17, št. 155, str. 2.

³⁰⁷ *Slovenski narod*, 12. 7. 1884, letnik 17, št. 159, str. 1.

čez poslance in njihovo politično nerazumevanje: dokler ne bodo v sobranje prihajali ljudje z vsaj srednjo izobrazbo, v Bolgariji ne bo pravega parlamentarnega življenja ali vsaj nekoliko razuma o politiki.³⁰⁸

Karavelov, eden vodilnih bolgarskih liberalnih politikov in vodja radikalne struje, je tako še drugič postal ministrski predsednik. Razen premierskega stolčka je zase obdržal še sektor za finance in javna dela. Njegova vlada je bila v veliki meri produkt sporazuma s konservativci in tako odvisna od njihove podpore. *Slovenski narod* ji je napovedoval ostro opozicijo v Cankovih pristaših na naslednjih volitvah³⁰⁹ in le nekaj dni pozneje izvemo, da je bila zveza že razbita. »Otečestvo«, bolgarski konservativni časopis, je poročal, da sodelovanje med strankama ni bilo mogoče zaradi preveč različnih ciljev. Karavelov je hotel odpraviti ministrstvo za javna dela, od katerega pa sta bila odvisna tako poljedelstvo kot trgovina, gospodarsko izjemno pomembna za kneževino. Opozicija je pograbila priložnost in napadla Karavelova, je po časniku povzemal *Slovenski narod*.³¹⁰ »Bilo je sramotno za Slovane,« je pisal, »in še slabše za mlado kneževino, ki ji strankarski razdori onemogočajo napredek«. *Slovenec* je pisal, da zveza med konservativci in radikalci tako ali tako ni bila vseč Rusiji. Slednji so sumili, da je bilo v zvezi čutiti več vdanosti Avstriji kot Rusiji. Bali so se, da bi bili izpodrinjeni, tako kot se je zgodilo v Srbiji.³¹² Tri tedne kasneje je *Slovenec* pisal, da so Karavelovu že šteti dnevi na oblasti. Konservativci so se zopet začeli prilizovati Cankovu, je pisal časnik, in njihov program ni bil prav nič konservativen. »To ni nikakor moško postopanje, ter najostreje obsodbe zasluži, kajti iz vsega je razvidno, da ondašnjim politikom na stvari ni prav nič ležeče, pač pa vse na osebnosti in na mastni službi! ... Saj se pod novim ministrom še stol ne ogreje, in že zopet se je treba umakniti kakemu drugemu lakomnežu ali pa tudi takemu, ki hrepeni po tej visoki službi iz gole prevzetnosti in častilakomnosti. Uboga Bolgarska, ki si od takih ljudi odvisna, ki od takih pustolovcev pričakuješ lepše bodočnosti! Ruski meč bi bil privošiti zopet na deset let, da bi razuzdane može, ki se s politiko pečajo, navadil reda, kakoršen se v državnem življenji spodobi,« je bil oster *Slovenec*.³¹³

Karavelov si je sicer odločno zastavil cilje in kmalu po izvolitvi je odpravil ustavno zakonodajo iz decembra 1883, nato si je zadal nalogo Bolgarsko narodno banko postaviti pod državno lastnino in enako storiti z železniškimi

³⁰⁸ *Slovenec*, 19. 7. 1884, letnik 12, št. 165, str. 3.

³⁰⁹ *Slovenski narod*, 6. 8. 1884, letnik 17, št. 180, str. 2.

³¹⁰ *Slovenski narod*, 12. 8. 1884, letnik 17, št. 185, str. 2.

³¹¹ *Slovenski narod*, 13. 8. 1884, letnik 17, št. 186, str. 2.

³¹² *Slovenec*, 24. 7. 1884, letnik 12, št. 169, str. 3.

³¹³ *Slovenec*, 16. 8. 1884, letnik 12, št. 188, str. 2.

progami, obstoječimi in bodočimi. Medtem je bil razkol znotraj liberalne struje dokončen, Karavelovi pristaši so oblikovali demokratsko stranko.³¹⁴

SRBSKO-BOLGARSKI SPOR

V juniju tega leta se je začela pripravljati še ena velika zadeva. Nastal je konflikt s Srbijo in srž problema so bili srbski begunci v kneževini.³¹⁵ Poročila iz Srbije so govorila o emigrantih, ki so večkrat prodrli na srbsko ozemlje, ropali in pobijali priče, ki so sodelovale na zadnjem procesu zoper srbske nasprotnike oblasti.³¹⁶ Bolgarska vlada je trdila, da ne ve ničesar o vpadih na srbsko ozemlje, srbski diplomat v Sofiji pa tudi ni znal povedati, kje in kdaj naj bi se zgodile kršitve, je poročal *Slovenski narod*.³¹⁷ Spor se je razširil še na nesoglasja glede meje okrog Bregovega (skrajni severozahod Bolgarije, tik ob meji s Srbijo), ki je zaradi struge reke Timok ostal na bolgarski strani,³¹⁸ in glede stražarnice, za katero se ni vedelo, na čigavi strani pravzaprav je, zasedali pa so jo Srbi. Slednji se niso umaknili in Bolgarija jo je zasedla s silo, je poročal *Slovenski narod*.³¹⁹

Anglijo, Nemčijo in Avstro-Ogrsko je nastala situacija zaskrbela. Njihovi agenti v Sofiji so prepričevali vlado, naj v tem prepiru popusti, naj Nikoli Pašiču³²⁰ in drugim srbskim emigrantom odkaže drugo, bolj oddaljeno mesto za bivanje.³²¹ Avstrijska politika je bila nemirna, kljub temu da so njeni diplomati na vse načine poskušali to skriti in so prepir označili kot majhno balkansko

³¹⁴ Crampton R. J., *A Concise History of Bulgaria*, str. 94.

³¹⁵ Proti koncu leta so se v Bolgarijo zatekli srbski uporniki. Srbi so hoteli, naj jih Bolgari odganjajo od meje in Cankov je res ukazal vsem krajevnim načelnikom, naj zavrnejo vsakogar, ki bi prišel z neveljavnim potnim listom, je pisal *Slovenski narod*. Knez je naročil razorožitev oboroženih beguncev in prepovedal zbiranje v čete, tiste, ki pa bi kršili prepoved, je velel zapreti, revolucionarje pa nadzirati. Slednji (med njimi je bil omenjen Nikola Pašić, prvak radikalcev) so zaprosili bolgarsko vlado, da bi smeli ostati v mestu Vidin in prošnji so ugodili pod pogojem, da ne zapuščajo mesta in se ne približujejo srbski meji. Tiste pribežnike, ki so bili mirne narave, je knez naročil oskrbovati in jim zagotoviti zaščito na državne stroške. Vsi ti ukrepi so bili znak dobrih medosedskih odnosov in pomoči pri reševanju političnih težav, sta se strinjala oba časnika. (*Slovenski narod*, letnik 16, št: 261, 263 in letnik 17, št. 7; *Slovenec*, letnik 11, št: 186 in 200.)

³¹⁶ *Slovenski narod*, 16. 6. 1884, letnik 17, št. 136, str. 2.

³¹⁷ *Slovenski narod*, 13. 6. 1884, letnik 17, št. 134, str. 2.

³¹⁸ *Vojna enciklopedija*, Vojnoizdavački zavod, Beograd 1974, št. 9, str. 114 (dalje *Vojna enciklopedija*).

³¹⁹ *Slovenski narod*, 7. 6. 1884, letnik 17, št. 130, str. 2.

³²⁰ Nikola Pašić je bil prvak Narodne radikalne stranke in večkratni srbski premier. Bil je vodja opozicije proti avtoritarni vladavini Milana Obrenovića. Leta 1883 je bil prisiljen pobegniti v Bolgarijo in se je v Srbijo vrnil po abdikaciji kralja Milana 1889.

³²¹ *Slovenski narod*, 14. 6. 1884, letnik 17, št. 135, str. 2.

epizodo. Zavedali so se nezadovoljstva balkanskih narodov po Berlinskem kongresu, zavedali so se, kakšne posledice puščajo strankarski razdori v obeh državah, politična nestabilnost in nered. Le malo je bilo potrebno, da se iskre vnamejo in majhen prepir bi lahko povzročil vojno, je pisal *Slovenski narod*.³²² Evropski politiki si tudi niso bili enotni, kdo bi naj sploh posegel v ta spor.³²³ Konec julija sta oba časnika pisala, da so Nemčija, Avstrija in Rusija zadolžile svoje agente v Beogradu in Sofiji, da se posvetujejo o pravnem vprašanju spora in razrešijo problem z izseljenci.³²⁴ *Slovenec* se je veselil čimprejšnjega konca spora in je pisal, da je Rusija ponovno ukazala svojim častnikom in agentom v Bolgariji, naj se ne vmešavajo v notranjepolitične zadeve kneževine.³²⁵ Spor se je do septembra 1884 pomiril, potem pa spet izbruhnil. Mesto Zajčar ob srbsko-bolgarski meji je bilo takrat sejmsko pomembna točka, saj so ga pogosto obiskovali bolgarski kupci in trgovci. Kneževina je v času spora uvedla visoke davke za izvoz in uvoz v državo ter še močnejše zastražila mejo, je poročal *Slovenski narod*, zato je Beograd posumil, da je kneževina pričela s t. i. ekonomsko vojno.³²⁶ »Sicer je pa za svetovni mir popolnoma vse eno, ali sta Srbija in Bolgarija prijateljici ali pa se pisano gledata. Donova se bo zaradi tega vendar le v Črno morje stekala in macedonskega klanja pa niti ta niti ona, in, prej ko ne, tudi obe skupaj ne bode vstaviti zamogle,« je pisal *Slovenec*.³²⁷ Težave iz tega na začetku nepomembnega spora so se nadaljevale še v sedmo leto kneževine in izbruhnile v nepričakovane razsežnosti.

1885

Prva četrtina leta se je začela z novico o odstopu notranjega ministra Slavejkova, ki je v pismu svojemu prijatelju kritiziral ministrskega predsednika Karavelova, sicer svojega strankarskega somišljenika. Na njegovo nesrečo je pismo prišlo v roke opozicije ter posledično v njihove časnike. Slavejkov je bil osramočen, obenem pa je to kazalo, da znotraj »karavelistov« tudi ni vse tako rožnato.³²⁸ *Slovenec* je na drugi strani pisal o taborih v Vzhodni Rumeliji in Makedoniji,³²⁹ ponovno je bila aktualna ideja o zedinjenju v eno državo.

³²² Srbsko-bolgarski spor, *Slovenski narod*, 27. 6. 1884, letnik 17, št. 146, str. 1.

³²³ *Slovenski narod*, 20. 6. 1884, letnik 17, št. 140, str. 2.

³²⁴ *Slovenski narod*, 24. 7. 1884, letnik 17, št. 169, str. 2. *Slovenec*, 25. 7. 1884, letnik 12, št. 170, str. 2.

³²⁵ *Slovenec*, 26. 7. 1884, letnik 12, št. 171, str. 3.

³²⁶ *Slovenski narod*, 19. 9. 1884, letnik 17, št. 216, str. 2.

³²⁷ *Slovenec*, 23. 12. 1884, letnik 12, št. 295, str. 3

³²⁸ *Slovenski narod*, 4. 4. 1885, letnik 18, št. 76, str. 2.

³²⁹ *Slovenec*, 14. 3. 1885, letnik 13, št. 60, str. 2.

Slovenec je menil, da se Rusija ne bo ukvarjala z Bolgari, saj je bila zadeva preveč kočljiva za svetovni mir, a je vseeno optimistično pisal:³³⁰ »Korak za korakom približujejo se Bolgari svojemu zjedinenju in to za to, ker Evropa za sedaj ne mara nič o njem slišati. Dosegli ga bodo pa vendarle, kajti na to jih Turki s svojim preganjanjem in morijo po Macedoniji sami pripravljajo.«³³¹ In če je časnik na eni strani sočustvoval z Bolgari, je bil po drugi strani jezen nanje, ker so se trdno oklepali pravoslavja: »Žalostno je, da verska zaslepljenost pri razkolnikih tako daleč sega, da se ravno tukaj odtegujejo, kjer bi na s morala ediniti in vezati ljubezen.«³³² Konec marca tudi izvemo, da se je skupjala bolgarska duhovščina, ki ji je je narodno sobranje zavrnilo financiranje plač za tekoče leto. Država je bila prezadolžena in strošek za duhovniške plače je znašal 850.000 frankov. Opozicija je pograbila priložnost in »duhovščino podkurila; le ta je vbogala in štrajk napravila,« je pisal *Slovenski narod*. Duhovniki so zaprli cerkve in ustavili opravljanje maš. Za naša časnika je bilo to nepredstavljivo dogajanje. Svet ni doživel, da bi se duhovščina kujala, je pisal *Slovenec* in dodal, da je bilo kaj takega možno le pri malo izobraženi pravoslavni duhovščini.³³³

Začelo se je poletje in *Slovenski narod* je menil, da kneževina ne zmore delovati, kot bi lahko; slabili so jo zunanji pritiski in notranja trenja.³³⁴ Knez je sicer junija na svojem potovanju zadovoljen ugotavljal, da mu je narod še vedno vdan, je pisal časnik,³³⁵ in mesec dni kasneje sta se uspela pomiriti tudi Cankov in Karavelov, čemur se je pripisoval velik pomen in pozitivno znamenje.³³⁶ Nato se je razen premlevanja o železniškem vprašanju glede na poročanje v časnikih zdelo, da je nastalo sumljivo zatišje.

ZAKLJUČEK

Septembra je nenadoma počilo v Vzhodni Rumeliji: v noči s 16. na 17. september je vojska odstavila guvernerja Krasteviča (ali Gavril pašo) in ga zaprla. Navdušeni ljudje so na ulicah vzklikali: »Živela Bolgarija! Dol Vzhodna Rumelija!« Revolucija z geslom »Zmagati ali umreti!« je bila izpeljana brez preliivanja krvi in s sodelovanjem vsega ljudstva, je pisal *Slovenski narod*.³³⁷

³³⁰ *Slovenec*, 3. 1. 1885, letnik 13, št. 5, str. 3.

³³¹ *Slovenec*, 8. 1. 1885, letnik 13, št. 5, str. 3.

³³² *Slovenec*, 13. 1. 1885, letnik 13, št. 9, str. 2.

³³³ *Slovenec*, 28. 3. 1885, letnik 13, št. 70, str. 3.

³³⁴ *Slovenski narod*, 1. 6. 1885, letnik 18, št. 122, str. 2.

³³⁵ *Slovenski narod*, 11. 6. 1885, letnik 18, št. 130, str. 2.

³³⁶ *Slovenski narod*, 6. 7. 1885, letnik 18, št. 150, str. 2.

³³⁷ *Slovenski narod*, 26. 9. 1885, letnik 18, št. 219, str. 2.

Oblast je prevzel začasni odbor pod vodstvom dr. Stranskega,³³⁸ ki je izdal proklamacijo o združitvi Vzhodne Rumelije s kneževino Bolgarijo.³³⁹ Revolucionarji so bili dobro organizirani: telegrafske zveze so takoj pretrgali in ustavljali vlake v Plovdivu,³⁴⁰ začasna vlada je poskrbela za varnost in vpoklicala vse moške, sposobne za vojaščino, ovire na meji s kneževino so podrli in vojska je zasedla prelaze, je poročal *Slovenski narod*.³⁴¹ »Bog jim daj svojo pomoč, trpeli so mnogo in silno dolgo,« je pisal *Slovenec*.³⁴²

Knez Aleksander se je v času prevrata vračal z vojaških manevrov, ko ga je dohitel poziv, naj prevzame oblast v Vzhodni Rumeliji:³⁴³ »Od Tebe, knez, pričakujemo, da daš vojski povelje, da odrine na rumelijsko mejo. Sedaj moraš pokazati, da si vreden vladar naše skupne domovine.«³⁴⁴ Pravno gledano je bila združitev kršenje mednarodnega dogovora in bi kneževina morala biti s privolitvijo porte in podpisnic Berlinske pogodbe sankcionirana.³⁴⁵ Bolgarija se je tega zavedala in se je zato začela mrzlično pripravljati na najhujše: vlada je strogo prepovedala vsakršne konflikte in širjenja upora na Makedonijo, srb-ske emigrante, živeče ob meji s Srbijo, pa so umaknili. Knez se je nemudoma odpravil v Plovdiv razglasiti prevzem oblasti in se s proklamacijo oklical za kneza severne in južne Bolgarije. 21. septembra ga je Plovdiv pričakal okrašen s slavoloki, je poročal *Slovenski narod*. Ulice so nabito polne vzklikale knezu, ki je prišel preprosto oblečen v vojaško uniformo, je pisalo v dopisu iz Plovdiva.³⁴⁶ Naslednjega dne, 22. 9., je proglasil združeno kneževino Bolgarijo in ta datum je še danes bolgarski državni praznik. To so bili veseli trenutki za Bolgare, a hkrati so se znašli v zelo resni situaciji ter v izjemno ranljivem položaju, ki ga pa vendarle ni izkoristila ne Osmanska država ne katera izmed velesil, temveč na žalost in jezo obeh naših časnikov – soseda Srbija. Novembra je namreč izbruhnila vojna med Srbijo in Bolgarijo in zmagala je slednja

³³⁸ Dr. Stransky je bil glavna oseba vzhodnorumelijske vstaje. Bil je izobraženec, ki je študiral medicino v Bukarešti in bil urednik časnika *Borba*. Pod guvernerjem Bogoridesom je bil dve leti finančni ravnatelj in slednji je Stranskega visoko cenil ter ga predlagal za pravnega ravnatelja. Ruski konzul je imenovanju nasprotoval in prišel v spor s Stranskym, ki je zaradi tega dobil pečat »ruskega nasprotnika«. Stransky se v času, ko je bil finančni ravnatelj, ni dobro ujel s Krastevičem, takrat ravnateljem za notranje zadeve, tudi mu ta pozneje ni bil všeč kot guverner. Pogosto je prihajal v Sofijo in se skušal zblížiti s knezom. (*Slovenski narod*, 29. 9. 1885, letnik 18, št. 221, str. 2.)

³³⁹ *Slovenski narod*, 22. 9. 1885, letnik 18, št. 215, str. 3.

³⁴⁰ Zjedinjenje severne in južne Bolgarije, *Slovenski narod*, 1. 10. 1885, št. 223, str. 2.

³⁴¹ *Slovenski narod*, 22. 9. 1885, letnik 18, št. 215, str. 3.

³⁴² *Slovenec*, 23. 9. 1885, letnik 13, št. 216, str. 2.

³⁴³ *Slovenski narod*, 24. 9. 1885, letnik 18, št. 217, str. 1.

³⁴⁴ *Slovenski narod*, 26. 9. 1885, letnik 18, št. 219, str. 2.

³⁴⁵ O mejnarodnem pravu, R. K., *Slovenski narod*, 30. 9. 1885, letnik 18, št. 222, str. 2.

³⁴⁶ Zjedinjenje severne in južne Bolgarije, *Slovenski narod*, 2. 10. 1885, letnik 18, št. 224, str. 1–2.

ter si pridobila številne evropske simpatije. Vendar ta zmaga in združitev nista ostali »nekaznovani«, a to je že drugo poglavje v zgodovini kneževine Bolgarije.

Kot smo videli, sta se *Slovenec* in *Slovenski narod* zelo veselila osvobodjene Bolgarije in ji napovedovala lepo prihodnost. *Slovenec* je hvalil Bolgare kot marljiv narod in želel, da bi si Slovenci raje pri njih iskali novi dom kot pa v Ameriki. Enotna sta bila v kritiki do Berlinskega sporazuma, ki je razkosal Veliko Bolgarijo, in nepravilne evropske politike do slovanskih narodov na Balkanu. Bila sta ostra do v Bolgariji živečih Grkov in muslimanov ter do s strani Evrope vsiljenega tujega vladarja, ki je bil zanju slab znak, še posebej zato, ker je bil novi knez-Nemec. In ker je že Romunija imela nemškega monarha, je bil *Slovenec* tako prepričan, da bo tudi novi bolgarski knez imel nalogo ponemčevanja. »Pruski lajtenant« je tako postalo stalno zaničljivo ime za kneza v *Slovincu*. Isti časnik je Bolgare videl tudi izgubljene v lastni državi in politiki, s povsem neprimerno ustavo. *Slovenski narod* pa na drugi strani spočetka ni bil tako kritičen do nemškega kneza. Zdelo se mu je obetavno, da je bil ruski car Aleksander II. njegov stric in da mu je bil povrh bolgarski nečak prav pri srcu, čeprav bi raje, tako kot *Slovenec* na bolgarskem prestolu videl domačina ali pa Rusa. Kasneje se je njegov ton pisanja izostril in je o njem pisal kot o Nemcu z negativnim prizvokom ter v vsem tem videl Bismarckovo maslo in zahteval, naj se Bolgare prepusti lastnemu razvoju.

Časnika sta redno omenjala žalostno razdelitev Bolgarov in špekulacije o združitvi. Jezila sta se na nemške časnike, ki so konstantno namigovali na knezov odstop. Zmerjala sta jih z »židovskimi grli«, »židovsko fantazijo« in »šesto velevlastjo«. Prav tako sta bila oba časnika negativno nastrojena proti ruski kliki v kneževini, še posebej do razvpite trojice Kaulbars–Sobolev–Jonin. *Slovenec* je pisal o njih kot o »umazanih sebičnežih«, a sta na drugi strani oba spoštljivo pisala o ruskem carju in poudarjala bolgarsko hvaležnost za osvoboditev. Obsojala sta rusko vmešavanje v notranje politične zadeve, strankarske razprtije in Trnovsko ustavo krivila za »preveč« svobode. Prav slednja bi lahko zakrivila anarhijo, je menil *Slovenec*. Časnik se je predvsem jezil na bolgarske politike in ne na ljudstvo samo, saj so prvi s svojimi prepiri onemogočali normalno delovanje države, preprosti Bolgari pa so želeli le miru.

Dogajanje v kneževini Bolgariji je bilo, kot vidimo, od leta 1878 izjemno zanimivo. Materiala za obdelavo je še precej in v tem krajšem prispevku smo na hitro preleteli samo nekaj ključnih zadev, ki so se dogajale do Plovdivskega prevrata. Na našo srečo sta Anton Bezenšek in spočetka tudi Miroslav Hubmajer veliko prispevala k temu, da so takratni bralci časnikov in kasneje mi, kot raziskovalci, lahko spoznavali, kakšno sta bila stanje in življenje v novonastali veliki državi na Balkanu, ki se je po 500 letih osvobodila tuje nadoblasti

in s tem tudi, lahko tako rečemo, dajala upanje slovanskim narodom, ki so bili pod tujo, Avstro-Ogrsko oblastjo.

THE PRINCIPALITY OF BULGARIA IN THE YEARS 1878 AND 1885 AS SEEN BY NEWSPAPERS *SLOVENSKI NAROD* AND *SLOVENEK*

Summary

Slovenec and *Slovenski narod* were very glad that Bulgaria was liberated and they predicted its bright future. Almost every issue mentioned Bulgaria, East Rumelia, and Macedonia. The newspapers praised Bulgarians on the one side and criticised foreign and mostly local politicians, who obstructed the functioning of the young state with their capricious behaviour, on the other. They were both sharply critical against Greeks and Muslims living in Bulgaria, and against the foreign sovereign, who was appointed by Europe. This was a bad sign for both newspapers, even more so because the new prince was a German. The newspaper *Slovenec* was sure that his role was the Germanisation and “the Prussian Lieutenant” became the prince’s standard contemptuous name used by the newspaper. *Slovenski narod*, on the other hand, was in the beginning not so critical towards the young prince. The newspaper found it very promising that the Russian Emperor Alexander II was his uncle and that he was very fond of his Bulgarian nephew, even though the newspaper would prefer a local person or a Russian on the Bulgarian throne. Shortly afterwards the newspaper changed its tone and wrote about the prince as a German in a negative connotation and saw the situation as Bismarck’s idea. It also demanded that Bulgarians are to be left alone in order to be able to follow own development.

The events in the Principality of Bulgaria in the year 1878 were extremely interesting. There are still lot of materials that could be researched. Some outlines are presented in this shorter article, which ends with the Plovdiv overthrow. Contributions by Anton Bezenšek and in the beginning also by Miroslav Hubmajer are even more interesting for the then readers and today’s researchers, for they bring insight into the situation and life in the newly established country in the Balkans from a very different and very personal point of view.

A nation, which was after 500 years freed from foreign authorities and gave hope to the Slavic nations that were under the Austria-Hungarian rule, is even more interesting.

FÜRSTENTUM BULGARIEN IN DEN JAHREN ZWISCHEN 1878 UND 1885 IN DEN ZEITUNGEN *SLOVENSKI NAROD* UND *SLOVENEK*

Zusammenfassung

Die Zeitungen *Slovenec* und *Slovenski narod* freuten sich über befreites Bulgarien sehr und sagten ihm eine schöne Zukunft vorher. Es ist kaum eine Nummer erschienen, ohne Bulgarien, Ost Rumelien oder Mazedonien zu erwähnen. Beide Zeitungen lobten die Bulgaren auf der einen Seite und auf der anderen kritisierten sie die internationalen und vor allem lokalen Politiker, dass sie mit ihrem launischen Benehmen dem neuentstandenen Land im Weg stehen. Sie waren beide gleich scharf in ihrer Kritik der in Bulgarien lebenden Griechen und Muslime und des von der europäischen Seite aufgezwungenen fremden Herrscher, was ihrer Meinung nach ein schlechtes Zeichen war, vor allem, weil der neue Fürst ein Deutscher war. *Slovenec* war sich sicher, dass seine Rolle die Germanisierung sein wird und „Preußische Leutnant“ wurde in *Slovenec* so zum verächtlichen Namen für den

Fürst. *Slovenski narod* auf der anderen Seite war anfangs nicht so kritisch dem jungen Fürst gegenüber. Es schien sehr vielversprechend, weil der russische Zar Alexander II sein Onkel war und ihn sehr mochte, obwohl *Slovenski narod* sowie *Slovenec* lieber einen heimischen oder einen Russen auf dem bulgarischen Thron sehen würden. Später schrieb *Slovenski narod* über den Fürst als einem Deutschen mit negativer Konnotation, sah dabei noch alles als Bismarcks Schuld und verlangte, dass man den Bulgaren ihre eigene Entwicklung lässt.

Das Geschehen im Fürstentum Bulgarien war seit dem Jahr 1878 im Allgemeinen sehr interessant. Es gibt darüber sehr viele Materialien, die noch recherchiert werden müssen. Einige Grundlinien werden in diesem kürzeren Beitrag, der mit dem Plowidw-Umsturz endet, vorgestellt. Die Beiträge von Anton Bezenšek und anfangs noch von Miroslav Hubmajer waren noch besonders interessant, da die damaligen Leser und heute wir, Forscher, die Lage und das Leben im neuentstandenen Land auf dem Balkan aus einer anderen, ganz persönlichen Perspektive, entdecken können.

Ein Volk, das sich nach 500 Jahren fremder Übermacht befreite und damit auch Hoffnung den slawischen Völkern unter der Österreich-Ungarischen Macht gab, war sehr interessant.

Ljudevit Pivko – tudi opazovalec in popisovalec ljudskega življenja na Ptujskem polju

Andrejka Žejn*

1.02 Pregledni znanstveni članek
UDK 929Pivko L.

Andrejka Žejn: Ljudevit Pivko – tudi opazovalec in popisovalec ljudskega življenja na Ptujskem polju. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 89=54(2018), 4, str. 114–145

V prispevku po še neobjavljenih pisem Ljudevita Pivka iz obdobja 1897–1911 in po dokumentaciji ob Pivkovi promociji iz leta 1905 sledimo njegovim načrtom za obsežen popis širokega spektra ljudskega življenja v domači Novi vasi in širši okolici. Gradivo je Pivko pošiljal na Jugoslovansko akademijo znanosti v Zagreb, od koder mu je bilo leta 1911 vrnjeno z namenom, da ga za objavo dopolni in preuredi. Manjši del gradiva je Pivko objavil, velika večina pa je izgubljena.

Ključne besede: Ljudevit Pivko, učitelji, biografije, Ptuj, Maribor, etnografija.

1.02 Review Article
UDC 929Pivko L.

Andrejka Žejn: Ljudevit Pivko – Also an Observer and Registrar of the Folk Life on the Ptuj Field. Review for History and Ethnography, Maribor 89=54(2018), 4, pp. 114–145

On the basis of still unpublished letters of Ljudevit Pivko from the period between 1897 and 1911 and of the documentation for his promotion in 1905, the treatise presents his plans for an extensive register of wide spectrum of folk life in his home Nova vas and wider surroundings. Pivko sent the materials to the Yugoslav Academy of Arts and Sciences in Zagreb; in 1911 he received the materials back in order to supplement and rearrange them

---

* dr. Andrejka Žejn, ZRC SAZU Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, andrejka.zejn@zrc-sazu.si

before their publication. Pivko managed to publish a smaller part of the materials, the majority however is lost.

Key words: Ljudevit Pivko, teachers, biographies, Ptuj, Maribor, ethnography.

UVOD

Ljudevit Pivko je danes najbolj znan po svoji vojaški karieri med prvo svetovno vojno, ki je postala odmevna zaradi upora proti avstro-ogrski vojski in ustanovitve Jugoslovanskega dobrovoljskega bataljona kapitana Pivka,¹ ter po povojni politični karieri in narodnozavednem delovanju. Podrobneje je Pivkovo življenje in delo v *Slovenskem biografskem leksikonu* leta 1949 popisal Franjo Baš,² ki je bil Pivkov sodelavec na moškem učiteljišču v Mariboru v letih 1929 do 1931. Baš v geselskem članku o Pivku navaja podatke o njegovem šolanju, o učiteljskih zaposlitvah na šolah v Mariboru, vojaški karieri, zlasti podrobno pa opisuje njegovo politično usmeritev in narodnozavedno delovanje, med drugim Pivkovo aktivno delovanje v mariborskem sokolstvu. V tej biografiji je zapisan tudi stavek: »V rokopisu je zbral obširno narodopisno gradivo o svoji rojstni vasi«, vendar brez obrazložitve o vsebini in kakršnihkoli okoliščinah nastanka tega gradiva.

V sklopu interdisciplinarnega projekta *Zgodovina doktorskih disertacij slovenskih kandidatov v Avstro-Ogrski monarhiji (1872–1918)*,³ ki obravnava študente s slovenskega etničnega ozemlja, ki so v drugi polovici 19. in na začetku 20. stoletja študirali na Dunaju, v Gradcu in v Pragi in promovirali na filozofski fakulteti teh univerz, je bilo pridobljeno tudi arhivsko gradivo o študiju in promociji Ljudevita Pivka.⁴ Pivko je namreč od jeseni 1903 obiskoval predavanja na slovanski in germanski filologiji na dunajski univerzi in tam leta 1905 doktoriral. Del dokumentacije je tudi Pivkova rokopisna avtobiografija iz leta 1905,⁵ v kateri zlasti obširno poroča o popisovanju narodnega

¹ Podrobneje o Pivkovi medvojni karieri in nazorih prim. Janez J. Švajncer, O dr. Ljudevitu Pivku in njegovem delu.

² Prim. Baš, Pivko, Ljudevit (1880–1937).

³ Projekt traja od 1. januarja 2016–31. decembra 2018, financira ga Agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (J7-7276 (B)), vodja projekta je dr. Tone Smolej. Eden od rezultatov projekta bo monografija, v katero bo vključena podrobnejša obravnava življenja in dela Ljudevita Pivka v luči njegovega študija na Dunaju.

⁴ Različici imena in priimka v dokumentaciji arhiva dunajske univerze sta Ludwig Pifko in Ljudevit Pifko (v večini semestralnih vpisnic), medtem ko je pod objavo v *Archivu für slavische Philologie* leta 1905 podpisan kot Ludwig Pivko.

⁵ Prim. UAW-PH RA 1850 Pifko, Ludwig, 1905.03.01–1905.05.29. Pivkova avtobiografija je naslovljena *Curriculum vitae des kand. phil. Ludwig Pifko* (v nadaljevanju Curriculum vitae des kand. phil. Ludwig Pifko).

življenja v župniji Sv. Marko niže Ptuja in okolici ter načrtih za objavo tega obsežnega gradiva.⁶

Po podatkih iz omenjene avtobiografije, po še neobjavljeni Pivkovi korespondenci in drugih arhivskih virih ter posameznih objavah gradiva v *Časopisu za zgodovino in narodopisje* poskušamo odkrivati nastajanje in usodo Pivkovega rokopisnega narodopisnega gradiva, ki ga na kratko omenja Franjo Baš.

RAZGIBANA ŽIVLJENJSKA IN IZOBRAZBENA POT LJUDEVITA PIVKA

Ljudevit Pivko se je rodil 17. avgusta 1880 v Novi vasi v župniji Sv. Marko niže Ptuja (danes Nova vas pri Markovcih). Osnovno šolo je najprej obiskoval v domačem kraju, nato v Svetem Juriju ob Ščavnici. Gimnazijo je začel leta 1891/92 v Varaždinu, naslednje leto se je na željo staršev vpisal na ptujsko gimnazijo, kjer je moral obiskovati še enkrat prvi letnik, od tretjega letnika dalje, 1894/95 do 1899/1900, je obiskoval gimnazijo v Mariboru in junija 1900 maturiral. Oktobra 1900, v času, ko je Praga postala aktualna tudi za slovenske študente zaradi svoje naklonjenosti južnoslovanskim narodom, je vpisal slovansko in germansko filologijo na praški univerzi.⁷ Pivko je bil v Pragi leta 1900 med soustanovitelji Slovenskega kluba, ki se je oblikoval leta 1900 in se je leta 1902 preimenoval v liberalno akademsko društvo Ilirija. Po prvem letniku študija v Pragi je bil oktobra 1901 vpoklican v služenje vojaškega roka v Krakov.⁸ Pivko je sicer še pred začetkom študija načrtoval, da bo drugi letnik študija vpisal v Krakovu,⁹ ker pa je tam eno leto služil vojaški rok in si v tem času pridobil znanje poljskega jezika, literature in kulture, je nato še drugi

⁶ V zvezi s tem gradivom si je dopisoval z Antunom Radićem in Dragutinom Boranićem, urednikoma *Zbornika za narodni život i običaje*, v katerem naj bi bilo gradivo objavljeno. Pivkova pisma hrani Oddelek za etnologijo Hrvaške akademije znanosti in umetnosti, signatura K.SZ.161/1–K.SZ.161/17. Ohranjenih je 13 pisem in ena dopisnica iz obdobja 1897 do 1911. Za posredovane skene pisem se najlepše zahvaljujem Klementini Batina z Oddelka za etnologijo Hrvaške akademije znanosti in umetnosti. Pisem, ki jih je Pivko prejemal iz Zagreba, nam ni uspelo najti.

⁷ Curriculum vitae des kand. phil. Ludwig Pifko.

⁸ Prim. Vojaško leto Pavla Poljanca.

⁹ Pivkove biografije skoraj dosledno navajajo, da je slavistiko in germanistiko študiral v Pragi, v Krakovu, na Dunaju in v Frankfurtu ob Majni, česar pa njegova avtobiografija do doktorata 1905 ne potrjuje. Prim. še navedbo, da bil eden prvih Slovencev, ki se je vpisal v Prago na univerzo, ter nato študiral še na Dunaju, v Frankfurtu in Berlinu (*Plaschka, Avantgarde des Widerstands*, str. 356). Glede Pivkovega bivanja v Frankfurtu ob Majni prim. v tem članku poglavje *Objave s področja zgodovinopisja in narodopisja pred prvo svetovno vojno*.

letnik študija vpisal v Pragi.¹⁰ Od jeseni 1903 je študij nadaljeval na univerzi na Dunaju, kjer je 7. julija 1905 promoviral. Leta 1906 je začel poučevati na državni gimnaziji v Mariboru,¹¹ od leta 1908 do vojne je poučeval na moškem učiteljišču v Mariboru.¹² V obdobju pred vojno je sodeloval pri ustanovitvi mariborskega Sokola in nato v njem aktivno deloval, bil je dejaven v mariborskem Zgodovinskem društvu.¹³ Po vojni je postalo Pivkovo narodnozavedno kulturno, družbeno in politično delovanje še intenzivnejše.¹⁴ Vrnil se je sicer k svojemu učiteljskemu poklicu, vendar sta njegovo delo na moškem učiteljišču v Mariboru prekinila poslanska mandata – od leta 1925 do 1929 je bil poslanec v Narodni skupščini v Beogradu, od 1931 do 1935 je bil v svetu Dravske banovine eden izmed treh zastopnikov mesta Maribor.¹⁵ Od leta 1935 do smrti 29. marca 1937 je kot upokojeni profesor poučeval na državni realni gimnaziji v Mariboru.

ZAČETEK ZBIRANJA NARODOPISNEGA GRADIVA IN VZPOSTAVITEV SO-DELOVANJA Z JUGOSLOVANSKO AKADEMIJO ZNANOSTI IN UMETNOSTI V ZAGREBU

V ljudski šoli v Sv. Juriju ob Ščavnici je poučeval tudi Pivkov polbrat Ivan Strelec,¹⁶ znan kot zbiralec narodnega blaga. Mogoče je ravno Strelec vzbudil ali spodbudil pri Pivku zanimanje za opazovanje in popisovanje »ljudskega življenja«. Pivko je po lastnih besedah začel v tretjem letniku gimnazije, torej v šolskem letu 1894/95, spontano, brez vnaprejšnjega koncepta opazovati in popisovati jezik, način izražanja, navade in običaje Slovencev na domačem spodnjem Ptujskem polju.¹⁷ Približno v tem času, v zadnji četrtini 19. stoletja, se je v Zagrebu na takratni Jugoslovanski akademiji znanosti in umetnosti v

¹⁰ Curriculum vitae des kand. phil. Ludwig Pifko.

¹¹ Prim. Głowacki: Schulnachrichten (1907), str. [31]; Głowacki: Schulnachrichten (1909), str. [33].

¹² Imenik šolskih oblastev, osnovnih, meščanskih in srednjih šol ter učiteljstva v Sloveniji.

¹³ Baš: Pivko, Ljudevit (1880–1937).

¹⁴ V letih 1919 do 1925 je bil starosta mariborske sokolske župe, leta 1922 je bil med soustanovitelji in do leta 1930 predsednik mariborske Jugoslovansko-čehoslovaške lige, v letih 1920–1926 predsednik Slovenske šolske matice, odbornik Zveze kulturnih društev, 1923–1931 član vodstva mariborske Posojilnice Narodnega doma, tajnik Narodnega sveta za Štajersko (Baš, Pivko, Ljudevit (1880–1937); Habjanič, Pivko, Ljudevit).

¹⁵ Habjanič, Pivko, Ljudevit.

¹⁶ Ivan Strelec (1864–1914) se je ukvarjal tudi z zgodovino slovenskega šolstva (Vrbnjak, Strelec, Ivan (1864–1914).

¹⁷ Curriculum vitae des kand. phil. Ludwig Pifko.

okviru *Odbora za narodni život i običaje*¹⁸ začelo obsežno zbiranje etnološkega in folklorističnega gradiva¹⁹ z vseh območij, kjer živijo Hrvati in drugi južnoslovanski narodi.²⁰ Gradivo naj bi se objavljalo v *Zborniku za narodni život i običaje*,²¹ ki je začel izhajati leta 1896, leta 1897 je njegov urednik postal Antun Radić. Radić je v drugem letniku časopisa objavil *Osnovu za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu*,²² po kateri naj bi se zbiralo etnografsko gradivo na terenu.²³ Celotna vprašalnica je vsebovala 12 poglavij s skupno 96 razdelki.²⁴ Ko je izšla, je bil Pivko v 6. razredu gimnazije. Pivko, kateremu naj bi vprašalnico posredoval njegov prijatelj,²⁵ se je v pismu obrnil na Radića²⁶ in izrazil svojo pripravljenost, da bi k projektu Jugoslovanske akademije prispeval z zbiranjem gradiva v svojem domačem kraju. Gradivo je želel zapisovati v slovenščini:

29. X. 1897

Veledenjeni g. urednik Zbornika!

Ponižno podpisani javim, da sam se i ja okanio sabirati gradju o narodnom životu rodjakov svojih v Novem selu (Novi vasi) kod sv. Marka niže Optuja u Štajerskoj. Jer poznajem srce narodovo, lahko popišem mnoge razdjele iz Vaše »Osnove« točnije. Sabirati ću gradju samo u domačem selu. A molim za jedan iztis »Osnove za sabiranje ..« jer iztis, kojega rabim do sada moram vratiti drugu. Pisat ću u radnom jeziku, v slovenštini, da laže izrazim i popišem sabranu gradju.

Veseli me, ako možem kakvu trašku, kakav prinos donesti k većemu dijelu.

¹⁸ Sprva poimenovan *Odbor za sabiranje spomenika tradicionalne literature*.

¹⁹ Vzporedno je v okviru Matice hrvatske potekalo zbiranje ljudskih pesmi.

²⁰ Primorac, Arhivska građa Odsjeka za etnologiju HAZU, str. 9–10.

²¹ V *Zborniku za narodni život i običaje* je precej gradiva iz Motnika v letih 1900–1906 objavil Gašper Križnik (prim. Prilozi, str. 507).

²² Po Radićeви vprašalnici je svojo etnološko vprašalnico načrtoval tudi Karel Štrekelj (Kropelj, *Karel Štrekelj – iz vrelcev besedne ustvarjalnosti*, str. 93).

²³ Primorac, Arhivska građa Odsjeka za etnologiju HAZU, str. 9–10.

²⁴ Prim. Batina idr., Dokumentacijski pregled arhivskog gradiva Odsjeka za etnologiju HAZU (Nova zbirka), str. 153–154.

²⁵ Na tem mestu bi lahko omenili Antona Peska, ki je bil rojen leta 1879, torej eno leto pred Pivkom, v Dražencih, ki so takrat spadali v župnijo Hajdina pri Ptujju (Pirjevec, Pesek, Anton (1879–1955)). Pesek si je na prelomu stoletja ravno tako kot Pivko dopisoval z uredništvom *Zbornika za narodni život i običaje* (Batina idr., Dokumentacijski pregled arhivskog gradiva Odsjeka za etnologiju HAZU (Zbirka korespondencije), str. 428). V Arhivu Oddelka za etnologijo je ohranjeno Peskovo gradivo iz hajdinske župnije po nekaterih poglavjih Radićeve vprašalnice, nastalo oz. poslano v Zagreb okrog leta 1899 (Batina idr., Dokumentacijski pregled arhivskog gradiva Odsjeka za etnologiju HAZU (Stara zbirka), str. 119).

²⁶ Radić si je v času, ko je vodil *Odbor za narodni život i običaje* dopisoval s preko 700 osebami, s katerimi je večinoma razpravljal o zbiranju etnološkega gradiva, največ njegovih korespondentov je bilo iz Hrvaške, precej pa tudi iz Bosne in Hercegovine, Srbije, Črne gore, Makedonije, Bolgarske in seveda Slovenije (Primorac, Arhivska građa Odsjeka za etnologiju HAZU, 19–20).

Sa spoštovanjem bilježim
Ljudevit Pivko,
višji gymn. (VI. r.) u Mariboru.
Stan. Maribor, Urbanska ulica br. 4

617 29. X. 1897.

Velecenjeni g. urednik Zbornika?

Biniano pripisani javim, da sam
še i ja okanio sabirati gradju o
narodnom životu rodjaka svojih
u Novem selu (stari vasi) kod sv.
Marka nize Optuzja u starojdij.
Šer po najvećem nec narodovo,
lako popisšem mnoge narodjele iz
Vaš; listove to činije. Sabirati i
gradju samo u domaćem selu.
A molim za jedan list, listove za
sabiranje i je izle, kojega rabim do
sada moram vratiti drugu. Vrat ću
u rodovom jeziku, u slovenskimi;

razgovor

da lané izazim i popisšem sab-
ranu gradju.
Pisati me, ako možem kakvu
svetku, kakav pinos donesti to
rećem dijelu.

Sa spoštovanjem bilježim
Ljudevit Pivko,
višji gymn. (VI. r.) u Mariboru.
Stan. Maribor, Urbanske ulice br. 4.

Slika 1a in 1b: Pivkovo pismo 29. 10. 1897

Iz dopisnice iz leta 1898 je očitno, da je Radić Pivku odgovoril. Pivko nato Radiću poroča, da mora zbrano gradivo še popraviti in dopolniti, kar naj bi naredil med počitnicami. Radić je Pivku tudi poslal 3. zvezek Zbornika za narodni život i običaje južnih Slavena (izšel 1898), verjetno z namenom, da bi Pivko za zbornik pridobil nove naročnike:

Velecenjeni gospodine!

Molim, oprostite, da Vam niesam poslao do sada ni crtic iz narodnoga života ni odgovorio na Vaš list. Narodni život imam već većinom opisan, a jer uvidem, da treba još mnogo popraviti i dostaviti, posebno u narodnom govoru, ne mogu Vam već sada poslati. Do 1. IX. ću sve dovršiti i porabiti ferije za ovaj rad.

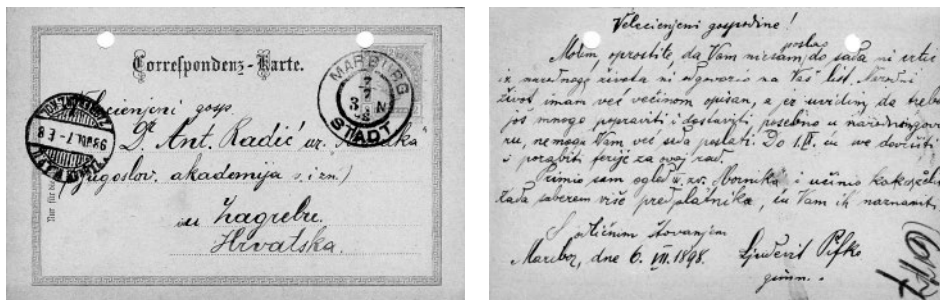
Primio sam ogleđ III. zv. »Zbornika« i učinio kakor želite. Kada zberem više predplatnika, ću Vam ih naznaniti.

S odličnim štovanjem

Ljudevit Pivko

gimn.

Maribor, dne 6. VII. 1898

Slika 2a in 2b: Pivkova dopisnica 6. 7. 1898

Sledi nedatirano Pivkovo pismo Radiću, poslano iz Maribora, kjer je Pivko obiskoval srednjo šolo. V besedilu se Pivko sklicuje na obljubo Radiću, da mu v začetku septembra pošlje nekaj gradiva – kot je zapisal v pismu, datiranjem 6. 7. 1898, in se opravičuje, ker mu še ni uspelo izpolniti obljubljenega. Pivko se je v tem času že začel zavedati težavnosti naloge, ki si jo je zadal. Na Radića se obrača tudi po nasvet glede zapisovanja »sramotnih« pesmi in »sramotnih« zadev na sploh. V tem času je Pivko načrtoval, da bo delo končal v enem letu. V pripisu še sprašuje Radića glede obsega ene pole:

Velečeni g. Dr Radić!

Sa pozdravom!

Veliki dio narodnog života imam već popisan, a svakim danom uvidim, da ova zadaća nije baš tako laka, kakor sam si ju prije mislio. A polagoma će mi biti možno, naći za sva pitanja u »Osnovi« odgovora. Obecao sam pričetkom septembra poslati već gradju, a neće mi biti možno poslati više nego kakih 30 araka iz različitih razdjela.

V nekolikoih točkah neznam prav, kao mi se ravnati. Oprostite da Vas pitam.

Menim sramotne pjesme i sramotne riječi uopće. Treba li nabirati i ove?

Ne bi li bilo bolje, pisati igre i pjesme takodjer na posebne arke, samo ih numerovati, menim, da bi ne bile manje pregledne nego na listima? Kako menite, da je bolje, tako ću se ravnati. Ako dakle već sada želite šta od našeg života, mogu Vam poslati do 30 araka, koji će biti do tada napisani.

Ako ih još ne trebate, pošaljem Vam poslije više skupno.

[A] svega narodnog života ne mogu u istini prije godine dana proučiti.

Čekajući odgovora

pozdravlja

Vas

Ljudevit Pifko,

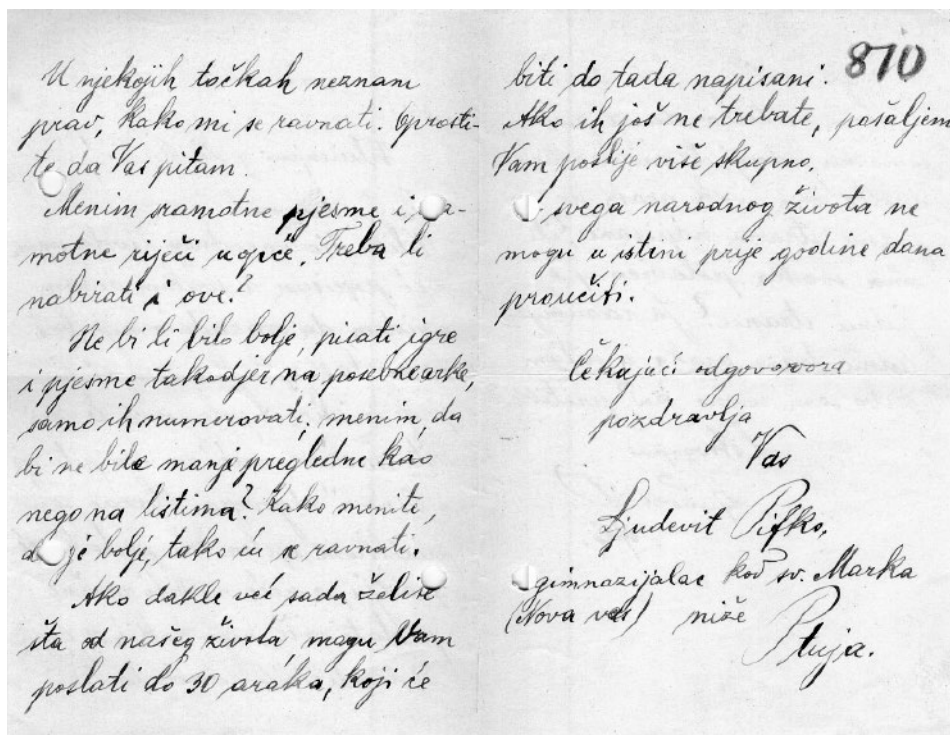
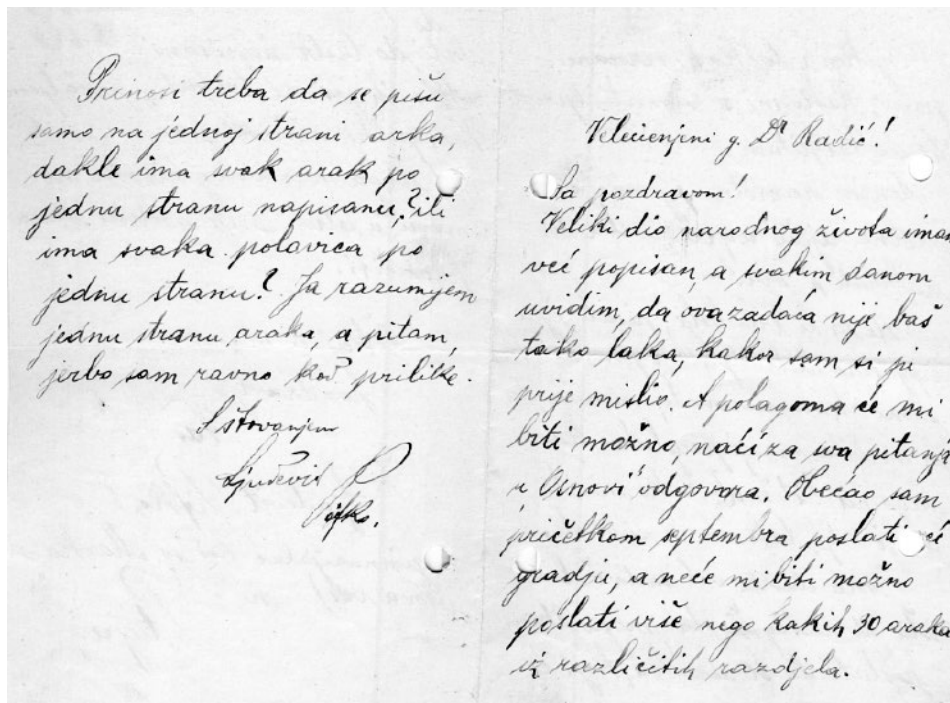
gimnazijalac kod sv. Marka (Nova vas) niže Ptuja.

Prinosi treba da se pišu samo na jednoj strani arka, dakle ima svak arak po jednu stranu napisanu? ali ima svaka polovica po jednu stranu? Ja razumijem jednu stranu araka, a pitam, jerbo sam ravno kod prilike.

S štovanjem

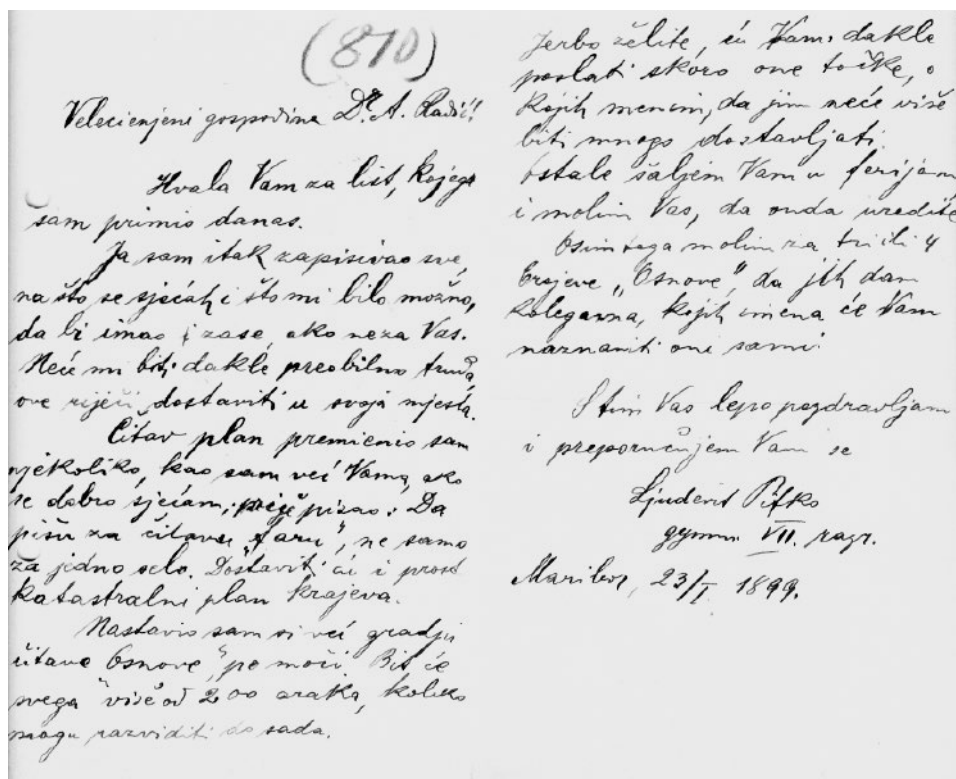
Ljudevit

Pifko

Slika 3a in 3b: Pivkovo nedatirano pismo iz časa gimnazije

Naslednje ohranjeno Pivko pismo Radiću je iz leta 1899, še vedno iz gimnazije, vendar iz njega razberemo, da sta bila v pisemskem stiku tudi v vmesnem obdobju, ko je Pivko Radiću sporočal, da bo raziskavo z domačega kraja razširil na celotno župnijo. V tem pismu že predvidi okvirni obseg celotnega gradiva. Očitno je Pivko za zbiranje gradiva poskušal angažirati še druge zapisovalce. Tako piše:

Slika 4: Pivkovo pismo 23. 1. 1899

Velemenjeni gospodine Dr. A. Radić!

Hvala Vam za list, kojega sem primio danas.

Ja sam itak zapisivao vse, na što se sjećah i što mi bilo možno, da bi imao zase, ako ne za Vas. Neće mi biti dakle preobilno truda, ove riječi dostaviti u svoja mjesta.

Čitav plan premienio sam nekoliko, kao sem već Vama, ako se dobro sjećam, preje pisao. Da pišu za čitavo »faru«, ne samo za jedno selo. Dostavit ću i prost katastralni plan krajeva.

Nastavio sam si već gradju čitave »Osnove« po moći. Bit će svega više od 200 araka, koliko mogu razviditi do sada.

Jerbo želite, ću Vam dakle poslati skoro one točke, o kojih menim, da jim neće više biti mnogo dostavjati.

Ostale šaljem Vam v ferijama i molim Vas, da onda uredite.

Osim tega molim za tri ili 4 brojeve »Osnove«, da jih dam kolegama, kojih imena će Vam naznaniti oni sami.

*S tim Vas lepo pozdravjam i preporučujem Vam se
Ljudevit Pifko
gimn. VII. razr.
Maribor, 23/I. 1899.*

S tem pismom z začetka leta 1899 se ohranjena Pivkova korespondenca iz srednješolskih let konča.

ŠTUDIJSKA IN VOJAŠKA LETA V PRAGI IN V KRAKOVU

Jeseni leta 1900 je Pivko začel študij v Pragi, kjer se je v večji meri posvetil slavistiki in nekoliko manj germanistiki.²⁷ Iz Prage je Pivko kakšen mesec po začetku študija Radiću poslal svoje naslednje pismo. Pismu je priložil 35 pol gradiva, na katerih je bilo zapisano gradivo po prvem poglavju vprašalnice, naslovljenem *Narava (okrog) človeka*.²⁸ Poroča tudi, da je glede zapisovanja naglasa upošteval Pleteršnikov slovar, o naglasu naj bi podrobneje pisal v uvodu v tretje poglavje, ki je bilo v vprašalnici naslovljeno *Jezik*.²⁹ Pivko Radića prosi za mnenje glede gradiva, zbranega po prvem poglavju vprašalnice:

Velecenjeni gospodine doktore!

Sjećajući se dobro, što sam Vam izjavio već godine 1898., Vam danas pošaljem 35 araka (I.) Odlučiti se mi dosad nije bilo možno, da bi Vam poslao sabranu građu. Uvijek sam izrađivao, čekao, da bi se sakupilo što više i što bolje građe u svakom obziru. Dakle sve boljega poređenja radi; nijesam toliko uzrokom ja, nego poteškoće, prije neznane.

Prosim dakle, da bi mi izvoljeli oprostiti.

Menim, da za me ne će biti sgoroga, ako Vam dam pravo, zahtjevati svaki mjesec najmanje 40 araka, – premda sam uvjeren, da ću moći napisati još više.

Što se tiče naglasa, imam najviše po Pleteršniku, nešto takogje po analogiji svojega. Ako želite, pošaljem vam kratke crtice o naglasu osobno, jerbo opširnije pisat ću v glavi III.

Kada pregledate I., molim Vas odmah za event. savjet.

S izvrsnim štovanjem

Ljudevit Pivko

stud. phil. v Praze

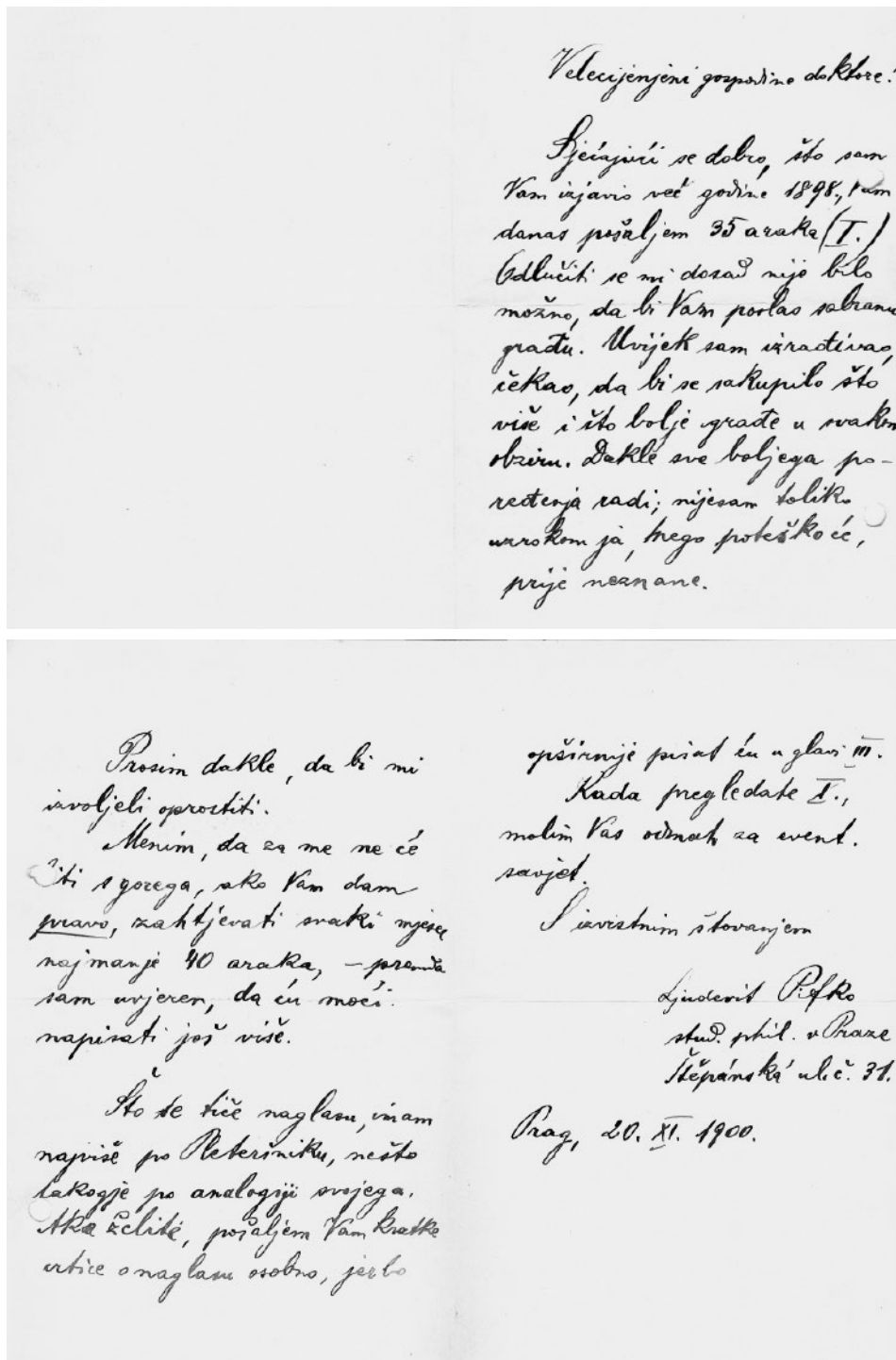
Štěpánská ul.č.31.

Prag, 20. XI. 1900

²⁷ Curriculum vitae des kand. phil. Ludwig Pifko.

²⁸ Poglavje je vsebovalo 7 podrazdelkov: I/1. Kraj in področja; I/2. Gore in vode; I/3. Zemljišča; I/4. Zrak in vreme; I/5. Tla; I/6. Rastline; I/7. Živali.

²⁹ S podrazdelki III/1. Kateremu narečju pripada govor; III/2. Izgovor in naglas; III/3. Besede.

Slika 5a in 5b: Pivkovo pismo 20. 11. 1900

V naslednjem pismu iz Prage januarja 1901, ki je prvo pismo, napisano v slovenščini, je Pivko na kratko prosil Radića, da mu potrdi, če je prejel njegovi pošiljki, ki ju je poslal oktobra in decembra. Pivkovo pismo iz decembra ni ohranjeno. V tem času je Pivko deloma dokončal še približno polovico popisa po četrtem poglavju Radićeve vprašalnice – *Življenjske potrebsčine*.³⁰

1059

Veledenjeni gospod doktor!

Prosim Vas, naznanite mi, če ste prejeli obe pošiljki, v listopadu in grudnu.

Ne zaupam si prav, ker nimam nobenega poročila.

Od poglavja IV. imam dokončanih 54 pol, blizu toliko še pride. Pošljem takoj, kakoj dobim Vaše potrdilo.

Priporočila se vam
Praga, 24. I. 1901. Ljudevit Pivko
filozof v Pragi
II. Tylovo nám. č. 2.

Slika 6: Pivkovo pismo 24. 1. 1901

Veledenjeni gospod doktor!

Prosim Vas, naznanite mi, če ste prejeli obe pošiljki, v listopadu in grudnu.

Ne zaupam si prav, ker nimam nobenega poročila.

Od poglavja IV. imam dokončanih 54 pol, blizu toliko še pride. Pošljem takoj, ko dobim Vaše potrdilo.

³⁰ Poglavje je bilo razdeljeno na: IV/1. Vas in okolica; IV/2. Hiša in dvorišče; IV/3. Zgradbe zunaj dvorišča; IV/4. Hrana in posoda; IV/5. Obleka in obutev; IV/6. Nakit in česanje; IV/7. Ogrevanje in osvetlitev; IV/8. Kajenje; IV/9. Zdravila (zdravilstvo); IV/10. Zatiranje živali in mrčesa.

*Priporoča se Vam
Ljudevit Pifko
filozof v Pragi
II. Tylovo nám. č. 2.*

Praga, 24. I. 1901.

Leta 1902 je Radića na mestu urednika *Zbornika za narodni život i običaje* zamenjal profesor Dragutin Boranić, po izobrazbi jezikoslovec, ki je v metodološkem pogledu nadaljeval Radićev koncept. Boranić je kot urednik zbornika prevzel tudi dopisovanje z nekaterimi Radićevimi sodelavci, med njimi s Pivkom.³¹

Pivko je med študijskimi počitnicami potoval po Češki in Moravski, da je utrjeval znanje češčine, med počitnicami leta 1903 pa je bil na orožnih vajah v Galiciji, kjer je utrdil in poglobil znanje poljščine.³² Iz Galicije, natančneje iz Krakova, je Pivko *Odboru za narodni život i običaje* poslal pismo, v katerem je sporočal, da ima pripravljenega še več gradiva, čeprav je zadnji leti preživel večinoma na služenju vojaškega roka in na študiju v Pragi. Gradivu naj bi se podrobneje posvetil, ko se po koncu vojaških vaj vrne domov. V pismu je še nakazal, da bo med počitnicami v domači vasi, nato pa na Dunaju:

Dragi gospodine!

Pripravio sam Vam moguće već silnih nepravilika, jer Vam tako dugo ne odgovara nitko na molbu, neka se Vam javi moja adresa.

Naši poslahu dopisnicu u Krakov, gdje sam 2. ovog m. nastupio vojničko vežbanje, jer v drugoj polovini lipnja nisam bio nigdje u Češkoj i u Galiciji na stalnom mjestu. Ovdje primio sam i dopisnicu sada.

– U stvar možemo zaroniti odmah, ali dublje jamačno ne mogu pripremiti gradje prije nego se vratim kući (po vježbanju). Jednu godinu služio sam cesara, a jednu na sveučilištu u Pragi (po vojničkoj), a ipak sam nabrao ogromne svezke nove gradje.

Ljudevit Pifko,

rez. Radet, 13. puk. p. Krakov.

Krakov, 5. VII. 1903.

Po vježbanju:

stud. phil. kod sv. Marka Ptuj

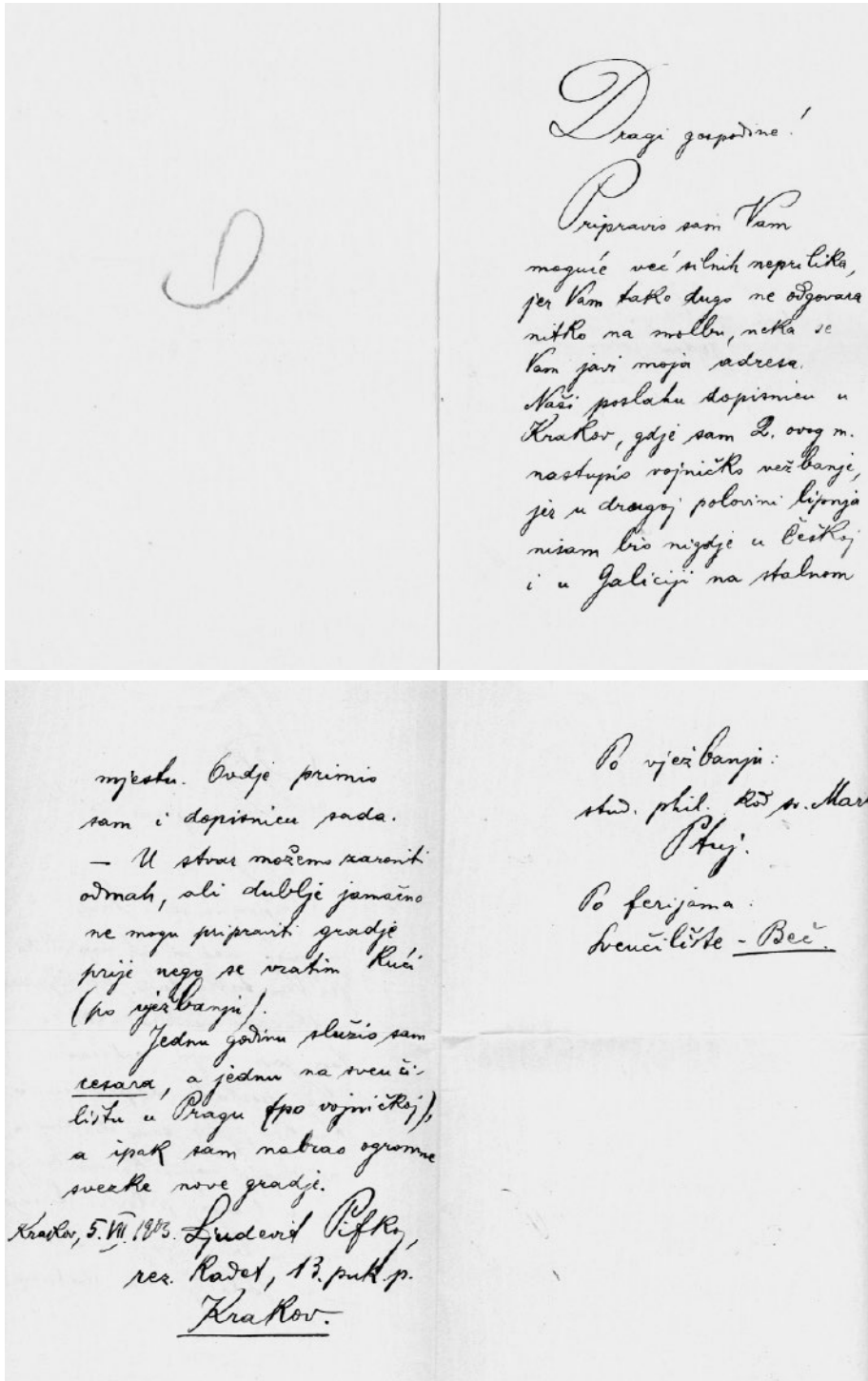
Po ferijama:

Sveučilište – Beč.

³¹ Primorac, Arhivska građa Odsjeka za etnologiju HAZU, str. 22–23.

³² Curriculum vitae des kand. phil. Ludwig Pifko.

Slika 7a in 7b: Pivkovo pismo 5. 7. 1903

NADALJEVANJE ŠTUDIJA NA DUNAJU

Pivko je študij, ki ga je začel v Pragi, nadaljeval na Dunaju, kjer je jeseni 1903 vpisal tretji semester na slovanski in germanski filologiji. Med študijem na Dunaju je še naprej zapisoval gradivo na Ptujskem polju in ga s pomočjo sodelavcev Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti pripravljajal za objavo. Naslednje pismo je Pivko poslal že kmalu po prihodu na Dunaj. Vmesno pismo (ali več) je očitno izgubljeno, saj Pivko z Dunaja omenja pismo, ki ga je poslal iz Krakova in v katerem naj bi se dogovarjal, da urednik zbornika pride v Pivkovo domačo vas, kjer bi, verjetno za objavo gradiva v zborniku, pripravila tudi slikovno gradivo. Očitno se ti načrti niso uresničili. Pivko je pismu spet priložil zbrano gradivo, konec četrtega poglavja (*Življenjske potreščine*) in del petega (*Delo*),³³ in poročal, da se je intenzivneje ukvarjal s fonetiko narečja. Medtem se je Pivkova zbirka verjetno že začela pripravljati na tisk, vendar ker je Pivko že poslano gradivo želel popraviti, je prosil, da se tisk odloži in da mu iz Zagreba pošljejo gradivo, da ga čim prej vrne popravljenega:

Velecenjeni gospod doktor!

Pričakoval sem Vas v počitnicah. Posebno zavoljo pogovora sem si želel, da pridete sami, saj veste, koliko bi koristil skrbnemu nabiratelju nasvet skušenega moža. Zato se dalje z mestnim fotografom nisem mnogo pogajal, kakor sem Vam pisal iz Krakova.

Gradivo, ki ga pošiljam danes (konec IV, VB2) je pisano v drugem duhu, kar spoznate na prvi pogled. Po večini je bilo gotovo že v avgustu, poslati pa ga nisem mogel, ker sem študiral – fonetiko na njem. Mnogo sem popravljajal. Vesel sem danes, da sem zasledil te važne lastnosti narečja.

Dodatek k jeziku Vam pripravljajam.

Ako se še zbirka ne tiska, odložite jo! Pošljite jo sem na Dunaj, vrnem Vam jo najmanj v treh tednih popravljenjo. Ako pa se že stavi, pošljite mi vsaj začetek IV. poglavja, da je od tega poglavja delo celotno.

Sedaj lahko izdelujem, kateri del hočem. Zbirka je ogromna. Če imate kako željo, kateri del pišem poprej, prosim naznanite. Zgodi se.

Daj Bog, da se Vaše in moje želje izpolnijo!

Kar se tiska tiče, odgovorite mi kakor najhitreje!

*Z odličnim spoštovanjem in srčnimi pozdravi
udani*

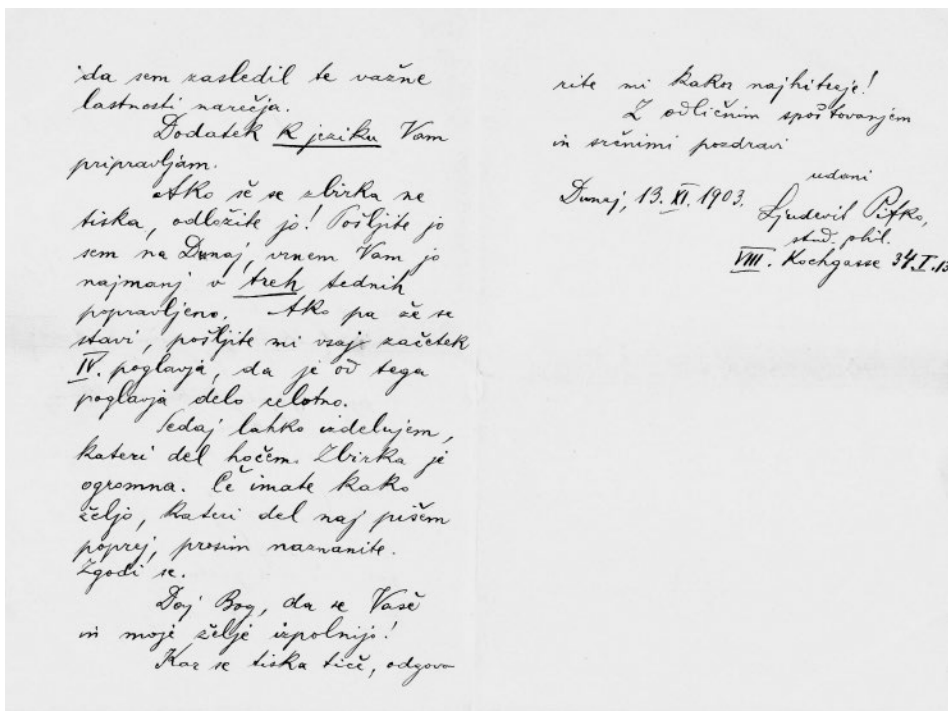
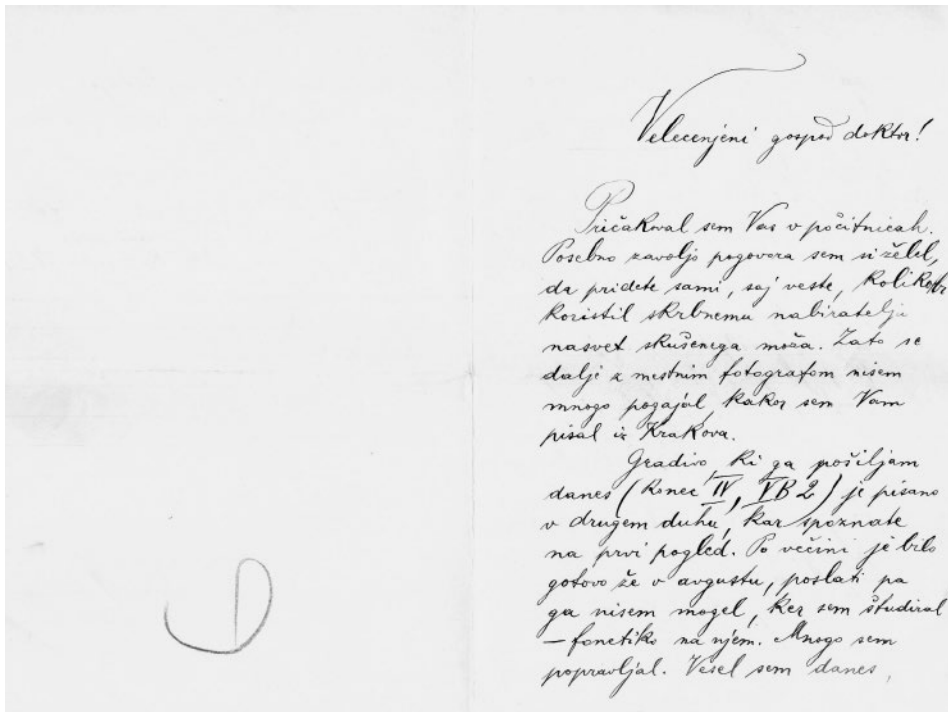
Ljudevit Pifko,

stud. phil.

VIII Kochgasse 34. I. 13.

Dunaj, 13. XI. 1903.

³³ V obsežnem V. poglavju Delo je razdelek VB2, ki ga navaja Pivko, naslovljen V/b/2. Gojenje vprežnih in domačih živali.

Slika 8a in 8b: Pivkovo pismo 13. 11. 1903

Le šest dni kasneje, z datumom 19. 11. 1903, je Pivko poslal naslednje pismo z Dunaja. Iz uvodnega odstavka izhaja, da je Boranić dal Pivkovemu delu pohvalno oceno. V nadaljevanju Pivko ponovno prosi, naj se tisk odloži, zato da bo obsežno delo lahko izšlo kot celota. Očitno je tudi, da sta se z Boranićem ponovno dogovarjala glede slikovnega gradiva in Boranićevega prihoda na Ptujsko polje. Pivko poroča, da se trenutno ukvarja s sedmim poglavjem vprašalnice, ki je naslovljeno *Pravo*.³⁴

Predragi gospod dr.!

Zapisujem po mogočnosti natančno in zvesto, to je največje moje veselje pri predmetu. Hvala Vam torej za potrdilo.

Želim si že dolgo, naj se zbirka ne tiska še. Na nekaj let vsaj naj se odloži. Tudi to se torej opravi sedaj po moji volji.

A to, da bo zbirka izšla v celoti, je najvažnejše. Edino celota pokaže ljudstvo, kako je in kako misli. Iz srca sem Vam hvaležen. Izdajmo zbirko v knjigah, recimo dveh, če bo zadosti. Zadnja poglavja (duša narodova) bodo jako jako obširna. Veselje me obhaja že pri pregledu na prve kratke koncepte, ki jih sedaj vidim, kako se širijo v pole. Pol bo na tisoče in tisoče. Za začetek torej ni sile. Kadar pridete fotografirat, lahko obenem prinesete tisto gradivo. Sestavim Vam pregled vseh dosedanjih podob in slik naših ter onih predmetov, ki so zavoljo važnosti ali originalnosti vredni fotografovega truda.

Honorar 120 K sem sprejel v Krakovu, potrjujem Vam drugič. Skoro bi sodil, da mojega pisma od 11. julija 1903 nimate? (Zgubilo se mi je v Galiciji mnogo pisem, mogoče tudi to?) Danes izdelujem »pravico« (VII.) Sem že pri 22. poli.

Bodite zdravi in potrpežljivi! Delo za Vas bo imelo slabe in rodovitne periode. Letos bo rodovitna; prihodnje leto se moram pripravljati bolj vključno na izpite.

Zdravo!

Vaš udani

Ljudevit Pifko

Dunaj, dne 19. XI. 1903

³⁴ S podrazdelki: A. *Zasebno pravo*: VII/a/1. Družina; VII/a/2. Stvari; VII/a/3. Obveze; B. *Javno pravo*: VII/b/1. Vaška skupnost; VII/b/2. Ljudsko pravo in kazenski postopek; VII/b/3. Kazensko pravo.

Predragi gospod dr.!

Čaprim vam po možnosti natančno in avesto, to je največje mozi veselje pri predmetih. Hvala vam torej za pohvalo.

Kolikor si še dolgo, naj se slika ne trka še. Na nekaj let vuj naj se odloži. Tudi se se torej ophani sedaj po moji volji.

A to, da bo slika v celoti, je najvarnejše. Edino celoto pokazuje ljudstvo, kako je in kako misli. To meja sem vam hvaležen. Sedaj mi slika v knjigah, recimo dve, če bo padosti. Kadnja poglavje (tudi narodstva) bodo jako jako obširna. Vselej me obhaja še pri pogledu na prve kratke koncepte,

Ki še jih sedaj vidim, kako se širijo v pole. Tol bo na kose in kose.

Za začetek torej ni sile. Kadar pridete fotografirat, lahko obenem prinesete tisto gradivo. Sestavim vam pregled vseh dosedanjih podob in slik naših ter onih predmetov, ki so zaradi važnosti ali originalnosti vredni fotografiranja.

Honorar 120 K sem sprejel v Krakovu, potrujem vam drugič. Skoro bi sodil, da mojega pisma od 11. julija 1903 nimate? (Kjubilo se mi je v galeriji mnoge pisem, mogoče tudi to?)

Danes izdelujem pravico (1903) sem se pri 22. poli.

Bodite zdravi in potepuški!

Jelo za Vas bo imelo stabe in

rodovitne periode. Letos bo rodovitna, prihodnji leto se moram pripravljati bolj izključno na izpite. Ljubo!

Vas udani
Ljudevit Pivko.

Lunaj, dne 19. 11. 1903.

Slika 9a in 9b: Pivkovo pismo 19. 11. 1903

Iz leta 1904 so ohranjena tri Pivkova pisma v Zagreb, vsa poslana z Dunaja. V pismu marca sporoča, da je prejšnji mesec že poslal gradivo po delu sedmega poglavja (*Pravo*), ki ga je omenjal že v prejšnjem pismu, in sicer razdelek *Zasebno pravo*. Poroča še, da trenutno piše šesto poglavje, *Življenje*,³⁵ in da je tudi že dokončal ostale dele sedmega poglavja:

Dragi gospod urednik!

V sredini preteklega meseca sem Vam poslal VII. poglavje, privatno pravo.

Prepričan sem sicer, da ste dobili, toda vendar sem nemiren, ker mi še niste potrdili. (Izgubilo se je že mnogo stvari ravno meni na pošti.) Prosim Vas torej, potrdite mi vsaj na karti, ali ste sprejeli, ali ste z novimi zmenami zadovoljni in česar je želeti.

Dne 17. XI. 1903 ste pisali, da se partije redoma honorirajo. Bilo bi mi prav, bolje za me, ker lahko več moči in časa koncentriram na »Zbornik.«

Zdaj pišem VI. (Življenje.) Konec VII. je že davno gotov.

Pozdravlja Vas

udani

Ljudevit Pivko,

stud. phil, Dunaj XVIII.

Zimmermannngasse 18. II. 6

5. III. 1904

Čez tri mesece Pivko le na kratko zaprosi za obljubljeni kritiko poslanega gradiva in sprašuje glede honorarja, s katerim bi si plačal pot v Prago:

Predragi gospod!

Ali bi Vam bilo mogoče sestaviti obširnejšo kritiko slabih in dobrih strani mojih zbirk, kakor ste mi jo 10. III. t. l. obljubili?

Bil bi rad vaših besed zavoljo nadaljevanja.

Ako se mi je odredil honorar, ali bi bilo mogoče poslati mi del vsaj pred 20. t. m., da bi se lahko peljal na vsedijaško slavnost v Prago?

Prosim, obvestite me.

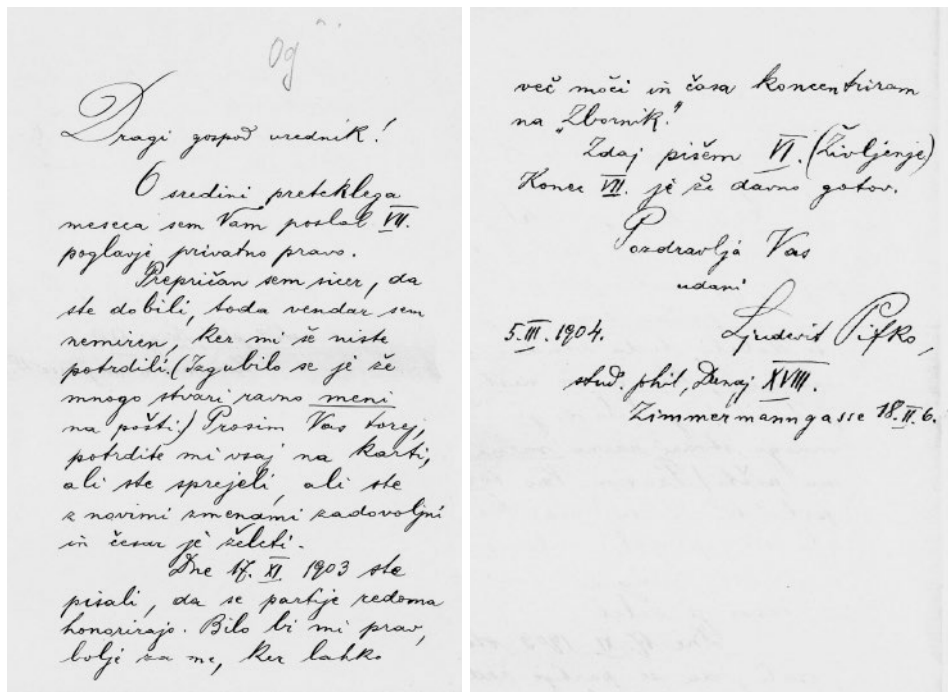
Vdani Vaš

Ljudevit Pivko,

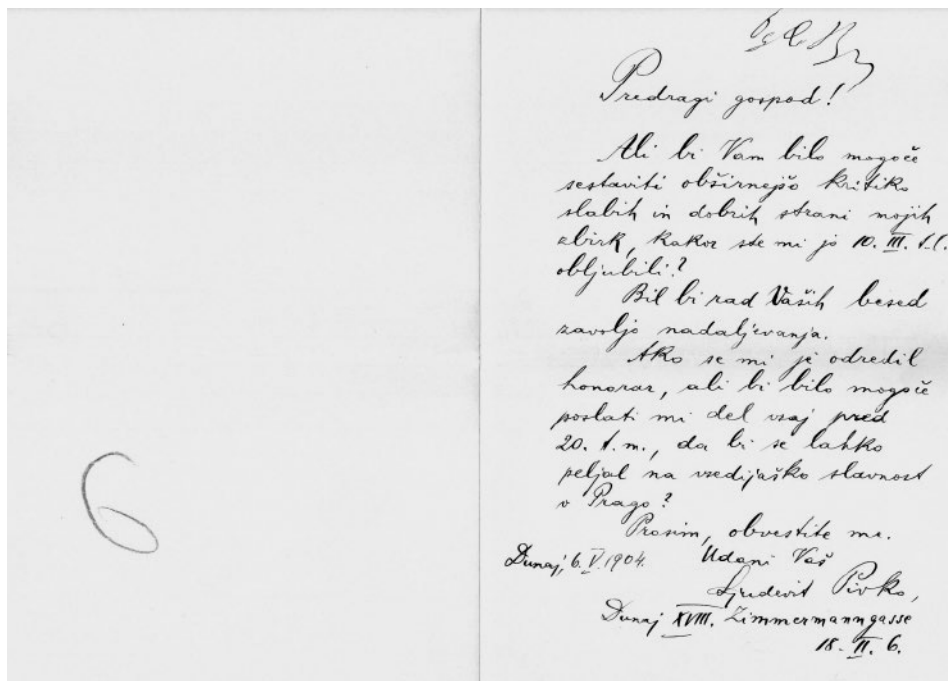
Dunaj XVIII. Zimmermannngasse 18. II. 6.

Dunaj, 6. V. 1904

³⁵ VI/1. Življenje v zadrugi/skupnosti; VI/2. Življenje v družini; VI/3. Življenje s sosedi; VI/4. Življenje glede na obdobja; VI/5. Življenje glede na zanimanje in imetje; VI/6. Kako živijo bolni in iznakaženi ljudje?; VI/7. Zločinci in ostali zlobni ljudje; VI/8. Versko življenje; VI/9. Šola.

Slika 10a in 10b: Pivkovo pismo 5. 3. 1904

Slika 11: Pivkovo pismo 6. 5. 1904

Oktober istega leta Pivko v Zagreb spet poroča, da je končal sedmo poglavje (*Pravo*) in deloma šesto poglavje (*Življenje*). Sporoča, da se bo v prihodnjih mesecih intenzivneje ukvarjal s svojo dialektološko disertacijo:

Dunaj, 14. X. 1904

Dragi gospod!

Srčna hvala za priznanje. *Pravo in dele* domačega življenja sem izdelal (VII. VI); v prihodnjih mesecih pa moram gospodariti s časom za disertacijo (dialektološka študija).

Nagrado mi pošljite prosim na Dunaj XVIII. Zimmermannngasse 18. II. 6.

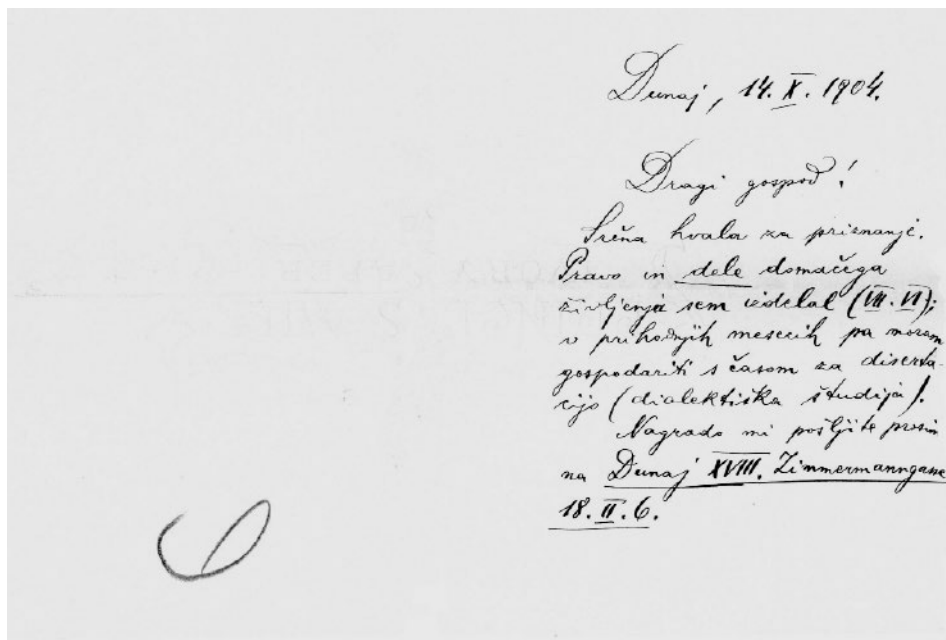
Kakor hitro bo mi dopuščalo delo, bom nadaljeval zbirko za »Zbornik.«

Srčno Vas pozdravlja,

udani Vaš

Ljudevit Pivko,

stud. phil. na Dunaju

Slika 12: Pivkovo pismo 14. 10. 1904

S tem pismom se ohranjena Pivkova korespondenca z Zagrebom prekine za sedem let. Pivko je v avtobiografiji leta 1905 zapisal, da naj bi akademija že imela več kot 400 pol narodopisnega gradiva, predvidoma naj bi znanstveno delo izšlo v slovenščini kot zaokrožena celota s celotnim obsegom približno 2400 pol.³⁶

³⁶ Pivko je zapisal, da bo celotni obseg šestkratnik gradiva, ki ga akademija že ima (Curriculum vitae des kand. phil. Ludwig Pifko).

PIVKOVE ETNOGRAFSKE USMERITVE IN DIALEKTOLOŠKA DOKTORSKA DISERTACIJA

V tem poglavju so predstavljeni Pivkovi pogledi na metodologijo zbiranja narodopisnega gradiva, ki jih je predstavil v avtobiografiji. Glede na Pivkov narodopisni interes, ki ga je izkazal že v gimnaziji, se zdi nenavadno, da je med celotnim študijem vpisal le eno predavanje iz slovanske etnografije v Pragi in eno predavanje iz etnografije pri avstrijskem etnologu Michaelu Haberlandtu.³⁷ Zanimanje za aktualno slovansko etnologijo kaže še Pivkova obsežna ocena etnološke študije o ognjišču pri Poljakih, ki jo je objavil v *Archivu für slavische Philologie* leta 1905.³⁸ V oceni je poročal o vsebini dela, ki popisuje verovanja v zvezi z ognjiščem in ognjem ter njuno vlogo v družini in družbi in bil kritičen do ne dovolj sistematiziranega in celostnega podajanja gradiva. Iz Pivkove avtobiografije ugotovimo, da je iskal nove pristope k celostnemu proučevanju pojavov ljudskega življenja,³⁹ in sicer v kombinaciji filološke izobrazbe ter študija psihologije, filozofije, sociologije in etike. V Pragi je namreč poleg slavističnih in germanističnih predavanj vpisal tudi predavanja iz sociologije, psihologije in filozofije.⁴⁰ Tudi na Dunaju je poleg osrednjih študijskih smeri vpisal psihologijo in etiko, ki sta se mu zdeli nujni za pravo razumevanje jezikov in literature.⁴¹ Pristopi, o katerih je v avtobiografiji razmišljal Pivko, so se v znanosti začeli teoretično uveljavljati šele v šestdesetih letih 20. stoletja z interdisciplinarnima vedama etnolingvistiko in sociolingvistiko. Povezavo s kasnejšo etnolingvistiko lahko iščemo v Pivkovih razmišljanjih, da sta jezik in način izražanja ključ do spoznavanja običajev, navad, razumevanja narave ter odnosov znotraj družine in skupnosti ter da mu je neposredni stik z jezikom in ljudmi omogočal, da spozna »duh« jezika in naroda.⁴² V kontekstu kasnejše sociolingvistike pa je Pivko razmišljal o paradoksu opazovalca – termin je v teoriji sociolingvistike v začetku sedemdesetih let 20. stoletja uvedel William Labov – ko je kot svojo veliko prednost izpostavil dejstvo, da ljudje v domači okolici, kjer je zbiral gradivo, zaradi njegove mladosti niso pomislili, da jih opazuje in proučuje, zaradi česar je njegovo delo potekalo neobremenjeno in

³⁷ M. Haberlandt je bil v svojem času pomemben mednarodno uveljavljen avstrijski etnolog, vendar so bila njegova dela zaznamovana z izrazito nacionalsocialistično noto.

³⁸ Prim. Pivko, Stanisław Ciszewski: Ognisko. Studium etnologiczne.

³⁹ Curriculum vitae des kand. phil. Ludwig Pifko.

⁴⁰ Curriculum vitae des kand. phil. Ludwig Pifko.

⁴¹ Curriculum vitae des kand. phil. Ludwig Pifko.

⁴² Curriculum vitae des kand. phil. Ludwig Pifko.

neopazno.⁴³ Sorodne usmeritve je Pivko našel v konceptu Antuna Radiča, ki je v obdobju, ko je v evropski znanosti še prevladoval pozitivistični pristop, vpeljeval koncepte »pred svojim časom«, kot je na primer opazovanje z udeležbo.⁴⁴

Kot je Pivko pisal v Zagreb 14. oktobra 1904, se je v tem času začel ukvarjati s svojo doktorsko disertacijo, v kateri je obravnaval glasovje v narečju domačega kraja. V disertaciji z naslovom *Der Lautbestand des slovenischen Dialektes von St. Marxen unter Pettau*, ki je obsegala 88 strani, se je posvetil zlasti vokalizmu in naglasu, celotna načrtovana študija pa naj bi obsegala še oblikoslovje in besedišče kot tudi primere govora.⁴⁵ Disertacija je predstavljala del gradiva, ki ga je pripravljajal za objavo v *Zborniku za narodni život i običaje*.

OBJAVE S PODROČJA ZGODOVINOPISJA IN NARODOPISJA PRED PRVO SVETOVNO VOJNO

Leta 1906 je Pivko začel poučevati v Mariboru. Za potrebe svojega učiteljskega dela je objavljajal knjige in posamezne članke s področja slovenske zgodovine in telovadbe v povezavi s sokolstvom. Izdajal je tudi družbeno vzgojno⁴⁶ in družbeno politično⁴⁷ literaturo, v manjši meri je pisal prispevke o literaturi in kulturi. V *Časopisu za zgodovino in narodopisje* je začel objavljajati svoje narodopisno gradivo.

S področja zgodovinopisja bi izpostavili njegov članek v *Trubarjevem zborniku* leta 1908,⁴⁸ v katerem je predstavil svoje izsledke o listinah, ki jih hrani mestni arhiv v Frankfurtu ob Majni in ki pričajo o delovanju Hansa Ungnada, ustanovitelja Biblijskega zavoda, Štefana Konzula in Antona Dalmata.⁴⁹ Članek je zanimiv tudi zato, ker je Pivko v njem zapisal, da je v tem mestu

⁴³ Seveda je treba ob tem poudariti, da sta se v šestdesetih letih teoretično utemeljeni etnolingvistika in sociolingvistika oprli na že predhodna razmišljanja o povezanosti jezika, družbe in duhovnega (kulturnega) življenja.

⁴⁴ Primorac, Arhivska građa Odsjeka za etnologiju HAZU, str. 20.

⁴⁵ Po ocenah Pivkovega doktorata, ki sta ju napisala profesorja na slovanski filologiji, Vatroslav Jagić in Konstantin Jireček. Oцени sta del dokumentacije UAW-PH RA 1850 Pifko, Ludwig, 1905.03.01–1905.05.29.

⁴⁶ Prim. Osojnik, *Ribičev Jurka*.

⁴⁷ Prim. *Načela Karla Havlička Borovskega*.

⁴⁸ Prim. Pivko, Ungnadovi stiki z mestom Frankfurtom ob M.

⁴⁹ V zapuščini Ljudevita Pivka v Pokrajinskem arhivu Maribor najdemo tudi nedatiran rokopis, ki ima na zunanjem ovitku zapisano: »Prepis listin v mestnem arhivu v Frankfurtu ob M.«, podpisan je D. Pivko (prim. SI_PAM/1714/002/00006). Gre za prepis ene od listin iz leta 1563, o katerih je Pivko pisal v članku v *Trubarjevem zborniku*. Glede na rokopis prepisa bi lahko sklepali, da je prepis za Pivka naredil nekdo drug.

bival,⁵⁰ ni pa navedbe, kdaj in s kakšnim namenom. Mogoče od tu izvirajo (napačne) navedbe, da je študiral tudi v Frankfurtu ob Majni, običajno zapisane v njegovih biografijah. Pod psevdonimom Pavel Poljanec je izdal nekaj poljudnih knjig o slovenski zgodovini (1908, 1909–1911)⁵¹ in o slovenskem narodnem vprašanju,⁵² sorodne prispevke o literarnem in družbenem življenju Slovencev v 19. stoletju, v času ilirskih provinc in v predmarčni dobi je objavljaval v letih 1910–1911 češčini v reviji *Moravsko-slezská revue*.⁵³ Pivkovo zanimanje za zgodovinopisje in etnologijo kaže še njegova ocena monografije o zgodovini in »krajepisju« trga Središče na Štajerskem.⁵⁴ Leta 1908 je objavil šaljive zgodbe s Ptujkega polja o »tepčku« Pavluši⁵⁵ in leta 1910 pod psevdonimom Janko Osojnik šaljive zgodbe o prebivalcih današnjih Radelj ob Dravi.⁵⁶

Kot lahko razberemo iz pisma, v katerem se je Pivko v prvi polovici leta 1911 ponovno obrnil na Dragutina Boraniča, je Pivko ves čas, odkar sta bila nazadnje v kontaktu, dopolnjeval svoj popis ljudskega življenja na Ptujkem polju. Fran Ilešič je Pivka spodbudil, da dokonča svoje delo, zato je Pivko Boraniča v Zagreb zaprosil, da mu pošlje celotno gradivo, da ga pregleda, in mu obljubil, da ga vrne popravljenega in dopolnjenega najkasneje do srede leta 1912. Obvestil ga je, da bo v *Časopisu za zgodovino in narodopisje* »na urednikovo prošnjo« (takratni urednik je bil Anton Kaspert) objavil skrajšan prispevek o javnem pravu prebivalcev Ptujkega polja med Ptujem in Ormožem. Pivko je spet poročal, da ima končano poglavje *Pravo*, ki ga je večkrat dopolnjeval, in poglavje o prazničnih običajih, del osmega poglavja *Običaji*:

Maribor, 18. IV. 1911

Velecenjeni gospod urednik »Zbornika«!

G. dr. Fr. Ilešič me je vprašal pismeno, ali še menim nadaljevati svoje narodopisne zbirke s Ptujkega polja, katere ste mu baje nedavno kazali v Zagrebu.

Poročam Vam, da sem voljan in da sem vsa ta leta marljivo uporabljal svoj prosti čas za dopolnjevanje. Predvsem pa smatram za potrebo, da dobro revidiramo gradivo, ki ga imate že vi v rokah in ki pohaja iz več let, kar se pozna na stilistiki in celo na pravopisu, ki je v prvem delu kompliciran in nepraktičen, a tudi v drugem ni popoln. Po daljših fonetičnih študijah sem prišel do prepričanja, da je tuptam treba korekture.

Ako mi pošljete rokopis, ga predelam – upam, da do novega leta 1912, najbolje pa do srede leta 1912 – tako, da bo goden za tisk. Obenem hočem nadaljevati.

Oprostite pa mi morate, če izdam nekaj posameznih drobtin iz svojih zbirk v novem našem »Časopisu za zgodovino in narodopisje« (Maribor). Na urednikovo prošnjo sem ponudil

⁵⁰ Pivko, Ungnadovi stiki z mestom Frankfurtom ob M., str. 45.

⁵¹ Prim. Poljanec, *Kratka zgodovina slovenskega naroda*; Poljanec, *Zgodovina Slovencev*.

⁵² Prim. Poljanec, *Črtice iz slovenskega političnega dela in boja*.

⁵³ Prim. Pivko, *Za života Slovinců v XIX. století*; Pivko, *Slovinci v »Illyrii francouzské«*; Pivko, *Slovinci v době předbřeznové*; Pivko: *Slovinci v době předbřeznové*. (Dokončení.).

⁵⁴ Prim. Pivko, Fr. Kovačič: *Trg Središče. Krajepis in zgodovina*. 1910.

⁵⁵ Prim. Pivko – Recel, *Pavluša. Zbirka slovenskih narodnih pripovedk*.

⁵⁶ Prim. Osojnik, *Šaljivec iz Podravja*.

nekaj zaokroženih samostojnih črtic o javnem pravu naših Poljancev, ki pa izidejo v knjižnem jeziku, ne v narečju. Za »Zbornik« jih imam pripravljene v obširnejši obliki. Poglavlje o pravu in prazničnih običajih je popolnoma dovršeno.

*Z odličnim spoštovanjem,
Vam vdani
dr. Ljudevit Pivko,
ckr. prof., Maribor,
Elizabetina cesta 11.*

Že leta 1911 je torej v *Časopisu za zgodovino in narodopisje* Pivko objavil prispevek o »sosečki«, pojmu iz javnega prava, ki je že v njegovem času izginjal iz zavesti prebivalstva s Ptujskega polja med Ptujem in Ormožem.⁵⁷ V uvodu članka je navedel, da se je pri zbiranju gradiva opiral tako na Radićevo vprašalnico kot tudi na dva poljska vprašalnika.

Boranič je Pivku na to pismo očitno odgovoril, a mu gradiva ni poslal. Pivko je namreč Boraniču spet pisal konec septembra istega leta in mu sporočil, da ima zdaj čas, da nadaljuje delo za *Zbornik za narodni život i običaje*. Boraniča je spet zaprosil za rokopise in se želel z njim dogovoriti za termin, do kdaj naj bo gradivo pripravljeno za tisk:

*Maribor, 27. IX. 1911
Veledenjeni gospod dr. Boranič!
Kakor sem Vam javil, rešen sem sedaj večjih literarnih skrbi in sem pripravljen, da predelam in nadaljujem delo za »Zbornik«. Blagovite mi torej poslati rokopise in obenem javiti, do katerega termina želite imeti gradivo pripravljeno za tisk in v katerem letniku približno bi mogel pričeti tiskati.
Z odličnim spoštovanjem
Vaš vdani
dr[.] Ljudevit Pivko,
Maribor, Elizabetina cesta 11.*

Na tem zadnjem ohranjenem oz. odposlanem Pivkovem pismu je podčrtano zapisano: »Odgovor i građa poslano«. Boranič je torej Pivku gradivo vrnil.

Leta 1913 je sledila druga objava gradiva v *Časopisu za zgodovino in narodopisje*. Gre za razpravo z naslovom *Ptujska kobila*,⁵⁸ v kateri je večji del posvečen primerjalni obravnavi sorodnih mask in verovanj po Evropi in Rusiji ter izvoru in vlogi te maske. Taka obravnava kaže na Pivkovo široko razgledanost po etnoloških pojavih v Evropi in širše.

⁵⁷ Prim. Pivko, Sosečka.

⁵⁸ Prim. Pivko, Pustna kobila.

imam pripravljene v obširnejši
obliki. Ogledajte si pram in pram,
občinski je popolnoma dovršen.

Z obojestranim spoštovanjem
Pam udani
dr. Ljudevit Pivko
vkl. prof., Maribor,
Ul. Zabeleka cesta 11.

Maribor, 18. IV. 1911.

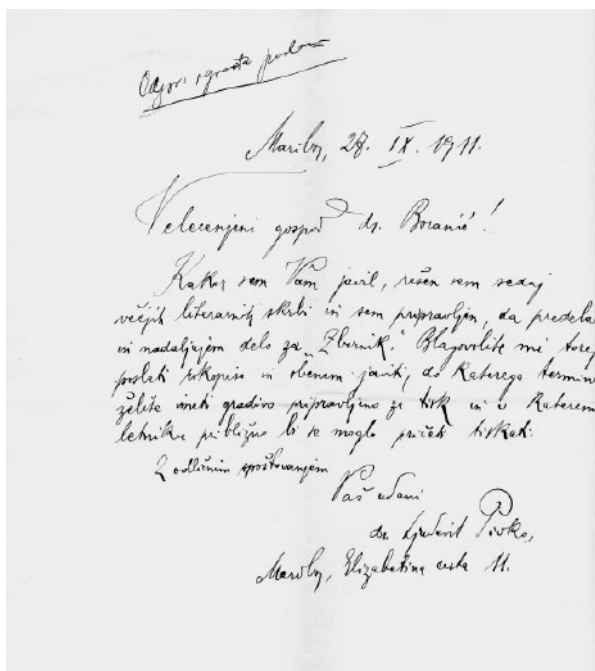
Velecenjeni gospod urednik „Zbornika“
J. dr. Fr. Hec je me je opasal
pismeno, ali se menim nadaljevati
svoje narodpisne glasilke „Ključnega
polja“, katero ste mi lani nedavno
pokazali v Zagrebu.

Poročam Vam, da sem voljan in
da sem vsa ta leta marljivo
uporabljal svoj prosti čas za
dopolnjevanje. Predvsem pa

smatram za potrebno, da
dobro revidiramo gradivo,
ki ga imate že v rokav
in ki pohaja v več let,
kar se poga na st. listih.
in celo na pravopis, ki je
v prvem delu kompliciran
in nepraktičen, a tudi v drugem
ni popoln. Po daljših fonetičnih
študijah sem prišel do prepričanja,
da je tujetam treba karaktizme.
Ali mi pošljete rokopis,
ga preberem – upam, da
do novega leta 1912, najbrže
pa do kraja leta 1912 – tako,
da bo gosten za trisk. Hvenem
hočem nadaljevati.

Oprostite pa mi morate, če
vidam nekaj posebnih drobtin
in drugih stvari v novem našem
„Lampionu za zgodovino in narodpisje
(Maribor)“. Oba urednikova prostija am
posnudi nekaj zasvojenih samostojnih
črtic o javnem pravu naših Poljanec,
ki pa izidejo v krajšem jeziku,
ne v marčiji. Za „Zbornik“ jih

Slika 13a in 13b: Pivkovo pismo 18. 4. 1911

Slika 14: Pivkovo pismo 27. 9. 1911

PIVKOVO ŽIVLJENJE IN DELO PO PRVI SVETOVNI VOJNI

Pivkovo učiteljsko in ostalo delo je prekinila prva svetovna vojna. O svoji vlogi v njej je Pivko tudi pisal,⁵⁹ spet se je posvetil objavam s področja metodike telovadbe in za poučevanje slovenščine izdal še knjigo o dramatiki.⁶⁰ Ob Pivkovem pestrem povojnem družbenem in političnem delovanju se zdi logično, da mu za obdelavo zbranega narodopisnega gradiva ni ostajalo veliko časa. Vseeno je, kot je zapisal Franjo Baš ob Pivkovi smrti, Pivko do svoje smrti »delal na sistematski znanstveni narodopisni sliki rojstne Nove vasi pri Sv. Marku na Dravskem polju« in se »vračal vsake počitnice v rojstno vas in na rojstnem domu zbiral pri domačinih elemente naše materialne in duševne ljudske kulture«.⁶¹ Leta 1935 je Pivko iz svojega narodopisnega gradiva v *Časopisu za zgodovino in narodopisje* objavil še prispevek o ribištvu ob Dravi in njenih vodah,⁶² v katerem je zbrano besedišče s tega področja, vsebuje pa tudi skice ribiškega orodja. S to objavo, ki jo Baš imenuje Pivkova »labudja

⁵⁹ Prim. Pivko, *Proti Avstriji*.

⁶⁰ Prim. Pivko, *Dramatsko pesništvo*.

⁶¹ Baš, Dr. Ljudevit Pivko, str. 145.

⁶² Prim. Pivko, *Ribištvo v Dravi in njenih vodah*.

pesem«,⁶³ je Pivko zaokrožil redke objave svojega obsežnega, a danes skoraj neznanega narodopisnega dela.

Poleg tega je v Pivkovi zapuščini v Pokrajinskem arhivu v Mariboru ohranjen Pivkov nedatiran rokopis na 18 straneh, kjer so v obliki seznama zapisana zemljiška imena »devetih vasi župnije Sv. Marko niže Ptuja«. ⁶⁴ Na zunanjem ovitku v zgornjem desnem kotu je zapisano »Jazu«, kar rokopis povezuje z gradivom, ki naj bi ga izdala Jugoslovanska akademija znanosti in umetnosti.

SKLEP

Kljub dogovorom glede terminov oddaje gradiva za objavo v *Zborniku za narodni život i običaje* Pivko svojega gradiva v Zagreb ni vrnil, saj v obsežni arhivski zbirki Oddelka za etnologijo Hrvaške akademije znanosti in umetnosti Pivkovega gradiva ni. Po vsej verjetnosti je ostalo pri Pivku in je bilo kasneje izgubljeno ali uničeno.⁶⁵ Le majhen del se je ohranil v zgoraj navedenih objavah in v Pokrajinskem arhivu v Mariboru.

Kompleksen popis ljudskega življenja, kot si ga je zadal Pivko, je bil kljub osebni predanosti tej nalogi zagotovo preobsežna naloga za enega človeka, angažiranega na številnih področjih.

VIRI IN LITERATURA

UAW-PH RA 1850 Pifko, Ludwig, 1905.03.01–1905.05.29. Universitätsarchiv Wien (UAW), Rigorosenakten der Philosophischen Fakultät (1873–2003), Pifko, Ludwig.

SI_PAM/1714/002/00002. Pokrajinski arhiv Maribor, Pivko Ljudevit, Razno gradivo Ljudevita Pivka 1914–1933, Dr. Ljudevit Pivko: Zemljiška imena pri sv. Marku niže Ptuja, [s. a.].

⁶³ Baš, Dr. Ljudevit Pivko, str. 145.

⁶⁴ Prim. SI_PAM/1714/002/00002.

⁶⁵ O usodi ostale Pivkove zapuščine, kolikor je ne hrani Pokrajinski arhiv Maribor, bi lahko danes le ugibali. Švajncer v predgovoru v ponatis Pivkovih vojnih spominov glede Pivkove zapuščine v zvezi z vlogo v prvi svetovni vojni navaja »nepotrjeno trditev«, da je Pivko ves svoj vojni arhiv odstopil nastajajočemu muzeju prostovoljskega gibanja v Zagrebu, potem pa se je za njim izgubila vsaka sled (prim. Švajncer, O dr. Ljudevitu Pivku in njegovem delu, str. 12). Švajncer navaja še, da je del Pivkove zapuščine – odlikovanja in podobno – družina aprila 1941 pred izgnanstvom zakopala na vrtu v Mariboru, toda po vrnitvi tega ni več našla (prim. Švajncer, O dr. Ljudevitu Pivku in njegovem delu, str. 19). Po ustni informaciji Lade Zei, Pivkove potomke, so Nemci hišo v Mariboru, v kateri je živela Pivkova družina, med drugo svetovno vojno popolnoma izropali. Torej bi lahko Pivko svoje narodopisno gradivo bodisi izročil kakšnemu posamezniku ali ustanovi bodisi je bilo v času med drugo svetovno vojno še v hiši in je bilo uničeno.

SI_PAM/1714/002/00006. Pokrajinski arhiv Maribor, Pivko Ljudevit, Razno gradivo Ljudevita Pivka 1914–1933, Pivkov prepis listin mestnega arhiva v Frankfurtu ob Majni.

Franjo Baš, Dr. Ljudevit Pivko. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, št. 3–4, 1936, str. 145.

Franjo Baš, Pivko, Ljudevit (1880–1937). *Slovenska biografija*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi431435/#slovenski-biografski-leksikon> (13. avgust 2018).

Klementina Batina idr., Dokumentacijski pregled arhivskega gradiva Odsjeka za etnologiju HAZU (Stara zbirka). *Zbornik za narodni život i običaje*, let. 55, 2010, str. 45–149.

Klementina Batina idr.: Dokumentacijski pregled arhivskega gradiva Odsjeka za etnologiju HAZU (Nova zbirka). *Zbornik za narodni život i običaje*, let. 55, 2010, str. 151–260.

Klementina Batina idr., Dokumentacijski pregled arhivskega gradiva Odsjeka za etnologiju HAZU (Zbirka korespondencije). *Zbornik za narodni život i običaje*, let. 55, 2010, str. 377–451.

Julius Głowacki, Schulnachrichten. *Jahresbericht des k. k. Staats-Gymnasiums in Marburg a/D.* Marburg: Verlag des k. k. Staats-Gymnasiums, 1907, str. [31]–57.

Julius Głowacki, Schulnachrichten. *Jahresbericht des k. k. Staats-Gymnasiums in Marburg a/D.* Marburg: Verlag des k. k. Staats-Gymnasiums, 1909, str. [33]–60.

Iva Habjanič, Pivko, Ljudevit. *Spodnjepodravci.si*. <http://www.spodnjepodravci.si/osebe/pivko-ljudevit/37/> (16. 8. 2018).

Imenik šolskih oblastev, osnovnih, meščanskih in srednjih šol ter učiteljstva v Sloveniji. Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1921.

Monika Kropelj, Karel Štrekelj – iz vrelcev besedne ustvarjalnosti. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001.

Načela Karla Havlička Borovskega (priredba po češkem izvirniku avtorja J. Lagnerja). Maribor: Mariborski Sokol, 1912.

Janko Osojnik, Šaljivec iz Podravja. *Zbirka pripovedk iz štajerskega Podravja*. Ljubljana: samozaložba, 1910.

Janko Osojnik, *Ribičev Jurka*. Maribor: samozaložba, 1911.

Ludwig Pivko, Stanisław Ciszewski: Ognisko. Studyum etnologiczne. W Krakowie, nakładem akademii umiejętności, 1903. S. VII + 238. (Der Herd. Etlinologische Studie. In Krakau, Verlag der Akademie der Wissenschaften, 1903.). *Archiv für slavische Philologie*, let. 27, 1905, str. 126–133.

Ljudevit Pivko, Ungnadovi stiki z mestom Frankfurtom ob M. *Trubarjev zbornik*. Ljubljana: Matica Slovenska, 1908, str. 45–55.

Ljudevit Pivko, Za života Slovinců v XIX. století. *Moravsko-slezská revue*, let. 6, 1910, št. 4, str. 128–132.

Ljudevit Pivko, Slovinci v »Illyrii francouzské«. *Moravsko-slezská revue*, let. 6, 1910, št. 8, str. 301–304.

Ljudevit Pivko, Slovinci v době předbřeznové. *Moravsko-slezská revue*, let. 7, 1911, št. 4, str. 213–219.

Ljudevit Pivko, Slovinci v dobi predbreznove. (Dokončeni.). *Moravsko-slezská revue*, št. 7, 1911, št. 5, str. 259–262.

Ljudevit Pivko, Fr. Kovačič: Trg Središče. *Krajepis in zgodovina*. 1910. *Ljubljanski zvon*, 1910, št. 5, str. 312.

Ljudevit Pivko – I. Recel, *Pavluša*. *Zbirka slovenskih narodnih pripovedk*. Ljubljana, 1908.

Ljudevit Pivko, Sosečka. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, let. 8, 1911, št. 1–4, str. [11]–20.

Ljudevit Pivko, Pustna kobila. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, let. 10, 1913, str. 151–155.

Ljudevit Pivko, *Proti Avstriji*. Ljudmila Pivkova: *Avstrijske ječe*. Maribor: Založba Obzorja, 1991.

Ljudevit Pivko, *Dramatsko pesništvo*. Maribor: Slovenska Šolska Matica, 1921.

Ljudevit Pivko, Ribišstvo v Dravi in njenih vodah. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, let. 30, 1935, št. 3, str. 157–166.

Avgust Pirjevec, Pesek, Anton (1879–1955). *Slovenska biografija*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi416598/#slovenski-biografski-leksikon> (13. november 2018).

Richard Plaschka, *Avantgarde des Widerstands. Modellfälle militärischer Auflehnung im 19. und 20. Jahrhundert*. Wien – Köln – Graz: Böhlau, 2000.

Pavel Poljanec, *Kratka zgodovina slovenskega naroda*. Ljubljana, 1907.

Pavel Poljanec, *Zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Slovenska Šolska Matica, 1909–1911.

Pavel Poljanec, *Črtice iz slovenskega političnega dela in boja*. Maribor: Mariborski Sokol, 1912.

Prilozi. *Zbornik za narodni život i običaje*, let. 55, 2010, str. 469–623.

Jakša Primorac, Arhivska građa Odsjeka za etnologiju HAZU. *Zbornik za narodni život i običaje*, let. 55, 2010, str. 9–38.

Janez J. Švajncer, O dr. Ljudevitu Pivku in njegovem delu. Ljudevit Pivko: *Proti Avstriji*. Ljudmila Pivkova: *Avstrijske ječe*. Maribor: Založba Obzorja, 1991, str. 9–19.

Vojaško leto Pavla Poljanca. Po pripovedovanjih in pismih Pavla Poljanca priobčila Ljudmila Novakova. *Narodni dnevnik*, 28. januarja 1910 (let. 2, št. 22)–12. februarja 1910 (let. 2, št. 34).

Viktor Vrbnjak, Strelec, Ivan (1864–1914). *Slovenska biografija*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi619072/#slovenski-biografski-leksikon> (16. avgust 2018).

LJUDEVIT PIVKO – ALSO AN OBSERVER AND REGISTRAR OF THE FOLK LIFE ON THE PTUJ FIELD

Summary

Ljudevit Pivko was born in 1880 near Ptuj, he studied in Prague and Vienna, and after his promotion in Slavic philology got a job as a teacher in Maribor. He is known mostly for his role in World War I, when he, as an opponent of Austria-Hungary, joined the Italian army. After the war he went on teaching and was active on the social-political field. It is much less known that all his ambitions, interests, education and work from the middle school on, during his studies in Prague and Vienna, and until his death were dedicated to registration of the widest spectrum of folk life on the Ptuj Field. Already as a secondary school student in 1897, Pivko joined the *Odbor za narodni život i običaje* (Board for Folk Life and Traditions) at the Yugoslav Academy of Sciences and Arts, which collected and published ethnographic materials from areas with Croatian and other south Slavic population. In the letters he sent to Antun Radić and afterwards to Dragutin Boranić from Zagreb, we can see how intensive Pivko's registration of the materials according to Antun Radić's questionnaire was and how he slowly became aware of the extensiveness of his work. In 1905, while writing his Ph. D. thesis, in which he presented the phonemes of his local dialect, his main goal was to publish the extensive ethnographic materials. In his examination application for the Vienna university, he presented his point of view on collecting the materials, in which he distanced himself from the then established concepts and accepted directions that, theoretically and practically speaking, came in force much later, i. e. in the 1960s. In 1906, as he started working as a secondary school teacher in Maribor and was active in the social-political and cultural life, he put the ethnographic work aside. In 1911, he again started working on the materials that were waiting to be published in Zagreb. He got the materials back, for he wanted to supplement and rearrange them before publishing them in the academy. Before World War I, he published two articles from these materials in *Časopis za zgodovino in narodopisje* (*Review for History and Ethnography*). He returned to his home Ptuj Field after the war and started collecting new materials. In 1935, two years before his death, he published his last article on this topic in *Časopis za zgodovino in narodopisje* (*Review for History and Ethnography*). The Regional Archives in Maribor keep Pivko's legacy, which includes a register of land names from nine villages from the St. Marc parish near Ptuj. Other parts of Pivko's extensive ethnologic register that were mentioned in his correspondence, and other archival sources, are lost.

LJUDEVIT PIVKO – AUCH BEOBACHTER UND BESCHREIBER DES VOLKSLEBENS AUF DEM PTUJFELD/PETTAUFELD

Zusammenfassung

Ljudevit Pivko wurde 1880 in der Nähe von Ptuj/Pettau geboren. Er studierte in Prag und Wien und wurde nach dem Doktorat aus slawischer Philologie Lehrer in Maribor/Marburg. Vor allem ist er wegen seiner Rolle im Ersten Weltkrieg bekannt, als er als Gegner der Österreichisch-Ungarischen Monarchie in die italienische Armee ging. Nach dem Krieg widmete er sich wider dem Unterrichten und den gesellschaftspolitischen Tätigkeiten. Es ist viel weniger bekannt, dass seine Ambitionen, sein Interesse, seine Ausbildung und Arbeit die ganze Zeit seit der Mittelschule, während des Studiums in Prag und Wien und bis zu seinem Tod der Aufnahme des breitesten Spektrums des Volkslebens auf der Ptujfeld/Pettaufeld gewidmet waren. Schon als Gymnasiast verband sich Pivko im Jahr 1897 mit *Odbor za narodni život i običaje* (*Gremium für Volksleben und Traditionen*) bei der Jugoslawischen

Akademie der Wissenschaften in Zagreb/Agram, im Rahmen dessen man ethnologische Materialien aus dem Bereich, wo Kroaten und andere südslawische Völker lebten, sammelte und veröffentlichte. Aus den Briefen, die Pivko nach Zagreb/Agram an Antun Radić und später an Dragutin Boranić schrieb, ist ersichtlich, wie intensiv sich Pivko mit der Aufnahme der Materialien laut dem Fragebogen von Antun Radić widmete und wie er sich langsam des Umfangs seiner Aufgabe bewusst wurde. Noch im Jahr 1905, nach seiner Doktorarbeit, in der Pivko die Phoneme seines Dialektes vorstellte, wurde einer seiner Hauptziele die Veröffentlichung der gesammelten und umfangreichen ethnologischen Materialien. Im Aufnahmeformular für die Prüfungen am Wiener Universität stellte er seine Ansicht über das Sammeln der Materialien dar, in der er sich von den damals etablierten Systemen distanziert und neueren Strömungen annähert, die theoretisch und praktisch erst in den 1960er in den Vordergrund traten. Im Jahr 1906, als er als Mittelschullehrer in Maribor/Marburg zum Unterrichten anfang, widmete er sich dem gesellschaftspolitischen und kulturellen Leben und seine ethnologische Tätigkeit blieb im Hintergrund. 1911 kam er wieder an seine Materialien, die in Zagreb/Agram auf Veröffentlichung warteten. Auf seinen Wunsch bekam er die Materialien wieder, um sie vor der Veröffentlichung noch zu erweitern und aufs Neue zu organisieren. Noch vor dem Ersten Weltkrieg veröffentlichte er in *Časopis za zgodovino in narodopisje* (*Zeitschrift für Geschichte und Ethnographie*) anhand dieser Materialien zwei Artikel. Nach dem Krieg ging er immer wieder auf das heimische Ptujfeld/Pettaufeld zurück, um neue Materialien zu sammeln. Im Jahr 1935, zwei Jahre vor seinem Tod, erschien in *Časopis za zgodovino in narodopisje* (*Zeitschrift für Geschichte und Ethnographie*) sein letzter Artikel zu diesem Thema. Im Regionalarchiv in Maribor/Marburg ist im Pivkos Nachlass der Register der Grundnamen von neun Dörfern der Hl. Marko Pfarre in der Nähe von Ptuj/Pettau erhalten. Der Rest von Pivkos umfangreichen ethnologischen Materialien, über die er in seinen Korrespondenzen schreibt, und andere Archivmaterialien sind heute verloren.

Z A P I S I – N O T E S

Zavrh 55 let pozneje ...

Maister ostaja na Zavrhu doma – za spomin in v zahvalo

Pisalo se je leto 1961. Na Zavrhu v Slovenskih goricah je zorela pobuda, da bi ustanovili turistično društvo. To je bil čas razgibanega društvenega delovanja po mnogih slovenjegoriških trgih in vaseh. Vse v duhu takratnega časa, da mora imeti delovni človek tudi čas za kulturo, za šport in rekreacijo in še za kaj drugega, da bo lahko bolje delal in pomagal pri utrjevanju socializma na vasi. In Zavrh v tem ni bil nič drugačen od sosednjih krajev. Ljudje so se radi združevali, prepevali, plesali in igrali dramske igre. Prostore so imeli v zadružnih domovih, ki so jih skoraj vse zgradili po letu 1948. Tudi tistega na Zavrhu, kjer so preuredili nekdanjo Štupičevo vilo in dozidali dvorano. Završani so dobili prvi zadružni dom, ki je služil za kulturne in druge potrebe. Spodaj v Voličini in v bližnjih Selcih so domova zgradili nekaj let kasneje. Bilo je torej dovolj prostora za druženje in zabavo. Dvorana na Zavrhu je služila za mnoge prireditve, med katerimi so bile zelo obiskane amaterske gledališke predstave. V tem kraju so leta 1952 ustanovili Kulturno-umetniško društvo Ela Kristl-Tanja.¹ Predsednik društva je postal Vladko Čuček iz Črmljenšaka. Člani društva so posebej navdušili z znano igro Črni križ pri Hrastovcu, s katero so gostovali ne samo po sosednjih krajih, ampak tudi v Mariboru in na Ptujju. Prirejali so tudi druge prireditve in srečanja, ki so bila lepo obiskana.

Zavrh je bil zaradi zelo značilne geografske lege in prepoznavne krajske podobe vedno privlačen za obiskovalce. Zato je najbrž dozorela pobuda domačinov, da bi v kraju ustanovili turistično društvo. Začetki društva segajo v leto 1961.² Najprej je bil ustanovljen iniciativni odbor, katerega člani so bili

¹ Mateja Kramberger, Kulturno-umetniško društvo Ela Kristl-Tanja Selce-Črmljenšak, v: *Voličina moj svet, Zbornik Voličine ob 250-letnici organiziranega šolstva, Voličina 2007*. Društvo si je ime nadelo po padli sodelavki NOB in nekdanji učiteljici v Voličini, sicer doma iz bližnje Korene Eli Kristl.

² Anica Šuster, ki je zgodovino TD celovito predstavila v *Lenarškem zborniku*, Lenart 2000, 215–233 (prim. tudi Ana Šuster, Turistično društvo Rudolf Maister-Vojanov, Zavrh 1961–2001, Zavrh 2002)

Ivan Fantič z Zavrha, Ivan Kocbek z Zavrha, Franc Krajnc z Zavrha, Jožef Kocbek z Zavrha, Janez Karo iz Sp. Voličine, Vlado Čuček iz Črmljenšaka, Jožef Dajčman iz Sp. Voličine, Franc Šilec iz Zg. Voličine, Franc Potrč iz Dolgih Njiv in Martin Čeh z Zavrha. Pobudniki so se 22. novembra 1961 leta zbrali pri Ivanu Fantiču in tam govorili o ustanovitvi društva. Sprejeli so celo nekaj sklepov, med njimi sklep o sklicu ustanovnega občnega zbora in pripravi osnutka društvenih pravil, sklep o poimenovanju društva po generalu Rudolfu Maistru, sklep o postavitvi razglednega stolpa ob zadružnem domu in sklep o odkritju generalove spominske plošče. Že čez dober mesec, natančneje 24. decembra 1961 so sklicali ustanovni občni zbor novega društva. Potekal je v dvorani zadružnega doma na Zavrhu in na njem je sodelovalo 35 »zainteresiranih članov«. Ustanovni zbor je odprl predsednik krajevne SZDL³ Črmljenšak Ivan Fantič. O liku generala Maistra je govoril Janez Karo iz Voličine in pri tem predlagal, da bi se novo turistično društvo poimenovalo po njem. Njegov predlog so udeleženci ustanovnega občnega zbora podprli. Pri pobudi se je Janez Karo skliceval na dejstvo, da je bil general Maister večkrat v Štupičevi vili pri prijatelju, lenarškem notarju Franju Štupici.⁴ Sklenili so, da bo znašala letna članarina 300 takratnih dinarjev in se med drugim dogovorili, da bodo odprli podzemno jamo v Zgornji Voličini, ki je bila odkrita ob gradnji ceste Voličina – Hrastovec. Prav tako so sprejeli posebni sklep o odkupu zemljišča, na katerem bo stal razgledni stolp, od lastnika Alojza Žmavca iz Gočove. Slednji je tudi sam sodeloval na ustanovnem zboru društva. Janez Karo, ki je postal prvi društveni predsednik, je po ustanovitvi društva med drugim zapisal, da »je v društvu delalo 39 članov. Med temi smo izvolili iniciativni odbor za postavitve razglednega stolpa. Načrte zanj in vso dokumentacijo nam je priskrbel ing. Borut Maister, ki nam je bil v času gradnje vedno na razpolago. Vodil je vsa strokovna dela do končne izgradnje stolpa«. ⁵ Zanimivo je, da iz zapisnika občnega zbora ni razvidno, kdo je bil izvoljen za predsednika, podpredsednika, tajnika in blagajnika. Tudi ni dovolj jasno zabeleženo oz. razvidno, ali so te funkcionarje na ustanovnem občnem zboru sploh volili, kar pa bi bilo malo nenavadno, saj so bili takratni predpisi glede tega dovolj strogi.

O tem, da je bil za prvega predsednika Turističnega društva Rudolf Maister – Vojanov Zavrh izvoljen Janez Karo, lahko sklepamo na podlagi dopisa na

³ SZDL – Socialistična zveza delovnega ljudstva

⁴ Franjo Štupica je bil velik Maistrov prijatelj. Bil je med pobudniki za ustanovitev Sokolskega društva v Lenartu, nekaj časa tudi njegov predsednik. Po prvi svetovni vojni se je umaknil iz lenarškega političnega in javnega življenja in je deloval kot lenarški notar. Slovel je kot odličen vinogradnik in imel na Zavrhu imenitno vinsko klet v mogočni zgradbi, katere se je oprijelo ime Štupičeva vila. Ohranilo se je vse do danes.

⁵ Aleš Arih, *Maistrov Zavrh*, Maribor 1994, 31.

Občinski ljudski odbor Lenart, v katerem so zaprosili za registracijo novoustanovljenega društva. Vlogo sta podpisala tajnik Ivan Fantič in predsednik Janez Karo in je ohranjena.⁶ Na občinski ljudski odbor v Lenartu so jo naslovili 11. januarja 1962. leta in je bila že februarja ugodno rešena. Odločbo o registraciji društva je podpisal Alfred Pirher. Delo v društvu je steklo in z veliko pomočjo domačinov, ki so prispevali les in pomagali z delom, so člani mladega Turističnega društva zgradili in postavili leseni razgledni stolp. Tatarska dela je vodil mojster Alojz Krajnc. Načrte za stolp je izdelal Maistrov sin Borut Maister, ki je tudi nadziral potek izgradnje. Les za gradnjo je prispevalo tudi takratno Kmetijsko gospodarstvo Selce. Kot lahko zasledimo v različnih zapisih, takratno občinsko vodstvo akcije postavitve razglednega stolpa na Zavrhu ni oviralo. Zasledimo celo pripombo, da jih ta akcija sploh ni zanimala in »da je bilo, kot da še general Maister ni prišel v zgodovino«. ⁷ Ob stolpu so postavili še spominsko ploščo, ki je opozarjala, da je s tega kraja general Maister občudoval lepote Slovenskih goric.

Otvoritev stolpa in odkritje spominske plošče ob njem 21. julija 1963. leta je bila izjemno svečana in so jo pospremili tudi številni časopisni poročevalci in domači kronisti takratnega dogajanja. Na Zavrhu se je zgodilo veliko ljudsko rajanje, saj je bila otvoritvena svečanost izjemno obiskana, ljudje pa nad novo pridobitvijo dobesedno navdušeni. Na svečani otvoritvi je o Maistrovem življenju na Zavrhu in o njegovi vlogi v slovenski zgodovini spregovoril Zmago Porekar. Spominsko ploščo so Završanom poklonili Maistrovi borci iz Maribora.⁸ Zato ni naključje, da se jih je te svečanosti na Zavrhu veliko udeležilo in da so bili domačinom za to gesto zelo hvaležni. Z novim razglednim stolpom je Zavrh veliko pridobil in se vpisal med pomembnejše turistične kraje. Obiskovalci so radi zahajali v ta del Slovenskih goric in z vrha stolpa občudovali lepote krajev med Dravo in Muro. Pravijo, da se je v jasnem vremenu že takrat videlo vse tja do Blatnega jezera na Madžarskem. Stolp je služil namenu vse do leta 1979, ko je bil resno poškodovan in je postal za obiskovalce nevaren. Zato so ga zaprli, nato pa porušili in leta 1981 s pomočjo podjetja Klemos postavili novega kovinskega.⁹ Ta še danes trdno stoji in kljubuje vsem viharjem. Zato pa mnogim viharjem ni ubežalo turistično društvo, saj so se kmalu po postavitvi stolpa v njem začela različna trenja in medsebojni konflikti.

---

⁶ *Lenarški zbornik*, Lenart 2000.

⁷ Marija Karo, spominski zapis in pričevanje Marjanu Tošu.

⁸ Pred leti je bila ta spominska plošča odstranjena, na njeno mesto pa postavljena nova.

⁹ Uradna otvoritev novega razglednega stolpa na Zavrhu je bila 4. julija 1982. leta ob krajevnem prazniku KS Voličina. Direktor lenarškega Klemosa Avgust Seničar je bil ob tej priložnosti predlagan za častni zlati znak Turistične zveze Slovenije.

Čas je prinesel svoje in domačini z Zavrha so znova strnili moči in sile ter v letih 1984–1985 podprli Aleša Ariha in njegove ideje za drugačno, bolj organizirano spominjanje na generala in njegove borce za severno slovensko mejo. Sprožil se je novi val, ki ga ni bilo mogoče več ustaviti. Leta 1986 je bila odprta prva Maistrova spominska soba, ki so jo morali v začetku 90. let minulega stoletja zapreti zaradi denacionalizacije Štupičeve vile. Po obnovi kulturnega doma leta 1999 so odprli novo spominsko sobo v domu kulture in okrepili spominska prizadevanja. Leta 2016 je občina Lenart končno prisluhnila javni pobudi za odkup nekdanje Štupičeve vile na Zavrhu. V jubilejnem Maistrovem letu jo je celovito prenovila in v njej postavila novo muzejsko zbirko »*Maister po Maistru*«. ¹⁰ Njena otvoritev je bila 24. novembra 2018, ko se je po 55. letih na Zavrhu spet zgodilo pravo »ljudsko slavlje«, morda še večje kot davnega leta 1963, le da je bilo takrat ob odprtju stolpa poletje, letos pa pozna jesen. A to ni motilo velike množice obiskovalcev, da ne bi dočkali svečanega povabila v res zgledno preurejeno in obnovljeno Štupičevo vilo, ki je zdaj dokončna postala »Hiša spominjanja« in dostojen Maistrov muzej. To je bila krona dosedanjih prizadevanj, zato so bili obrazi številnih domačinov z Zavrha in bližnje Voličine toliko bolj nasmejani. »Maister je pač pri nas doma«, so dali vedeti vsem in dodali: »Nihče nam generala ne bo vzel in nikomur ne dovolimo, da si ga prisvaja. On je preprosto naša skupna vrednota, velika zgodovinska osebnost, ki si zasluži zahvalo in spoštovanje za opravljeno delo, ko je bilo zelo težko. Ideologija, politika in stranke naj dajo roke stran od njega, Maister je skupna slovenska vrednota in vzor iskrenega domoljubja«. To je bila rdeča nit letošnjega ljudskega slavlja na Zavrhu, ki postaja neke vrste novodobno »Maistrovo svetišče« in kraj spominjanja nanj, na njegove sodelavce, podpornike, borce-prostovoljce in vse slovenske rodoljube, ki so v dolgih stoletjih hrepeneli po Sloveniji kot naši skupni domovini in lastni državi, ki naj bo naš skupni dom. Obnovljena Štupičeva vila pa kot »*Hiša spominjanja*«, kot so jo poimenovali avtorji razstave, na stežaj odpira vrata vsem, ki želijo spoznati Maistra iz povsem človeškega zornega kota, a hkrati kot odločnega vojaka, poveljnika, nežnega poeta, mecena in podpornika slovenske kulture in kot ljubečega moža, očeta in dedka. To naj bo prostor za raziskovanja, individualna razmišljanja, razpravljanja, srečevanja in celo za nova spoznanja. V njej naj se ohranja spomin in hkrati snuje prihodnost!

Marjan Toš

¹⁰ Avtorji razstave so bili Aleš Arih, dr. Maja Toš, Igor Zemljič in dr. Marjan Toš. Prostorsko jo je zasnoval arhitekt Matjaž Bolčina, grafično oblikovala pa arhitektka Sara Badovinac.

OCENE IN POROČILA – REVIEWS AND REPORTS

**MARIJA MAISTER (1885–1938) –
POMEMBNA MARIBORČANKA
Spominjanja.** Univerzitetna
knjižnica Maribor, 19. 9. 2018.

Iztekajoče se leto 2018 je bilo sodeč po številnih predstavah, razstavah, simpozijih in drugih bolj ali manj populariziranih in odmevnih okroglih mizah, pogovorih in glasbenih prireditvah posvečeno dvema osrednjima osebnostma slovenske zgodovine in kulture – Ivanu Cankarju in Rudolfu Maistru, tako da je upravičeno poimenovanje Cankarjevo in Maistrovo leto.

V senci teh dveh osebnosti in dveh stoletnic, to je stoletnice smrti Ivana Cankarja ter stoletnice konca velike vojne in bojov za severno mejo, se je odvijal program Spominjanj, ki potekajo že poldrugo desetletje pri Zvezi kulturnih društev Maribor, zadnja leta pa občasno v sodelovanju z Univerzitetno knjižnico Maribor, bodisi kot partnerico pri počastitvi dneva Primoža Trubarja ali ko odstopi Glazerjevo dvorano, in je njihov temeljni namen trgati iz pozabe pomembne dogodke in osebnosti. Zato ni naključje, da so bila septembrska Spominjanja namenjena Mariji Maister, kajti 19. septembra 2018 je minilo osemdeset let od njene smrti. O njej in o ohranjenih pisnih virih o njej sta spregovorili Majda Potrata in Vlasta Stavbar, obiskovalcem pa so bili pred Glazerjevo dvorano na ogled nekateri pisni viri o Mariji Maister iz rokopisne zbirke UKM.

Šele ženske študije, ki se sistematično ukvarjajo z raziskovanjem vloge žensk v javnem življenju in s tem s postopnim razkrivanjem njihovega prispevka k razvoju in napredku slovenskega naroda, so odkrile številne bele lise v poznavanju naše preteklosti. Ker je sodobnikov, ki so še v devetnajstem stoletju rojene ljudi poznali osebno, vse manj, je za ohranitev spomina nanje toliko bolj pomembno, kaj o njih lahko preberemo.

Marijo Maister označujejo kot pobudnico in organizatorko različnih humanih akcij (Metka Vrbnjak, 2003), borko za enakopravnost žensk, predvsem za volilno pravico žensk, ustanoviteljico socialno zdravstvenih ustanov za otroke in matere samohranilke (Majda Šlajmer Japelj, 2007), narodno delavko (Osebnosti: veliki slovenski biografski leksikon, 2008) in humanitarno organizatorko (Darinka Kladnik, 2017).

Od ustanovitve do svoje smrti je bila predsednica Ženskega društva v Mariboru (od 26. maja 1919 Mariborsko slovensko žensko društvo, od 15. maja 1934 Žensko društvo v Mariboru), Francoskega krožka (od 17. marca 1922), Društva za zdravstveno zaščito otrok in mladine, bila je članica upravnega odbora Ljudske univerze, sodelovala je s podmladkom Rdečega križa in drugimi društvi, in to ne samo v Mariboru in na Štajerskem, ampak tudi v Jugoslaviji in v mednarodnih povezavah.

15. januarja 1885. rojena Marija (tudi Mary, Marica, Mara) Stergar (tudi

Sterger) je bila najstarejša hči zdravnička Stanka Stergarja in Antonije, rojene Mankoč. Mati ji je umrla, ko je bila stara dve leti. Po otroštvu v Logatcu je živel v Ljubljani, kjer si je pridobila tedaj najvišjo izobrazbo za dekleta, triletno višjo dekliško šolo. Odlikovala se je v znanju jezikov (slovenščine, nemščine in francoščine), dobro se je vključevala v tedanje umetniške kroge, kar se je nadaljevalo tudi po njeni poroki z Rudolfom Maistrom leta 1905. Po prevratu 1918 se je dokazala kot prevajalka za antantne oficirje in za opravljeno delo dobila državno odlikovanje red sv. Save IV. stopnje. Kot navdušena predsednica Francoskega krožka je 1933. dobila francosko odlikovanje za povezovanje Maribora s francosko kulturo.

Njena nepričakovana smrt jo je iztrgala iz zelo dejavnega društvenega dela, pri čemer ji je bilo kot ženi generala Maistra resda lažje priti do marsikaterega pomembnega in vplivnega človeka, vendar brez njene zavezanosti kulturi, narodu in napredku, brez razvitega socialnega čuta in delavnosti, brez organizacijskih sposobnosti, iniciativnosti, samozavesti ter odgovornosti dela ne bi zmogla.

V Žensko društvo so bile vključene ženske različnih stanov, prepričanji in veroizpovedi v skrbi za narodno-obrambno, socialno, kulturno, gospodarsko in družbeno dobrobit ne samo tedanjega ženstva. Zato je bilo njihovo delo usmerjeno v izobraževanje, zlasti poklicno, ustanavljanje knjižnic in čitalnic, pospeševanje domače obrti, poklicno in vzgojno svetovanje, zdravstveno zaščito mladih, kulturne prireditve, v letih gospodarske krize pa v skrb za revne, zlasti matere samohranilke, dijake in študente.

Tudi njeno delo v francoskem krožku je imelo narodnoozaveščevalni pomen, saj je z učenjem francoščine kot tujega jezika tudi v šolski rabi ta jezik skušal nadomestiti nemščino.

Zaradi svojega požrtvovalnega dela in humanega odnosa do soljudi je med Mariborčankami in Mariborčani uživala velik ugled.

Za tančico pozabe, ki je prekrila vlogo in pomen Marije Maister za mariborsko in slovensko preteklost, je kar nekaj vzrokov. Deloma je to mogoče pripisati tedanjemu družbenemu položaju žensk, ki je bil odvisen predvsem od statusa in pomena moža (večinoma je ob njeni omembi posebej poudarjeno, da je bila žena generala Maistra) zato so žene pomembnih mož imenovali narodne dame, in Marija Maister je bila prva narodna dama Maribora, zaradi česar so se ji prej kot kateri drugi odprla marsikatera vrata, čeprav njene sodobnice poudarjajo njeno skromnost in delavnost. Deloma je to posledica redkih ohranjenih pisnih virov, na nova ustna pričevanja o njej pa je težko računati – še največ jih je zapisala Majda Šlajmer Japelj – deloma pa je bila pozornost zgodovine do nedavna nezainteresirana za »pozabljeno polovico«, in so zapisi o Mariji Maister v literaturi o kulturni zgodovini Maribora in društveni dejavnosti redki (Metka Vrbnjak, Bruno Hartman, Dragan Potočnik). Sicer pa ji je namenjenih nekaj zapisov o njej kot ženi generala Maistra. Pregledati bi kazalo tudi morebitne njene literarne upodobitve.

Nekaj dragocenega pisnega gradiva je shranjenega v domoznanskem oddelku Univerzitetne knjižnice Maribor in v Pokrajinskem arhivu Maribor.

V Rokopisni zbirki v fondu Glazerjeve zapuščine /Korespondenca/ je pismo Marije Maister Janku Glazerju, ravnatelju študijske knjižnice z datumom 7. avgust 1934. V njem se njemu in njegovi ženi zahvaljuje za izrečeno sožalje ob smrti moža generala Rudolfa Maistra.

Najizčrpnější vir v UKM sta dva zvezka tajniške knjige Mariborskega slovenskega ženskega društva, ki sta kot zapuščina Ivanke Lipold prišla v UKM 3. julija 1998 s posredovanjem Majde Špes.

Knjigi zapisnikov se nanašata samo na čas od leta 1930 do 1940, delo ženskega društva v prvem desetletju pa je mogoče spoznavati samo iz časopisnih člankov in zapisa (verjetno Ivanke Lipold), vloženga v knjigo zapisnikov. Društveno delo so spremljali *Straža, Mariborski delavec, Ženski svet, Jutro, Slovenski narod, Večernik ...* in tudi *Mariborer Zeitung*. O smrti in pogrebu Marije Maister, ki je bil prava narodna manifestacija, so poročali *Jutro, Večernik, Slovenec, Slovenski narod, Nova doba* in *Mariborer Zeitung*.

Zapisniki vsebujejo številne podatke in zanimivosti o delovanju društva in vlogi Marije Maister kot predsednice društva. V njih je večkrat poudarjena njena izbrana beseda, s katero se je oglašala na občnih zborih društva ali ob posebnih priložnostih, kot so žalne seje, zahvale in pozdravi.

Tako je 12. aprila 1938 zapis o komemoraciji v spomin »blagopokojni gospe« Franji Tavčerjevi, oziroma nagovor predsednice Marije Maister, ko je poudarila vlogo Franje Tavčar v deklaracijskem gibanju, prvi in eni najpomembnejših političnih manifestacij žensk, ob izročitvi 200.000 podpisov podpore Majniški deklaraciji. Enako

pomembno, vendar še ne izmerjeno vlogo kot Franja Tavčar v Ljubljani, je imela Marija Maister v Mariboru, saj je pustila viden pečat v družbenem, socialnem, še posebej humanitarnem področju takratnega Maribora in na širšem območju delovanja društva.

V Zbirki drobnih tiskov je nekaj slikovnega gradiva. Večina podob in drugih drobnih tiskov je generalovih, na družinskih fotografijah pa je tudi Marija Maister. Ohranjena je fotografija odbornikov mariborske Ljudske univerze iz leta 1933. Med uglednimi člani sta Marija Maister in blagajničarka ljudske univerze Marija Ažman.

V UKM je shranjena osebna knjižnica Rudolfa Maistra z okoli 6000 enotami gradiva. Ob pregledu knjižnega fonda knjižnice opazimo zlasti pri revijah in časopisju, da je Marija Maister tudi tukaj pustila svoj pečat.

Povezana je tudi z bogato knjižnico Francoskega krožka (pred vojno je obsegala, po zapisu Bruna Hartmana, 2741 zvezkov). Približno polovica fonda je po vojni, natančneje leta 1966 (zaradi tega, ker se Francoski krožek po vojni ni obnovil), prešla v fond UKM.

V dokumentaciji Enote za domoznanstvo in posebne zbirke so izpisi številnih člankov o Mariji Maister, zlasti ob njeni smrti.

V Pokrajinskem arhivu Maribor so ohranjeni le drobci, to sta dva dopisa Marije Maister, in sicer prvi iz leta 1922, ko se kot predsednica Mariborskega slovenskega ženskega društva zahvaljuje vodstvu osnovne deške šole II za njihov trud pri izvedbi prireditve, katere izkupiček je bil namenjen »otroški bolnici kraljice Marije«.

Drugi zapis je iz leta 1929. V njem se Marija Maister zahvaljuje predsedniku

kuratorija študijske knjižnice, da je knjižnica nudila prostore knjižnici Francoskega društva.

V PAM je ohranjen tudi zapuščinski spis Marije Maister, roj. Stergar (uporablja tudi Sterger). Navedeni so podatki o zapuščini in dedovanju.

Pisna ostalina Marije Maister je mnogo skromnejša od njenega delovanja, saj je bila izrazito družbeno aktivna ženska.

Spominjanja, posvečena tej pomembni ženski, so se končala na najlepši možen način: Rokopisna zbirka UKM je prejela šest pisem Marije (Mary) Maister Grossmanovima hčerkama (Karel Grossman, pionir slovenskega filma) iz tridesetih let 20. stoletja. Podaril jih je Anton Božič iz Grosuplja.

Spominjanja ob osemdesetletnici smrti Marije Maister so sicer obudila spomin nanjo, upravičeno pa je pričakovati, da se bo raziskovanje te pomembne osebnosti iz preteklosti našega mesta še nadaljevalo.

Majda Potrata

**ANDREJ GULIČ, POHORJE
IN KOZJAK: PLANINSKE
KOČE, DOMOVI, ZAVETIŠČA,
PENZIONI, RAZGLEDNIKI IN
ROMARSKE TOČKE NA POHORJU
IN KOZJAKU DO KONCA DRUGE
SVETOVNE VOJNE.** Maribor 2018.
258 strani.

Industrializacija in razvoj gospodarskih panog sta povzročila začetek spreminjanja tudi kulturne pokrajine

Pohorja in Kozjaka. Konec 19. stoletja in v prvi polovici 20. stoletja smo tako priča izjemnim začetkom izletništva, rekreativnega pohodništva in planinstva, letoviščarstva in klimatskega zdravljenja, v dvajsetih letih 20. stoletja pa tudi razmahu zimskih športov, še posebej smučanja. Razen gostišč, letovišč in klimatskih zdravišč se pojavijo prve planinske kočice, domovi in zavetišča. Dodatno vzpodbudo gradnji planinskih postojank je prispevala prebujajoča se narodna zavest in zoperstavljanje ponemčevanju.

Ti poudarki so bili prav gotovo izhodišče zgodovinarju Andreju Guliču, da se je lotil raziskovanja omenjenih tem. Rezultat tega je s slikovnim gradivom bogato opremljena monografija *Pohorje in Kozjak*, ki je v začetku letošnjega leta izšla pod okriljem Zavoda Gremo na Pohorje, ki v svojem naslovu nosi tudi zapis Zavod za raziskavo in promocijo naravne in kulturne dediščine. In prav to nam nova domoznanska pridobitev prinaša. Tokrat za območje Pohorja in Kozjaka. Številni podatki, citati iz časopisja, fotografije, razglednice, risbe in zemljevidi ponujajo bralcu izjemno zanimivo podobo Pohorja in Kozjaka. Da pa ima knjiga poleg znanstvenega pristopa tudi »dušo« in je zato še posebej dragocena, pa izhaja iz avtorjeve osebne naklonjenosti Pohorju. Na eni izmed predstavitev monografije je Gulič povedal, da je družina že od nekdaj močno povezana s Pohorjem skozi arheologijo, zgodovino, poznavanjem »terena«, zbirateljstvom, planinstvom ... in vse to so povezali z raziskovalnim delom, katerega rezultat je pred nami.

Monografija, sicer s preprostim naslovom *Pohorje in Kozjak*, je sestavljena

iz več poglavij, ki nam sistematično slikajo podobo turistično razvijajočega se Pohorja in Kozjaka od konca devetnajstega stoletja do konca druge svetovne vojne. V okviru posamezne podružnice Slovenskega planinskega društva (ustanovljeno 1893), sledimo pregledu planinskih koč, domov, zavetišč, letovišč, zdravilišč, penzionov in razglednikov. Predstavljenih je skoraj za dva ducata objektov, s poudarkom seveda na njihovi dejavnosti. Podravska podružnica SPD s sedežem v Rušah je bila ustanovljena leta 1901. Idejo za ustanovitev je prinesel učitelj Davorin Lesjak, ko je prišel poučevat v Ruše. Leta 1896 je sklical mariborske in ruške narodnjake. Po petletnih pripravah je prišlo do ustanovitve Podravske podružnice SPD. Vse ostale podružnice, ki so pokrivale tudi območje Pohorja in Kozjaka, so bile ustanovljene po koncu prve svetovne vojne. Mariborska in Mislinjska s sedežem v Slovenj Gradcu leta 1919, Slovenjebistriška leta 1922, Dravinjska s sedežem v Slovenskih Konjicah leta 1927 in Dravograjske šele leta 1939. V okviru društvene organiziranosti so planinci začeli z obnovo in širjenjem planinskih koč in z gradnjo novih ter z markiranjem planinskih poti. Uredili so se kažipoti in namestili table s slovenskimi napisi. Postavljeni so bili tudi nekateri razgledni stolpi. Ta razvoj nam pričujoča knjiga predstavlja tako v besedi kot sliki. Prinaša tudi številne podrobnosti in zanimivosti, kot je na primer zabeležena prva vožnja z avtom na Pohorju leta 1927, reklamni letak Ruške koč s »celodnevno ponudbo«. O narodni vlogi Mariborske podružnice SPD kaže tudi njena ustanovitev v Narodnem domu v Mariboru 6. junija 1919. Tudi druge podružnice so pred-

stavljene z ustanovitvenim dogodkom, akterji in razvojem ter obogatene z bogatim fotografskim materialom.

Številni podatki so novi oziroma na novo preverjeni in tako tudi popravljeni nekateri netočni starejši. Verodostojnost daje uporaba številnih virov, tako arhivskih kot časopisnih.

Drugi del monografije je namenjen drugim kočam, letoviščem in zdraviliščem, ki so jih postavljale različne poklicne in interesne skupine, kot na primer poštni delavci, obrtniki, mestni uslužbenci, sokoli ter nekateri posamezniki, kot na primer tovarnar Hutter iz Maribora, tovarnar Laurich iz Slovenskih Konjic, graščak Giovanni Zabeo in njegov sin s falskega gradu ter drugi. Skrb je bila namenjena tudi krepitvi zdravja otrok. Takšen je bil klimatski zdravstveni počitniški dom blizu Šmartna na Pohorju. Leta 1922 so začele članice Slovenskega ženskega društva, katerega predsednica je bila Marija Maister, zbirati prispevke za otroško bolnico. Ker sredstva niso zadoščala, so jih namenile za novoustanovljeno Društvo za zdravstveno zaščito otrok in mladine, ki je leta 1929 kupilo posestvo in leta 1930 je bilo slavnostno odprtje počitniškega doma. Turisti, domači in tuji, pa so krepili zdravje v naravnem zdravilišču v Bistrici pri Limbušu.

Tudi številni penzioni, ki so ponujali petičnim gostom prenočišča in hrano ter rekreacijo, so bili del turistične ponudbe Pohorja in Kozjaka. Eden takih je bil v gradu Hompoš (Pohorski dvor), ki je v prvi polovici 20. stoletja nudil bogato turistično ponudbo. Obiskovalcem pa so sicer redki razgledni stolpi nudili razgled. Knjiga bralcu ponuja sedem takih razgledov. Knjigo zaključuje

poglavje z navedbo in opisom romarskih točk na Pohorju in Kozjaku. Predstavljene so pohorske in kozjaške cerkve, ki so privabljalce romarje in planince od blizu in daleč.

Monografijo *Pohorje in Kozjak* bogati tudi obsežen seznam virov, ki zajema literaturo, časopisje ter ustne vire. Ker so natančnejši podatki navedeni pri posameznem besedilu, fotografiji ali razglednici v knjigi, je v končnem seznamu naveden le pregled relevantnih časnikov in časopisov ter revijalnega tiska. Enako velja za arhivsko, rokopisno, slikovno in drugo gradivo iz muzejev, arhivov in knjižnic ter zasebnikov. Dobrodošlo pa bi bilo krajevno in imensko kazalo.

Prav gotovo je monografija *Pohorje in Kozjak* avtorja Andreja Guliča pomembna domoznanska pridobitev, ki s pregledom planinskih koč in domov, razglednih in romarskih točk ter zdraviliških postojank na obeh Mariborčanom ljubih hribovjih zapolnjuje belo liso o tej tematiki za obdobje od konca 19. stoletja do prve polovice 20. stoletja. Hkrati pa upošteva sicer dokaj skromen nabor že zbranega in objavljenega gradiva in zapisov. Izjemnost monografije je, da presega dokumentarni pogled na obe pogorji le z vidika planinstva in turizma. Velik del objavljenega slikovnega gradiva (fotografije in razglednice) je redko viden ali pa celo prvič objavljen, besedila prinašajo natančne podatke, ki so preverljivi v dokumentih, za prijetno branje so nanzane številne zanimivosti. Prispevek monografije za pregled planinstva in turizma v obravnavanem obdobju bo gotovo ovrednoten s strani obeh strok. Glede vrednosti nove publikacije za področje domoznanstva in zgodovine

Maribora in njegovega zaledja, Pohorja in Kozjaka na preloma stoletja in v prehodu iz habsburške monarhije v novo državo, pa lahko sklenemo, da je dragocena pridobitev, tako po vsebinski, slikovni in oblikovni podobi. Ob tem pa je treba dodati, da je avtorju s sodelavci uspelo pregledati in pridobiti ogromno gradiva, slikovnega in arhivskega, tako iz javnih institucij kot iz zasebnih zbirk, ki pa ga je »preveril« tudi na terenu in sistematično uredil.

Ob koncu lahko zapišem: skrbno, natančno in novo!

Vlasta Stavbar

BIBLIOGRAFIJA MAG. FRANCA KUZMIČA: 1952–2018. Uredila dr. Klaudija Sedar. Petanjci: Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija; Murska Sobota: Pokrajinska in študijska knjižnica, Pokrajinski muzej, 2018, 69 str.

V založništvu Pokrajinske in študijske knjižnice Murska Sobota, Pomurskega muzeja Murska Sobota in Ustanove dr. Šiftarjeva fundacija Petanjci je izšla Bibliografija mag. Franca Kuzmiča, ki jo je pripravila in uredila dr. Klaudija Sedar. S knjigo so se omenjene ustanove še enkrat poklonile spominu na vsestranskega raziskovalca in odličnega poznavalca zgodovine Prekmurja, mag. Franca Kuzmiča, ki je umrl 6. aprila 2018 v Betlehemu in rodnemu Prekmurju zapustil izjemen strokovno-raziskovani in založniško-publicistični opus. Bibliografijo je oblikoval

Matej Končan, izšla pa je s finančno podporo Mestne občine Murska Sobota.

Avtorica spremne besede v publikaciji je direktorica Pomurskega muzeja in muzejska svetnica **Metka Fujs**. Med drugim je izpostavila, da je smrt prezgodaj prekinila delovno pot mag. Franca Kuzmiča, avtorja mnogih osebnih in tematskih bibliografij, ki so izjemen delovni pripomoček vsem, ki raziskujejo zgodovino Prekmurja ali iščejo literaturo za različne potrebe. »Bibliografije, biografije znanih Pomurcev in enciklopedični nabor podatkov o vrsti tem so bili v ospredju Kuzmičevega sistematičnega, skoraj štiridesetletnega dokumentiranja malodane vsega, kar mu je prišlo v roke. V tem smislu je bil vedno bibliotekar, ne glede na to, kam so se raziskovano in delovno usmerjala njegova mnogotera zanimanja«, je zapisala Fujsova in dodala, da je v spletni bibliografiji COBISS v osebni bibliografiji Franca Kuzmiča tipografsko razporejenih 483 enot. Med njimi so poleg bibliografij tudi izvirni znanstveni in strokovni članki, poljudni članki, prispevki in sestavki v znanstvenih in strokovnih monografijah, med katerimi je dve tretjini prevodov različnih, pretežno teoloških besedil. »Ob Kuzmičevem vsestranskem avtorskem delu se je težko ogniti ugotovitvi, da bi veliko tega, kar je raziskoval, zapisal in delil z vsemi, nekdo drugačnih ambicij prenesel v višji znanstveni naziv in krajši opus z večjo znanstveno težo. Toda potem to ne bi bil Franc Kuzmič, ki je zbiral, sproti zapisoval in objavljaj, predaval, učil in svetoval, se nesebično razdajal, a vendar ostajal ves čas strokovno in znanstveno suveren«, je posebej poudarila Metka Fujs v spremni besedi Kuzmičeve Bibliografije.

Nekaj globokih misli in vtisov iz Kuzmičevega bogatega in izredno ustvarjalnega življenja je strnil tudi častni škof Evangeličanske cerkve v Sloveniji **mag. Geza Erniša**. Najbrž ne naključno, saj je bil Kuzmič prijatelj mnogim tudi v Slovenski evangeličanski cerkvi. Teologija protestantsko-luteranske provinience mu ni bila tuja tudi zato, ker v sredico »svojega oznanjevanja postavlja Kristusa in njegov evangelij. Pastor Kuzmič (Franc Kuzmič je bil tudi pastor Binkoštna cerkve v Murski Soboti, op. avt.) je bil človek načel, trdne in globoke vere, prepričan, da je Božjo besedo tudi v današnjem svetu treba ljudem kar najbolj izvirno približati, pa vendar je bil odprt tudi do drugačnosti in drugih. Vse to ga je naredilo za vselej velikega, čeprav je bil značajsko in v vsakdanjosti preprost, pozoren in vljuden«, je zapisal škof Erniša.

Avtorica Bibliografije **dr. Klauđija Sedar** je izpostavila, da zajema Kuzmičeva Bibliografija bibliografske enote med leti 1969 in 2018 v kronološkem zaporedju, pri čemer so enote razdeljene v štiri sklope: na monografije in zaključena dela, na sekundarno avtorstvo, članke in druge sestavne dele in bibliografije. Skupaj je objavljenih 638 enot. Pod svoja dela se je najpogosteje podpisoval kot Franc Kuzmič, redko Feri Kuzmič. Predvsem pri kakšnih krajevnih prispevkih in poročilih se je podpisoval tudi krajše, kot F. Kuzmič, F. Ku. in F. K. »Zapustil je izjemen opus in zbranega ponujamo naprej vsem, ki si želijo boljši vpogled v podobo domoznastva Prekmurja, in vsem, ki to področje raziskujejo oz. ga bodo raziskovali, obnavljali ali izpopolnjevali svoje znanje«, je na predstavitvi publikacije v prepolni dvorani Pokrajinske

in študijske knjižnice v Murski Soboti, v kateri je mag. Kuzmič delal polnih 12 let, poudarila Klaudija Sedar. Na kratko se je dotaknila tudi njegove biografije, ki je objavljena tudi na začetku knjige. Mag. Franc Kuzmič je po študiju na Pedagoški akademiji v Ljubljani, na Filozofski fakulteti v Ljubljani, Biblijskem teološkem inštitutu v Zagrebu in Evangelijski teološki fakulteti v Osijeku na tej fakulteti tudi magistriral. Na začetku delovne poti je bil najprej po nekajletnem poučevanju na Srednji Ekonomski šoli v Murski Soboti 12 let bibliotekar in domoznanec v Pokrajini-

ski in študijski knjižnici Murska Sobota, nakar ga je pot vodila med muzealce. Bil je gostujoči profesor cerkvene zgodovine na teološki fakulteti v Osijeku, muzejski svetovalec, kustos pedagog in bibliotekar v Pomurskem muzeju v Murski Soboti. Leta 2012 se je upokojil, a je še naprej neutrudno raziskovalno, znanstveno in strokovno deloval na mnogih področjih in bil neizmerna zakladnica znanja. Zato so se nanj obračali mnogi in vsem je pomagal odstirati obzorja vedenja o pokrajini ob Muri.

Marjan Toš

NAVODILA AVTORJEM PRISPEVKOV ZA ČZN

1. Časopis za zgodovino in narodopisje je interdisciplinarna znanstvena revija za humanistiko in družboslovje. Izdajata jo Univerza v Mariboru, Slomškov trg 15 in Zgodovinsko društvo v Mariboru, Ulica heroja Tomšiča 5.
2. Prispevke za ČZN sprejema uredništvo na naslov: Uredništvo ČZN, Univerzitetna knjižnica Maribor, Gospejna 10, 2000 Maribor (vlasta.stavbar@um.si).
3. Prispevki, ki jih objavlja ČZN, so v slovenskem jeziku, povzetki v angleškem in nemškem jeziku, sinopsis v angleškem jeziku.
4. V koliko gre za razpravo ali članek, mora prispevek obvezno vsebovati povzetek (največ 30 vrstic) in sinopsis (največ 6 vrstic).
5. Prispevek mora biti oddan v dvojni obliki: elektronski, združljivi z urejevalniki za okensko okolje, in odtisnjen na papir. Obsega lahko do 60.000 znakov.
6. Za trditve in znanstveno korektnost odgovarjajo avtorji prispevkov. Prispevki so lektorirani in strokovno recenzirani, recenzentski postopek je anonimen.
7. **Opombe** naj bodo pisane enotno, pod črto, na dnu vsake strani. V opombah uporabljamo krajše navedbe, ki morajo biti skupaj s kraticami razložene v poglavju viri in literatura. Pri arhivskih virih uporabljamo ustaljene kratice za arhiv, nato navedemo kratico fonda ali zbirke, signaturo oziroma številko fascikla ali škatle in številko arhivske enote ali ime dokumenta. Pri literaturi navedemo priimek avtorja, smiselno skrajšan naslov (ne letnice izdaje) in številko strani.

Prispevki drugih znanstvenih panog (torej nezgodovinski) lahko izjemoma uporabljajo ameriški način citiranja APA (Stavbar 2006: 23) in seznam literature na koncu prispevka.

8. **Citiranje virov in literature** – če je na koncu objavljeno poglavje viri in literatura morajo biti sistematično navedeni vsi viri in literatura, ki smo jo navedli v opombah. Ločeno navedemo arhivske vire, literaturo, po potrebi tudi časopise, ustne vire ipd. V teh sklopih je potrebno gradivo navajati v abecednem vrstnem redu.

Arhivski viri – navedemo: arhiv, ime fonda ali zbirke, po potrebi še številko fascikla ali škatle.

Literatura – monografije – navedemo: ime in priimek avtorja, *naslov (in podnaslov) dela (v ležečem tisku)*. Kraj in leto izida, str.

Literatura – članek – navedemo: ime in priimek avtorja, naslov članka. *Naslov periodike ali zbornika (v ležečem tisku)*, za periodiko pa še letnik, letnico, številko oz. datum in strani, za zbornik, kraj in leto izida, strani.

9. Priloge (slikovno gradivo, fotografije, zemljevidi ...) bodo natisnjene enobarvno. Skenirane naj bodo v resoluciji 300 dpi (minimalna širina 10 cm) in shranjene v obliki tif ali jpg. Datoteke slikovnega gradiva naj bodo poimenovane v skladu s podnapisi v besedilu (slika 1 ipd.) in priložene v tej obliki osnovni datoteki. Pri podnapisih k slikovnemu gradivu navedemo: zaporedno številko, naslov slike in vir. Naj bodo na ustreznem mestu v besedilu.
10. Vsak prispevek mora vsebovati točen naslov avtorja: ime in priimek, akademski naslov ali strokovni naziv, delovno mesto ali ustanovo zaposlitve, njen naslov in morebitni naslov elektronske pošte.
11. Za prevode povzetkov in sinopsisov v tuje jezike poskrbi uredništvo revije.

GUIDELINES FOR CONTRIBUTIONS FOR ČZN (Review for History and Ethnography)

1. Časopis za zgodovino in narodopisje (Review for History and Ethnography) is an interdisciplinary review for humanistic and social sciences. It is published by the University of Maribor, Slomškovo trg 15 and Zgodovinsko društvo v Mariboru, Ulica heroja Tomšiča 5.
2. Papers should be submitted to the Editorial Board: Uredništvo ČZN, Univerzitetna knjižnica Maribor, Gospejna 10, 2000 Maribor (vlasta.stavbar@um.si).
3. The articles published in ČZN are in Slovene language, the abstracts are in English and German, the synopses in English.
4. If the contribution is a treatise or an article, then the contribution should have an abstract (of maximum 30 lines) and a synopsis (of maximum 6 lines).
5. The contributions should be submitted in electronic Windows-compatible format and printed on paper. The contributions should not exceed 60,000 characters.
6. The contributions are proofread and peer reviewed with a blind peer review procedure. The authors are responsible for the statements and the scientific correctness of their papers.
7. **Footnotes** should be written unified, under the line on the bottom of each page. In the notes abbreviations should be used and they should be, together with acronyms, explained in the chapter References. With archival sources traditional acronyms for archives, followed by the acronym of the fond or collection, call number or the folder/box number and the number of the archival unit or the name of the document should be used. In references the name of the author, logically abbreviated title (not publishing year) and page number should be cited.

The contribution from other scientific fields (not historical ones) can use the American citation APA (Stavbar 2006: 23) and the reference list at the end of the contribution.

8. **Citation of sources and references** – if there is a chapter Sources and References at the end of a contribution, all the sources and references should be cited systematically (see Footnotes). All the sources, such as archival sources, references, newspapers, oral sources, should be cited separately. Within these groups the materials should be written alphabetically.

Archival sources: the archive, the name of the fond or the collection, if necessary also the number of the folder or of the box should be cited.

References – books should be cited in the following order: Author's name and surname, *Title (and subtitle) in italics*. Publication place and publication year, pages.

References – articles should be cited in the following order: Author's name and surname, title of the article. *Name of the newspaper, review or book of proceedings (in italics)*, for periodicals also volume, year, number or date and pages; for a book of proceedings publication place and publication year, pages.

9. Appendixes (picture materials, photographs, maps...) will be printed monochromatic. They should be scanned in the 300 dpi resolution (min. width 10 cm) and saved in the tif or jpg formats. The picture materials files should be named according to the order they appear in the text (example: slika 1 etc.) and should be added in this format to the basic file. The subtitles for the picture materials should include: consecutive numbers, picture title and source. They should also be put on the right place in the text.
10. Each contribution should have an exact author's address: name and surname, academic or professional title, working place or institution, its address and author's email address.
11. Translations of abstracts and synopses are provided by the Editorial Board.

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE
Review for History and Ethnography

Izdajata – *Published by*
Univerza v Mariboru in Zgodovinsko društvo v Mariboru –
University of Maribor and Historical Society of Maribor

Sedež uredništva – *Editorial office*
Univerzitetna knjižnica Maribor
Gospejna 10, 2000 Maribor
e-mail: vlasta.stavbar@um.si
tel. 040 261 333

Prevodi – *Translations*
Mateja Pongrac

Lektoriranje – *Proofreading*
Bojana Samarin

Grafična priprava – *Prepress*
Katarina Visočnik

Naklada – *Circulation*
500 izvodov

Tisk – *Printed by*
Cicero, Begunje, d.o.o.

Letna naročnina za študente in posameznike –
Annual subscription price for students and individuals
21 EUR

Letna naročnina za ustanove – *Annual subscription price for institutions*
25 EUR

Cena posamezne številke – *Single issue*
6,30 EUR

Revijo lahko naročite na sedežu Zgodovinskega društva v Mariboru,
Ul. heroja Tomšiča 5, 2000 Maribor (marjan.matjasic@muzejno-mb.si)
ali na sedežu uredništva (zupanur@gmail.com) – *You can subscribe*
to the review at the registered seat of the Zgodovinsko društvo v Mariboru,
Ul. heroja Tomšiča 5, 2000 Maribor (marjan.matjasic@muzejno-mb.si)
or at the editorial office (zupanur@gmail.com)

ISSN 0590-5966

Cena: 6,30 €